HERINNERINGEN

UIT DEN

LEVENSLOOP

VAN EEN'

INDISCH' AMBTENAAR.

Gedrukt bij LANGE & Co.

HERINNERINGEN

UIT DEN

LEVENSLOOP

VAN EEN'

INDISCH' AMBTENAAR

VAN 1815 TOT 1851.

MEDEGEDEELD IN BRIEVEN DOOR

E. FRANCIS,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, President der Javasche Bank, oud Hoofdambtenaar.

Wie daar rondwandelt in de schoone lusthoven der Schepping, ongevoelig voor hare pracht, onverschillig voor hare geheimen, mist den schat der wijsheid, besloten in het gewijde boek der Natuur.

Wie daar treedt op de paden des maatschappelijken levens, ligtzinnig en onbedacht, blind voor hetgeen om hem gebeurt, doof voor de bewegingen, die om hem plaats grijpen: — voor dien zijn de lessen der ondervinding verloren. Hij mist den schat der levenswijsheid, die uit het voorledene het tegenwoordige opheldert en de toekomst voorspelt.

A. VOGELSANG.

TWEEDE DEEL.

BATAVIA,
H. M. VAN DORP.
1856.

INHOUD VAN HET TWEEDE DEEL.

DERDE BRIEF.

BATAVIA, Februarij 1854.

Waarde Vriend!

Zoo als gij uit mijn vorig schrijven gezien hebt, was ik na eene moeijelijke reis te Makassar aangekomen. Ik wil thans dezen beginnen met u eene korte beschrijving van die plaats te geven.

Makassar (¹) ligt op het westelijk gedeelte van het eiland Celebes, en schijnt een naam te zijn die tot de oudste tijden behoort, ofschoon zijn oorsprong in vergetelheid geraakt is, want niemand weet er eene uitlegging aan te geven. De grond, waarop die plaats ligt, maakte vroeger een deel uit van het rijksgebied van den koning van Goa, die nu nog zijn' zetel op ongeveer twee uren afstands ten zuiden van Makassar gevestigd heeft. Die grond werd aan de Oost-Indische Compagnie afgestaan na de nederlaag, welke hare wapenen in 1666 onder den beroemden SPEELMAN den vorst van Goa hadden toegebragt. Toen

(¹) In het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 16de jaargang, 9de aflevering, vindt men eenige aanteekeningen over de geschiedenis van Makassar.

reeds bestond daar eene sterkte of kasteel, dat mede aan ons werd afgestaan, doch eerst in 1669 in bezit kon worden genomen, dewijl de Makassaren nog immer vele hinderpalen aan de tenuitvoerbrenging van het met hen gesloten verdrag in den weg leiden.

Valentijn beweert in zijne beschrijving van dit kasteel, dat het door de Makassaren gebouwd is, doch een ieder, die het in zijn' tegenwoordigen toestand ziet en er de veranderingen van afdenkt, die er door de Nederlanders aangemaakt zijn, zal met mij betwijfelen, of de Makassaren vroeger genoeg in de bouwkunst gevorderd waren, om eene dergelijke sterkte op te rigten, te meer daar zij van hunne ervarenheid in die kunst later nimmer de bewijzen geleverd hebben. Ik vermoed dat zij in het bouwen van het kasteel door Europeanen geholpen zijn, en dit te eerder, omdat reeds van af het begin der zeventiende eeuw zoowel de Nederlanders als de Portugezen, Denen en Engelschen, hunne loges te Makassar gehad hebben. Dan hoe dit ook zij, nu nog is dit kasteel, welks Inlandsche naam voor dien van Rotterdam, de bakermat van den overwinnaar Speelman, heeft moeten plaats maken, eene der sterkste vestingen, die wij in Indië bezitten.

Vlak aan het strand gebouwd, heeft het aan de landzijde eene uitgestrekte vlakte, beslaat eene groote ruimte, en heeft vijf bastions, waarvan drie aan den zeekant, allen met veel en zwaar geschut bezet. Voorzien van twee poorten, wordt ieder dezer door eene versterking gedekt, de landpoort door een ravelijn, en de waterpoort door eene batterij, die zich langs de geheele stad aan den zeekant uitstrekt. Aan drie zijden door eene breede diepe gracht omringd en opgetrokken van gehouwen kuststeenen, maakt het geheel eene indrukwekkende vertooning, en de vele stukken geschut, waarmede het gewapend is, boezemen niet weinig eerbied in.

Inwendig is het kasteel van hechte en sterke gebouwen voorzien, die nog den ouden bouwstempel dragen. Een net

kerkje versiert het plein, hetwelk gevormd wordt door het stadhuis, de gevangenis, kasernen, pakhuizen en fraaije officierswoningen, die voorheen, in de tijden der Oost-Indische Compagnie, ook tot woonhuizen der ambtenaren dienden. Aan een stevig kruidhuis en goede werkloodsen voor ambachtslieden ontbreekt het mede niet, en de gebouwen zijn zoo ruim, dat ze voor een garnizoen van 1000 man gemakkelijk huisvesting opleveren.

Wanneer men de landpoort uittreedt, heeft men aan de regter hand een' breeden weg, die naar een groot gehucht leidt, kampong Baharoe genaamd, alwaar zich verscheidene en daaronder zeer schoone steenen huizen bevinden, door Europeanen en hunne afstammelingen bewoond, alsmede eene menigte bamboezen hutten, welke den Maleijers, Makassaren en Boeginezen tot verblijfplaats strekken. Links van die poort den weg inslaande, komt men aan de negorie of het stedeke Vlaardingen, zoo als het door ons genoemd wordt. Dit stedeke was voorheen een open vlek, en bestaat uit verscheidene regte doch ongeplaveide straten en dwarsstraten, grootendeels uit steenen huizen, waaronder eenige groote en luchtige, zamengesteld. De muren, die in 1782 tijdens het bestuur van den Landvoogd Rijke om het stedeke heengetrokken en van zeven poorten voorzien zijn, sluiten aan de noordzijde eenige fraaije tuinen en ook eenige bamboezen woningen in. In het stadje vindt men ook het weeshuis, dat geen onaanzienlijk gebouw is. Al de poorten worden des avonds ten 6 ure gesloten op ééne na, alwaar de schutterij de wacht houdt; des morgens ten 5 ure worden zij weder geopend.

De schoonste straat is de zoogenaamde Chineesche, waarin men werkelijk vele nette gebouwen vindt. Zij belendt aan het Chineesche kamp, dat zeer volkrijk en tamelijk welvarend is.

De bevolking van Makassar bestaat uit een mengelmoes van Europeanen en hunne afstammelingen, Makassaren, Boeginezen, Endenezen en Chinezen. Hare hoegrootheid kan ik niet wel

opgeven, doch het aantal Christenen is gemakkelijk op te maken uit het cijfer der dienstdoende schutterij, die gewoonlijk van 100 tot 120 man onder de wapenen kan brengen, zoodat men het op 500 à 600 zielen zou kunnen schatten. Makassar heeft geen rivier, en het zoet water zoude zeer schaarsch zijn, indien niet eene menigte putten de inwoners van voortreffelijk drinkwater voorzagen. Eene dier putten, aan strand naast het bruggehoofd gegraven en gemetseld, voorziet al de schepen die op de reede liggen. Gaat men van genoemd hoofd regtuit langs de gracht van het kasteel, dan komt men aan het zoogenaamde Hooge Pad, eene aangename met groote boomen beplante wandelplaats, aan den noordkant door eene reeks goede gebouwen begrensd, waaronder het militair hospitaal en de daaraan belendende woning van den Gouverneur uitmunten. Aan het einde van dat pad ligt het Europeesche kerkhof, dat door een hekwerk van den weg is afgescheiden, en schuins daarover eene kleine redoute, Vredenburg genaamd, geheel van steen opgetrokken en met eene gracht voorzien, die vroeger is daargesteld om de te Bontowalie (eene digt bijgelegene streek land of lustplaats, voorheen den koning van Bonie toebehoorende, en waar hij dikwerf zijn verblijf hield) gevestigde Boeginezen in toom te houden. Thans is echter die redoute niet meer in bruikbaren staat, want na de verdrijving van den koning van Bonie uit den omtrek van Makassar door de Engelschen, hebben zij den grond, waarop zich de redoute bevindt, aan den burger De Siso voor zijne bewezen diensten in den oorlog ten geschenke gegeven.

De omstreken van Makassar zijn rijkelijk voorzien van goede, breede en berijdbare wegen, zoodat men zich bij een kort verblijf aldaar elken namiddag eene aangename verpozing kan verschaffen. Het klimaat is er zeer gezond, en van ziekten hoort men weinig.

Het bestuur, zoo der plaats als van al onze bezittingen

op west-Celebes, was gedurende mijn verblijf aldaar opgedragen aan een' Gouverneur, die een' secretaris en verscheidene ambtenaren ter zijner beschikking had. De politie werd uitgeoefend door een' ambtenaar met den titel van Magistraat, die tevens Fiskaal was bij den Raad van Justitie, welke Raad uit een' President en vier leden bestond. Ook vindt men hier een collegie van wees- en boedelmeesters, een' vendumeester, een' ontvanger der inkomende en uitgaande regten, en andere ambtenaren tot den omslag der dagelijksche dienst behoorende.

Onze krijgsmagt op Makassar, welke altijd een' hoofdofficier tot chef heeft, is in vredestijd zamengesteld uit ongeveer 600 man infanterie, eene halve kompagnie artillerie, en een klein detachement kavallerie, welke troepen zoo op de hoofdplaats als op de buitenposten Maros, Bonthain, Boeloekomba, Saleijer en Bima verdeeld zijn.

Alsnu keer ik tot onze Kommissie terug. De last, door het Hoofdbestuur aan de Kommissarissen opgedragen, heb ik reeds in mijn' vorigen brief aangestipt. Zij moesten te Makassar eene algemeene vergadering trachten te bewerkstelligen van al onze bondgenooten, zoo van hen die ons getrouw gebleven waren, als van degenen die in de laatste jaren, hetzij door den invloed, hetzij door den dwang van Bonie, eene vijandelijke houding tegen ons hadden aangenomen, ten einde, zoo mogelijk, allen tot het sluiten van een nieuw verbond over te halen. Tot bereiking van het voorgeschreven doel werd het raadzaam geoordeeld, om een' der Kommissarissen naar de noordelijke provintiën te zenden, dewijl zich aldaar de meesten dier trouwlooze bondgenooten bevonden, die, vermetel genoeg, een gedeelte der Gouvernementslanden in bezit genomen hadden. Men rekende daarbij op de medewerking van den ouden Kraing Sidenring, destijds een vijf-en-tachtigjarige grijsaard, die nimmer in zijne trouw gefaald had, en zijnen naburen ontzag en eerbied wist in te boezemen. De Kommissaris Mr. J. H. Tobias nam die taak op zich, en vertrok reeds den 12den

April met Z. M. Korvet de Koerier naar Parépare, vergezeld door de Heeren ALTHEER, TIEDEMAN en mijn' persoon, en begeleid door een detachement van 30 man militairen, allen Europeanen, onder bevel van den 1sten Luitenant VAN DOORNUM. De reis was niet voorspoedig, want met wind en stroom te worstelen hebbende, kwamen wij eerst den 17den te Parépare aan, na den vorigen dag, juist op het oogenblik dat de loots bezig was te verhalen, dat op de plaats waar wij ons bevonden op geen duizend vademen grond te peilen was, driemaal zachtjes met het roer op eene kleine uitstekende klip te hebben gestooten, zonder echter daardoor eenige schade te bekomen. Dat dit voorval niet geschikt was om ons vertrouwen op den loots te vermeerderen, zal ik niet behoeven aan te merken.

KRAING SIDENRING, vóór ons van Makassar vertrokken zijnde, bevond zich reeds te Parépare, zijne gewone verblijfplaats, en voor zijne woning wapperde bij onze aankomst, aangekondigd door 13 kanonschoten, voor de eerste maal de Nederlandsche vlag.

Het duurde niet lang of de kroonprins, KRAING JOSOE, kwam aan boord, om den Kommissaris te verwelkomen, doch de dag te ver verloopen zijnde, werd de ontscheping op den volgenden morgen bepaald, terwijl alleen de Heer ALTHEER met den kroonprins naar wal ging, om den vorst te begroeten.

Het was een heerlijke morgen toen wij ontscheepten, en het scheen alsof ook de natuur het hare wilde bijbrengen, om de plegtigheid van den dag te verhoogen. Statig steeg de zon in het oosten op, en wierp hare lange stralen op het vlak der baren, dat, effen en glad, door geen windje beroerd werd. Onder het donderen, zoo aan boord als aan wal, van het grof geschut, door de echo van het gebergte herhaald, kwam de oude ons zoo toegenegen vorst ons met een talrijk gevolg in persoon afhalen. De sloepen en praauwen waren met vlaggen en wimpels versierd, en het strand wemelde van on-

telbare aanschouwers, die eerbiedig voor ons plaats maakten, toen wij ons door hun midden naar de voor ons gereed gemaakte woning begaven, waar wij een gastvrij onthaal genoten, en meer orde en zindelijkheid aantroffen, dan anders bij Inlanders, zelfs bij grooten, in den regel het geval is.

Het was noodzakelijk om in die landen, welke met ons in vijandschap waren, den geest van het volk gade te slaan en op te nemen. Om die reden kregen de heeren Altheer, Tiedeman en ik van den Kommissaris de last, om ons over zee naar Soepa en Sawieto te begeven, en aan de vorsten dier landschappen, welke zoowel met het Gouvernement als met Kraing Sidenring in onmin waren, de voor hen bestemde brieven te overhandigen.

Ik zou te wijdloopig worden, indien ik u al onze ontmoetingen wilde mededeelen. Genoeg zij het aan te merken, dat onze togt vruchteloos afliep. De vorst van Soepa gaf voor bevreesd voor ons te zijn, en niettegenstaande alle moeiten konden wij hem niet ontmoeten, doch met zekerheid vernamen wij, dat sterke oorlogstoebereidselen gemaakt werden. Gelukkig dat wij ons niet aan wal begaven, want overal was gewapend volk in hinderlaag gesteld, om ons in dat geval te overvallen en te vermoorden.

Naauwelijks te Paréparé teruggekeerd, moesten wij den Kommissaris en den kroonprins op eene reis naar de binnenlanden vergezellen. Den 19den April des morgens begon de togt, en in den namiddag bereikten wij de kampong Tetté-Adjie, aan den westelijken oever van het meer Tamparang-Poeriet gelegen. Onze weg liep gedeeltelijk langs sawah's en een' geruimen tijd over het gebergte. Wij zagen bij de kampong Masepé eene warme bron, waarvan wij den hittegraad uit gebrek aan een' thermometer niet konden bepalen, doch die zeer belangrijk moet geweest zijn; altans wij konden de hand niet in het water houden.

Den volgenden dag des middags kwam Kraing Sidenring met zijne echtgenoote Oewa Maré insgelijks te Tetté-Adjie

aan. Door het volk feestelijk ontvangen, werden zij bij het intreden hunner woning met geel gemaakte ongekookte rijst bestrooid; elf schoten vielen, en voor hun huis waaide nu des vorsten eigen vlag, zijnde een roode haan op een wit veld.

De 20ste, alsmede de beide daarop volgende dagen, verliepen onder het houden van veelvuldige conferentiën met de vorsten en hoofden van de omliggende plaatsen, doch de 25ste April was voor ons een genoegelijke dag, daar wij toen op uitnoodiging van onzen grijzen gastheer eene hertenjagt bijwoonden. De togt begon des morgens vroeg in kleine „lippalippa's" (sampang's), waarmede wij over het reeds genoemde meer Tamparang-Poeriet tot aan eene kampong voeren, en aldaar paarden gereed vonden, om ons naar de jagtplaats te dragen. Deze deed zich aan ons gezigt voor als eene groote met „alang-alang" (wild gras dat zeer hoog opschiet) begroeide vlakte, bezaaid met eene menigte boschjes, en overal omheind met strikken van lontarbladeren, waarin openingen gelaten waren om de beesten binnen te lokken. Meer dan vijfhonderd lieden, met pieken gewapend, joegen de dieren uit het bosch door die openingen in de vlakte, waar zij zich naauwelijks vertoonden, of een troep ruiters ondernam de vervolging, die meestal voor de herten noodlottig is. De terugkeer was den dieren afgesneden, want het hert, hoe ook vervolgd en gejaagd, zal het nimmer wagen over de lontarstrikken heen te springen, waarvoor het eene hevige vrees koestert, en durft evenmin door de nu goed bewaakte openingen te dringen, maar draait zich op het zien der strikken dadelijk om, en waagt liever een' wanhopigen sprong over al zijne vervolgers. De ruiters zijn gewapend met lans en kléwang; het omgekeerd einde van de lans is voorzien van een lang koord met eene wijde lus, welk koord mede aan den toom van het paard des ruiters is vastgemaakt. Verwonderlijk is het te zien, hoe het laatstgenoemd dier, dat daartoe afgerigt is, op het zien van een hert in vuur ontsteekt, en al zijne krachten inspant, om den

vlugteling in te halen. Met den lossen toom op den nek, terwijl de ruiter slechts tracht om de lus over de horens of den hals van het hert te werpen, rent het moedige ros over hoogten, boomstammen en kuilen heen, kent geen hinderpalen, en rust niet voor dat het doel bereikt is, en hij met schuim bedekt den nagejaagde gestrikt voortsleept. Is de overwinning behaald, dan springt de ruiter dadelijk van zijn paard en maakt het hert met den kléwang af. De kop van het dier is zijne belooning, doch het overige behoort den aanlegger van de jagt.

Men moet een volmaakt goed ruiter wezen, om zulk eene jagt te kunnen mededoen, want het is halsbrekend werk. Menig Makassaar boet zijn genoegen met zware verminkingen, somtijds zelfs met den dood, doch niettemin schijnen de hoofden het als hunne grootste uitspanning, hunne eenigste vreugde te beschouwen, en offeren daarvoor alles op. Het komt mij voor, dat de eerste oogmerken van dergelijke jagtpartijen geweest zijn, om de jonge vorsten en hoofden aan gevaren en vermoeijenissen te gewennen, en hun zoo doende reeds tijdig een' voorsmaak van den oorlog te geven.

Vier herten waren de slagtoffers onzer jagt. De grijze Kraing Sidenring was de eerste, wien het gelukte er een af te maken, en hij legde daarbij eene kracht en behendigheid aan den dag, die ons verbaasden en den jongelieden tot voorbeeld konden strekken.

Onze oude vriend had ook gezorgd voor een goed ontbijt, dat na de jagt onder den lommer van een' boom met smaak genuttigd werd. Een der gedoode herten sneed men den buik open, en als de grootste lekkernij bood men ons de lever en het hart van het dier aan, zoo raauw weg, zonder eenige toebereiding, alleen met wat gekookte rijst. Deze voor ons ongewone spijs kon mij echter niet behagen. Zij stond mij tegen, en ik liet mijn aandeel bijna onaangeroerd staan. Wij hadden overigens een' vergenoegden dag doorgebragt, en keerden des namiddags ten 3 ure naar huis.

Den daarop volgenden morgen vond er eene groote vergadering met de Inlandsche vorsten uit de omstreken plaats, waarin de Kommissaris de bedoelingen van het Gouvernement in het breede ontvouwde.

Ik zou te uitvoerig worden, indien ik het in deze bijeenkomst over en weer gesprokene wilde verhalen, en zal mij slechts bepalen tot de vermelding, dat de pogingen van dien Hoofdambtenaar vruchteloos waren, en niet met dien gunstigen uitslag bekroond werden, welken wij allen verwacht hadden. Te lang hadden onze zoogenaamde bondgenooten hunne trouweloosheid kunnen bot vieren; te lang hadden zij straffeloos het Gouvernement getergd en alle ontzag voor hetzelve met voeten getreden; te lang hadden zij daardoor getwijfeld of er nog wel eenige magt bestond, die hen tot hunne pligt terug zou kunnen brengen, en te zoet waren de vruchten geweest, die zij van hunne wederspannigheid geplukt hadden, dan dat eene bloote aanmaning hen zoude hebben doen inzien, dat het tijd werd de hekken te verhangen.

Het liet zich dan ook spoedig aanzien, dat alleen kracht van wapenen hen binnen de grenzen van het oude Bongaaisch contract zou doen terugkeeren, ten minste alles, wat wij dien dag verkregen, was de verzekering der vorsten, dat zij zoo spoedig mogelijk gekommitteerden naar Makassar zouden zenden, om de groote vergadering der bondgenooten te dier plaatse bij te wonen. Die van Wadjo voornamelijk beloofden alsdan een antwoord op 's Gouvernements brieven te zullen medebrengen.

De Wadjonezen bewonen een groot stuk gronds, grenzende aan Sidenring, en maken als het ware een gemeenebest uit, dat door 40 hoofden geregeerd wordt. Niet weinig laten zij zich op hunne zoogenaamde vrijheid voorstaan, doch ofschoon zij geen hofdiensten bewijzen, heb ik niet kunnen bespeuren, dat zij minder willekeurig geregeerd worden en minder onderdanig waren aan hunne „mandrangan's” of hoofden, dan de overige bevolking des lands.

Over het algemeen een' dorren en onvruchtbaren grond bewonende, waarop men slechts enkele voor de kultuur geschikte plekken vindt, moeten zij in handel en visscherij een bestaan zoeken. De aanplant van rijst en turksche tarwe (djagong) brengt naauwelijks genoeg op, om voor een derde in hunne behoeften te voorzien, en het is daarom dat zij op zee en op de binnenlandsche meren ter voldoening hunner levensbehoeften rondzwerven. Als handelaars zijn zij wijd en zijd in den Indischen archipel bekend, en, betrekkelijk gesproken, maken zij het rijkste en welvarendste gedeelte der bevolking van Celebes uit. Hunne onderlinge verhouding was nu echter geheel verbroken. Sommige kampongs zuchtten onder den invloed van Bonie, andere hadden zich aan Kraing Sidenring aangesloten, en hieruit was een oorlog ontstaan, dien men geheel als eene burgerveete kon aanmerken. De verwoestingen, die dan ook sedert jaren in het land hadden plaatsgegrepen, waren verschrikkelijk, en eene blijkbare verarming der bevolking was het onmiddellijk gevolg daarvan. Dit werd ons vooral zigtbaar op eenen togt in de binnenlanden, dien wij de volgende dagen ondernamen.

Digt bij Tetté-Adjie bevindt zich de heuvel Loewah, dien wij op den dag der genoemde vergadering des namiddags beklommen. Deze heuvel, wiens omtrek beschaduwd wordt door fraaije tamarinde- en kambodjaboomen, is 300 voet hoog, en de kruin vormt eene oppervlakte van ongeveer 50 vierk. voet, omheind met eene muur van los op een gestapelde steenen, ter hoogte van drie voet. In het midden prijkt een groote tamarindeboom, de takken behangen met offeranden der bevolking, die deze plaats als heilig beschouwt, omdat de eerste vorst van Sidenring uit den hemel daarop zou zijn nedergedaald. Hier doen zij ook hunne boeten („bertapa”), waartoe zij zich een' geruimen tijd van de zamenleving afzonderen, en dien met vasten en bidden doorbrengen.

Het gezigt, dat wij op de kruin genoten, was zoo prachtig, dat ik het moeijelijk beschrijven kan. Rondom ons zagen wij talrijke kampongs te midden eener onoverzienbare vlakte van rijstvelden, wier welig groen de borst der planters zeker met de schoonste hoop op een' rijken oogst moest vervullen. Oostelijk zagen wij twee uitgestrekte meren, wier vlakke baren zich als eene breede, lange, zilveren streep voordeden, ten noordwesten ingesloten door twee ketenen bergen, tot aan zee doorloopende, en waarvan die van Latie-Woedjong, wier hoogste top circa 8000 voet zal halen, de stralen der dalende zon opving en in de vlakte terugkaatste. In een woord, het panorama, dat wij voor ons hadden, was zoo schoon, dat wij twee uren op den top van den heuvel in de aangenaamste bespiegelingen over de schoonheid der natuur en over de verhevenheid van haren Maker doorbragten.

Welk eene gedachte de oude KRAING SIDENRING op den 25sten koesterde, weet ik niet, maar wel dat hij ons eene zonderlinge doch tevens voor ons nationaal gevoel streelende vertooning schonk. Hij liet op dien dag twee Nederlandsche vlaggen tegelijk voor zijn huis waaijen, die, door eene frissche koelte bewogen, in ontelbare kronkelingen wapperden.

's Daags na de vergadering ging onze togt door de binnenlanden voort, in het gezelschap van KRAING SIDENRING en zijn gevolg. Ik wil u niet vermoeijen met eene opsomming der menigte kampongs, welke wij bezochten, want ik zou u slechts in een doolhof voeren, waarin gij geen weg zoudt weten te vinden. Genoeg zij het aan te merken, dat wij in eene kleine praauw de meren Tamparang-Poeriet en Labaija overvoeren, aan wier oevers verscheidene kampongs lagen, die allen de Hollandsche vlag vertoonden en ongeregelde kanonschoten deden, terwijl ontelbare aanschouwers langs het strand ons toejuichten.

Na vijf uren roeijens bereikten wij de kampong Tempé aan de rivier Tjanrana, die door het Boniesche stroomt, en zich in de bogt van Bonie ontlast. De zuidelijke helft van het meer

Labaija wordt begrensd door het vruchtbare rijk van Soping.

Wij werden te Tempé wel ontvangen, en den volgenden dag de rivier naar Lagoessie afzakkende, voeren wij voorbij verschillende kampongs van vrienden en vijanden, allen versterkt, die soms slechts een geweerschot van elkander lagen. Onder deze kampongs waren er, die welligt niet minder dan 1000 huisgezinnen telden, en daar men de sterkte van een Boegineesch of Makassaarsch huishouden op 7 of 8 zielen rekent, kunt gij u gemakkelijk een denkbeeld vormen van de volkrijkheid dier streken. Het zonderlingste van onzen togt was, dat, ofschoon wij ons soms werkelijk op vijandelijk grondgebied bevonden, ons niet het minste letsel werd gedaan. Integendeel, de Kommissaris werd overal door vrienden en vijanden met kanonschoten begroet.

Te Lagoessie werden wij, zoo mogelijk, nog beter dan te Tempé ontvangen. Wij namen er onzen intrek in een daartoe opzettelijk bestemd huis, en deden een' voortreffelijken maaltijd, doch misten het genoegen de Wadjoneesche grooten daaraan deel te zien nemen. Arong Lempo, een oom van den regerenden koning van Bonie, ontmoette hier den Kommissaris, en had een belangrijk gesprek met hem over de aangelegenheden des lands.

Den 29sten April namen wij te paard de terugreis naar Tempé aan, en na van daar uit nog eenige kampongs bezocht te hebben, werd besloten naar Makassar terug te keeren. Den weg over Tetté-Adjie nemende, kwamen wij, na den 2den Mei met het bezigtigen van de baai van Soepa doorgebragt te hebben, nog denzelfden dag te Parépaté aan. Genoemde baai heeft een' omtrek van 3 of 4 uren, en levert eene veilige ankerplaats op voor honderde kleine vaartuigen, zoo als schoeners, „padawakans”, enz., terwijl die van Parépaté, daaraan grenzende, even veilig groote schepen kan bevatten.

Den volgenden morgen, na een hartelijk afscheid van Kraing Sidenring genomen te hebben, verlieten wij laatstgenoemde

plaats en scheepten ons in op eene praauw, waarmede wij het langs de kust hielden en, op verscheiden plaatsen aanleggende, overal vriendelijk onthaald werden. Wij zeilden voorbij het rijk Tanette, dat aan de Gouvernementslanden grenst, aan den zeekant drie mijlen uitgestrektheid en elf kampongs heeft, en ankerden den 5den Mei des avonds voor de rivier Maros, van waar wij ons over land naar Makassar begaven.

Mijn verblijf te Makassar was niet van langen duur, want kort na onze terugkomst werden de Heeren ALTHEER, MAIJOR (1) en ik door de Kommissarissen belast met de invoering van een nieuw stelsel van vertiening op de Gouvernementslanden, ter vervanging van het bestaande, en meer geschoeid op de leest, waarop de landelijke inkomsten op Java geïnd worden. Mij viel de Residentie Maros te beurt, en den anderen Heeren de zuidelijke afdeelingen. Het woord vertiening duidt van zelf de wijze aan, waarop de oude belasting geheven werd, namelijk de verpligte levering door iederen landbouwer van een' der tien bossen padie, die op de landen ingeoogst werden. Niemand mogt zijne padie van het veld huiswaarts brengen, voor dat de Kommissie belast met de vertiening zijn gewas opgenomen en de tienden bepaald had. Hierdoor bleef de padie dikwijls dagen lang aan weer en wind blootgesteld, want niet altijd was de Kommissie even vlug in het vervullen harer pligt, en van kampong tot kampong trekkende, beschouwde zij haren togt maar al te dikwijls als een pleizierreisje en de vertiening als eene bijzaak. Een sleep van kleine en groote hoofden vergezelde haar, en de geheele stoet teerde op kosten van den gemeenen man, die verpligt was allen te onderhouden. Dit was dan ook wel de voornaamste oorzaak van het drukkende dier be-

(1) De Heer MAIJOR was Secretaris van Makassar geworden in de plaats van den Heer ALTHEER, die den Kommissarissen als Secretaris werd toegevoegd.

lasting, welke bijna iedereen door sluikschen verkoop, meestal ver beneden de waarde, aan opkoopers trachtte te ontduiken. Hierdoor ontstond dikwerf gebrek onder de bevolking, terwijl in vroegere tijden de Oost-Indische Compagnie, en later het Gouvernement, van eene wettige inkomst beroofd werden.

De wenschelijkheid, ja de noodzakelijkheid eener verandering had zich derhalve reeds sedert lang doen gevoelen, en daar de bevolking spoedig inzag, dat het nieuwe door mij ingevoerd stelsel geen drukkende bezwaren opleverde, ging de voldoening der mij opgedragen eervolle taak, onder medewerking van den Resident Mesman, met eene gemakkelijkheid gepaard, waarop ik niet had durven rekenen. Ik smaakte het genoegen het nieuwe stelsel zeer gunstig te zien werken, zoodat reeds bij den eersten aanslag het Gouvernement eene vrij belangrijke inkomst trok, terwijl die onder het oude stelsel bijna niets had bedragen.

Het landschap Maros beslaat eene uitgestrektheid van 84 vierkante mijlen, wordt ten westen door de zee bespoeld, grenst ten zuiden aan het rijkje Tello, ten oosten aan Bonie, ten noorden aan Pankadjene, en heeft eene bevolking van ongeveer 50,000 zielen. Den oorsprong der benaming Maros willen sommigen afleiden van het Makassaarsche woord „roesoen”, dat onbeschaafd, dom en schuw beteekent. De eerste bevolking dezer landstreek zou, volgens het volksverhaal, die eigenschappen in ruime mate bezeten hebben, zoodat de vreemdelingen, die daardoor moeijelijk met haar in aanraking konden komen, het land dien naam gegeven hebben, die later verbasterde in Maroesoe en eindelijk in Maros. Deze afleiding is niet geheel onwaarschijnlijk, want digt bij ons fort ligt nog eene kampong, die den naam van Maroesie draagt.

De bevolking, vroeger Heidensch, heeft de Mahomedaansche Godsdienst ongeveer in het begin der zeventiende eeuw aangenomen, nadat die door een' Maleijer van Sumatra, zekeren Datoe Bandeing, te Tello en Makassar was ingevoerd. Lang

schijnt zij onder een aartsvaderlijk bestuur geleefd te hebben, tot dat zij op eene even zonderlinge wijze, als waaraan bijna al de vorsten op Celebes hunnen oorsprong toeschrijven, een' koning verkreeg, doch later op eene slinksche manier, bij gelegenheid van het huwelijk van een' zoon van den koning van Goa met eene dochter van den toenmaligen vorst van Maros, onder het juk van eerstgenoemde kwam. Deze had het namelijk zoodanig weten te overleggen, dat de rijksornamenten van Maros, bestaande in een vaandel en eenige wapenen, in zijne handen kwamen, en de bevolking, daaraan door verouderde gewoonte gehecht, zwoer getrouwheid aan Goa en ontzegde die aan haren wettigen vorst.

De koning van Goa regeerde Maros met eene ijzeren roede, tot dat in 1666 onze overwinning zijne magt beperkte, en Maros aan de Oost-Indische Compagnie in eigendom werd afgestaan. Van den stam der wettige vorsten werd toen en later nimmer meer iets gehoord.

Maros werd door de Compagnie verdeeld in vijf provintiën, uitmakende twee regentschappen, als die der vlakte en die der bergen, welke nog nader in vijftien kleinere regentschappen werden gesplitst. Deze verdeeling is blijven bestaan. Ieder regentschap heeft zijn eigen hoofd, die allen zoo vele willekeurige heerschers en eene werkelijke last voor de bevolking zijn. Te Kaloekoe, anderhalf uur gaans beoosten ons tegenwoordig fort gelegen, werd eene houten verschansing opgerigt, en het gezag over Maros toevertrouwd aan een' sergeant, hetgeen zoo bleef, ook nadat die verschansing afgebroken, en te Bontoa, een half uur ten zuidoosten van genoemd fort, opgebouwd werd. Later echter, na een' oorlog (die van Bontolangkassa genaamd), in welks aanvang de Makassaren Maros overrompelden, werd bij de herstelling van het gezag der Oost-Indische Compagnie het bevel gegeven aan een' onderkoopman, en ter zelfder gelegenheid aan den koning van Bonie, tot belooning voor zijne diensten in dien oorlog bewezen, de vergunning

gegeven, om zich op zekere plaatsen te Maros neder te zetten, terwijl hem tot vermeerdering zijner inkomsten tevens eenige padievelden in leen werden afgestaan. Dit gaf echter reeds gedurende het leven van dien vorst, maar vooral onder zijne opvolgers, aanleiding tot veel misbruik en verwarring, want niemand hunner bleef in gebreke om alles, wat zij slechts konden, in te palmen, onder voorwendsel dat het tot het leen behoorde (1).

De rust te Maros bleef ongestoord, tot dat in den oorlog met den rebel Sangkillang (1772) het aan dezen gelukte, onzen post aldaar te overrompelen, doch slechts drie dagen had hij genot van zijne overwinning, want de Boniërs, toen onze duchtige vrienden en helpers, verjoegen hem onder het bevel van een' hunner daar wonende vorsten, Datoe Barengan genaamd, en het land bleef onder hun bestuur, tot dat die oorlog eindigde met de inname en vernieling van Goa door onze en onzer bondgenooten magt. Alstoen werd zekere Kapitein der artillerie Landberg naar Maros gezonden, om het gezag der Compagnie te herstellen, en door hem het tegenwoordige steenen fort Valkenburg gebouwd, dat in 1775 voltooid werd. De Gouverneur Rijke klaagt echter magtig in zijne rapporten over de handelingen van dien officier, die er meer op uit schijnt geweest te zijn om zijne beurs te stijven, dan wel om een duurzaam fort daar te stellen, en werkelijk was het in zijn' oorsprong zulk een ongelukkig nest, dat de muren voor een' drieponder gewis zouden bezweken zijn. Thans is het in beteren staat, en omringd met eene aarden borstwering met vier bastions en eene goede gracht, doch dit alles is eerst in 1817 opgeworpen en gegraven.

De oorlog, die in 1814 tusschen de Engelschen en den koning van Bonie ontstond, had mede voor Maros een nood-

(1) Deze staat van zaken bleef voortduren tot in 1814, in welk jaar de Engelschen de Boniërs verdreven, en de door laatstgenoemden in leen bezeten landen aan eenige Europeesche ingezetenen van Maros ten geschenke gaven.

lottig gevolg. Van Makassar verdreven, vereenigde zich die vorst met dien van Tanette, en overrompelde niet alleen al de noordelijke of bergprovintiën, maar naderde zelfs het fort tot op 2½ uur afstands, alwaar zij duchtige batterijen opwierpen, en zich gedurende acht maanden wisten staande te houden.

De Engelschen, intusschen versterking van Java bekomen hebbende, maakten zich in 1815 van deze fortificatiën meester, en verjoegen de Boniërs uit de vlakte met een verlies van circa 400 man, terwijl hun eigen verlies bij die gelegenheid een zeventiental dooden en gekwetsten bedroeg. De noordelijke provintiën bleven echter in 's vijands magt, en Maros was beroofd van zijn vruchtbaarste deel, dat vroeger het meest in de vertieningen en andere belastingen opbragt. In 1816, bij de overname van Makassar uit de handen der Engelschen, werd Maros tot eene residentie verheven, doch de zaken bleven zoo als zij waren. De versterkingen, door de Engelschen veroverd en door hen in bezit gehouden, werden zelfs door ons verlaten, en wij bepaalden ons alleen tot de bezetting van het fort Valkenburg. De gezegde noordelijke provintiën bleven onregtmatig in het bezit onzer vijanden, doch deze hielden zich rustig, en schenen niet gezind om het met de Engelschen gedreven bloedig spel met het Nederlandsch Gouvernement voort te zetten.

Ik hoop dat deze korte schets der geschiedenis van Maros u niet verveeld zal hebben, en u het noodige geduld zal overblijven, om aan de volgende vlugtige beschrijving van de natuurmerkwaardigheden van dat land nog eenige opmerkzaamheid te schenken.

Een uur gaans beneden het fort ligt in de rivier van Maros, ongeveer drie voet boven het water uitstekende, eene klip, die evenwel geen andere merkwaardigheid bezit, dan dat zij door de bevolking als eene zeer heilige plaats beschouwd wordt. Het bijgeloof van vroegere eeuwen is nog niet verdwenen, en gedurig wordt op die klip, vooral bij huwelijken en verlos-

singen, geofferd. De Inlanders geven haar den naam van „betoewa" (veel vermogend, welslagend of gelukkig).

Ten oost-noordoosten op een uur afstands van het fort vindt men eene uitgestrekte vlakte van padievelden, in wier midden een heuvel van 125 à 150 voet hoogte ligt, geheel uit druipsteen bestaande en gevolgelijk zeer schraal begroeid. Deze heuvel is inwendig hol, en levert een schoon door de natuur gevormd grotwerk op, vol wanstaltige figuren, waarvan eenige de gedaante hebben van menschen en dieren. Aan deze figuren bewijzen de. Inlanders mede eene nog heidensche hulde, en bij elke huisselijke gelegenheid brengen zij er hunne offerhanden. Geen reiziger laat deze plaats onbezocht, en de moeite wordt wel beloond, zoo door het vreemdaardige van het hol, als door het schoon en treffend vergezigt, dat men boven op dien heuvel geniet. De plaats heet Boeloe-Sapong, en met veel moeite hebben de Engelschen in 1815 een achttienponder daarop gewerkt, waarmede zij de geheele vlakte konden beschieten. Ik heb echter nimmer gehoord dat zij in de noodzakelijkheid geweest zijn, daarvan gebruik te maken.

Een half uur van daar, in de nabijheid der kampong Roembra, is eene bron van zout water, die zich in een' tak der rivier Tauralielie ontlast. Het is mij niet bekend geworden of de Inlanders eenig gebruik van haar water maken, en evenmin of het voor huid- of andere ziekten van eenig nut zou zijn.

Het meest evenwel wordt de moeite van een' verren rip in de brandende zon beloond door het gezigt op den waterval van Bantemoeroeng, liggende drie uren gaans beoosten het fort Valkenburg. Het water der rivier van dien naam loopt aldaar door een onderaardsch kanaal in eene kom (waarin zich eenige grotten of holen van druip- en kalksteen bevinden), gevormd door steile rotsen te midden van hooge met trotsche oude boomen begroeide bergen, waardoor zelfs op den middag eene aangename koelte te weeg wordt gebragt. Daarna doorloopt het statig, steeds tusschen rotsen, een' afstand van ongeveer 300

roeden, om eindelijk met een oorverdoovend gedruisch naar beneden te storten. De breedte van den val zal naar gissing 35 voet en de hoogte 60 of 70 voet bedragen.

Ik heb gedurende mijne omzwervingen in Indië vele watervallen gezien, doch nimmer een wiens aanblik mij zoo getroffen heeft. Het geheel was treffend en onbeschrijfelijk schoon. De hooge ons allerwegen omgevende boomen, die de zonnestralen beletteden door te dringen, dubbel aangenaam na een' vermoeijenden en warmen rid; de ontzagchelijke massa water, gedurig als een enkele breede straal naar beneden vallende, doch eer het den bodem bereikt zich in millioenen en millioenen droppelen ontbindende, wier val eene onophoudelijke woeling en kooking veroorzaakt; het donderend gedruisch waarmede het water naar beneden stort, alles droeg bij om ons in verrukking te brengen, en slechts met moeite scheidden wij van dit prachtig natuurtooneel.

Te Melawa, in het gebergte, heeft men eene heete bron, in wier nabijheid, volgens zeggen van sommigen, een berg zou te vinden zijn, die bij slecht weder van tijd tot tijd rook op geeft. De kampongs Mangiembang en Doellang leveren een weinig steenkolen op, en bij de Bantemoeroeng wordt eenig goud gevonden.

Keeren wij nu naar Makassar terug, alwaar op de Kommissarissen en ook op mij verscheidene merkwaardige gebeurtenissen wachtende waren.

De Goüverneur-Generaal Van der Capellen was in den tusschentijd, van zijne reis naar de Molukko's terugkeerende, te Makassar aangekomen, en had gehoopt de zaken aldaar zóó geregeld te vinden, dat zijne tegenwoordigheid slechts van korten duur zou behoeven te zijn. In deze verwachting zag echter de Landvoogd zich bitter teleurgesteld. De pogingen der Kommissarissen, om al de oude bondgenooten tot het regelen der aanhangige zaken en het sluiten van een' duurzamen vrede te Makassar te vereenigen, hadden, zoo als u reeds gebleken is, op de hoofdigheid, den trots en het zelfvertrouwen

der meeste hoofden schipbreuk geleden. De brieven en aanmaningen om de ten onregte bezette Gouvernementslanden te ontruimen, waren onbeantwoord gebleven, en daardoor hoon op hoon gestapeld, zoodat de stand van zaken nog ingewikkelder was geworden. Slechts enkele bondgenooten waren opgekomen, doch van Bonie en zijn' aanhang werd niets vernomen.

Het Gouvernement was te ver gegaan, om nu de zaken te laten blijven zoo als zij waren, en wilde men het bezit van Makassar niet geheel in de waagschaal stellen, dan moest er toevlugt tot de wapenen genomen worden. Het was te meer noodig het vroeger in der minne gevraagde met geweld te nemen, daar de komst van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal te Makassar van groot gewigt in de oogen der Inlanders moest zijn.

Evenwel, veel kon er niet gedaan worden. De militaire magt, ofschoon wat marine betrof door de komst van den Gouverneur - Generaal vrij sterk, was op het oogenblik niet voldoende om met al dien klem te handelen, die de zaak vereischte, en men moest zich dus bepalen tot het tuchtigen van kleine staten, in de hoop dat de grooter en magtiger vijanden daardoor tot inkeer zouden komen. Tanette, zoo naauw grenzende aan onze noordelijke bezittingen, en wiens vorst in de laatste jaren, steunende op Bonie, een' grooten rol gespeeld had, lag het eerst aan de beurt.

Die vorst was in het onwettig bezit van dat rijkje, want de kinderen van den eigenlijken doch sints jaren overleden vorst waren door hem verdreven, en bevonden zich destijds te Makassar.

Er werd dus eene expeditie tegen Tanette in gereedheid gebragt, bestaande uit Z. M. brikken Sirene, Nautilus en Dourga, de kanonneerbooten No. 14 en 15 en 400 man troepen, alsmede eene menigte praauwen tot overbrenging der hulptroepen van Goa, Sidenring en van de zuidelijke regentschappen.

De bovenvermelde verdreven vorstelijke kinderen scheepten

zich daarbij in. De expeditie werd gesteld onder het bevel van den toenmaligen Luitenant-Kolonel De Stuers, Adjudant van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, thans gepensioneerd Generaal-Majoor. Ik werd dien hoofdofficier toegevoegd, en belast zoo met het houden van briefwisseling met den vijand, als met de directie over de Inlandsche hulptroepen.

Den 14den Julij 1824 gingen wij des morgens ten vijf ure onder zeil, en ontmoetten des namiddags Z. M. koloniale korvet de Koerier en de brik Jacoba Elizabeth, respectivelijk onder het bevel der Heeren Verveer en Fokke, komende van de baai van Palos, en eenige Inlandsche grooten van die plaats aan boord hebbende.

Aan beide kommandanten werd dadelijk geseind om bij te draaijen, en aan boord der Sirene bij den Overste De Stuers te komen, van wien zij de last ontvingen om van koers te veranderen, en ons kielwater te volgen. De genoemde Inlandsche grooten werden met een paar praauwen naar Makassar doorgezonden.

Aldus versterkt vervolgden wij onzen koers, en kwamen den volgenden dag des namiddags ten 1 ure op eene halve mijl afstands van den wal voor Tanette ten anker, nadat reeds, toen wij dien wal in het gezigt kregen, een zendeling met eene witte vlag vooruit was gezonden, met brieven van den Gouverneur-Generaal en van den Kommandant der expeditie aan den koning van dat rijkje. Vervolgens deed de Kommandant, vergezeld door den Kapitein-Luitenant ter zee Buijs, bevelhebber van de Sirene, en mij, eene verkenning zoo digt mogelijk langs het strand van noord tot zuid, waar wij verscheidene bentings ontwaarden, doch ofschoon wij op geen geweerschot afstands van die versterkingen voeren, werd evenwel geen schot op ons gedaan. Nadat het vaarwater opgenomen en de landingsplaats uitgekozen was, kwamen wij aan boord terug, en vonden daar den zendeling met de mondelinge boodschap van den vorst van Tanette, dat hij de voorgeschreven voorwaarden van het

Gouvernement wel wilde aannemen, doch dat zijn broeder, de koning van Bonie, er genoegen mede moest nemen, en dat hij dus eerst met dien eene overeenkomst moest treffen. Dit antwoord was geheel onbevredigend, en er werd tot den aanval op Tanette besloten.

In den loop van den 16den naderde dan ook elk schip de versterking, die het ter beschieting was aangewezen, en 's namiddags ten 5 ure bij stil weder en kalme zee begon een hevig vuur van onze zijde, dat van tijd tot tijd door enkele schoten van den vijand, meestal gerigt op de onder den wal liggende kanonneerbooten, beantwoord werd.

Bij deze gelegenheid sprong de achttienponder van de kanonneerboot No. 15, waardoor acht Inlandsche matrozen zwaar gekwetst werden. Des avonds werd het vuur gestaakt en het noodige beraamd, om de troepen den volgenden morgen te kunnen ontschepen. Des nachts werden nog verscheidene bommen in de versterkte kampong Pantjawa geworpen, ten einde die in brand te steken, doch dit doel kon niet bereikt worden.

Den 17den Julij des morgens ten 5 ure waren al de troepen in de sloepen en praauwen overgegaan, en roeiden naar wal. De Kommandant, bij wien ik persoonlijk bleef, begaf zich aan boord van de kanonneerboot No. 15, welke den wal zoo digt mogelijk genaderd zijnde, haar vuur rigtte op het punt waar de manschappen moesten ontschepen, terwijl een gelijktijdig kruisvuur van al de schepen deze beweging ondersteunde. Toen de troepen digt bij het strand genaderd waren, begaven wij ons ook met eene sloep naar wal, en kwamen nagenoeg te gelijk met hen aan.

De tegenstand, dien wij ondervonden, was onbelangrijk, en alleen eenige lila- en geweerschoten uit eene digt bij het strand gelegen benting bemoeijelijkten de landing. Onze soldaten waren naauwelijks aan wal, of zij rukten naar die benting op en hadden die spoedig vermeesterd, echter niet dan na eene moedige verdediging des vijands, die aan den Luitenant

Burger en aan eenige soldaten het leven kostte. De gelukkige keuze der landingsplaats, geheel tegen de verwachting des vijands, en het wel onderhouden vuur der schepen, waardoor hij belet werd de aangevallen benting spoedig ter hulp te komen, droegen tot den voorspoedigen uitslag van dit begin onzer onderneming bij.

Ons standpunt in de veroverde benting genomen en de troepen in orde gebragt zijnde, rukte men voort tot op de grens eener uitgestrekte vlakte padievelden, van waar regts en links kleine detachementen werden uitgezonden, om de verschillende vijandelijke versterkingen aan te tasten. Dit geschiedde met goed gevolg, want weldra waren eenige kampongs onder een hevig geweervuur genomen en in brand gestoken, en zag men den vijand naar alle kanten de vlugt nemen, hier en daar enkele dooden achterlatende. De artillerie, een klein detachement huzaren en de hulptroepen hadden zich intusschen ook ontscheept, en werden dadelijk met vrucht gebruikt.

De vijand langs het strand alles, met uitzondering van Pantjawa, verloren hebbende, verzamelde zich op de vlakte buiten het bereik van ons geschut, en rukte toen in eene linie van ongeveer 800 man in de beste orde en met vasten tred op ons los. Twee hoofden, te paard gezeten, schenen het bevel te voeren. Een hunner, naar men zeide de schoonzoon des konings van Tanette, zat op een schoon wit paard, waarmede hij stout op en neder reed, en droeg een' hoed met lange witte pluimen.

Onder het bereik van ons geschut gekomen, hield de troep halt; de bevelhebbers bleven in het centrum, doch de vleugels breidden zich man voor man uit, en, aldus voortrukkende, schenen zij het voornemen te hebben om ons te omsingelen.

Zoodra onze Kommandant deze manoeuvre ontwaarde en de linker vleugel des vijands ons naderde, gelastte hij de huzaren en een peloton infanterie van 25 man den vijand en tirailleur aan te tasten, hetgeen met zulk een goed gevolg geschiedde,

dat na eene kleine doch hevige schermutseling de geheele vijandelijke magt terug trok.

Getroffen werd ik bij deze gelegenheid door de dapperheid van een' der vijanden. Te voet, kampte hij gedurende verscheidene minuten met een' onzer dapperste huzaren, wien hij elf picksteken toebragt en wiens paard hij doodde. Het einde van den strijd zou gewis noodlottig voor den huzaar geweest zijn, indien niet een zijner makkers hem te hulp waar geschoten, en den moedigen vijand den kop in tweeën had gekloofd.

Wij waren nog geen $1^1/_2$ uur geland, of alle stranddorpen rondom ons stonden in vlam, en geen vijand was meer te zien. Alleen aan de zijde van Pantjawa hoorde men een geweldig vuur, en nu rukte de Kommandant ook derwaarts op, om onze daar vechtende troepen te ondersteunen.

Weldra waren ook de batterijen dier plaats tot zwijgen gebragt, en een gedeelte der hulptroepen, op onze aanmoediging de rivier overzwemmende, nam bezit van Pantjawa, dat mede aan de vlammen werd opgeofferd. Het strand, de vlakte van Tanette, al de versterkingen en het geschut des vijands waren nu, na een' strijd van drie uren, in onze handen, met slechts een zeer gering verlies aan manschappen, terwijl dat van den vijand, die naar de hoofdplaats terugweek, vrij aanzienlijk moet geweest zijn.

Ten einde niets onbeproefd te laten om, zonder verder bloedverlies, tot het gewenschte einde te komen, zond de Overste De Stuers een' brief, in de Inlandsche taal geschreven, aan den koning van Tanette, waarin hij dezen op de geleden verliezen opmerkzaam maakte, en de noodzakelijkheid eener onmiddellijke onderwerping voorhield. Op dezen brief echter geen antwoord ontvangen wordende, terwijl later bleek dat de vorst zich persoonlijk door de vlugt gered had, rukte onze magt den 19den Julij tegen de hoofdplaats op. Weerstand werd echter niet meer geboden; men kwam ons te gemoet met vredevlaggen, zoodat, toen de troepen de kampong genaderd waren, er

halt gekommandeerd werd. De Overste en ik, geëscorteerd door het detachement huzaren, reden de kampong binnen, en werden door de ons te gemoet gekomen rijksgrooten naar eenen digtbij zijnden heuvel geleid, werwaarts de geheele bevolking, groot en klein, jong en oud, gevlugt was, en in de ootmoedigste houding haar aanstaand lot zat af te wachten.

Hieromtrent werd zij echter spoedig, zoo door den Overste als door mij, gerustgesteld, en weldra hadden wij het genoegen te zien, hoe de een na den ander huiswaarts keerde. Daar van niemand iets gevergd werd dan alleen eene algemeene bijeenbrenging van slagtvee en andere levensmiddelen voor onze troepen, die inmiddels goed gehuisvest werden, zoo was de rust spoedig hersteld, en alle bezorgdheid even ras geweken. De Overste De Stuers hield zich alstoen onledig met de regeling der rijksbelangen. De gevlugte onwettige vorst werd verklaard een rebel te zijn, en de moeder der verdreven prinsen, die in hunne regten hersteld werden, beklom den troon, nadat de noodige schikkingen en overeenkomsten met haar gemaakt waren, eene taak die bijna geheel op mij kwam rusten. Met de daaraan verbonden werkzaamheden verliepen twee dagen, waarna de Overste de artillerie en de geblesseerden deed inschepen, en aan de kommandanten van de oorlogsvaartuigen den last gaf, om, zoo digt mogelijk langs het strand houdende, met hunne bodems de reis naar Makassar weder aan te nemen. De troepen zouden den terugtogt over land doen, zoowel om eene nuttige vertooning te maken, als om de afgevallen en rebellige rijkjes Segerie, Labakang en Pankadjene te gelijker tijd te tuchtigen en tot onderwerping te brengen.

Den 22sten Julij gingen wij tot bereiking van dat doel op marsch, doch de tijding onzer overwinning was ons reeds vooruitgesneld, en overal waar wij kwamen, vonden wij de bevolking zóó gedwee, vreesachtig en onderdanig, dat wij niet noodig hadden één schot te doen. Ik kon het zelfs wagen om allerwegen, te midden dier bedeesde vijanden, vooruit te rijden,

en voor de troepen den rol van kwartiermeester op mij te nemen, met dat gelukkig gevolg, dat overal goede huisvesting en krachtig voedsel voor hen te vinden was.

Onze togt dwars door het gebergte tot aan Maros, want de drie zoo even genoemde landjes kwamen zonder eenigen tegenstand dadelijk in onderwerping, was als het ware een aaneengeschakelde triomftogt, en na te Maros rustdag gehouden te hebben, vervolgden wij onzen marsch naar Makassar, waar wij met de grootste vreugde ontvangen werden.

Met moet in Indië dergelijke togten mede gemaakt hebben, om zich een denkbeeld te kunnen vormen van de vermoeijenissen en ontberingen, welke daaraan onvermijdelijk verbonden zijn. Ook in Europa zullen die niet gering wezen, maar daar heeft men ten minste nog goede wegen en vindt men op de meeste plaatsen bruikbare bruggen. Hier te lande is dat geheel anders, want naauwe voetpaden belemmeren en verlengen den marsch. Het onophoudelijk doorwaden van rivieren en kreekjes mat den soldaat af, en de brandende hitte verspilt zijne krachten en maakt hem lusteloos; bij den geringsten tegenspoed wordt hij ligt onverschillig, en men ziet niet zelden dat zijn moed is uitgedoofd alvorens hij de plaats bereikt heeft, waar die eigenschap hem het meest zal noodig zijn. Een groot ongerief in den oorlog is hier ook het belangrijk aantal koelies, dat voor den vervoer van ammunitie en levensmiddelen noodig is, en die, wanneer men geen behoorlijke zorg voor hunne verzameling en bewaking draagt, meestal, zoo door hun aantal als door hunne onverschilligheid, de grootste vertragingen te weeg brengen. Deze moeijelijkheid moest ik bij onzen togt het hoofd bieden, en alleen geduld en eene door ervaring verkregen kennis van het karakter der Inlanders hebben mij in staat gesteld, mij van die taak op eene voldoende wijze te kwijten, zoodat ik het de troepen aan niets liet ontbreken, en eene algemeene tevredenheid gedurende den marsch op ieders gelaat te lezen was.

Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal gaf, kort na onze terugkomst te Makassar, een blijk van tevredenheid over den afloop der expeditie aan den Overste De Stuers, door hem tot Kolonel benoemen,. en mij viel het geluk ten deel, van voor mijne diensten door Zijne Excellentie mondeling bedankt te worden. Trouwens, onze Kommandant had mij regt doen wedervaren, en, zoo als in de Javasche Courant van den 7den Augustus 1824 te lezen is, verklaard, dat ofschoon hij te paard en ik te voet was, ik mij nogtans altijd aan zijne zijde liet vinden, en hem onmisbaar was. Gelukkig echter had ik niet lang noodig gehad altijd op mijne voeten te draven, want gedurende het hiervoren beschreven gevecht (zie blz. 24 en 25) maakte ik mij meester van het paard eens gesneuvelden vijands, dat mij op den verderen togt goede diensten bewees.

Ik heb u in dezen brief het tafereel eener overwinning opgehangen; mijn volgende zal u doen zien, dat de kansen van den oorlog wisselvallig zijn.

VIERDE BRIEF.

Batavia, Maart 1854.

Waarde Vriend!

Het verhaal mijner bedrijven en ontmoetingen op Makassar vervolgende, moet ik beginnen met u te zeggen, dat de indruk, door de behaalde overwinning der onzen te Tanette te weeg gebragt, geenszins zoo sterk was als men wel verwacht had, en dat geen der andere vijandelijke bevolkingen of vorsten het hoofd in den schoot lag. Integendeel, hunne handelingen werden dagelijks tergender voor het Gouvernement, en het wederopvatten der wapenen bleek spoedig onvermijdelijk.

Eene tweede expeditie, nu tegen Soepa (ten noorden van Tanette gelegen) bestemd, werd dus in gereedheid gebragt en gesteld onder het bevel van den Kapitein-Luitenant ter zee Buijs, terwijl de troepen onder kommando van den Luitenant-Kolonel Reeder stonden.

De troepen, wier aantal weinig verschilde met dat der expeditie tegen Tanette, werden ingescheept aan boord van Z. M. brikken de Sirene, Nautilus, Jacoba Elisabeth, Dourga en van de kanonneerboot No. 14, terwijl voorts een genoegzaam aantal praauwen ten dienste der hulptroepen, wier leiding mij weder werd toevertrouwd, in gereedheid waren gebragt. Mijne

verhouding tot den Kommandant Buijs was overigens dezelfde als vroeger tot den Kolonel De Stuers.

Den 2den Augustus 1824 gingen wij onder zeil, en bereikten den volgenden dag Parépare, waar zich de hulptroepen van Sidenring moesten bevinden, doch tot onze groote teleurstelling niet aanwezig waren. De Overste Buijs wilde intusschen nog eene laatste poging doen, om onze geschillen met Soepa op eene vredelievende wijze te beslechten, en belastte mij met de toezending van brieven aan den vorst van dat rijk. De overbrenging geschiedde door een' vertrouweling, wien ik nog de mondelinge boodschap medegaf, dat, zoo de vorst in eene bijzondere onderhandeling met mij wilde treden, mijne inlichtingen en mededeelingen hem in staat zouden stellen, om zijn rijk te behouden, doch dat het noodig was met zijn besluit niet te dralen.

Werkelijk kwamen er des nachts twee grooten van Soepa, zendelingen van den vorst, bij mij, die mij mededeelden, dat deze wel genegen was zich aan de voorwaarden van het Gouvernement te onderwerpen, doch dat hij eerst met zijne bondgenooten moest raadplegen.

Ik gaf hun hierop ten antwoord, dat de Kommandant der expeditie daarop niet vermogt te wachten; dat de vorst dus het eerst voor zichzelven moest zorgen, en, onder voorhouding van de verderfelijke gevolgen des oorlogs, bood ik mij aan om in persoon den vorst te gaan ontmoeten, en met hem al de noodige schikkingen tot behoud des vredes te beramen.

De zendelingen vertrokken met deze boodschap, doch zeer spoedig kreeg ik tot antwoord, dat de vorst van eene persoonlijke ontmoeting verschoond wenschte te blijven, en volstrekt niets kon beslissen, alvorens zijne bondgenooten geraadpleegd te hebben. Dit zoeken van uitstel kon niet anders dan als eene weigering om in onderwerping te komen beschouwd worden, en schoot mij dus niets over dan den zendelingen te zeggen, dat het antwoord van den vorst op de gezonden

brieven bij den Kommandant der expeditie aan boord der Sirene moest bezorgd worden.

Dit antwoord bleef echter uit, en de flottille ging den 4den Augustus des morgens vroeg onder zeil naar Soepa, waar wij weinige uren later ten anker kwamen.

De Kommandant, de Overste Reeder, de Kapitein der artillerie en ik voeren nog dien zelfden dag in eene sloep langs het strand, om de geschiktste plaatsen tot het doen des aanvals op te nemen, waarna ik tegen den avond weder naar Parépare terugkeerde, om te zien of de hulptroepen reeds verzameld waren, en zoo ja, hen tegen den vijand te doen oprukken, daar de Kommandant voornemens was, om den volgenden morgen (5 Augustus) de troepen te doen ontschepen.

Te Parépare gekomen, verklaarden mij de hoofden der hulptroepen, dat zij op het oogenblik niet meer dan 200 à 300 manschappen bijeen hadden, doch dat, daar de aanval geen uitstel kon lijden, zij zich aan het bevel van den Kommandant onderwerpen, en des morgens gelijktijdig met de troepen voor Soepa zouden zijn.

In plaats van de 150 koelies, die wij noodig hadden, vond ik er slechts 30, en veel moeite kostte het mij om dit getal tot 70 te brengen. Met dezen en met de hulptroepen stevende ik toen onmiddellijk naar Soepa terug, dat wij op den dag des aanvals met het opgaan der zon bereikten.

Wij vonden de troepen reeds ontscheept, zonder dat er van den kant des vijands de minste tegenstand was geboden. Nadat ik de hulptroepen en koelies ook had doen landen, vervoegde ik mij bij de hoofdmagt, die bezig was zich in orde te scharen op een' heuvel, waarachter het versterkte Soepa verborgen lag. Een klein detachement, onder bevel van den Luitenant der infanterie Banhoff, werd nu vooruit gezonden, om de positie van den vijand te verkennen, doch zich te ver verwijderd hebbende, kwam het digt bij de vijandelijke versterking, en, misleid door haar zwak aanzien en aangevuurd

door overdreven ijver, vergat genoemde Luitenant het doel der zending, raakte met den vijand handgemeen, en verkreeg dadelijk drie dooden en eenige gekwetsten. Hij liet om versterking vragen, en, uit het oog verliezende dat de Luitenant Banhoff slechts verkennen moest, werd hem een tweede detachement ter hulp gezonden.

De hoofdmagt, versterkt door een detachement gewapende matrozen onder bevel van den Luitenant ter zee De Gelder, was inmiddels in orde geschaard, en, voorzien van een veldstuk, rukte nu de geheele kolonne voorwaarts, aangevoerd door den Luitenant-Kolonel Reeder. Weldra bereikte deze kolonne de vijandelijke versterking, doch het gezigt der dooden en gekwetsten van het ter verkenning gezonden detachement, die naar het strand getransporteerd werden en die men onderweg ontmoette, was niet geschikt om een' gunstigen indruk op de troepen te maken. De aanval op de versterking werd begonnen met een twee-gelederen vuur, dat veel ammunitie verslond, zonder noemenswaardige schade aan te rigten. De hulptroepen namen geen deel aan den aanval, doch hielden een' troep Inlanders te paard, die op een' korten afstand onder een' grooten tamarindeboom in observatie stonden, in échec.

De weinig goeds voorspellende aanvang van den aanval deed mij besluiten, om den Kommandant der expeditie, die zich aan boord van de Sirene bevond, in persoon van het voorgevallene kennis te gaan geven. Op mijn rapport voer ZEdG. met mij naar wal, waar wij alles in rep en roer vonden, en overal den kreet tot retraite hoorden opgaan. Reeds was het veldstuk naar het strand getransporteerd en de ammunitie gereed om weder ingescheept te worden, terwijl de gekwetsten naar de sloepen werden gedragen. Ik bevond mij in geen geringe verlegenheid, want het een en ander moest den slechtsten indruk op de hulptroepen maken, en mijne pogingen om hen gerust te stellen werden ontzenuwd door het tooneel van verwarring, dat men overal voor oogen had. De moedeloosheid steeg ten top, toen men

den Overste Reeder met de geheele magt van den mislukten aanval terug zag komen. Wel hield hij stand op den digtst bij het strand gelegen heuvel; wel zouden er eenige stukken van de schepen gelost worden, om ons daar te versterken, doch de indruk, die onze achterwaartsche beweging op de hulptroepen gemaakt had, was slechts moeijelijk weder uit te wisschen, en had wel eens noodlottige gevolgen voor ons kunnen hebben.

Op genoemden heuvel werd besloten post te vatten, zonder echter een' verderen aanval te wagen, alvorens al de hulptroepen of wel andere assistentie van Makassar zou zijn aangekomen.

Z. M. brik Dourga ontscheepte 6 zesponders, en tegen den middag waren wij genoegzaam tegen een' aanval versterkt. Een troep vijandelijke ruiters vertoonde zich van tijd tot tijd op eenen heuvel aan onzen regter vleugel, alsof zij ons van die zijde wilden aanvallen, doch het vuur van de Dourga hield hen in bedwang.

De nacht werd onrustig en al schietende doorgebragt. De Kommandant der expeditie gaf den 6den des morgens bevel, om het punt, van waar wij den vorigen dag des morgens waren uitgegaan, te versterken, en vernomen hebbende, dat te Parépare eenige hulptroepen waren aangekomen, die zich uit gebrek aan vaartuigen niet bij ons konden vervoegen, zond hij mij des avonds ten 8 ure derwaarts, om hen aan te moedigen over land te gaan, hetgeen zij dan ook, nadat ik met de hoofden gesproken had, aannamen om ten getale van 400 man des morgens ten 3 ure te doen. Ik deed ook, met voorkennis van den Kommandant der expeditie, door een dier hoofden, neef van Kraing Soepa, eene briefwisseling met laatstgenoemde aanknoopen, waarin hem de noodzakelijkheid eener onderwerping voor oogen werd gehouden, dewijl hij toch eens voor de magt van het Gouvernement zou moeten bukken.

Het was nacht, toen ik in onze legerplaats voor Soepa terugkwam, alwaar wij spoedig het antwoord van Kraing Soepa

ontvingen, behelzende dat, de vijandelijkheden nu eenmaal begonnen zijnde, eene onderwerping eene te groote vernedering zoude zijn voor 's vorsten voorvaderlijke eer en roem. Hierop werd in den achtermiddag een raad belegd met de hoofden der hulptroepen, die verklaarden nu ongeveer 1000 man sterk te zijn, waaronder echter slechts 200 à 300 strijdbare mannen, en overigens genegen, om al de bevelen van den Kommandant op te volgen. De Overste Reeder wilde hen onder het bevel van een' zijner officieren stellen, doch hieraan wilden zij zich niet onderwerpen. De dekking van onzen regter vleugel werd hun opgedragen.

Kort daarop ontving men de tijding, dat de hulptroepen, die over land van Parépará zouden oprukken, door den vijand onderweg werden tegengehouden, waarom men hun 40 gewapende manschappen van de hulptroepen toezond, om hen den weg te openen, hetgeen met goed gevolg geschiedde, zoodat zij zich reeds in den morgen van den 8sten Augustus bij hunne veldmakkers konden aansluiten, die juist bezig waren om den vijand het bezit van een bosch, aan den ingang van diens benting gelegen, niet zonder vrucht te betwisten.

Des avonds ten 10 ure werd eene poging aangewend, om brand in de vijandelijke versterking te stichten. Dit gelukte wel, maar voldeed toch niet aan de verwachting, want naauwelijks had de vijand den brand bespeurd, of hij stroomde van alle zijden toe om dien te blusschen, terwijl een gedeelte hunner de benting verdedigde, en een andere troep onze bondgenooten in het pas veroverde bosch aantastte; en hoe geweldig ook van onzen kant met kogels en schroot op hen gevuurd werd, hetgeen zij niet in gebreke bleven even duchtig te beantwoorden, werden eindelijk onze hulptroepen genoodzaakt hun standpunt met een verlies van 4 dooden, waaronder de neef van een der grootste opperhoofden, en ongeveer 40 gekwetsten te verlaten.

Immer bereid om overal, waar ik slechts kon, hulp aan te

brengen, en ten stelligste overtuigd, dat ons behoud voor het oogenblik alleen gelegen was in het aan den wal hebben van eenen voldoenden voorraad ammunitie, begaf ik mij — na van den Kapitein der artillerie vernomen te hebben, dat hij den Kommandant der expeditie bereids van het bestaand gebrek had kennis gegeven, als ook van de noodzakelijkheid om twee defect geraakte affuiten te herstellen — met eene „lippa lippa" naar boord van de Sirene, na eerst met den Heer Kolff, kommandant van de Dourga, over de materialen, tot die reparatie benoodigd, gesproken te hebben.

Wij kregen beiden in last, om het noodige bij een te brengen, terwijl de Overste Buijs zich naar wal begaf, om zich omtrent den staat der zaken te vergewissen.

Doch wie schetst mijne verwondering en die van den Heer Kolff, toen wij, van de reede terugkomende, twee zesponders en eenige ammunitiekisten op het strand liggen en vele handen bezig zagen, om nog meerderen krijgsvoorraad daarheen te voeren. Den soldaten, die hier de wacht hielden, vragende wat dit te beduiden had, kregen wij tot antwoord, dat men beweging maakte om terug te trekken. Onze verontrusting laat zich niet beschrijven. De Heer Kolff liep dadelijk tot aan het middellijf in zee, om eene barkas, die op droog lag, vlot te maken. De Inlandsche hulptroepen, door die noodlottige beweging voor de tweede maal ongerust geworden, scheepten zich van alle kanten in, en ik had niet weinig moeite om dit te beletten en hen gerust te stellen, door hen te verzekeren, dat de stukken enkel naar het strand waren gedragen, om gerepareerd te worden.

Hierop haastte ik mij naar den Kommandant der expeditie, die inmiddels in onze versterking was aangekomen, om hem op den geest der hulptroepen en de gevolgen van een' terugtogt opmerkzaam te maken.

Nu ontstond de vraag, op wiens last toch de retraite geschiedde, doch een voldoend antwoord bekwam men niet. Het

ontbrak geenszins aan verontschuldigingen, doch duidelijk straalden het verschil van gevoelen en de verwarring, onder de infanterie- en artillerie-officieren heerschende, door.

Men besloot het verder vervoeren der stukken te doen staken. Sommige moesten weder naar boven, andere, die niet bruikbaar waren, naar boord gebragt worden.

Ik verliet toen de officieren, nog altijd onderling haspelende over de bestaande verwarring, om mij naar strand te begeven en de hulptroepen verder gerust te stellen, als ook om den Heer Kolff, die gereed was om met al het op de barkas ingescheepte naar boord te varen, den nieuwen last mede te deelen.

Hierop gingen wij beiden weder naar boven, waar wij, helaas! de officieren nog in eene hevige woordenwisseling vonden, zonder dat er geschikte maatregelen genomen werden, om de gevolgen van het plaats gehad hebbende alarm te verhelpen. Het vijandelijk vuur had intusschen, even als het onze, opgehouden, en de Kommandant der expeditie besloot weder naar boord te gaan, werwaarts ik hem vergezelde.

Daar ik al het gebeurde met opmerkzaamheid had gadegeslagen, was mij de oorzaak der ontstane verwarring niet ontsnapt. Zij was voor een groot gedeelte gelegen in de weinige ondervinding en geschiktheid tot zelfstandig handelen van den Kommandant der troepen, den anders in alle opzigten zoo braven Luitenant-Kolonel Reeder (1). Hierdoor was het onderling vertrouwen verloren gegaan. Ieder officier uitte zijn gevoelen;

---

(1) De Heer Kolff geeft in zijn werk, getiteld: „Reize door den weinig gekenden zuidelijken Molukschen archipel en langs de geheel onbekende zuidwest kust van Nieuw-Guinea; gedaan in de jaren 1825 en 1826. Door D. H. Kolff Jr. Luitenant ter zee, 1e klasse, en Ridder van de Militaire Willems Orde. Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck, 1828," een kort verslag van de ongelukkige onderneming tegen Soepa. Zijne oordeelvelling over het karakter van den Kommandant der troepen (zie blz. 20 van zijn werk) is mede niet gunstig. Wat bijzonderheden betreft, laat zijn verslag wel eens wat aan naauwkeurigheid te wenschen over.

de een wilde den aanval, de ander den terugtogt. Onophoudelijk was er sprake over de zwakheid onzer troepen en over die onzer magt in het algemeen. Al dat nutteloos praten, al die verschillende zoo vaak uiteenloopende gevoelens, moesten onvermijdelijk zelfs het standvastigste karakter in verwarring en twijfeling brengen.

Ik vermeende, dat mijne pligt mij gebood hierover niet langer te zwijgen, en stelde derhalve, aan strand gekomen, den Kommandant der expeditie voor, welke noodlottige gevolgen de ongeschiktheid van den Overste Reeder, het luttel beleid van sommige en de ontevredenheid van al de officieren, het mistrouwen door het gebeurde onder de bondgenooten te weeg gebragt, zoo voor de eer van het Gouvernement als voor het behoud der troepen moesten te weeg brengen, en verzocht vergunning om naar Makassar te gaan, ten einde het bestuur aldaar met al het gedurende de expeditie voorgevallene in wetenschap te stellen.

De Overste Buijs scheen zeer gevoelig over dit verzoek, wees het van de hand, en gaf mij zijn voornemen te kennen, om door zijne persoonlijke tegenwoordigheid alle verdere verwarringen te voorkomen, en ieder binnen de perken zijner pligt te houden.

Intusschen hadden wij de treurige maar vernomen, dat de beide posten te Pankadjene en Labakkang, elk met 60 manschappen bezet, door eene groote overmagt des vijands overrompeld waren, en geen man gespaard was gebleven. Dit bragt niet weinig toe, om de moedeloosheid der onzen te vermeerderen, en de aankomst van 40 mariniers, onder het bevel van den Luitenant van dat wapen Van Pelt van Z. M. fregat de Euridice, van Makassar tot versterking onzer magt gezonden, kon de algemeene stemming niet verbeteren.

Evenwel, langer kon er niet stil gezeten worden, en nadat onze versterking zoo veel mogelijk in staat van tegenweer gebragt was, werd er tot een' nieuwen aanval besloten, die dan

ook in den vroegen morgen van den 14[den] Augustus plaats vond.

Onze magt werd in twee kolonnes verdeeld. De eerste, onder het onmiddellijk bevel van den Overste Reeder, bestond uit een vijftigtal soldaten, de vermelde 40 mariniers en 100 matrozen, en was bestemd om den aanval op de vijandelijke benting te doen. De tweede kolonne, bestaande uit 100 soldaten, bleef bij onze batterij in reserve staan.

Het vuur der batterij begon, en de eerste kolonne drong tot onder de vijandelijke wallen door, zonder dat van die zijde één schot gedaan werd.

De Luitenant ter zee 1ste klasse Fokke, lange jaren als gevangene onder Chineesche zeeroovers verkeerd hebbende, had Chineesch vuurwerk gemaakt, en beproefde nu daarmede de vijandelijke sterkte in brand te schieten.

Dit mislukte, en niet zonder reden, want nimmer zag men eene kinderachtiger onderneming. Intusschen had zich aan den zuidkant onzer versterking een troep vijandelijk paardenvolk vereenigd, en een vijftigtal ruiters had de stoutheid, om, onder het hevigste vuur, onze batterij voorbij te rennen, en onze kolonne, die de vijandelijke borstweringen reeds genaderd en druk in het gevecht was, in den rug aan te vallen, waardoor eene zoodanige verwarring ontstond, dat alles op de vlugt sloeg [1]. Niets was in staat de onzen staande te houden; noch het aanmoedigend geroep der officieren, die zich over het algemeen dapper gedroegen, en de manschappen bij de bandelieren vasthielden, om hen tot staan te dwingen, noch het slaan van appél vermogt iets op de door vrees en schrik aangetaste gemoederen. Zelfs de reserve-kolonne werd in de vlugt medegesleept. Allen stormden in de grootste wanorde onze batterij binnen, en de vijand, daardoor overmoedig geworden, tastte

---

(1) Zie Kolff's Reize, blz. 20 en 21.

zelfs onze borstwering aan. Het schrootvuur hield hem echter tegen, en eenige onzer manschappen zich weder in orde geschaard hebbende, werden de vijanden aangevallen en naar hunne versterking teruggedrongen. Doch dit, helaas! was ook al het voordeel, dat wij dien dag behaalden, en dat wel ten koste van een veertigtal onzer manschappen. Onder de dooden betreurden wij vooral den braven Luitenant der mariniers Van Pelt, een' dapper' en moedig' jongeling, en zoo bemind door zijne onderhoorigen, dat zij, hem missende, dadelijk wilden terugkeeren en het vijandelijk vuur trotseren, om zijn lijk op te zoeken. Slechts met veel moeite konden wij hen van de nutteloosheid van zulk een hagchelijk pogen overtuigen. Het moet overigens gezegd worden, dat de mariniers zich over het algemeen het braafste hadden gedragen. De hulptroepen hadden weinig of niets uitgevoerd, hetgeen ik moest toeschrijven aan de moedeloosheid, welke nog immer tengevolge der vroegere verwarringen onder hen heerschte.

Maar waarom het te ontkennen, die moedeloosheid toch was algemeen. De dapperste manschappen waren gesneuveld, en het beleid, door den Kommandant der troepen aan den dag gelegd, was niet zoodanig, dat het een voortdurend vertrouwen kon inboezemen.

De noodlottige gebeurtenissen werden naar Makassar overgebriefd, en op nieuw versterking van daar gevraagd. Eene nieuwe hoop werd geboren door de aankomst van den Kolonel De Stuers, die het vertrouwen in zulk eene ruime mate bezat, en het bevel alsnu op zich nam. De Kommissaris Tobias vergezelde hem.

De voorhanden zijnde magt was niet meer voldoende, om iets degelijks uit te voeren; ter naauwernood kon men de herhaalde aanvallen van den vijand, vooral des nachts, met eenig voordeel afslaan. Van tijd tot tijd betoonden de hulptroepen eenige meerdere dapperheid, den overmoedigen vijand dikwijls tot in zijne versterkingen terugdrijvende.

De nieuwe Kommandant der expeditie zat intusschen niet stil. Wachtende op versterking uit Makassar, hield hij zich dagelijks bezig met het recognosceren der vijandelijke positie, en van het land voor dat ons lag. Ik vergezelde dien hoofdofficier bij elke gelegenheid, en het is wel te verwonderen, dat wij er heelshuids zijn afgekomen, want bijna altijd werden de manschappen, die ons vergezelden, door de vijandelijke kogels gedood of gekwetst.

Het duurde tot den 23sten Augustus 1824, alvorens de laatste versterking, en daarmede ook Z. M. fregat Euridice, opdaagde. Langer te dralen, om den vijand een' gevoeligen slag toe te brengen, zoude onverschoonlijk geweest zijn, dewijl de dagelijksche kleine gevechten en schermutselingen onze magt zonder eenig doel deden wegsmelten.

Nadat twee achttienponders uit genoemd fregat ontscheept waren, beproefde men om in de vijandelijke sterkte bres te schieten en er brand in te stichten, doch dit laatste geheel vruchteloos. Zelfs werd tot dit einde eene proef genomen met eene door den Overste Van Luxenburg, eerste officier aan boord der Euridice, vervaardigde Congrevische vuurpijl, die echter mislukte, denkelijk ten gevolge van niet voldoende eigenaardige bestanddeelen. Zoo van de Euridice als van de overige schepen werden al de matrozen, die maar eenigzins gemist konden worden, ter beschikking van den Kolonel De Stuers gesteld, zoodat deze alsnu in het geheel eene magt van ruim 300 man onder zich had, waarmede hij den aanval moest wagen. Ongelukkig was deze magt niet groot genoeg, om op meer dan een punt te ageren of de geheele vijandelijke benting te kunnen omsingelen, zoodat men weder dáár moest aanvallen, waar men zulks reeds verscheiden malen vruchteloos had ondernomen.

De halstarrigheid der bondgenooten, vooral van Kraing Sidenring, om niet te gelijk met onze magt den vijand aan te tasten, vermeerderde de moeijelijkheden, en werkelijk bleven zij bloote aanschouwers van den strijd, die den volgenden morgen allerhevigst werd aangevangen. Maar ook de vijand

bood een' wederstand, die onbeschrijfelijk was. Overal was de toegang tot de benting door verhakkingen versperd. In diepe kuilen gezeten, was de vijand buiten het bereik onzer kogels, tot dat onze troepen de borstwering naderden en beklommen. Toen vloog ieder uit zijn' schuilhoek te voorschijn, en onder het oog hunner vrouwen en kinderen, die mede in de benting opgesloten waren, verdedigden zich de Soepanezen met den moed der wanhoop, alsof zij voorgenomen hadden liever tot den laatsten man te sneuvelen, dan zich over te geven. Men kwam elkander zoo digt op het lijf, dat kléwang, sabel, bajonet en kris bijna de eenigste wapenen werden. Moedig gedroegen zich de onzen, en hielden zich staande op de borstwering, aangevuurd door den moed van den dapperen Kapitein Van Doornum. Verder konden zij echter niet, want de menigte kuilen, waarmede de benting achter de borstwering als het ware bezaaid was, maakte het doordringen allermoeijelijkst en gevaarlijk. Een derde hunner werd gedood of gewond, en toen nu de Kolonel De Stuers besloot de hoofdmagt een weinig terug te doen trekken, om met de reserve den aanval voort te zetten, bevond hij, dat ook deze reeds te veel geleden had, om nog iets met haar te kunnen ondernemen. Er schoot dus niets anders over, te meer daar de bondgenooten slechts bloote aanschouwers van het gevecht bleven, dan tot den terugtogt over te gaan, om verder nutteloos bloedvergieten te voorkomen, en zich te troosten met de overtuiging, dat, hoe vruchteloos de aanval ook was afgeloopen, de vijand evenwel zijne voordeelen door een groot verlies aan manschappen even duur, zoo niet duurder dan wij, gekocht had. Wij hadden den dood te betreuren van verscheidene officieren, waaronder ook van de zeemagt, van welke laatsten eenige vrijwillig hunne diensten aangeboden en als adjudanten van den Kolonel De Stuers gefungeerd hadden. Bij deze gelegenheid werd ook het lijk van den dapperen Van Pelt gevonden, met elf lanssteken doorboord.

Na rijp beraad werd nu besloten, alle verdere aanvallen te staken, en de onderneming vooreerst te laten varen. Alleen zoude, in de door ons opgeworpen versterking, een honderdtal manschappen onder den Kapitein Van Doornum en ondersteund door de hulptroepen van Kraing Sidenring ter observatie van den vijand voor Soepa achterblijven. Nadat al de gewonden en het nietige overschot onzer troepen, alsmede het geschut en de ammunitie, ingescheept waren, keerde het grootste gedeelte der flottille op den 6den October naar Makassar terug. Ik was reeds iets vroeger vertrokken, met last om den Gouverneur-Generaal Baron Van der Capellen van den ongelukkigen uitslag der expeditie mededeeling te doen.

Na een paar dagen zeilens ankerde de expeditie op de reede van Makassar, en ontscheepte in den treurigsten toestand. Neerslagtigheid over den geleden tegenspoed en onmiskenbare sporen van de doorgestane hevige vermoeijenissen waren op ieders aangezigt te lezen, en velen kwamen slechts aan wal, om spoedig aan de gevolgen hunner wonden te overlijden. De Baron Van der Capellen bezocht dadelijk de geblesseerden, en tranen van mededogen welden in zijne oogen bij het aanschouwen van zoo veel lijden en jammer.

Het mislukken der onderneming tegen Soepa had de ernstigste gevolgen. De vijanden, en zij die als zoodanig het masker nog niet hadden afgeworpen, stonden overal op, vereenigden zich, en bragten het Gouvernement de gevoeligste slagen toe, die niet eerder gewroken en hersteld konden worden, dan maanden later, toen de Generaal-Majoor Van Geen met eene groote magt troepen van Java naar Makassar was overgekomen. Doch het is hier de plaats niet, om de roemrijke overwinningen van dien Generaal, voor wien ook Soepa bukken moest, te beschrijven, en ik wil hier alleen nog aanteekenen, dat het mislukken der onderneming, behalve aan de oorzaken reeds hierboven vermeld, ook nog moet toegeschreven worden aan de onnaauwkeurige berigten, die men omtrent de magt des

vijands had, en waardoor die veel ligter geteld werd, dan werkelijk het geval bleek te zijn.

Hoeveel ik zelf bij de expeditie geleden had, aan hoevele vermoeijenissen en gevaren ik mij had moeten blootstellen, zal ik niet verder aanhalen, maar aan uw oordeel overlaten. De gevolgen dier vermoeijenissen en der doorgestane ellende bleven dan ook niet achter. Gedurende eene maand had ik iederen nacht onder den blooten hemel moeten doorbrengen, en geen ander voedsel genoten, dan wat dagelijks van boord moest worden aangebragt. Mijne gezondheid kreeg een' grooten knak, en het was voor mij eene weldaad, dat Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal, mijn' zwakken toestand in aanmerking nemende, mij uit zichzelven de vergunning gaf, om met hem naar Java terug te keeren.

Ziedaar mij dan weder, na een' geruimen tijd in omstandigheden te hebben doorgebragt, die weinigen zullen beleven en mij onvergetelijk zijn, op Java aangekomen, met de hoop van eindelijk eens die rust te zullen genieten, welke mijn geschokt ligchaam zoo zeer behoefde.

Doch ook nu had ik buiten den waard gerekend. Mijne bewezen diensten werden in de voor mijn gevoel streelendste bewoordingen door het Gouvernement erkend, doch waren tevens oorzaak, dat het Hoofdbestuur mij spoedig nieuwe diensten opleide, zoodat mijne hoop, om een eenigzins langdurig verblijf op Java te mogen maken, voor geruimen tijd verijdeld werd.

De Luitenant-Kolonel Raaff, Resident en Militaire Kommandant te Padang, een der moedigste hoofdofficieren die het Nederlandsch-Indisch leger ooit bezeten heeft, was in een' nog slechts zeven-en-twintigjarigen ouderdom overleden, en moest het Gouvernement derhalve in die moeijelijke en gewigtige betrekking voorzien. De keus viel op den Kolonel De Stuers.

Tegelijker tijd bestond het voornemen, om in de binnenlanden van de Westkust van Sumatra het stelsel der landrenten, zoo als zulks op Java in zwang is, in te voeren, en ten

dien einde werden den Kolonel de Heer VERPLOEGH, Collecteur der renten op Java, en mijn persoon toegevoegd, verkrijgende ik alstoen den titel van buitengewoon Assistent-Resident van Padang. Het besluit mijner benoeming luidde als volgt:

Extract uit het Register der Handelingen en Resolutiën van den Gouverneur-Generaal in Rade.

BATAVIA, Dingsdag den 16den November 1824.

„In aanmerking genomen, dat het niet anders dan bevorder-„lijk voor de dienst van het Gouvernement kan zijn, den „nieuw benoemden Resident van Padang en onderhoorigheden, „in de speciale onderzoeken hem bij Resolutie van den 2den dezer „No. 36 opgedragen, de hulp toe te voegen van ambtenaren, „die met opnamen van dezen aard bekend zijn geworden, en „bereids blijken hebben gegeven van hunne geschiktheid voor „dit belangrijk werk;

„Dat de ambtenaar FRANCIS gedurende den tijd dat hij „opziener der landelijke inkomsten in de Residentie Bantam „is geweest, en bijzonder sedert zijne successive toevoeging aan „de Kommissarissen voor Borneo, Palembang en Makassar, „zich heeft doen kennen als een ijverig ambtenaar, als bij uit-„nemendheid bekwaam tot het uitvorschen der aangelegenheden „van de inlandsche huishouding, en geschikt voor den omgang „met de inlandsche bevolkingen, waarvan de Gouverneur-Ge-„neraal zich bij deszelfs verblijf in het Gouvernement van „Makassar persoonlijk heeft kunnen overtuigen;

Is goedgevonden en verstaan:

1. Den ambtenaar FRANCIS bij dezen te stellen ter disposi-„tie van den Resident van Padang en onderhoorigheden, ten einde „denzelven behulpzaam te zijn in de speciale onderzoeken, be-„volen bij Resolutie van den 2den dezer No. 36.

2. Te bepalen, dat de ambtenaar FRANCIS gedurende deze

″ kommissie zal voeren den titel van buitengewoon Assistent-″ Resident voor Padang, en als zoodanig zal genieten een ″ tractement van vijf honderd vijftig Guldens, gerekend te ″ zijn ingegaan met den 1sten dezer.

3. Aan den Resident van Padang en onderhoorigheden aan ″ te bevelen, om den ambtenaar Francis niet langer bij zich ″ te houden, dan tot bovengemelde einden noodzakelijk zal voor-″ komen, en hem vervolgens naar Java te doen terugkeeren, ″ ten einde aldaar op nieuw te worden in dienst gesteld zooda-″ nig als, naar gelang der omstandigheden, alsdan meest doel-″ matig zal worden bevonden.

4. Aan den ambtenaar Francis bij dezen de hoogste tevre-″ denheid van den Gouverneur-Generaal kenbaar te maken, ″ over den ijver door hem in zijne jongste kommissie op Ma-″ kassar aan den dag gelegd, en voor de vele en goede dien-″ sten, welke hij onder de oogen van den Gouverneur-Generaal ″ aldaar heeft bewezen.

″ Extract dezer zal worden verleend aan den ambtenaar ″ Francis, tot informatie en narigt.

″ Accordeert met voorschr. Register:

De Algemeene Secretaris,
bij indispositie,
De Chef der algemeene Secretarie,
(w.g.) Van Schoor.

Aan

den Heere Francis.

Het vertrek van den Kolonel De Stuers naar Padang werd niet lang uitgesteld, zoodat wij, namelijk de Kolonel, de Heer Verploegh en ik, reeds in Januarij 1825 aldaar aankwamen. Eerstgenoemde nam dadelijk het gezag over uit de handen van den ambtenaar, die daarmede sedert het overlijden van den Kolonel Raaff was belast geweest.

Reeds sedert jaren had men een' bloedigen oorlog gevoerd met de zoogenaamde Padrie's in de binnenlanden; afwisselend was het geluk geweest, waarmede men die sekte bestreden had, doch de staat van zaken in dit opzigt kon op het oogenblik onzer aankomst niet zeer gunstig genoemd worden. De Kolonel De Stuers met zijn geoefend krijgsmansoog dadelijk inziende, dat de ter zijner beschikking staande magt niet voldoende was, om dien oorlog met kracht door te zetten, en beseffende dat de tijd niet daar was, om gevolg te geven aan de invoering van het landelijk stelsel, besloot daarvan vooreerst af te zien. De vijandelijkheden werden alleen zoodanig gaande gehouden, dat wij niet aanvallenderwijze behoefden te werk te gaan, terwijl voorts het noodige tot verdediging van het door ons bezette terrein geregeld werd. Doch een ander vijand was te digt bij ons, om hem niet met de grootste aandacht gade te slaan, en te beproeven, om den vrede met hem tot stand te brengen.

Deze vijand was de bevolking der XIII Kota's, een uitgestrekt land, grenzende aan het grondgebied van de hoofdplaats Padang, zoodat men slechts een' halven dag reizens noodig had, om zich te midden dier bevolking, welke zeer talrijk en door den handel zeer welvarend is, te bevinden.

Eene zoodanige nabijheid baarde te Padang eene groote ongerustheid, en zulks te meer, omdat men, uithoofde der onlusten met de Padrie's, die plaats slechts zelden van een sterk garnizoen kon voorzien, terwijl de vijand al verscheidene malen, ofschoon dan ook vruchteloos, gepoogd had, tot die hoofdplaats, welke geheel open en bloot lag en zonder eenige versterking

was, door te dringen. Om nu, zoo mogelijk, die ongerustheid uit den weg te ruimen, werd aan mij de vereerende taak opgedragen, om onderhandelingen met de hoofden aan te knoopen, ten einde tot den zoo zeer gewenschten vrede met genoemde Kota's te geraken.

Mijn last veroorzaakte mij veel moeite, en vooral had ik te worstelen met de arglistigheid en achterdocht der Inlandsche hoofden. Doch mijne ijverige pogingen bleven ten laatste niet onbeloond. Na eene drukke briefwisseling en persoonlijke ontmoetingen op de grenzen, gelukte het mij de hoofden der XIII Kota's tot een redelijk inzigt der zaken te brengen, en een' vrede te treffen, die niet weder verstoord is geworden, tot dat een twaalftal jaren later onze staatkunde, tengevolge der uitbreiding aan onze magt op Sumatra gegeven, het noodzakelijk maakte, om de XIII Kota's in bezit te nemen en onder ons gezag te brengen.

Inmiddels was het tractaat van 17 Maart 1824 te London gesloten, waarbij de Britsche bezittingen op Sumatra's Westkust aan ons werden afgestaan, en wij daarentegen de door ons bezeten posten op den vasten wal van Indië aan de Engelschen overgaven. Het Gouvernement te Batavia zond Z. M. korvet de Dolphijn en eenige troepen naar Padang, en benoemde de Heeren De Stuers en Verploegh tot Kommissarissen voor de overname der Britsche bezittingen.

De overname van Benkoelen werd door die beide Heeren in persoon bewerkstelligd, doch die van Natal en onderhoorigheden werd aan mij opgedragen.

Op den 19den Mei 1825 scheepte ik mij dan ten dien einde in aan boord van Z. M. korvet de Dolphijn, tot mijne overbrenging naar Natal bestemd, vergezeld door 140 man troepen onder het bevel van den Kapitein Wiggers en den Luitenant der kavallerie Armstrong, ter mijner beschikking gesteld.

De reede van Natal levert veel gevaren op, en daar de Kommandant der Dolphijn zijn schip daaraan niet wilde bloot-

stellen, waren wij genoodzaakt bij Poeloe Tammong, 12 Engelsche mijlen bezuiden Natal gelegen, te ankeren. Ik stelde mij hier dadelijk in briefwisseling met den Engelschen Resident van Natal, en riep zijne hulp voor het lossen der korvet in.

Veelvuldig echter waren de moeijelijkheden, waarmede ik door de weinige inschikkelijkheid en den hoogdravenden toon van dien ambtenaar te worstelen had, en waardoor de korvet eindelijk op Natal's reede moest ankeren. Den 29sten Mei ging ik met eenige officieren aan wal, en werd door den Resident Garling (de moeijelijkheden nu eenmaal te boven zijnde) met beleefdheden overladen.

Na eenige onderhandelingen over de overname der buitenposten, waaromtrent wij het niet eens waren, dewijl ik in last had eerst Natal en daarna de overige posten over te nemen, terwijl de Heer Garling juist het tegenovergestelde verlangde in het belang van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, die een transportschip had gezonden om hare troepen af te halen, en daarvoor eene maandelijksche huur van *f* 18,000 moest betalen, kwamen wij overeen, dat Natal op den 6den Junij in ons bezit gesteld zou worden.

Onze troepen waren den avond te voren ontscheept, en in twee groote tenten, door de Engelschen opgeslagen, buiten het fort gehuisvest.

De overname geschiedde dan ook op het bepaalde uur van dien dag met de meest mogelijke plegtigheden, te omstandig om hier beschreven te worden. Onder het lossen van saluutschoten, werd de Engelsche vlag neder-, de Hollandsche opgehaald, terwijl de bevolking bij proclamatie met de verandering van het gezag werd bekend gemaakt. Van mijne zijde voegde ik daarbij de stelligste verzekering, dat het Nederlandsch Gouvernement zijnen nieuwen onderdanen de meeste bescherming verleenen, en hunne welvaart op alle wijzen zou trachten te bevorderen.

De indruk, welken onze komst op de bevolking maakte, scheen mij toe over het algemeen gunstig te zijn, hetgeen ik toeschrijf aan de onverschilligheid, waarmede de Engelschen, vooral in de laatste tijden, haar behandelden. Ik had nu mijne handen vol met het onderzoek naar de gesteldheid van het land, den aard, de zeden en gewoonten der bevolking, ten einde met genoegzame kennis van zaken de noodige voorstellen tot een juist beheer van Natal in te kunnen dienen. Buitendien had ik ook hier te doen met een' nabijzijnden vijand (de Padrie's), die de omliggende streken verwoestte en eenige dorpen in brand stak.

Dadelijk moest hierin worden voorzien, hetgeen mij te moeijelijker viel, daar ik slechts over eene geringe magt beschikken kon, en de Engelsche Resident er dagelijks op aandrong, om ook de overige posten van hem over te nemen. Ik moest hierin wel toegeven, wilde ik geen grootere ongelegenheden te weeg brengen en het Engelsche bestuur het regt van reclames geven, en ofschoon de beloofde versterking van Padang, waarop ik wachtende was, niet opdaagde. Een in evenredigheid tot onze kleine magt vrij sterk detachement was reeds naar de grenzen van het Natalsche gebied tot wering van den vijand opgerukt, en met de niet noemenswaardig overschietende troepen moest ik nu ook nog Aijer-Bangies en Tappanolie bezetten.

Intusschen trof mij een ongeval, dat mij verhinderde dit laatste gedeelte mijner taak in persoon ten uitvoer te brengen, zoodat ik zulks aan anderen moest overlaten. Natal wordt over het algemeen voor zeer ongezond gehouden, en weldra ondervond ik de uitwerking van het mij vreemde luchtgestel, bezwangerd met de uitwaseming van de vele moerassen, waarmede Natal omringd is. Eene hevige ziekte tastte mij aan; zware koortsen boeiden mij gedurende vele dagen aan mijne legerstede, en geweldig leed ik aan de gevolgen der geneeskundige behandeling, die ik onderging. Men had mij ruimschoots

calomel toegediend, en daardoor geraakte ik aan het saliveren op eene zoo duchtige wijze, dat ik vreesde er nooit een einde aan zou komen. Mijne krachten kwamen slechts langzaam terug, en daar de werkzaamheden daaronder leden, was ik genoodzaakt naar Padang te schrijven en om een' vervanger te verzoeken.

De Majoor ROTHMULLER werd in mijne plaats benoemd, die dadelijk na zijne aankomst te Natal, en wel op den 10den Augustus 1825, het bestuur uit mijne handen overnam. Op een klein broos vaartuig, het eenigste dat ik tot mijne beschikking kon krijgen, ging ik onmiddellijk onder zeil naar Padang, alwaar ik, na eene gelukkig voorspoedige reis, binnen weinige dagen aankwam. Doch mijn ziekelijke toestand was verergerd; de koortsen verlieten mij niet, en niettegenstaande de gulle gastvrijheid en de vele blijken van achting en deelneming, die ik te Padang genoot, moest ik er bij den Kolonel DE STUERS op aandringen, om mij den terugkeer naar Java te vergunnen, hetgeen ZEdG. mij onmiddellijk toestond.

Het is u niet onbewust, mijn vriend! dat ik in later jaren Padang niet alleen teruggezien heb, maar ook daar gedurende geruimen tijd en in de moeijelijkste omstandigheden met het gezag belast ben geweest. Ik zal dus met de beschrijving dier plaats of liever van de geheele Residentie der Westkust van Sumatra dat tijdstip mijner levensgeschiedenis afwachten, en u evenmin een tafereel ophangen van Benkoelen, waar ik op mijne terugreize naar Batavia aangierde, dewijl ook die plaats later nog veelvuldig in mijne levensschets zal voorkomen.

Ik bepaal mij dan enkel, om dezen reeds te lang geworden brief te sluiten, met u te berigten, dat ik den 16den September 1825, na een hartelijk uitgeleide mijner vele vrienden, Padang aan boord van de brik Favorite, Kapitein GOLDIE, verliet, en zonder eenige vermeldenswaardige omstandigheden den 1sten October te Batavia aankwam.

VIJFDE BRIEF

BATAVIA, April 1855.

Waarde Vriend!

In het slot van mijn' vorigen meldde ik u mijne terugkomst te Batavia. Mijne ziekte was nog niet geweken, integendeel verergerd door eene bijkomende verharding van de milt, zoodat ik er ernstig op bedacht moest zijn, om mij onder eene geregelde geneeskundige behandeling te stellen, en mij gedurende eenigen tijd van alle inspanningen, zoo van den geest als van het ligchaam, te onthouden.

De Heer DOORNIK M. D. had destijds een geneeskundig établissement te Kedong-Alang bij Buitenzorg opgerigt; ik begaf mij derwaarts en verbleef aldaar bijkans vier maanden, zonder evenwel tot eene geheele herstelling te komen, want jaren daarna heb ik nog aan de gevolgen van mijne ziekte gesukkeld.

Intusschen was ik, bij Resolutie in Rade van den 20sten December 1825 No. 19, benoemd tot Assistent-Resident van de afdeelingen Serang en Pandeglang in de Residentie Bantam, en het was ook ongeveer op hetzelfde tijdstip, dat de edele en waardige Gouverneur-Generaal van Nederlands Indië, Baron VAN DER CAPELLEN, het hoog gezag aan den Luitenant- Gou-

verneur-Generaal De Kock overgaf, en zich gereed maakte om deze gewesten te verlaten. Dit vertrek had dan ook spoedig plaats, doch te veel welwillendheid, te veel onderscheidene blijken zijner hooge goedkeuring op mijne geringe verrigtingen had ik van dien mij immer onvergetelijken edelman ontvangen, dan dat ik dat vertrek zonder weemoed kon aanzien, of daaraan nu nog, nadat reeds zoo vele jaren vervlogen zijn, zonder smartelijk gevoel kan denken.

Trouwens, wanneer men in de geringe betrekking, waarin ik toen diende, het geluk heeft mogen smaken, van zóó eervol zijne geringe diensten te zien erkend en het vertrouwen te verwerven van zulk een' hooggeplaatsten dienaar van den Staat, dan kunnen die droefheid en die dankbare herinnering niet bevreemden, te meer nog wanneer men, zoo als met mij het geval was, door een eigenhandig schrijven van dien waarheidlievenden Staatsman het bewijs van zijne achting en zijn vertrouwen heeft ontvangen. De volgende eigenhandige regelen had hij de goedheid aan mij te rigten, en ik geloof dat gij mijnen trots daarop niet zult wraken.

Buitenzorg, 8 Januarij 1826.

WelEdele Heer!

„Uw welmeenende brief van den 5den dezer was mij des „te aangenamer, omdat ik mij volkomen overtuigd houde van „de opregtheid der in denzelven uitgedrukte gevoelens. Ik „dank u daarvoor hartelijk, en geef u gaarne de verzekering, „dat ik steeds veel belang in u zal blijven stellen, en dat ik „gaarne na mijne terugkomst in Europa berigten van u zal ont„vangen. Uwe goede en getrouwe diensten, bij zoo vele ge„legenheden bewezen, doen mij bijzonder wenschen dat het u „wel moge gaan. Ik neem gaarne deze gelegenheid waar om

„schriftelijk te herhalen hetgeen ik u meermalen gezegd heb „dat ik u altijd en in alle omstandigheden, zelfs met opoffe- „ring van uwe gezondheid en met gevaar van uw leven, bereid „gevonden heb het Gouvernement te dienen waar uwe diensten „gevorderd werden. — Ik hoop dat uwe gezondheid zich beves- „tigen moge. Ik vorm de beste wenschen voor uw geluk, „en verzeker u van mijne bestendige achting.

(w. g). Van der Capellen.

Het is u niet onbekend, mijn vriend! dat kort na het vertrek van den Baron Van der Capellen eene verandering in het hoog bestuur dezer landen plaats greep. Immers naauwelijks had de Generaal De Kock de teugels van het bewind aanvaard, of de Burggraaf Du Bus de Gisignies, door Z. M. den Koning benoemd tot Kommissaris-Generaal der Oost-Indische bezittingen, kwam te Batavia aan, en nam het bestuur op zich. De gevolgen van de optreding van dien Kommissaris-Generaal wil ik hier niet schetsen, en, daar ze van algemeene bekendheid zijn, liever tot mijne eigene lotgevallen terugkeeren.

Mijne gekrenkte gezondheid eenigermate hersteld zijnde, liet mij alsnu toe, om aan de aanvaarding der mij opgedragen betrekking te denken. Ik begaf mij derhalve naar Serang, en hoopte, afgescheiden van de dagelijks daaraan verknochte werkzaamheden, die in gewone tijden niet veel inspanning vergden, betrekkelijk eenige rust te zullen genieten, doch ook nu had ik mij met eene doode musch verheugd.

Bantam behoorde op dit tijdstip, en nog jaren daarna, onder de woeligste Residentiën van Java. Sedert de vernietiging der onafhankelijkheid van het voormalige Bantamsche rijk door den Gouverneur-Generaal Daendels, was er geen jaar zonder

eene uitbarsting van onlusten verloopen, die dan eens spoedig afliepen, dan weder lang duurden. De ontevredenheid over de wijze van bestuur, vooral over het invoeren van een geregeld Europeesch gezag, was algemeen, doch had vooral het sterkste wortel geschoten onder de hoofden, wier magt en willekeur ten eenemale daardoor gefnuikt waren.

De in de Residentiën Soerakarta en Djokjakarta in 1825 uitgebarsten oorlog duurde in volle woede voort, en gaf ons de handen vol. Alle beschikbare troepen hadden derwaarts moeten vertrekken, en in de garnizoensplaatsen waren er niet meer gebleven, dan hetgeen voor eene verdedigende bezetting hoogst noodig was, terwijl vele posten en wachten op de hoofdplaats door de burgerij werden bezet. Deze gelegenheid was voor kwaadgezinden te schoon, om ongebruikt te laten voorbijgaan, en eene nieuwe bron van gevaar en vermoeijenissen werd daardoor voor mij geboren.

In de afdeeling Tjeringien wierp zich kort na mijne aankomst een zekere Toemangong Mohamad als muiteling op, en verkreeg spoedig een' grooten aanhang. Hij waagde zich over den top van den berg Poelassarie tot aan de grenzen van Pandeglang, doch zulks was mij naauwelijks bekend geworden, of ik verzamelde een' troep gewapende Inlanders, vereenigde mij met den kommandant van Pandeglang, den Luitenant De Quaij, aan het hoofd van een detachement van 20 militairen, en trok den muiteling te gemoet. Nog dienzelfden avond naderden wij hem zoo digt mogelijk, en besloten het daglicht af te wachten, en hem dan aan te vallen.

Met het aanbreken van den dageraad beklommen wij met de uiterste inspanning en moeite den top des bergs, doch onze hoop was verijdeld, want de vijand had reeds zijne standplaats, waarin wij gedacht hadden hem te zullen aantreffen, verlaten, met achterlating van een paar stukken geschut van bamboes, alsmede van eenige afgekapte pisang-stammen, die zoodanig van vocht waren doortrokken, dat ze ons zeer te stade kwamen om den

onbeschrijfelijken dorst te lesschen, die op onze inspanning gevolgd was. Onmiddellijk echter de kenmerken zijner voetstappen langs den 4000 voet hoogen kruin des bergs volgende, daalden wij in de afdeeling Tjeringien neder, doch vernamen toen dat de Assistent-Resident van die afdeeling, door valsche berigten misleid, de bergpassen van zijne zijde niet genoegzaam bezet hebbende, de muitelingen tot de hoofdplaats Tjeringien waren doorgedrongen, en den zetel van het bestuur hadden aangevallen, doch moedig door de kleine militaire bezetting waren afgeslagen.

Ik begreep te wel, dat het oogenblik niet daar was om rust te kunnen nemen, en begaf mij dadelijk met de bij mij hebbende Europeesche en Inlandsche magt naar de kampong Ménes, zijnde de plaats van waar de muiteling het meest ondersteund werd, en alwaar hij naar alle waarschijnlijkheid van zijne mislukte onderneming tegen Tjeringien zou moeten terugkeeren. Ik zond bij mijne aankomst het hoofd dier kampong onmiddellijk op kondschap omtrent het verblijf van Toemangong Mohamad uit, met bedreiging zijne dessa aan de vlammen te zullen opofferen, indien hij mij binnen twee uren geen zekere tijding bragt. Deze maatregel was niets te streng, dewijl het bekend was, dat dit hoofd met den muiteling heulde. Spoedig kwam hij weder terug met eene schriftelijke aanwijzing, van zekeren Entol Moessa verkregen, van de nieuwe verzamelplaats der muitelingen. Wij stelden ons weder in beweging en bereikten die verzamelplaats, zijnde een gehucht te midden van bijna ontoegankelijke wildernissen, in den vroegen morgen, doch terwijl wij een oogenblik halt maakten, om het terrein op te nemen en het plan van onzen aanval te beramen, zagen wij eene menigte in het wit gekleede mannen voor ons uitvlugten, dien het weder gelukte, niettegenstaande het geweervuur dat op hen gemaakt werd, ons te ontkomen, hunnen voorraad gekookte rijst en verscheidene bamboezen kokers en klabossen met buskruid gevuld achterlatende.

Ik keerde daarop naar Ménes met mijne magt terug, en vestigde mij aldaar, dewijl die kampong de woonplaats was van den muiteling en van zijne bloedverwanten.

Velen der bekende aanhangelingen van Toemangong Mohamad, waaronder eenige gevaarlijke priesters, die altijd bij onlusten, de godsdienst op den voorgrond stellende, den boventoon voeren, werden door mij gestraft of aan den Resident van Bantam opgezonden. Onze manschappen werden op kosten der ontrouwe bevolking gevoed, en de achterhaalde buffels en het vee van Toemangong Mohamad werden tot hetzelfde doeleinde gebruikt. Nadat ik den grondslag tot eene sterkte te Ménes had helpen leggen, keerde ik vervolgens naar mijne afdeeling terug.

De door mij genomen maatregelen en de spoed, waarmede ik den muiteling op den voet vervolgde, hebben niet weinig toegebragt tot zijne later plaatsgevondene onderwerping, die door zijne verbanning naar de Molukken gevolgd werd. Mijne bij zijne vervolging bewezen diensten mogten de tevredenheid van het Gouvernement wegdragen, gelijk mij kenbaar werd gemaakt door eene missive van den Resident van Bantam, gedagteekend 7 April 1826 No 64, en luidende als volgt:

„Het heeft Zijne Excellentie den Heere Kommissaris-Gene-„neraal behaagd bij Hoogstdeszelfs missive van 5 April jl. „No. 18, mij op de door mij successivelijk ingezonden rap-„porten ten aanzien der onlusten met Hoogstdeszelfs antwoord „te vereeren, en mij tevens op te dragen, om aan UEdG. „wegens uw gedrag in deze zaak Hoogstdeszelfs tevredenheid „kenbaar te maken.

„Het is mij een genoegen mij bij deze van dien last te „kwijten, welke ik de zekerheid heb, dat u steeds zal aan-„moedigen om met ijver voort te gaan.

De Resident van Bantam,

(w. g.) M.

Deze brief viel mij ten deel in weerwil eener ernstige vijandschap, welke de Resident mij destijds toedroeg, en ofschoon reeds zoo vele jaren zijn voorbijgerold, blijft het eene behoefte voor mijn gemoed, om de bijzonderheden hiervan te melden, ten einde zoo wel de blaam, welke deswege nog op mij mogt kleven, uit te wisschen, als om te doen zien, hoe soms eene stipte pligtsbetrachting een' ambtenaar in de grootste ongelegenheid brengen kan, wanneer hij anders mogt denken dan zijn chef.

Genoot ik na mijne plaatsing in het Bantamsche weinig ligchamelijke rust, die van mijnen geest werd in die dagen des te heviger geschokt. Reeds van het begin af mijner aankomst te Serang, was ik met den Resident van Bantam, den Heer M., in groote onaangenaamheden geraakt, ten gevolge van een tusschen ons bestaand verschil van gevoelen over de wijze van bestuur der Inlandsche bevolking en de individueele behandeling van eenige personen.

Door gebrek aan veerkracht bij het hoofd des bestuurs, maakten de ondergeschikte ambtenaren en de Inlandsche hoofden zich schuldig aan vele misbruiken tegen de regten van de bevolking. Mij tegen hunne willekeurigheden verzettende, beklaagden zij zich over mij bij den Resident, en, daarover aangesproken zijnde, gaf ik dien ambtenaar mijne beweegredenen te kennen, onder bekendstelling tevens, dat die willekeurigheden ten spoedigste moesten worden beteugeld, daar de Residentie rijp was voor eenen opstand. Met eene zekere verontwaardiging werd mij hierop geantwoord, „dat het den Resident zeer spijten zou lessen van mij te ontvangen", en mijne vertoogen dus geen ingang bij hem vindende, kon ik mij niet weerhouden hem toe te voegen, „dat het mij evenzeer speet, dat hij zoo lang Resident was en zijne pligt nog niet kende." Ik had, naar den regel van de dienst, op dit gezegde onmiddellijk uit mijne betrekking moeten worden geschorscht, en ik had mij al de gevolgen, die daaruit voor mij konden voortvloeijen, met gelatenheid getroost, liever dan in eene

Residentie te blijven dienen, alwaar ik rede en geweten het grootst geweld moest aandoen, en waar alleen eene slaafsche onderwerping scheen gevorderd te worden. Maar neen, geen ontslag, zelfs geene berisping volgde hierop, doch des te meer eene hevige vijandschap, die zich door verwijdering en koele bejegening kenbaar maakte.

Onder de rampen, die het leven van een' ambtenaar in Indië kunnen verbitteren, verdient voorzeker de ongenade van een' superieur eene voorname plaats, vooral wanneer deze, de vergrijpen van den inferieur niet met waardigheid wetende te verschoonen of op heeter daad zonder zucht naar wraak te straffen, hem liever als het slagtoffer zijner ongenade aanhoudt, om door het toebrengen van gedurige slagen, waartoe zijn hooger standpunt hem gelegenheid geeft, diens leven te verbitteren, en in die verbittering eene zelfsvoldoening zoekt. Dit was eenigzins het geval met mij; velen waren de kwellingen, die ik te verduren had, door hatelijkheden in de correspondentie, door miskenningen in de dienst, door onbeleefde bejegening van personen, die daardoor vermeenden een groot blijk van eerbied aan den Resident te bewijzen; ja, van lieverlede verspreidde zich het vooroordeel zoo zeer tegen mij, dat ik mij niet alleen van mijne kennissen en vrienden beroofd zag, maar ook op krachtige wijze mijne onafhankelijkheid moest handhaven. Overtuigd echter van mijne onschuld en de zuiverheid mijner bedoelingen, en gesterkt door de Godsdienst, gaf ik weinig acht op de strikken, die haat en nijd tegen mij spanden, en dank zij den Heere Zschokke voor zijn werk, „Uren aan de Godsdienst gewijd", hetwelk mij genoegzaam moed en troost inboezemde, bleef ik de toekomst met gelatenheid afwachten, vast geloovende dat hij, die een' strik spant voor een ander, er vaak zelf het eerste in verward raakt.

Dat mijn leven in dien tijd alles behalve aangenaam was, zal ik naauwelijks behoeven aan te merken. Ik zag mij letter-

lijk door een ieder verlaten, en daar het vooroordeel tegen mij reeds bij het Gouvernement was doorgedrongen, zag ik geen redding meer. Steunende op mijne onschuld, bleef echter mijn vertrouwen op God onwrikbaar, en noem het geloof of bijgeloof, de uitkomst heeft bewezen, dat dit vertrouwen op goede gronden rustte, want toen geen menschelijke magt wij meer scheen te kunnen redden, daagde geheel onverwacht voor mij eene uitkomst op, die de waarheid over vooroordeel en laster glansrijk deed zegevieren.

De onlusten in het Bantamsche zich meer en meer uitbreidende, besloot het Gouvernement den Heer M. naar Japara te verplaatsen, en in zijne plaats als Resident den Heer F. Smulders aan te stellen, die door vastheid van karakter en geestkracht beter voor die post geschikt was. De heer Smulders nam de Residentie over, ontving de gelukwenschingen der ambtenaren, doch beantwoordde mijne opwachting met groote koelheid. Hij was echter de man niet, om het daarbij te doen rusten, en nog denzelfden dag vereerde hij mij met een bezoek in mijne woning, en verzocht mij, met mannelijke rondborstigheid, de bezwaren op te helderen, die hem weerhielden mij vriendelijk te bejegenen. Hij voegde er bij vernomen te hebben, dat ik, door heerschzucht gedreven, getracht zou hebben mijn' Resident heimelijk te onderkruipen.

Door de tusschen den Heer M. en mij gevoerde correspondentie en andere stukken, viel het mij gemakkelijk den Heer Smulders te bewijzen, dat dit eene onwaarheid was, en na zich volledig overtuigd te hebben, dat hij misleid was en dat ik onschuldig had geleden, bood hij mij de vriendschapshand aan, en maakte mij gelukkig door de verzekering zijner achting.

Naauwelijks echter had ik de toegenegenheid van mijn' nieuwen Resident verworven, of een groot onheil hing mij boven het hoofd.

De Heer M. had in zijne rapporten aan het Gouvernement de inblazingen zijner vijandschap jegens mij gehoor gegeven, en er was reeds sprake bij het Gouvernement, om mij uit 's lands dienst te ontslaan. Dit altans werd den Majoor-kommandant der troepen te Serang overgebriefd door eene dame, die bij den Luitenant-Gouverneur-Generaal aan huis woonde, en kwam ook spoedig den Heer Smulders ter oore. Deze schreef dadelijk aan den Kommissaris-Generaal, verklaarde mij niet te kunnen missen, en gaf tevens een kort verslag van hetgeen tusschen mij en den Heer M. was voorgevallen. Zijn brief miste zijne uitwerking niet, en ik bleef mijne betrekking behouden. Al de stukken, door den Heer M. bij het Gouvernement tegen mij ingediend, werden den Heer Smulders toegezonden, om te dienen van consideratie en advies, en daar die tevens in mijne handen kwamen, had ik de ruimste gelegenheid om mij te regtvaardigen.

Doch alvorens al het bovenstaande was voorgevallen, waren er in de Residentie Bantam weder hevige onlusten uitgebroken, die te meer bezorgdheid verwekten, dewijl de nog immer door den Javaschen oorlog van troepen ontbloote Residentie Batavia en het naburige Buitenzorg daardoor ernstig bedreigd werden.

Onder de muitelingen ten tijde van den Gouverneur-Generaal Daendels was er geen, die grooter rol gespeeld had en alle pogingen, om hem te vangen, beter had weten te verijdelen, dan zekere Maas Djakaria. Eerst gedurende het Engelsche tusschenbestuur was het gelukt, hem door list in handen te krijgen, en voortdurend werd hij te Batavia in hechtenis gehouden, tot dat het hem in Augustus 1827 gelukte, uit zijne gevangenis te ontsnappen. Er bestaat geen twijfel, of hij had reeds verstandhouding in het Bataviasche, het oude tooneel zijner kwaadgezindheid, aangeknoopt, en het was dan ook derwaarts, dat hij zijne vlugtende schreden wendde, zeker met de hoop, die in die dagen bij de zwakheid onzer militaire magt niet zeer ongegrond was,

van ongestraft aan zijne rooverijen en muitzucht den ruimen teugel te kunnen vieren.

De groote naam, dien hij zich in vroegere jaren verworven had, de roep van onkwetsbaarheid, die van hem uitging, en het middel, dat hij volgens zijn voorgeven bezat, om ook anderen in die onkwetsbaarheid te doen deelen, door hun „djiemat's „uit te reiken, moesten hem reeds dadelijk bij zijne eerste verschijning op het oude veld zijner glorierijke daden onder eene ontevredene Inlandsche bevolking een' grooten aanhang doen verwerven, en het geluk, dat het begin zijner onderneming bekroonde, vermeerderde het vertrouwen, dat zij in hem stelde. De Resident van Bantam, toen nog de Heer M., zijne onverwachte rustverstorende verschijning vernomen hebbende, trok hem met een detachement Djaijang-Sekars en eenige gewapende Inlanders te gemoet, doch werd door hem met eenig verlies teruggeslagen, welke omstandigheid zoo voor de Residentie Bantam als voor de aangrenzende landen allerverderfelijkst had kunnen worden, indien Maas Djakaria voordeel had weten te trekken van de behaalde overwinning, en zijne zegepraal had voortgezet. Echter deed hij dit niet, en nu nog is het mij onbegrijpelijk, waarom de hem met zoo veel geestdrift gevolgde menigte zich op eens verstrooide, en hem noodzaakte dagen achtereen, slechts vergezeld door drie mannen en eene vrouw, door de kampongs en wildernissen van het zuidelijk gedeelte van Bantam onder allerlei vermommingen rond te zwerven.

Het was weder mijne taak den muiteling op te sporen, en dikwijls was ik hem zeer nabij. Dan, ofschoon er eene premie van 1000 Sp. matten op zijn hoofd was gesteld, bleven alle pogingen, om hem in handen te krijgen, langen tijd vruchteloos.

Te midden mijner verrigtingen om tot dat doel te geraken, ontving ik den 6den September (1827) des morgens ten 4 ure het volgende briefje van den Heer M.

Heer FRANCIS!

„Nadat ik gisteren avond laat rapporten had ontvangen, dat „MAAS DJAKARIA te Balokkan was gepasseerd met een aanzienlijk „aantal volk, brengt mij zoo op het oogenblik een matta- „matta het berigt, dat hij gisteren avond ten circa zes uren MAAS „DJAKARIA en circa 600 man te Passar Tiengar of een paal van „Niappa op het open veld heeft gevonden, alwaar ze tot tien „uren gisteren avond zijn gebleven, en vervolgens naar Pan- „deglang zouden gaan, terwijl hij MAAS DJAKARIA zelf had „gesproken. Hoezeer ik zoo wel aan het getal menschen als aan „het voornemen van MAAS DJAKARIA twijfel, wenschte ik „toch wel het ware er van te weten, en verzoek UEdG. der- „halve om heden ochtend vroeg naar Pandeglang te gaan, „ten einde van dien kant de noodige narigten in te winnen, „en voor zoo veel noodig den demang de noodige instructiën „te geven, daar het schijnt dat M. D. toch werkelijk aan den „gang is, hoezeer ik dan ook aan het getal volgelingen twij- „fel.

Dingsdag ochtend $3^1/_2$ uur.

(w. g.) M.

Deze brief maakte een' zonderlingen indruk op mij, daar de mededeeling van den Resident in strijd was met de reeds sedert 's morgens bij hem bekende daadzaak, dat MAAS DJAKARIA werkelijk in aantogt was tegen Pandeglang, en ik den vijand te gemoet werd gezonden zonder eenige dekking, terwijl 50 Djaijang-Sekars werkeloos te Serang waren. Ik verliet mij evenwel op mijne gelukster, en, onmiddellijk te paard stijgende, reed ik, alleen vergezeld door twee oppassers, naar het 14 palen van Serang gelegen en nu door den muiteling bedreigde Pandeglang.

Te Baros, op half weg, ontmoette ik den onder-collecteur en eenige Inlandsche beambten, die de vlugt namen naar Se-

rang, en mij verzekerden, dat ons fortje te Pandeglang door eene groote massa muitelingen ingesloten was en van alle kanten aangevallen werd, terwijl alle gebouwen buiten hetzelve verbrand waren. Zij beschouwden Pandeglang als verloren, doch mij niet door die noodlottige tijding latende afschrikken, en mij verlatende op de deugd van mijn paard, vervolgde ik mijn' weg om mij van de waarheid te overtuigen, hun vergunning gevende om naar Serang door te rijden, ten einde den Resident met al het gebeurde bekend te maken.

In de nabijheid van het fort gekomen, gaf ik mijn paard de sporen en rende er naar toe. Het veld was bezaaid met muitelingen, doch tot mijne groote verwondering namen allen bij mijne nadering de vlugt.

De panische schrik, die hen bij het aanschouwen mijns persoons overviel, kan ik alleen toeschrijven aan een bij hen ontstaan vermoeden, dat ik door eene groote magt gevolgd werd; doch hoe dit ook zij, gelukkig voor mij gaven hunne vrees en vlugt mij de gelegenheid, om ongehinderd het fort te Pandeglang te bereiken.

De Luitenant-kommandant De Quaij berigtte mij toen, dat het fort dien morgen tot vier malen toe door ruim 2000 muitelingen met de grootste woede was aangevallen, doch dat hij zoo gelukkig geweest was die magt met zijne kleine bezetting, bestaande slechts uit 20 militairen, af te weren, zoodat de vijand, met achterlating van twee dooden op het glacis en vele gekwetsten met zich slepende, van zijne onderneming had moeten afzien. Gebrek aan magt belette ons, den vijand op dit oogenblik te vervolgen.

Eerst in den namiddag ten 2 ure, na de ontvangst van mijn rapport over het voorgevallene, verscheen de Resident met 16 Djaijang-Sekars, en gaf mij in last om met 10 hunner en vergezeld door den demang van Pandeglang en eenige politiedienaren den vijand te gaan opzoeken, waarna hij met de overige 6 Djaijang-Sekars naar Serang terugkeerde.

Onmiddellijk voldeed ik aan dien last, en werd spoedig gevolgd door een aanzienlijk getal hoofden en gewapende Inlanders uit de afdeeling Pandeglang. Des vijands spoor volgende, bezocht ik verscheidene dessa's (dorpen), welke den muiteling aanhingen en hem eene daadwerkelijke hulp verleend hadden, en offerde een klein gehucht, alwaar Maas Djakaria het nachtverblijf gehouden had, aan de vlammen op, met het doel anderen af te schrikken. De bevolking der overige dessa's strafte ik met de verpligting, om gedurende 20 dagen kosteloos voor den lande aan de versterking van het fort te Pandeglang te werken.

Bijna eene maand duurde de vervolging, waarbij ik met niet minder groote vermoeijenissen dan gevaren te worstelen had, want onophoudelijk moest ik door onbewoonde bosschen en wildernissen trekken, terwijl onder mijn gevolg zich verraders bevonden, die in geheime en gedurige verstandhouding met Maas Djakaria stonden. Nacht noch dag had ik rust, en miste daarbij de medewerking van den Resident, den Heer M. De vervanging van dezen door den Heer Smulders bragt in dit laatste echter eene gunstige verandering te weeg, en weldra bekwam ik een klein detachement infanterie met een veldstuk, terwijl de Luitenant der Djaijang-Sekars zich met den onder-regent van Serang bij mij vervoegde aan het hoofd eener aanzienlijke Inlandsche magt, waaronder eenige Boeginezen, op wie wij het meeste vertrouwen stelden. Aldus versterkt, verlevendigde de hoop om spoedig den muiteling meester te worden.

Op een der pleinen van Kollelet sloeg ik een tijdelijk kampement op, en deed van daar al mijne bewegingen uitgaan. De meeste punten, van waar Maas Djakaria hulp konde erlangen, werden door mijne Inlandsche magt bezet, en hem daardoor de gelegenheid tot het bijeenverzamelen van volk benomen. De mij omringende verraders kwam ik op het spoor, en

onder dezen ook mijn' eigen demang van Kollelet. Allen werden opgevat en den Resident toegezonden. Even streng handelde ik met degenen, die den muiteling hulp bewezen hadden. Enkele huizen bragt ik der vlammen ten offer, en door de ernstigste middelen dwong ik hen tot bekentenis omtrent het verblijf van den rondzwervenden oproermaker.

Ik beken het, mijn vriend! nimmer gedurende mijn' geheelen levensloop ben ik oogenschijnlijk zoo wreed geweest als in die oogenblikken, doch ik begreep dat het mijne pligt was, om der rust wille van duizenden vreedzame inwoners van Java, de strengste maatregelen te moeten nemen, om Maas Djakaria niet in zijn vermetel doel te doen slagen. Ik wist dat wij, ten gevolge van den oorlog op Java, op geen hulp van de hoofdplaats rekenen konden, en ons met eigen middelen moesten redden. Vrees en schrik onder de tot wederspannigheid geneigde bevolking te verspreiden, was in mijn oog dan ook het eenigste, waardoor wij ons helpen konden, en daarom mijne anders geheel tot zachtzinnigheid overhellende inborst voor het oogenblik verzakende, ontzag ik niemand, die ook slechts in de geringste betrekking tot Maas Djakaria stond. Jong en oud, van welke kunne ook, allen ondervonden in dat geval de gevolgen mijner strengheid, ofschoon het mij dikwerf in het hart leed deed, daartoe mijne toevlugt te moeten nemen.

Mijne pogingen bleven dan ook niet vruchteloos. Iederen dag wist ik, waar Maas Djakaria zich ophield, en werd hij door mij in zijn nachtkwartier opgezocht. Even min als ik, had hij rust noch duur, en moest immer rondzwerven, zonder zich ergens ook maar één oogenblik veilig te kunnen achten.

Voorzeker ware hij mij door al die inspanning en onophoudelijke vervolging in handen gevallen, doch onverwachts moest ik het tooneel der vervolging verlaten, door eene omstandigheid, die mij persoonlijk geweldig trof. De bliksem was in mijne woning te Serang geslagen. Dit gebouw,

het oude residentiehuis, brandde daardoor geheel af, en al wat ik in de wereld bezat, waaronder ook mijne belangrijkste papieren, ging verloren. De Resident SMULDERS was zoo welwillend van mij, ter bereddering mijner zaken, voor een' korten tijd naar Serang te doen komen, en liet mij daartoe aflossen door den opziener der landelijke inkomsten TIEDEMAN, die voortging op het spoor door mij aangewezen; en het was gedurende die toevallige afwezigheid van mijn' persoon, dat MAAS DJAKARIA bij eene nachtelijke onderzoeking in handen viel van den Regent van Serang en van eenige Boeginezen. Levend had men hem echter niet kunnen meester worden; daartoe had hij zich te dapper verweerd, maar op de plaats afgemaakt, werd zijn lijk naar Serang gebragt, en aldaar, nadat de kop van den romp gescheiden en te pronk gesteld was., verbrand. Zijne asch werd door de domme menigte als iets heiligs beschouwd, en menig een trachtte die door diefstal meester te worden, om ze als een „djiemat„ te bewaren.

Hiermede nam deze opstand, die in zijne gevolgen voor geheel Java zoo noodlottig had kunnen worden, een einde, en was voor altijd gedempt.

Naar alle waarschijnlijkheid werd de Resident SMULDERS daarvoor door den Koning met de Willemsorde beloond, en in diens rapporten zal men de door mij in dit geval bewezen diensten bevestigd vinden, terwijl zij bovendien door het Gouvernement in de Javasche Courant van den 27sten December 1827 No. 127 als volgt werden erkend:

„Groote diensten werden aldaar bewezen door den Assistent-„Resident FRANCIS, die gedurende de opschuddingen, door „MAAS DJAKARIA verwekt, vele diensten heeft bewezen", enz.

Ondertusschen hadden er eenige veranderingen onder de verschillende betrekkingen van het plaatselijk bestuur in de Residentie Bantam plaatsgegrepen. De Secretaris was, om daartoe leidende redenen die ik hier niet vermag aan te halen, in zijne betrekking geschorscht, en mij werd dezelve tijde-

lijk bij de mijne opgedragen. Hierdoor werd ik in eene moeijelijke omstandigheid gebragt, en wel voornamelijk omdat mij de noodige routine voor het bureauwerk ontbrak; doch daar ik nimmer tegen iets opgezien en alles mogelijk heb geacht, wat onder het bereik van onze menschelijke krachten en een gezond oordeel ligt, had ik het genoegen mij van die taak gedurende een paar maanden te kwijten op eene wijze, die de volle tevredenheid van den Heer Smulders wegdroeg, en zulks tot dat ik door tusschenkomende omstandigheden tot andere werkzaamheden werd geroepen.

De Lampongsche districten behoorden alstoen onder de Residentie Bantam, en waren in noordelijke en zuidelijke verdeeld. De noordelijke stonden onder het beheer van den Assistent-Resident Du Bois, de zuidelijke onder dat van eenen civielen en militairen gezaghebber, den Luitenant der infanterie Gertner. In het einde van 1827 braken in de zuidelijke districten eenige onlusten uit, die door de geringe daar voorhanden zijnde militaire magt niet gedempt konden worden.

Mij werd alstoen, bij besluit van den Luitenant-Gouverneur-Generaal dd. 11 Januarij 1828 No. 2, de last opgedragen, om zulks te beproeven, en ofschoon een oorlogsschoener en 20 man infanterie benevens eenige Boeginezen ter mijner beschikking werden gesteld, luidde echter mijne op den 16den Januarij 1828 van den Resident van Bantam verkregen instructie zóódanig, dat ik de demping der onlusten eerder door overreding dan wel door den sterken arm des gewelds moest bewerkstelligen.

Die instructie luidde als volgt:

Instructie voor den Gecommitteerde naar de Lampongs-Telok-Betong en onderhoorigheden, den Assistent-Resident Francis.

1°. Van den aanvang zijner kommissie tot dat dezelve geheel zal zijn afgeloopen, vertegenwoordigt hij in de uitvoering derzelve den persoon van den Resident van Ban-

tam, en oefent zoodanige magt en gezag uit, alsof de Resident in persoon tegenwoordig ware.

2°. Het hoofddoel zijner zending zal zijn om te onderzoeken naar de oorzaken, welke aanleiding gaven tot de onlangs aldaar ontstane onlusten, en om alle gepaste middelen in het werk te stellen tot hervestiging der rust en tevredenheid.

3°. Hij zal bijzonder in het oog houden, dat thans over geen militaire magt van Java meerder beschikt kan worden, zoodat vooral getracht zal worden, om tot het doel door middel van onderhandelingen te geraken.

4°. Hij zal de zeden en gewoonten des volks, zoo veel als zulks maar eenigzins en naar den ruimsten zin toegelaten kan worden, niet alleen dulden, maar zelfs voorstaan en doen voorstaan.

5°. Hij zal, tot afdoening en uit den weg ruiming van de thans opgerezen geschillen, geheel en al de landswetten en gewoonten tot basis nemen, en het daarheen dirigeren, dat de beslissing plaats heeft door onder het volk als grooten of oudsten geëerbiedigde personen.

6°. Zijne handelingen zullen het kenmerk moeten dragen, dat het Nederlandsch Gouvernement geen bemoeijenis verlangt in het huishoudelijk bestuur der Lampongs, maar eeniglijk hunne welvaart verlangt en daartoe zijne hooge bescherming verleent.

7°. In omstandigheden van moeijelijken aard, wordt aan den Gecommitteerde Francis aanbevolen, om met de Heeren officieren van land- en zeemagt te raadplegen, ten einde in consequentie naar soldaat- en zeemanschap te werk te gaan.

8°. Hij zal ook onderzoeken, hoedanig het regt thans te Lampong-Telok-Betong en onderhoorigheden bedeeld wordt, en of het al dan niet raadzaam te beschouwen is, dat daarin van wege het Gouvernement eenige leiding gegeven worde.

9°. Hij zal ook nagaan, hoedanig thans de criminele zaken aldaar afgedaan worden, en of die zaken aldus behooren te blijven, dan wel of daarin op eene andere wijze beschikt zal moeten worden.

10°. Hij zal ook nagaan, wat in de Lampongs-Telok en onderhoorigheden als nog ter bevordering en uitbreiding van handel verrigt zoude kunnen worden, alsook om de bewoners van die landen door den handel naauwer aan de belangen van Java te verbinden.

11°. Aan den Gecommitteerde zal worden medegegeven *f* 2000 aan koper en *f* 500 zilver, ten einde daaruit met inachtneming van zuinigheid die uitgaven te bestrijden, welke hij tot nut der zaak dienstig zal oordeelen, en waarvan na den afloop zijner commissie behoorlijk rekening zal worden opgemaakt, terwijl alsdan een saldo in kas zijnde, hetzelve zal worden gestort in kas bij den civielen en militairen kommandant te Telok-Betong.

12°. Aan den Gecommitteerde zal ten behoeve der hem verzellende Boeginezen worden medegegeven 5 pikols rijst, om staande de reis daarvan gebruik te maken, benevens een kojang zout tot hetzelfde einde, en om het meerdere in de Lampongs tegen rijst te verruilen; wordende wijders de Gecommitteerde gemagtigd, om van den agent der Nederlandsche Handel Maatschappij te Anjer zoo veel amfioen mede te nemen, als hij ten behoeve der Boegineesche hulptroepen zal vermeenen noodig te hebben, na den afloop der expeditie een en ander verantwoordende.

13°. De Gecommitteerde zal zoo veel mogelijk de correspondentie levendig houden met den Resident van Bantam, en, bij onvoorziene of belangrijke voorvallen, zijne berigten met expresselijk daartoe af te zenden praauwen doen overgaan.

14°. Het zal den Gecommitteerde vrijstaan tot nut der

zaak premiën uit te loven en extra belooningen uit te reiken, daarbij steeds de belangen van den lande op het naauwgezetst in het oog houdende.

15°. De Gecommitteerde zal nagaan, welke de geschiktste middelen zijn, om de in de Lampongs zich bevindende Gouvernements Jattie-houtwerken naar Anjer over te brengen, en, des geraden oordeelende, daartoe met de bevolking eene overeenkomst trachten te treffen.

16°. De Gecommitteerde zal zorgen, dat het geschut en verdere wapenen en ammunitie, aan de Boegineesche hulptroepen ten gebruike afgestaan, onderhouden en na afloop der expeditie behoorlijk verantwoord worden.

17°. Na den afloop zijner commissie zal hij zoo wel omtrent zijne verrigtingen als gedane onderzoekingen aan den Resident van Bantam inzenden een verslag, die hetzelve met zijne consideratiën aan het Gouvernement zal aanbieden.

18°. Aan zijn beleid, trouw en ijver voor de dierbare belangen van den lande is datgene overgelaten, hetgeen in deze instructie niet voorzien mogt zijn.

Aldus opgemaakt en gearresteerd naarvolgens de daartoe verleende authorisatie bij besluit van zijne Excellentie den Luitenant-Gouverneur-Generaal dato 11 dezer No. 2.

te Ceram den 14den Januarij 1828.
de Resident van Bantam.
(w. g.) F. H. Smulders.

Uit de u vroeger gezonden beschrijving der Lampongs [1], zult gij ontwaard hebben, dat de bewoners der Lampongsche districten een onafhankelijk en gansch eigendommelijk karakter bezitten, en hunne zeden en gewoonten geheel verschillen van die der overige bevolking van den Indischen archipel, doch tevens dat hun, vooral onder de hoofden of onder diegenen welke mannen van eenige afkomst zijn, roofzucht zeer eigen is, waardoor het uiterst moeijelijk wordt hen te regeren. Die roofzucht nu was de oorzaak van den tegenwoordigen opstand en de bron daarvan zal ik u kortelijk mededeelen.

De civiele en militaire gezaghebber (toenmaals de 1ste Luitenant Gertner) der zuidelijke Lampongsche districten, onder wiens gezag ook het landschap Samangka behoorde, was kort voor mijne komst in de verpligting geweest, om een der hoofden der kampong Gadong-Pakoerang, Pa Batien genaamd, op eene eenigzins strenge wijze naar Telok-Betong, waar de genoemde gezaghebber zijn verblijf hield, te ontbieden, om hem, in eene politiezaak te hooren.

Sedert eenige jaren echter, had zich een inboorling uit Samangka, met name Radjah Gamoentor, in die kampong met der woon neergezet en eenigen invloed weten te verwerven, waardoor hij aldaar een gering gezag uitoefende. Losbandig van aard en daarbij een groote amfioenschuiver, bleef hij voortdurend in een' armoedigen toestand, zoodat hij, om in zijne behoeften te voorzien, altijd tot list en bedrog zijne toevlugt moest nemen. Geen gelègenheid liet hij onbenut, om twist en onrust te stoken, en daarom was hem ook de oproeping van Pa Batien, die daarmede natuurlijk niet ingenomen kon zijn, welkom. Weldra wist hij dezen over te halen, om niet aan het hem gegeven bevel te voldoen, hem onder allerlei ongerijmde voorwendsels de grootste vrees voor het bestuur inboezemende.

---

(1) Zie 1ste deel, blz. 136 en verv.

Zij verlieten daarop met hunne huisgezinnen en al de personen, die in deze zaak betrokken waren, hunne woonplaatsen, en verzamelden eenig slecht rondzwervend volk, ten einde zich tegen het Gouvernement geweldadig te kunnen verzetten.

Spoedig evenwel gelukte het den Luitenant Gertner, om Pa Batien tot reden te brengen, welke zich toen van dien oproerigen troep afscheidde. Doch Radjah Gamoentor, de omstandigheid te schoon vindende om zich door roof en plundering te verrijken, liet de zaak hierbij niet rusten, maar vertrok naar zijne geboorteplaats, waar hij de hulp zijner nabestaanden en vrienden inriep en verkreeg. Hij wist ook een ander hoofd der Lampongs, Batien Magoenang genaamd, over te halen, om zich met zijne onderhoorigen tot hem te voegen, zoodat hij in het geheel eene magt van ongeveer 200 man onder zich kreeg.

De Luitenant Gertner, van deze oproerige beweging onderrigt, zond op den 6den Januarij 1828 een detachement van 12 infanteristen en eene bende Boeginezen uit, om te onderzoeken, in hoeverre de in omloop zijnde geruchten geloof verdienden.

Op 5 palen afstands van Telok-Betong ontmoetten zij reeds den oproerigen troep, doch deze te sterk zijnde, waren onze manschappen verpligt na eene korte schermutseling, waarbij drie hunner gedood werden, terug te trekken. Hierdoor aangemoedigd, dreef de vijand zijnen euvelmoed zoo ver, van zelfs een' aanval op onze versterking te Telok-Betong te wagen, doch daar werd hij dapper afgeslagen, en moest zich verder vergenoegen met in den omtrek te rooven en te plunderen en andere gewelddadigheden te plegen, waartegen de Luitenant Gertner met de geringe onder zich hebbende magt niets vermogt.

In dezen stand van zaken kwam ik te Telok-Betong aan, regelde eerst aldaar eenige zaken, en bevond, na onderzoek, dat de hoofdrustverstoorder, die zich alsnu te Samangka in de Keizersbogt ophield, te aanzienlijk in magt en middelen was,

om zelfs met de door mijne komst versterkte militaire magt iets tegen hem te kunnen of te mogen ondernemen De gelukkige slaging zijner eerste pogingen had Radjah Gamoentor te veel aanhang verschaft, terwijl hij zich tevens verbonden had met eene bende zeeroovers, die zich toevallig in de Lampongsche wateren bevond.

Indachtig aan het verlangen van het Gouvernement, om deze zaak spoedig ten einde te brengen, en wetende dat mij geen nadere hulp kon worden toegezonden, besloot ik, daar geen andere weg mij overbleef, den oproerling zoo mogelijk door overreding tot betere inzigten te brengen, en mij persoonlijk daaraan te wagen. Ik vertrok dus naar Samangka, en ging met de sloep van den mij toegevoegden oorlogsschoener, door niemand vergezeld en gevolgelijk zonder de minste dekking, naar de kampong Minanga, bewerkstelligde aldaar eene persoonlijke ontmoeting met den hoofdmuiter, en het gelukte mij hem tot inkeer en onderwerping te brengen, en de zaken zoodanig te regelen, dat alle verdere vijandelijkheden ophielden, en de rondzwervers en zeeroovers naar hunne woonplaatsen terugkeerden.

Mijne taak was echter verre van gemakkelijk, en wel hing mijn leven in die dagen aan een' zijden draad. Ik had alle middelen van overreding, mij door de natuur geschonken, noodig, om de muiters hun ongelijk te doen erkennen, en moest daarbij alles vermijden, wat ook maar de minste achterdocht bij hen had kunnen opwekken. Alleen door den vertrouwelijksten toon aan te nemen, door mij te schikken naar hunne gewoonten, kon ik een wederkeerig vertrouwen inboezemen, dat ik zoo geheel noodig had, om er mijn leven niet bij in te schieten. Verbeeld u, mijn vriend! mij te midden dier ruwe en losbandige gasten, allen moordenaars, plunderaars en zeeschuimers van beroep, op eene balie-balie gezeten, dan eens ernstig over de aangelegenheden des lands pratende, dan weder schertsende over onverschillige zaken, doch altijd met het zwaard van Da-

MOCLES boven het hoofd, en gij zult erkennen dat ik alle reden had, om mij niet zeer op mijn gemak te gevoelen.

Bij mijne terugkomst te Telok-Betong voorzag ik den civielen en militairen gezaghebber van eene nadere instructie, en na aldus de door het Gouvernement verlangde goede verstandhouding en rust in de zuidelijke Lampongsche districten hersteld en gevolgelijk aan den inhoud van mijnen last voldaan te hebben, zonder dat zulks veel geld kostte noch het bloed mijner medemenschen deed vloeijen, keerde ik naar Bantam terug, waar ik het genoegen smaakte van mijne verrigtingen door Zijne Excellentie den Kommissaris-Generaal over het algemeen te zien goedkeuren, en bij welke gelegenheid mij tevens Zijne tevredenheid werd kenbaar gemaakt, gelijk u blijken zal uit het volgende besluit, terwijl de goede hulp, mij door den Luitenant ter zee JORDAAN en den Luitenant der artillerie CLIGNETT bewezen, door het Gouvernement niet onopgemerkt zijn gebleven.

Extract uit het Register der handelingen en besluiten van den Luitenant-Gouverneur-Generaal in Rade.

Batavia den 19den Augustus 1828.

„Gelezen het besluit van den Commissaris-Generaal dato „16 dezer No. 17, luidende als volgt:

„„*In naam des konings.*

„„De Commissaris-Generaal over Nederlandsch Indië,

„„Gezien eene missive van den Resident van Bantam dd. „„21 Julij ll. La. A., daarbij inzendende afschrift van het hem „„ingediende rapport door den Assistent-Resident FRANCIS „„omtrent den afloop der commissie, hem wegens de Lam- „„pongsche provinciën opgedragen bij resolutie der regering „„van den 11den Januarij ll. No. 2, naar aanleiding eener mis- „„sive van hem, Commissaris-Generaal, van den 10den dier maand „„No. 11, hoofdzakelijk ten doel hebbende de demping van

„ „ de in de Lampongs uitgebrokene oproerige bewegingen,
„ „ blijkende het uit dat rapport, dat ten gevolge van maatre-
„ „ gelen door gemelden Assistent-Resident ter plaatse genomen,
„ „ de gestoorde rust aldaar is hersteld geworden, verzoekende
„ „ die ambtenaar goedkeuring op zijne verrigtingen, en wijders
„ „ eenige algemeene aanmerkingen omtrent die provinciën me-
„ „ dedeelende, besluitende de Assistent-Resident deszelfs rap-
„ „ port, met als zijn gevoelen op te geven, dat thans het
„ „ tijdstip daar is, om de Lampongs onder een meer geregeld
„ „ bestuur te brengen, dan wel dezelven te verlaten, zullende
„ „ zijns inziens zoodanige regeling wel eenige opoffering van
„ „ de zijde van het Gouvernement komen te vorderen, maar
„ „ voordeelig zijn in vergelijking van de thans daarvoor zonder
„ „ eenig nut besteed wordende uitgaven.

„ „ Wordende door den Resident bij bovengemelde missive
„ „ voorgedragen, om de verrigtingen van den Assistent-Resi-
„ „ dent Francis in deze goed te keuren, en wijders eenige
„ „ voorstellen gedaan, als:

„ „ 1°. Omtrent de intrekking van den militairen post te Sa-
„ „ mangka.

„ „ 2°. Omtrent het doen uitreiken van acten van aanstelling
„ „ aan eenige door den Gecommitteerde Francis in dienst ge-
„ „ stelde Inlandsche hoofden.

„ „ 3°. Om de hooge tevredenheid van het Gouvernement te
„ „ doen kennen aan officieren en ambtenaren, die gemelden
„ „ Gecommitteerde hebben bijgestaan.

„ „ 4°. Om eene belooning te doen uitreiken aan de hoofden van
„ „ Inlandsche hulptroepen van Bantam en Ceram, die den ge-
„ „ noemden Gecommitteerde met hunne eigene praauwen, en
„ „ zonder belooning, alleen onder het genot van rijst, zout en
„ „ een weinig amfioen, hebben gevolgd.

„ „ 5°. Om eene daartoe te benoemen Commissie te belasten
„ „ met het opmaken en indienen eener beredeneerde voordragt
„ „ tot de invoering van een verbeterd stelsel van bestuur in

„ „de Lampongs, ten doel hebbende om den lande zoo veel
„ „mogelijk de middellijke en onmiddellijke voordeelen van de-
„ „zelven te doen genieten, met in het oog houding der zeden
„ „en gewoonten van de bevolking, ten einde bij de invoering
„ „eener nieuwe regeling de zekerheid, de rust en het behoud
„ „der onderwerpelijke provinciën daardoor gewaarborgd zijn".

„ Gezien enz.

„ Heeft goedgevonden en verstaan:

„ 1°. enz.

„ 10°. Al de verrigtingen van den Gecommitteerde Francis „in deze goed te keuren, en hem deswege de volle tevreden- „heid van den Commissaris-Generaal kennelijk te maken.

„ 11°. Te bepalen, dat in het voorstel van den Resident, om „den Gecommitteerde Francis wegens de door hem gele- „den schade door het afbranden van deszelfs woonhuis ten ge- „volge van het onweder eene vergoeding van Gouvernements- „wege toe te kennen, niet kan worden getreden, vermits daar- „uit ten bezware van 's lands kas voor allen, wien een dergelijk „ongeluk mogt overkomen, eene gelijke aanspraak op schade- „vergoeding zoude geboren worden, maar de Regering daarte- „gen, uit aanmerking van de gewigtige diensten door den „Assistent-Resident Francis in de jongste tijden aan den „lande bewezen, uit te noodigen, om, na daarover den Resident „te hebben gehoord, in overweging te nemen, of en zoo ja „ten beloope van welke som uit 's lands kas aan den Heer „Francis eene geldelijke belooning zoude kunnen worden uit- „gekeerd, bij middel waarvan die ambtenaar zich voor het ge- „leden verlies eenigzins schadeloos zoude gesteld zien.

„ Afschrift enz.

Buitenzorg, 16 Augustus 1828.
(get.) Du Bus.

„ Is goedgevonden en verstaan, bovenstaand besluit bij ex-

„tract dezes te brengen ter kennisse van den belanghebbende „tot informatie en narigt.

„Accordeert met voorschr. Register.

De 2de *algemeene Secretaris.*
(w.g.) Major.

De bedoelde geldelijke belooning werd mij uitbetaald, doch kon op verre na het verlies, dat ik door den brand te Serang geleden had, niet goedmaken.

Mijne vorige werkzaamheden alsnu in de afdeelingen Serang en Pandeglang hervattende, bragt ik tevens een groot gedeelte van mijn' ledigen tijd door, mijne opgedane ondervinding daarbij raadplegende, met het opstellen van een breedvoerig overzigt omtrent al onze buitenbezittingen, waarvan zoo velen slechts lastposten zijn, met eene aanduiding, hoedanig naar mijn inzien de zaken aldaar te regelen, opdat het Gouvernement van die bezittingen ook voordeel kon trekken, of ze doen ophouden voor den vervolge ten zijnen laste te zijn.

Dit stuk zond ik aan Zijne Excellentie den Kommissaris-Generaal, en had het genoegen daarop Zijne goedkeuring, met vernieuwde betuigingen van tevredenheid over mijne pogingen om 's lands dienst te bevorderen, te verkrijgen.

De bezuinigingen, die door den Kommissaris-Generaal in 's lands belang werden ingevoerd, hadden ten gevolge, dat ook mijne betrekking in de Residentie Bantam werd ingetrokken; doch ik had mij daarover niet te beklagen, aangezien ik met hoogeren rang en meerdere inkomsten tot Assistent-Resident van Benkoelen benoemd werd.

Ik verliet daarop de Residentie Bantam, waarin ik, zoo als gij gezien hebt, drie hoogst moeijelijke jaren had doorgebragt, en begaf mij naar Batavia, om mij van daar naar Benkoelen in te schepen. In mijnen volgenden zal ik u verzoeken, mij in gedachte naar mijne nieuwe woonplaats te vergezellen, doch

doe hier voorloopig volgen eene beschrijving van dat gewest, door mij in 1833, op welk tijdstip ik de betrekking van Adjunct-Kommissaris voor de Buitenbezittingen bekleedde, bij het Gouvernement ingediend.

BENKOELEN (1).

De eerste vestiging van het Europeesch gezag en de daarmede in verband staande omstandigheden door den Heer MARSDEN in zijne „Historij of Sumatra" breedvoerig behandeld zijnde, zoo zij het genoeg daarover hier slechts aan te stippen, dat de eerste Factorij van de Engelsche Compagnie te Benkoelen werd opgerigt in het jaar 1685, aan de monding van de rivier Benkoelen, omtrent een uur gaans benoorden de tegenwoordige hoofdplaats. Doch de ongezondheid van deze plaats en de hindernissen, waarmede de lading der koopwaren aldaar gepaard ging, uithoofde van de branding aan de monding der rivier, en ook de ondoelmatigheid der ligging bij ondervinding gebleken zijnde, zoo is men in 1714 overgegaan, om genoemde Factorij naar de tegenwoordige plaats te brengen, liggende de hoofdplaats Benkoelen thans op 3° 48′ zuiderbreedte en 102° 28′ oosterlengte van Greenwich, op eene kleine uitstekende aanhoogte, Oedjoeng-Karang genaamd. Ook de ondoelmatigheid dezer ligging is te algemeen bekend, dan dat ze een verder betoog zou behoeven, terwijl het gemis van eene rivier en goede haven voor de schepen ook als een groote hinderpaal

(1) Dit stuk is ook geplaatst in het Tijdschrift voor Neêrlands Indië, 4de Jaargang, 1ste deel.

voor de welvaart dezer plaats moet worden aangemerkt.

De naast bijgelegen rivier is die van Benkoelen, zoo als hierboven is gezegd, omtrent 3 Engelsche mijlen benoorden de hoofdplaats van dien naam gelegen, zoodat men tot het bekomen van drinkwater zich van diep gegraven putten moet bedienen, hetgeen niet alleen een groote last is voor de bevolking, maar ook immer tot een' hinderpaal zal strekken, om Inlandsche huisgezinnen derwaarts te lokken. Doelmatiger zoude het geweest zijn, indien men dit établissement 3 of 4 Engelsche mijlen verder om de zuid had geplaatst aan de rivier Lampoeijing, of nog verder te Poeloe-baai, hetgeen volkomen aan aller belangen zoude hebben beantwoord. De eenige bedenking hiertegen zou de ongezondheid zijn wegens het moeras, waarmede die zuidelijker plaatsen omringd zijn, doch dit zoude mijns inziens te verhelpen zijn, door het graven van eenige kanalen, om de uitwatering van de rivier Sillebar te bevorderen, en alzoo de verdere inundatie van den grond te voorkomen; terwijl ook het aanplanten van eenige klapper- en andere vochttrekkende boomen het moeras spoedig zoude dempen en opdroogen.

Had de Engelsche Compagnie een klein gedeelte van hare alhier verspilde schatten daartoe besteed, dan zou zij niet alleen de moerassige vlakten van Sillebar in drooge velden veranderd, maar ook eene groote dienst aan deze bezitting bewezen hebben, vermits de schoone rivier en baai van Sillebar, alsmede de omliggende vruchtbare grond, aan eene volkplanting alhier de vereischte gemakken zouden hebben verschaft, om handel en kultnur te bevorderen; en hierdoor zou Benkoelen zeer zeker een grooter aanzien hebben verkregen, dan het thans bezit.

Het bestuur te Benkoelen zoude wél handelen, steeds er op indachtig te zijn, om, door het lokken van eene genoegzame bevolking te Sillebar, langzamerhand dit doel te bereiken.

De schepen, die thans Benkoelen aandoen, ankeren omtrent

6 Engelsche mijlen van den wal benoorden het Rat-eiland. Dit eiland is voorzien van eene schoone kom, welke gevormd wordt door het eiland zelf en door een lang rif van koraal en zand, hetwelk zich van hetzelve ver westwaarts uitstrekt. Vijf of zes schepen kunnen in deze kom veilig tegen alle winden liggen, waartoe men twee reijen tegenover elkander geplaatste zware ankers aan ijzeren ketens gelegd heeft, tusschen welke de schepen van voren en van achteren vast vertuid kunnen worden. Schepen, die gebruik van deze kom willen maken, bedienen zich van loodsen om binnengebragt te worden, onder betaling van *f* 20 loodsgeld voor elke 100 ton grootte van het vaartuig.

Het bewoonbaar gedeelte van het Rat-eiland beslaat $1^1/_2$ Engelsche mijl in den omtrek. Het voormalig Gouvernement alhier spaarde geen kosten om dit eiland te onderhouden, en heeft het voorzien van verscheidene woningen, peperpakhuizen, een goed doch nog onvoltooid zeehoofd, beplant met eenige „waringien”- en „klappa”- boomen, terwijl de oevers beschoeid waren met stijlen van „klappa”-hout, welke echter thans geheel vervallen zijn wegens de onbruikbaarheid van deze houtsoort. Ook de gebouwen en het zeehoofd zijn onbruikbaar geworden.

De buitenreede van Rat-eiland, waar de schepen over het algemeen ankeren, is geheel open, en bij het minste slechte weder wordt de zee zoo onstuimig, dat de gemeenschap tusschen de schepen en den wal soms tot zeven achtereenvolgende dagen belemmerd blijft; terwijl ook die schepen, welke niet bestand zijn tegen het weder, dikwijls zee moeten kiezen, of veiligheid zoeken binnen de baai van Sillebar, omtrent 9 Engelsche mijlen bezuiden Benkoelen gelegen.

Deze baai toch levert eene veilige reede op voor een groot getal schepen en Inlandsche vaartuigen tegen alle winden, dewijl ze als het ware van alle zijden door den wal gedekt is. De meeste Inlandsche vaartuigen van eenig aanzien, die te Benkoelen handel komen drijven, loopen deze baai binnen,

en getroosten zich liever een moeijelijker vervoer van hunne goederen met karren over land of met kleine vaartuigen over zee, dan zich aan de gevaren op de gewone reede bloot te stellen.

Het zoude zeer dienstig zijn, zoo wel om den smokkelhandel te Sillebar tegen te gaan, als tot gemak en bevordering van den kleinhandel te Benkoelen, een' ambtenaar van wege het departement der inkomende en uitgaande regten te Sillebar te plaatsen, dewijl de thans rustende verpligting op de handelaren alhier, om telkens bij lossen en laden naar Benkoelen te moeten gaan, ten einde verlof daartoe te bekomen, als een groot bezwaar voor hen moet worden aangemerkt.

De hoofdplaats Benkoelen is eene der fraaist aangelegde plaatsen, die mij buiten Java bekend zijn. Het fort Marlborough, vlak aan het zeestrand gelegen, heeft eene vierkante gedaante met eenige bastions, is met eene gracht omringd, van metselsteenen opgebouwd, en kan met 72 stukken geschut verdedigd worden. Men heeft er verscheidene goede magazijnen en woningen in, terwijl zich ook een toren met een uurwerk uit zijn midden verheft, als een toonbeeld van den verkwistenden geest des tijds, waarin het gebouwd werd. Dit fort schijnt met geen ander oogmerk aangelegd geweest te zijn, dan om eene veilige wijkplaats te hebben tegen den onverwachten aanval van eenen buitenlandschen vijand, aangezien het aan de landzijde omringd is door de aanzienlijkste gebouwen, zoo wel van het Gouvernement als van de ingezetenen, zoodat men geen gebruik van het geschut zou kunnen maken tegen eenen binnenlandschen vijand, zonder deze vastigheden te vernielen.

De landingsplaats, vlak aan den voet van het fort gelegen, heeft men voorzien van een zwaar kostbaar zeehoofd van ijzerhout gemaakt, waarop twee kranen staan, om goederen te lossen en te laden. Dit is voor Benkoelen een zeer nuttig en kostbaar werk, doch thans reeds zoodanig in verval geraakt, dat men,

zoo er niet bij tijds in voorzien wordt, spoedig het verlies er van te betreuren zal hebben.

De aanleg van de hoofdplaats is vrij regelmatig; de wegen en straten dragen de blijken van veel zorg en kosten, en hebben hier en daar aan de zijden steenen muren, voorzien met poorten en barrières. De gebouwen zijn van steen of planken, meest hoog van den grond opgetrokken, gewoonlijk met twee verdiepingen, op geregelde afstanden van elkander verwijderd, en omringd door fraai begroeide specerijtuinen, zoodat het geheel eene schoone en aangename vertooning oplevert, terwijl ook de Chineesche Kamp en Passer-Marlborough, alwaar de meeste handel wordt gedreven, de noodige levendigheid aan de plaats bijzetten. Het Residentiehuis is eene fraaije, groote en luchtige woning met twee verdiepingen, gelegen in het midden van een' uitgestrekten tuin van specerij- en andere nuttige boomen.

Met uitzondering der wegen, welke door de zorg van het bestuur nog in een' goeden staat zijn gebleven, zijn de meeste gebouwen en publieke werken in verval, uithoofde van de groote kosten, die voor hun onderhoud benoodigd zijn. Ook is het te vreezen, daar men te Benkoelen vele aardbevingen heeft, dat deze fraaije gebouwen na verloop van tijd successivelijk zullen instorten. De omstreken van Benkoelen zijn mede zeer fraai, en de specerijperken zijn zorgvuldig en regelmatig aangelegd.

De bevolking van de hoofdplaats werd in vroegeren tijd op 10,000 zielen geschat, doch sedert de overname uit handen van het Britsch Gouvernement en vooral gedurende het bewind van den Heer Knoerle zijn vele menschen successivelijk verhuisd, en is zij thans verminderd tot 5,392 zielen, waarvan 104 Christenen, 534 Chinezen, 632 Bengalezen, 94 Kaffers, 381 Niassers en 3,647 Maleijers uit de onderscheidene volkeren van den Indischen archipel. Deze bevolking geneert zich gedeeltelijk met de specerijteelt, en verkeert in eenen

staat van dienstbaarheid aan de meer vermogende ingezetenen, en gedeeltelijk met de rijstteelt, terwijl het grootste gedeelte zich onledig houdt met den handel. In vroegere tijden gingen deze handelaren met beladen karren langs het zeestrand tot Manna en Cawor, verruilden hunne goederen tegen de voortbrengselen van het land, en vonden hierdoor niet alleen een ruim bestaan voor zichzelven, maar bezorgden ook aan de hoofdplaats levendigheid en welvaart. Doch sedert den jare 1826 zijn de wegen zoo onveilig geworden, dat deze handel geheel te niet is gegaan, en daarmede verdween een groot gedeelte van het aanzien en de levendigheid van de hoofdplaats, gelijk ook de inkomsten van het Gouvernement eene aanmerkelijke vermindering er door ondergaan hebben.

Tot dus verre bijzonder over de hoofdplaats gesproken hebbende, ga ik thans over een denkbeeld te geven van het grondgebied van Benkoelen in het algemeen.

De invloed van het Nederlandsch Gouvernement te Benkoelen strekt zich in het noordwesten uit tot aan de rivier Mandjutta, grenzende aan het rijk van Indrapoera; in het zuidwesten tot aan Tandjong-Bliebieng, grenzende aan Lampong-Samangka; in het noordoosten tot aan de grenzen van Palembang, gelegen aan gindsche zijde van de Boekiet-Barissan (zijnde de keten bergen, die het geheele eiland doortrekt, de natuurlijke scheidslinie tusschen de Oost- en Westkust van Sumatra), en in het zuidoosten tot aan het strand der zuiderzee, die het grondgebied van Benkoelen aan die zijde door hooge baren en zware brandingen bespoelt.

Dit gebied beslaat eene uitgestrektheid van omtrent 300 Engelsche mijlen in lengte langs de kust, terwijl de breedte op 20 tot 25 en op sommige plaatsen op 30 tot 40 Engelsche mijlen mag geschat worden. Deze uitgestrektheid is verdeeld in eene menigte van elkander onafhankelijk staande landschappen, die echter meer of minder ondergeschikt moeten worden

beschouwd aan de volgende tien voorname landschappen, als:

1°. Mokko-Mokko, bevattende in zich de landschappen: Mantrie-Ampatblas, Lima-Kotta en Porwatien-Koerangasa-anam-Poeloe, hebbende gezamenlijk 89 „doessoen's" met eene bevolking van 9,448 zielen.

2°. Soengei-Lamauw, bevattende in zich de landschappen: Lais, Pattie, Aijer-Bissie, Aijer-Padang, Bentoewa, Soengei-Lamauw en Oeloe-Benkoelen, hebbende gezamenlijk 143 „doessoen's" met eene bevolking van 12,817 zielen.

3°. Soengei-Itam, bevattende in zich de landschappen: Lamba-Slapan, Porwatien-Doewablas, Tapie-Aijer en Diedarat, hebbende gezamenlijk 42 „doessoen's" en eene bevolking van 4,122 zielen.

4°. Sillebar, bevattende in zich de landschappen: Andellas, Pagaragoeng en Sillebar, hebbende gezamenlijk 50 „doessoen's" en eene bevolking van 6,962 zielen.

5°. Saloema, bevattende in zich de landschappen: Angallam, Saloema, Tallo en Allas, hebbende gezamenlijk 119 „doessoen's" en eene bevolking van 7,832 zielen.

6°. Manna, bevattende in zich de landschappen: Passama, Oeloe-Manna, Moelar, Pinoe, Manna, Bakanang, Kadoewang en Padang-Goetjie, hebbende 152 „doessoen's" en eene bevolking van 13,348 zielen.

7°. Cawor, bevattende in zich de landschappen: Kinal, Loewas, Bentoewan-Sabat, Mangarmanoe, Linauw en Natal, hebbende 59 „doessoen's" en eene bevolking van 5,350 zielen.

8°. Croé, bevattende in zich de landschappen: Barias, Tandjong-Sakrie, Pogong-Tenga, Pogong-Tepie, Pangkal-Lima Oesendie, Passar-Croé, Tanoembang, Merang, Manghadar, Garoewoe, en Benkoenan-Blimbieng, hebbende 64 „doessoen's" en eene bevolking van 4,702 zielen.

Hierbij komen nog de in 1833 aan Benkoelen toegevoegde Palembamgsche districten, als:

9°. De Ampat-Lawang, bevattende in zich de landschappen:

Tetadjie, Siekap, Oeloe-Madja, Lientang-Kanân, Lientang-Kierie, hebbende 65 „doessoen's" en eene bevolking van 14,015 zielen.

10°. De Redjangs, bevattende de landschappen: Tjienta-Madie, Kaloeba, Kasanbé en Taba-Plahien, hebbende 43 „doessoen's" en eene bevolking van 8,470 zielen.

Zoodat het geheele grondgebied van Benkoelen 10 voorname en 56 mindere landschappen heeft, bevattende in zich 826 dorpen met eene bevolking van 87,066 zielen, buiten de bevolking van de hoofdplaats en de aldaar aanwezige militairen.

Elk der voornoemde voorname en mindere landschappen in eene verschillende verhouding tot het Gouvernement staande en ook bestuurd wordende door wetten en gebruiken, die op, de eene plaats ver van de andere verschillen, zoo dienen, om een volledig begrip van het geheele grondgebied te geven, de verschillende maatschappelijke instellingen van deze onderscheidene landschappen hier afzonderlijk behandeld te worden. Ik ga dus over hiervan eene beknopte beschrijving te leveren, en laat eene meer naauwkeurige opgave aan latere waarnemingen over.

Mokko-Mokko is het noordelijkst gedeelte van het Benkoelsche grondgebied. De bevolking van dit landschap onderscheidt zich onder de benaming van „anak soengies" en „anak passiseer"; de eerstgemelden zijn de oorspronkelijke bewoners van het land, terwijl de anderen émigranten van Indrapoera en andere plaatsen zijn. De eerste bezitting van de Engelsche Compagnie alhier was te Mandjutta aangelegd, welke later in den jare 1717 naar Mokko-Mokko is verplaatst geworden, alwaar een goed van steenen opgemetseld fort gebouwd is, hetwelk onder den naam van Fort Ann nog aanwezig is.

Tot de komst van den Heer Raffles heeft men te dezer plaats onafgebroken eene aanzienlijke bezetting gehad, met eenen Resident en verscheidene Assistent-Residenten; later is dit éta-

blissement ingetrokken en het bestuur aan den Sultan van Mokko-Mokko opgedragen, onder toevoeging van ƒ 600 's maands, om de uitgaven te bestrijden, die voor de handhaving van eene goede politie noodig mogten zijn. Na de overname dezer bezitting uit handen van het Britsch Gouvernement in 1825, hebben wij alhier een' posthouder met een toereikend établissement gehad, hetwelk echter in 1826 weder ingetrokken en het bestuur aan den Sultan overgelaten is.

In het archief te Benkoelen is geen kontrakt noch ander document te vinden, omtrent de cessie van dit landschap aan het Gouvernement, doch de invloed en het gezag, hetwelk de eerste autoriteit te Benkoelen sedert eeuwen daarover heeft uitgeoefend, geeft het Gouvernement een onbetwistbaar regt van Souvereiniteit over dit land; hetgeen dan ook bevestigd wordt door eene order van den Heer Raffles, bevattende de benoeming van den tegenwoordigen Sultan van Mokko-Mokko, genaamd Soetan Sellan, of, zoo als hij zichzelven noemt, Soetan Idaiatsha Chaleppatalla.

Deze Sultan genoot, zoo als hierboven gezegd is, van het Engelsch Gouvernement een maandelijksch inkomen van ƒ 600. Wij zijn na de overname dezer bezittingen eenige maanden voortgegaan met de uitbetaling dezer gelden, en vervolgens stilzwijgend daarmede opgehouden. De Sultan had zich, gedurende mijne dienstbetrekking alhier, daarover herhaalde malen tot mij gewend, waarop hem telkens werd geantwoord, dat hij voor zich een toereikend bestaan kon zoeken, door eene matige belasting van zijne onderdanen te vorderen.

Ofschoon Mokko-Mokko noch voor schepen noch voor kleine kustvaartuigen eene goede zeehaven heeft, en ook de landing alhier met gevaar gepaard gaat uithoofde van de branding, die bij de minste onstuimigheid van het weder aan de monding der rivier ontstaat, is deze plaats nogtans, zoo wel wegens hare ligging als goede bevolking en reeds bestaande inrigtingen, niet onbelangrijk voor het Gouvernement.

In vroegeren tijd werd te Mokko-Mokko een aanzienlijke handel gedreven met de naburige onafhankelijke volkeren van Korintjie, Batang-Assai en Liemon, welke thans langs moeijelijke omwegen naar Padang, Palembang en meest naar Jambie gaan. Zij bragten jaarlijks op de markt van Mokko-Mokko circa 10,000 thails goud, ter waarde van ruim 600,000 gulden, verruilden dat tegen lijnwaden, ijzer en andere geriefelijkheden, en inzonderheid tegen opium, die hun van Benkoelen werd bezorgd, meest door tusschenkomst van de plaatselijke autoriteiten. Ook de kultuur van peper had hier groote vorderingen gemaakt, doch sedert het verval van het Europeesch gezag in dit landschap is de uitvoer van dit produkt te Mokko-Mokko verminderd van 4,000 tot 200 pikols; terwijl ook de handel te dezer plaats bijna geheel verloopen is ten gevolge van de willekeurigheden van den Sultan en zijne ondergeschikte hoofden, waardoor de handelaren afgeschrikt worden hier te komen. De voormalige Assistent-Resident Knoerle, de belangrijkheid van deze plaats ingezien hebbende, heeft den Sultan van Mokko-Mokko, onder verzekering van een' maandelijkschen onderstand van 150 gulden, naar Benkoelen doen verhuizen, en 's lands gezag te Mokko-Mokko weder hersteld, door het bestuur dezer plaats aan een' Europeesch' Kontroleur van de eerste klasse op te dragen met een établissement van 22 politiedienaren.

Mokko-Mokko grenst in het zuiden aan het landschap Soengei-Lama of Soengei-Lamauw.

De bevolking van dit landschap noemt zich „Redjang-Ampat-Patoelai”, en behoort tot den stam der Redjangers, die kort geleden van het Palembangsch grondgebied aan dat van Benkoelen zijn toegevoegd.

Pangerang Liengang Allam was de laatste Regent over dit landschap, en overleed alhier in den grijzen ouderdom van 100 jaren, in de maand Julij dezes jaars (1833); sedert is deze betrekking onvervuld gebleven, terwijl de werkzaamheden voor-

loopig opgedragen werden aan zijnen oudsten zoon, RADJAH POETOE NAGARA.

De Regent van dit landschap heeft immer bij het Gouvernement den voorrang gehad boven alle andere Inlandsche hoofden van het Benkoelsche grondgebied, terwijl hem het uitsluitend regt werd toegekend, om bij alle publieke gelegenheden zitting te nemen aan de regterhand van den Resident.

Ik weet geen andere reden, waarom dit voorregt aan dezen Regent boven alle andere hoofden is toegekend, dan dat, bij de vestiging van de Engelschen op deze kust, de eerste overeenkomsten met de voorouders van dit hoofd en met die van het aangrenzend landschap Soengei-Itam getroffen zijn. Daardoor zijn welligt de leden dezer familie altoos als de eerste Inlandsche hoofden alhier aangemerkt geworden, ofschoon ze wezenlijk, zoo wel in magt als invloed, niets meer zijn dan de hoofden der overige landschappen. Onder het voormalig bestuur te Benkoelen, heeft men verscheidene établissementen met Europeesche ambtenaren in dit landschap gehad, om voor de peperkultuur te zorgen, doch met het geheele verval van deze kultuur bestaan ook die posten niet meer, en hebben wij thans slechts twee Inlandsche divisie-hoofden, één te Lais en één te Oeloe-Benkoelen, onder genot van *f* 100 's maands ieder.

De Regent van Soengei-Lamauw heeft maandelijks van landswege een inkomen getrokken, als voor zijn onderhoud *f* 600 en voor den afstand van zijne regten op de hanenvechterij *f* 106, of te zamen *f* 706.

De Heer KNOERLE was van gevoelen, dit Pangerangschap niet te moeten herstellen, maar den zoon van den overledenen Pangerang, den genoemden RADJAH POETOE NAGARA, met den titel van Regent het gezag over dit landschap op te dragen, onder genot van *f* 200 's maands. Ik verschil hieromtrent met hem van gevoelen, en vermeen dat men, zonder onvermijdelijke noodzakelijkheid, geen plaatselijke instellingen onder de Inlanders

moet afschaffen, daar zulks niet alleen aanleiding zoude geven, om het geheel Inlandsch bestuur uit zijn verband te rukken, maar ook tevens tot een gedurig aanzoek van de zijde der belanghebbenden, om in het bezit te worden gesteld van hunne voorvaderlijke voorregten.

Op Soengei-Lamauw volgt het landschap Soengei-Itam in het zuiden.

De bevolking van dit landschap noemt zich „anak lakieta", en is afkomstig van een' volkstam, gelegen aan gindsche zijde van het gebergte op het Palembangsche grondgebied. Het eerste Inlandsche hoofd alhier werd in vroeger tijden „Chalippah-adjah" genoemd; later hebben de Engelschen hem tot de waardigheid van Pangerang verheven. Deze Pangerang is het tweede hoofd in rang te Benkoelen, en bij publieke gelegenheden neemt hij zitting aan de linkerzijde van den Resident. Zijn traktement van landswege was *f* 400 's maands.

De laatste Pangerang van dit landschap is overleden in de maand September van het jaar 1829. Sedert is niemand in zijne plaats benoemd, terwijl het beheer over Soengei-Itam is opgedragen aan zijne drie zonen, en deze inrigting zoude kunnen blijven bestaan, tot dat zij onderling zullen hebben beslist, wie uit hun drieën hun' vader moet opvolgen.

Daarna komt het onmiddellijk grondgebied van het Gouvernement, uitmakende de hoofdplaats en eenige andere stukken landerijen, welke, hetzij bij overeenkomst of tegen schadeloosstellingen, van de Inlandsche hoofden zijn overgenomen.

Radjah Daing Mabella voerde alhier het eerst, onder den titel van „hoofd der vreemdelingen", het hoogst Inlandsch gezag, zoo wel over de geheele vreemde Inlandsche bevolking op de hoofdplaats, als over die, welke op de onderscheidene buitenposten bestaat. Hij was het derde Inlandsche hoofd in rang bij het Gouvernement alhier, en nam zitting aan de regterhand

van den Pangerang van Soengei-Lamauw. Dit hoofd had in vroegeren tijd veel invloed, en trok van landswege een maandelijksch inkomen van ƒ 600, terwijl hem bovendien nog werd toegevoegd ƒ 200 's maands voor het beheer van de landschappen Angallam en Andellas.

Radjah Daing Mabella overleed alhier in de maand Augustus 1832. Zijne betrekking is sedert onvervuld gebleven.

Bezuiden het onmiddellijk grondgebied van het Gouvernement komt men aan het landschap Sillebar, alwaar een Pangerang het hoogste Inlandsch gezag voert.

Tijdens de Sultans van Bantam hun gezag tot aan deze kust deden gelden, was Sillebar de zetel der „djenang's" of gemagtigden dier vorsten, die een' zekeren invloed uitoefenden tot aan Mokko-Mokko toe. Doch sedert het verval van den invloed van Bantam, hebben de Pangerangs van Sillebar van lieverlede hun vroeger aanzien verloren, zoodat de laatste Pangerang van dit landschap, die in de maand December van het jaar 1831 overleden is, zoodanig achteruit was gegaan, dat niet alleen de weinige hem nog overgebleven districten onder het bestuur van Radjah Daing Mabella waren gesteld, maar dat hij ook van een gering pensioen, dat door het Gouvernement hem gegeven werd ad ƒ 50 's maands, moest leven.

Sedert den dood van den Pangerang van Sillebar is deze waardigheid onvervuld gebleven. Zijne nakomelingen zijn onrustig en begeerig om deze waardigheid hersteld te zien, ten einde het voorvaderlijk erfregt niet te laten verloren gaan. De beslissing hiervan zal men aan de bevolking moeten overlaten, die ook tevens een toereikend onderhoud aan dezen Pangerang moet verzekeren.

Ik heb hiervoren de belangrijkheid aangetoond van deze plaats, zoo met betrekking tot hare ligging voor eene bezitting alhier, als voor het gemak van den handel te Benkoelen. Om van deze omstandigheid zoo veel mogelijk partij te

kunnen trekken, zou er een goed ambtenaar met een toereikend établissement geplaatst moeten worden, ten einde het bestuur over alle districten van dit en het daaraan grenzende landschap Saloema te voeren, en de belangen van den handel te dezer plaats te behartigen: kunnende ook 's lands zoutpakhuizen alhier geplaatst en daardoor de risico en kosten voor den lande gespaard worden, waarmede de landing van dit artikel te Benkoelen gepaard gaat.

Na Saloema heeft men zuidwaarts de landschappen Manna, Passama en Oeloe-Manna, en verder op komt men aan de landschappen Cawor en Croë. De bevolking der landschappen Sillebar, Saloema, Manna, Passama en Oeloe-Manna behoort tot den stam van de tot het Palembangsche grondgebied behoorende bevolking van Passama-Libar en noemt zich „anak sarawai„, terwijl de bevolking van Cawor en Croë, de Lampongsche taal sprekende, moet verondersteld worden met de Lampongers tot denzelfden stam te behooren.

Bijna in elk district langs deze kust had men onder het Britsch bestuur eene aanzienlijke bezetting met posthouders, den naam voerende van Resident. Later werden zij door den Heer Raffles vervangen door Inlandsche posthouders, welke ook na de overname dezer bezitting in onze dienst zijn blijven voortduren tot 1816, toen langs deze geheele kust de posten zijn ingetrokken. De voormalige Assistent-Resident Knoerle heeft, behalve te Mokko-Mokko, zoo als hiervoren is vermeld, ook te Sillebar, Cawor en Croë posthouders met een onvoldoend personeel geplaatst, terwijl het beheer over de aan Benkoelen gevoegde Palembangsche districten aan twee Inlandsche hoofden is opgedragen.

Van Benkoelen noordwaarts gaande, komt men, over eenen goeden weg langs het zeestrand, in:

1 dag te Lais, te voet.

2	dagen	te	Kataman,	te voet
3	〃	〃	Seblat,	〃
4	〃	〃	Itam,	〃
5	〃	〃	Bantol,	〃
6	〃	〃	Mokko-Mokko,	〃
8	〃	〃	Indrapoera,	〃
14	〃	〃	Padang,	〃

Zuidwaarts gaande komt men in:

4	uren	te	Sillebar,	met eene kar.
5	〃	〃	Pondo-Kapoer,	〃
1	uur	〃	Saloema,	〃
4	uren	〃	Manna,	〃
6	〃	〃	Cawor,	〃
9	〃	〃	Croë,	〃
12	〃	〃	Bliembieng,	〃

Binnenwaarts gaande in:

2	dagen	te	Rasambij
2½	〃	〃	Moeara-Kalangan,
17	〃	〃	Palembang, of langs de rivier Moesie in 7 dagen.

Van Cawor naar Croë is de weg langs het strand zeer moeijelijk, uithoofde van een' berg, die tot in zee loopt, en den reiziger soms drie dagen ophoudt.

Uit het reeds verhandelde blijkt het dan, dat, met uitzondering der vreemdelingen, welke uit Atjin, Padang, Boegies en andere plaatsen zich langs deze kust onder den invloed van het Gouvernement aan de monding der rivieren en handel-

drijvende zeehavens in passars hebben gevestigd, de werkelijke bevolking van het land afkomstig is uit de verschillende volkstammen, gelegen aan gindsche zijde van de Barissan, behoorende onder Palembang en de Lampongs.

Deze menschen, die zich uit winzucht, godsdiensttwisten of andere omstandigheden van de moederstammen hadden afgescheurd, zakten successivelijk af naar deze kust, en vestigden zich hier en daar in kleine maatschappijen, onder eenen regeringsvorm naar de voorvaderlijke instellingen en gebruiken, doch tevens gewijzigd naar zoodanige omstandigheden, als tot hunne verhuizing hadden aanleiding gegeven, en tot waarborg van hunne regten noodzakelijk werden geacht. De heerschende regeringsvorm onder de bevolking alhier moet dus worden beschouwd als eene soort van aartsvaderlijk bestuur, waarbij elk lid der maatschappij als het ware zijn eigen meester is, terwijl hij, die de uitvoerende magt in handen heeft, als het oudste lid wordt aangemerkt, met bevoegdheid alléén om voor de behoorlijke handhaving der maatschappelijke instellingen te zorgen; terwijl hem geen regt toegekend wordt, om eenige veranderingen te maken in de bestaande orde van zaken, zonder vooraf daarover met de oudsten van de bevolking te hebben geraadpleegd, en hunne toestemming te hebben bekomen.

Dit neemt echter niet weg, dat sommige hoofden onder hen een zeer willekeurig gezag over hunne ondergeschikten uitoefenen, terwijl ook soms op vele plaatsen menschen worden gevonden, die, zonder een wettig gezag te bekleeden, meer aanzien en invloed hebben bij de bevolking, dan hij, die wettig over haar gesteld is. Dit moet toegeschreven worden aan de nog zeer onbeschaafde begrippen der bevolking, waardoor het onder de hoofden als het ware een regel is geworden, dat hij, die geen middelen bezit om zijn gezag te handhaven, zich naar het algemeen gevoelen van zijne „anak boewa's" moet schikken; terwijl hij, die door vermogen of invloed magt bezit, onbeteugeld en willekeurig handelt.

De gegrondheid van mijn gevoelen omtrent het heerschende aartsvaderlijk bestuur onder de bevolking van het Benkoelsche grondgebied moet men zoeken in de analogie van de algemeene benaming, waarmede Vorst en Volk alhier onderscheiden wordt, namelijk: "orang toewa's" en "anak boewa's", hetgeen beteekent "oude lieden" en "kinderen" of "volgelingen". De overige titels, welke door de hoofden alhier gevoerd worden, zijn slechts die van aangenomen of toegekende waardigheden, en om den meerderen of minderen graad van rang aan te wijzen.

Met uitzondering van de afdeeling Mokko-Mokko, alwaar de bevolking uit bijgeloof nog een' zekeren eerbied schijnt te hebben voor het oppergezag van den Sultan, zoude men over het algemeen kunnen zeggen, dat de Inlandsche hoofden op het Benkoelsche grondgebied geen gezag noch invloed hebben, om hunne regten over de bevolking naar vereischte te doen gelden. Men moet derhalve bij alle onderhandelingen met deze hoofden niet uit het oog verliezen de beperktheid van hun gezag, en ook tevens in acht nemen, dat zij — de bevoegdheid slechts hebbende om als representanten te dienen van de bevolking, waarover zij gesteld zijn — immer in hunne onderhandelingen eene neiging aan den dag zullen leggen, om de belangen te bevorderen van de partij, welke zij representeren moeten; terwijl elke handeling, strijdig met dit beginsel, steeds met botsingen en tegenwerkingen van de zijde der bevolking gepaard zal gaan. Tot een voorbeeld hiervan zal ik aanhalen, dat de Heer Raffles, begeerig zijnde eene verandering daar te stellen in het bestuur van Benkoelen, in 1818 schoonklinkende overeenkomsten heeft gesloten met de Pangerangs van Soengei-Lamauw, Soengei-Itam en Sillebar, waarbij deze tegen aanzienlijke schadeloosstellingen al hunne regten over de bevolking hebben afgestaan, met vrijheid tevens, om van elk huisgezin eene belasting van *f* 4 's jaars te mogen vorderen. Doch daar deze hoofden, zoo als hiervoren is gezegd, noch magt noch regt hadden, om zonder de algemeene toestemming van de bevolking

dusdanige overeenkomsten aan te gaan, zoo heeft zich het volk er tegen verzet, en is in groote massa naar Benkoelen afgekomen, om eene uitlegging van deze beschikking te vorderen. Waarop de Heer Raffles raadzaam heeft geoordeeld hun te doen weten, dat daaraan geen gevolg zou worden gegeven, zoodat deze overeenkomsten, die in Europa eene groote vertooning moeten hebben gemaakt, alhier geen andere uitwerking hebben gehad, dan de inkomsten van de bovengenoemde Pangerangs te vermeerderen, zonder hoegenaamd eenig nut aan het Gouvernement aan te brengen.

De hoofden van het Benkoelsche grondgebied onderscheiden zich onder de benaming van „Pangerangs”, „Chalippah's”, Passeras Pambarab's”, „Depattie's”, „Mantrie's”, „Pamankoe's” en „Gindie's”, met uitzondering van Mokko-Mokko, alwaar een Sultan wordt gevonden. De hoofden, die op de hoofdplaats wonen en vreemdelingen van oorsprong zijn, geven zichzelven den hoogdravenden naam van Radjah's (Vorsten). Zij en hunne afstammelingen hebben vele Europeesche zeden overgenomen; de beide sekse kan lezen en schrijven, en eenigen onder hen gaan, met uitzondering van den hoed, geheel op de Europeesche wijze gekleed.

De vreemdelingen, die zich langs de kust in passars hebben nedergezet, hebben „Datoe's” en „Pamankoe's” tot hoofden.

Al de voornoemde hoofden zijn de bevoegde uitleggers der voorvaderlijke wetten en gebruiken onder de bevolking, waaromtrent geen geschriften bestaan, doch die door hen bij overlevering worden onderhouden. Zij beslissen ook, bij wege van verzoening, alle geschillen tusschen hunne „anak boewa's”, en regelen alle feesten en andere volksplegtigheden.

De titels en waardigheden der hoofden zijn erfelijk en gaan over op den oudsten echten zoon, tenzij hier tegen gegronde redenen mogten bestaan, in welk geval de naaste bloedverwant wordt verzocht, om de „toengoehan”, of familie-waardigheid, op te houden. Op sommige plaatsen in de bovenlanden worden

de titels, bij ontstentenis van een' wettigen mannelijken erfgenaam, ook aan eene van de dochters opgedragen, die dan een' man in huwelijk neemt onder de benaming van „samando ambel anak”, waardoor de familie-waardigheid behouden blijft, vermits de man, bij een dusdanig huwelijk, geen „djoedjoer” of huwelijkskoop betalende, als ondergeschikt aan de vrouw wordt aangemerkt; en gevolgelijk gaan ook al de voordeelen, uit een dusdanig huwelijk voortspruitende, over aan de familie van de vrouw. Deze soort van huwelijken wordt echter als vernederend voor den man beschouwd, en vinden mitsdien zelden plaats.

De hoofden hebben geen vaste inkomsten van de bevolking, maar trekken hunne voordeelen uit eigen arbeid, en uit de boeten en straffen, die zij aan misdadigers mogen opleggen.

De geheele bevolking van het Benkoelsch grondgebied zoude men kunnen verdeelen in de navolgende klassen, als in:

1. Orang toewa of Panghoeloe's en Mantrie's.
2. Anak radjah.
3. Orang baik baik.
4. Orang mardieka.
5. Orang beroetang.
6. Boedak's.

De „orang toewa”, „panghoeloe's” en „mantrie's” zijn de algemeene benamingen, waardoor de hoofden worden gekend.

De „anak radjah's” zijn de kinderen der hoofden op de hoofdplaats en hunne afstammelingen, die zich de vorstelijke benaming en waardigheid hebben aangematigd; deze zijn de gevaarlijkste en schadelijkste klasse van menschen te Benkoelen, doordien zij, uithoofde van hunne ingebeelde hooge afkomst, den arbeid verachten, in eenen armoedigen staat verkeeren, en zich van allerlei ongeoorloofde middelen bedienen, om aan vermogen te komen, ten einde door weelde en verkwisting aan hunnen stand aanzien te kunnen bijzetten. Onder het bestuur van het voormalig Gouvernement alhier leefde deze

klasse van menschen als het ware buiten alle contrôle, daar zij steeds met toegevendheid werden behandeld, uit consideratie voor hunne familie-betrekkingen, en ook uit zorg voor eigen behoud, dewijl de regters even beducht waren eenen „anak radjah" voor de justitie te brengen, als een individu om hem aan te klagen. Sedert de vestiging van het Nederlandsch gezag, toen de justitie alhier met meerder klem gehandhaafd werd, en eenige „anak radjah's" zijn teregt gesteld, zonder aanzien van persoon, en ook eenige doodvonnissen ter executie werden gebragt, hetgeen nimmer vroeger had plaats gehad, is deze hoogmoedige klasse van menschen eenigzins tot nadenken gebragt. De menigvuldige depredatiën, die vroeger door hen gepleegd werden, zijn merkelijk verminderd, terwijl de bevolking hen thans ook minder vreest en gereedelijk over hen komt klagen. Hieruit is dus af te leiden, dat het van belang moet worden geacht, deze menschen steeds in toom te houden, daar een verzuim hiervan hen spoedig tot hunne vroegere wandaden zou doen terugkeeren, en tevens gevaarlijk zijn voor de algemeene veiligheid.

De voormalige Assistent-Resident Knoerle heeft ze zoeken uit te roeijen, door de meesten onder hen van hunne betrekkingen af te zetten, en anderen naar Java te doen verhuizen; doch de haastige wijze, waarop hij hierin te werk is gegaan, heeft niet alleen het doel doen missen, maar ook welligt veel bijgedragen tot de jongste gebeurtenissen alhier, waarbij deze ambtenaar het leven verloren heeft.

De „anak radjah" zijn hoofdzakelijk de kinderen en bloedverwanten van de Regenten van Soengei-Lamauw en Soengei-Itam, als ook van eene uit Madura en eene uit Celebes uitgewekene vorstelijke familie. Deze vreemdelingen werden onder het voormalig Gouvernement tot militaire diensten gebezigd, als officieren bij een plaatselijk corps, het „Boegies-corps" genaamd. Na de overname dezer bezitting is dit corps eenigen tijd in onze dienst gebleven, en vervolgens ontbonden. Eenigen der offi-

cieren hebben een pensioen van het Britsch Gouvernement bekomen, terwijl de meesten buiten bestaan geraakt zijn, en thans op kosten van hunne bloedverwanten leven.

Onder de „orang baik baik„ zoude men kunnen rangschikken den priesterlijken stand, de mindere hoofden, de kooplieden en verdere welgezetene menschen.

De „orang mardieka„ zijn de vrije menschen, als landbouwers, visschers, ambachtslieden, enz.

De „orang beroetang „zijn menschen, die hunne vrijheid voor geld of anderzins hebben verpand, en de „boedak's„ zijn slaven. Daar deze twee laatste klassen van menschen een groot gedeelte der bevolking van Benkoelen uitmaken, zoo zal het niet ondienstig zijn, met een enkel woord een denkbeeld te geven van hunnen aard en toestand.

De „orang beroetang„, of pandelingen, worden onderscheiden onder twee verschillende benamingen, als „beroetang mangering„ en „beroetang panblahan„. De eerstgemelden staan bijna gelijk aan den slaaf, met dat onderscheid alleen, dat zij hunne personen kunnen uitlossen na afbetaling hunner schulden, of na verloop van hunnen tijd van dienstbaarheid, terwijl de laatstgemelden menschen zijn, die, hetzij tot het aanleggen van kulturen of anderzins, eene beleening opnemen, onder voorwaarde van, na restitutie van het geleend kapitaal, de winsten van den arbeid met den geldschieter in gelijke deelen te genieten.

De heerschende godsdienst onder de bevolking is het Mahomedanismus, dat echter slechts op de hoofdplaats en hier en daar langs de kust eenigzins naar de voorschriften van den Profeet wordt beleden, terwijl in de binnenlanden de menschen nog zeer gehecht blijven aan hunne voorvaderlijke instellingen en gebruiken.

Deze gebruiken verschillen, zoo als hiervoren is gezegd, op de eene plaats belangrijk van de andere, doch over het algemeen komt het daarop neder, dat ze als instellingen moeten

worden beschouwd van eene onbeschaafde maatschappij, gegrond op zeer beperkte begrippen, en gewijzigd naar den toestand der zamenleving, waarbij noch groote vermogens, noch aanzien en waardigheid van personen, tot eenigen leiddraad voor den grondslag der wetsbepalingen hebben kunnen strekken. Dientengevolge kennen zij geen lijfstraffen, terwijl hoofdmisdaden als civiele injuriën worden gestraft; zoo wordt moord gestraft met den dood, doch de misdadiger kan de straf afkoopen tegen betaling van 100 tot 200 gulden, naar den rang van de beleedigde partij. Het wijdloopigste gedeelte van hunne code („oendang-oendang") is de wetsbepaling omtrent het huwelijk, en daar dit ook de meeste oneenigheden in de zamenleving onder hen veroorzaakt, zoo zal ik een oogenblik daarbij verwijlen.

Men vindt onder de bevolking van het Benkoelsch grondgebied drie soorten van huwelijk, te weten: „samando soeka sama soeka", „samando djoedjoer" en „samando ambel anak". Bij het voltrekken van een huwelijk „samando soeka sama soeka", is het gebruikelijk dat de man, of ook wel zijne bloedverwanten, na zijn voornemen te hebben bekend gemaakt, eene somme gelds aan de ouders van de bruid zendt, als een blijk van zijne opregtheid. Dit noemt men „antaran"; het bedrag van eene dusdanige betaling wordt geregeld naar den rang der ouders van het meisje van 40 tot 80, en ook soms tot 200 gulden. Deze gelden moeten dienen om de huwelijkskosten van de bruid goed te maken, en zijn geheel verloren voor den bruidegom. De „antaran" wordt van zoo veel belang beschouwd, dat een verzuim daarvan aan de vrouw het regt geeft, om den man daartoe geregtelijk te dwingen, of eene ontbinding van het huwelijk te vorderen.

Een tweede gebruik bij een huwelijk „soeka sama soeka" is de „biembang", of het huwelijksfeest. De uitgaven hiervoor moeten door beide partijen worden gedragen, en zijn min of meer belangrijk naar gelang van het aanzien, dat de gehuwden

in de maatschappij bekleeden; wordende het aandeel van den man op $\frac{1}{3}$ en dat van de vrouw op $\frac{2}{3}$ gesteld. Bij eene echtscheiding op verzoek van den man, moeten de door de vrouw besteede gelden voor de „biembang” door hem worden teruggegeven, hetgeen „tjano” wordt genoemd; maar wordt de scheiding door de vrouw gevraagd, dan heeft er geen teruggave plaats. De ingewonnen goederen, staande een dusdanig huwelijk, worden bij eene scheiding in gelijke deelen tusschen man en vrouw verdeeld, terwijl alle credieten en schulden ook door beide partijen worden gedragen, met uitzondering van de schulden, welke door de eene partij buiten voorkennis van de andere mogten gemaakt zijn, waarvoor de partij, die geen kennis hiervan heeft gedragen, niet verantwoordelijk wordt gehouden.

Het woonhuis blijft het eigendom van de vrouw, en ook de kinderen blijven bij haar, tot dat zij een' voldoenden ouderdom bereikt hebben, om te kunnen oordeelen en beslissen, of zij den vader dan wel de moeder willen volgen.

De kinderen uit een huwelijk „soeka sama soeka” erven een gelijk aandeel uit de nalatenschap van hunne ouders. De kinderen blijven verantwoordelijk voor de schulden van hunne ouders, zelfs al hebben zij niets georven.

Een aldus getrouwd man, eene tweede vrouw nemende, is gehouden aan zijne eerste vrouw een geschenk van *f* 40 aan te bieden, als een blijk van onderscheiding, en de nakoming van dit gebruik wordt zoo stiptelijk gevorderd, dat, bij een verzuim hiervan, de eerste vrouw hem gewis in regten zoude betrekken. Men noemt dit „oewang pamadoewan”.

Het huwelijk bij „djoedjoer” geeft den man het regt, om over zijne eigendommen naar welgevallen te beschikken. Dusdanige huwelijken worden aangegaan door het betalen van eene zekere som gelds aan de ouders van het meisje, van *f* 100 tot *f* 200, waardoor de vrouw als een gedeelte van des mans eigendom wordt beschouwd, en alle kinderen, uit een dusdanig huwelijk voortgesproten, den man behooren, terwijl de meisjes als een

gedeelte van zijn vermogen beschouwd en tegen betaling worden uitgehuwd. Bij het overlijden van den man gaat de vrouw van een dusdanig huwelijk over aan den naasten mannelijken bloedverwant van den overledene, en wordt door hem onderhouden of als bijwijf aangenomen, hetgeen men noemt „gantie tickar„, en in de Lampongs „angauw„.

Het huwelijk „ambel anak„, waarvan hiervoren reeds melding is gemaakt, is van een' volkomen tegenovergestelden aard van de „djoedjoer„, daar in dit geval de man de slaaf van de vrouw wordt, terwijl bij de „djoedjoer„ de vrouw als eene slavin van den man moet worden aangemerkt.

Men vindt ook eene vierde soort van huwelijk onder de bevolking alhier, zijnde eene geheime verbindtenis tusschen man en vrouw, welke nader door de ouders erkend wordt, mits de man zich onderwerpe aan de betaling van eene dubbelde „antaran„ en eene boete daarenboven, door de hoofden en priesters naar gelang van zijn vermogen te bepalen.

Het zal niet ondienstig zijn ter loops nog aan te stippen, dat de justitie onder de bevolking van de binnenlanden alhier door de dorpshoofden wordt geadministreerd, kunnende de zaken ter eerster instantie in appel gebragt worden voor den Raad der „perwatien's„, of eerste hoofden der districten waaronder partijen behooren, en vervolgens bij de hoogere regtbank, zijnde de Pangerangsraad te Benkoelen, gepresideerd door 's Gouvernements vertegenwoordiger, of door iemand anders van zijnentwege.

Deze Pangerangsraad is een op zich zelf staand zonderling Hof van Judicature, geheel afwijkende van alle dergelijke inrigtingen in Nederlands Indië, hebbende meer het aanzien van eene nationale vergadering ter kennisname van alle belangen des lands, dan van eene justiciële regtbank. Dit Hof werd, tot aan den overgang van Benkoelen aan het Nederlandsch Gouvernement, steeds als eene onafhankelijke regtbank van het hoogste ressort beschouwd, met volkomen regt om over leven en

dood te beslissen. Alle ingezetenen van Benkoelen, Europeanen niet uitgezonderd, werden onder het voormalig bestuur voor deze regtbank te regt gesteld. Doch sedert de overname zijn in de werkzaamheden van dezen Raad eenige wijzigingen ingevoerd, waardoor zijne magt eenigzins beperkt is geworden; wordende de Europeanen thans, volgens de bepalingen voor de landraden op Java, behandeld, terwijl ook de vonnissen aan de revisie en bekrachtiging van den Resident van Sumatra's Westkust worden onderworpen.

Die wijzigingen zijn echter stilzwijgende ingevoerd, en worden derhalve schroomvallig opgevolgd, daar het nog eene vraag blijft, in hoe verre zulks buiten tegenspraak zal blijven, vermits de hoofden van Benkoelen, bij de door hen aangegane overeenkomsten met de Engelsche Compagnie, steeds de onschendbaarheid der bestaande wetten en gebruiken hebben bedongen, hetgeen ook nader bij de overname dezer bezitting door ons aan hen is gewaarborgd.

De Pangerangsraad te Benkoelen is zamengesteld uit den vertegenwoordiger van het Gouvernement, die zonder stem zitting neemt, ten einde bij een verschil in de opinie der leden met zijne uitspraak te beslissen, en voorts uit:

de Pangerangs van Soengei-Lamauw en Soengei-Itam;
het hoofd der vreemdelingen;
de twee Kapiteins der Chinezen;
de vier Datoe's van Passar-Benkoelen;
de vier Datoe's van Passar-Marlborough en Tingapadang;
de Datoe's van Panaroenan, Passar-baroe, Pondo-Djoenda en Kampong-Nias; terwijl daarenboven nog aan dien raad, sedert den overgang dezer bezittingen aan het Nederlandsch Gouvernement, zijn toegevoegd:

een Secretaris;
een Jaksa;
een Panghoeloe en
een Lid,

die van landswege worden bezoldigd.

Men ziet hieruit, dat Benkoelen eene uitzondering maakt op de algemeene bestaande judiciële bepalingen in Nederlands Indië.

Alsnu overgaande tot eene meer onmiddellijke beschrijving van den werkelijken toestand dezer bezitting, moet vooraf aangemerkt worden, dat Benkoelen in vroegere dagen, door de groote uitgaven van het Engelsch bestuur, welke tot een bedrag van ruim een millioen gulden 's jaars beliepen, eene onnatuurlijke welvaart gekend heeft, die thans grootendeels verdwenen is, uithoofde van de vermindering, welke die uitgaven ondergaan hebben sedert de overname dezer bezitting door het Nederlandsch Gouvernement, te weten van een millioen tot 112,000 gulden.

Doch hoezeer ook die schijnbare welvaart, welke onder het voormalig bestuur aan deze bezitting een glansrijk aanzien gaf, veel mag hebben bijgedragen, om de thans alhier en vooral op de hoofdplaats heerschende beschaving onder de bevolking te bevorderen (in het algemeen kan, gelijk reeds gezegd is, beide sekse onder de gegoede klasse van menschen lezen en schrijven), is het evenwel niet te ontkennen, dat deze omstandigheid ook als de voornaamste aanleidende oorzaak moet worden beschouwd van den lagen trap van zedenbederf, dat men zoo zigtbaar, vooral onder de bevolking van de hoofdplaats, aantreft. Praalzucht, verwaandheid, wraakzucht en luiheid toch, zijn de hoofdtrekken der bevolking, en inzonderheid van de hoofden. Het gemak, waarmede de bevolking in hare behoeften konde voorzien door de som van een millioen guldens, die door het Gouvernement alhier jaarlijks in de wandeling gebragt werd, maakte de menschen ijdel en onverschillig voor nuttigen arbeid, waardoor de landbouw op het grondgebied van Benkoelen zoodanig ten achter was, dat men jaarlijks ruim 2,000 tonnen rijst moest invoeren tot onderhoud der bevolking, terwijl de kultuur van peper, waarin de Compagnie eenen monopoliehandel dreef, met ongehoord strenge middelen moest worden onderhouden.

De Heer Raffles, dezen noodlottigen toestand der bevolking inziende, heeft in 1818 eene wijziging in het stelsel van beheer alhier willen invoeren, ten gevolge waarvan de dwangmaatregelen op de kultuur van peper werden afgeschaft, groote sommen gelds aan individuën werden voorgeschoten ter uitbreiding van de rijstteelt, en alle mogelijke zorgen aangewend, onder geldelijke opofferingen, tot bevordering van landbouw en nijverheid onder de bevolking. Doch al zijne pogingen zijn vruchteloos gebleven, en hebben geen andere uitwerking gehad, dan aanzienlijke verliezen op de door hem gedane voorschotten te veroorzaken, en van den geheelen ondergang van de uitgestrekte peperkultuur alhier, welke dadelijk, na de geschonkene vrijheid van kultuur, door de bevolking als een hatelijk voorwerp, dat haar zoo veel leeds had berokkend, geheel verwaarloosd werd.

Intusschen hadden eenige der Europeesche ingezetenen, uitgelokt door de groote aanmoediging die zij van de zijde des bestuurs ondervonden, en ook onder het vooruitzigt van eenen vrijen handel en van beschermende regten in Engeland, begonnen eene uitbreiding te geven aan de kultuur van specerijen, waarvan de overblijfselen, als het ware, de eenigste sporen zijn der vordering, welke men alhier in het vak van landbouw, gedurende de 148 jaren dat deze bezitting onder het Engelsch bestuur geweest is, heeft gemaakt; terwijl ook de een millioen gulden, welke jaarlijks door dat Gouvernement alhier verkwist werd, den geest der bevolking zoodanig bedorven heeft, dat men 900 man troepen moest onderhouden, om het gezag te handhaven.

Daarentegen ziet men de goede uitwerkselen van een meer matig bestuur, hetwelk sedert de overname dezer bezitting door het Nederlandsch Gouvernement ingevoerd is, reeds in de meerdere arbeidzaamheid en opmerkelijke vermindering van misdaden onder de bevolking; want deze bevolking, welke vroeger 2,000 tonnen buitenlandsche rijst noodig had, voerde reeds in 1828 eene goede hoeveelheid van dat graan uit naar Padang.

Benkoelen heeft vele hulpbronnen in zich zelf, maar groote hinderpalen beletten die dienstbaar te maken aan het algemeen welzijn.

De luchtgesteldheid is goed, de grond vruchtbaar, vooral in de bovenlanden, die in dit opzigt voor geen deel van Java behoeven te wijken; het land is vlak en doorsneden met eene menigte rivieren, die het zeer waterrijk maken; de bevolking is zorgeloos, doch weet hare belangen te behartigen, en de aangrenzende landen van de zeekust worden bewoond door talrijke handeldrijvende volkeren, die slechts op de gelegenheid wachten, om de voortbrengselen van den grond aan de stranden tegen buitenlandsche geriefelijkheden te kunnen verwisselen. De grond is niet alleen bijzonder geschikt voor de kultuur van specerijen, peper, koffij, suiker, tabak, katoen en andere producten, maar levert ook veel natuurlijke voortbrengsels op voor den handel, als: dammar, cassia, olifantstanden, rotting, vogelnesten, was en ook goud, welk metaal op het grondgebied van Benkoelen gevonden, doch niet gegraven wordt.

Daarentegen ziet men de bevolking in de binnenlanden bij gemis aan zekerheid van personen en eigendommen in eenen armoedigen toestand verkeeren, zonder den minsten lust om door eigen industrie haren toestand te verbeteren. Hare voornaamste bezigheid bestaat in het planten van een weinig padie voor eigen verbruik, hetgeen alhier even als met de gaga's op Java plaats heeft.

Het gebruik van den ploeg is slechts op enkele plaatsen in de nabijheid van de hoofdplaats bekend; in de binnenlanden wordt die niet gebruikt. Vroeger was de voornaamste bezigheid van de bevolking de peperteelt, als een gedwongen kultuur; de opbrengst hiervan, die tot 30,000 pikols heeft beloopen, werd bij uitsluiting aan de Compagnie geleverd tegen *f* 7 de pikol. Doch deze kultuur thans zoodanig vervallen zijnde, dat geen 2,000 pikols meer ter markt worden gebragt, kan bijna niet meer in aanmerking komen.

De kultuur van nagelen en notenmuskaat heeft hier, vooral in den omtrek der hoofdplaats, eene aanzienlijke vordering gemaakt, beloopende de jaarlijksche opbrengst hiervan reeds 350 pikols nagelen, 443 pikols notenmuskaat en 115 pikols foelie. Deze kultuur is te Benkoelen uit de Molukken ingevoerd, eerst in 1798 en vervolgens in 1803, met circa 22,000 notenmuskaat- en 7,000 nagelplanten. Het aanleggen van de thans bestaande specerijtuinen te Benkoelen heeft ruim een millioen gulden gekost, doch thans hebben ze minder waarde. De notenboomen beginnen hier te dragen op den ouderdom van zeven jaren, en komen in volle kracht op twaalf jaren; de opbrengst van elken boom wordt geschat op 5 ponden noten en 1 pond foelie 's jaars. De nagelen dragen op zesjarigen ouderdom, en leveren 6 à 7 ponden nagelen in het jaar. De specerijtuinen vorderen alhier veel zorg; zij moeten schoon gehouden, en de boomen jaarlijks in de regenmoesson met koemest en gebrande aarde bemest worden, zoodat men, voor het onderhoud van elke duizend boomen, 7 werklieden, 50 beesten en 2 ploegen noodig heeft. De noten worden hier in en buiten de doppen verkocht. Bij een hieromtrent gedaan onderzoek is gebleken, dat 100 ponden noten in doppen, 52 ponden goede en 11 ponden slechte noten geven. In de onderscheidene tuinen te Benkoelen worden thans 70,000 noten- en 40,000 nagelboomen gevonden, buiten die welke men op de buitenposten vindt, en waarvan men nog geen opgave heeft.

De opbrengst dezer tuinen is geweest, voor zoo ver zulks is kunnen worden nagegaan uit de papieren van den ontvanger der in- en uitgaande regten, als volgt:

		Noten.		Foelie.		Nagelen.
In 1820	ponden	27,298	ponden	5,920	ponden	108
〃 1821	〃	30,571	〃	1,362	〃	11,698
〃 1822	〃	63,413	〃	20,597	〃	13,626
〃 1823	〃	40,628	〃	9,547	〃	18,540

			Noten.		Foelie.		Nagelen.
In	1824	ponden	55,685	ponden	9,414	ponden	5,701
〃	1825	〃	58,054	〃	18,402	〃	37,498
〃	1826	〃	46,950	〃	12,980	〃	4,630
〃	1827	〃	38,475	〃	10,400	〃	88,250
〃	1828	〃	77,173	〃	17,125	〃	24,405
〃	1829	〃	54,047	〃	14,350	〃	12,000

Zoodat tot dusver de jaarlijksche uitvoer van specerijen door elkander kan worden geschat op 393 pikols notenmuskaat, 96 pikols foelie en 173 pikols nagelen, ter waarde van *f* 78,660.

De handel werd in vroegere dagen te Benkoelen, toen al de buitenposten in bezit waren, met veel levendigheid gedreven; groote hoeveelheden Bengaalsche lijnwaden werden alhier verkocht, en niet minder dan 1,000 kisten opium jaarlijks gedebiteerd, die over Balie op Java ingevoerd werden. Thans is deze handel zeer gedaald. (1)

---

(1) Sedert de bovenstaande beschrijving op het papier werd gesteld, heeft de peperkultuur te Benkoelen eenige meerdere vlugt genomen; altans in 1855 werden aldaar door het Gouvernement in veiling gebragt 900 pikols witte en 3200 pikols zwarte peper.

ZESDE BRIEF.

BATAVIA, Mei 1854.

Waarde vriend!

In mijn vorig schrijven berigtte ik u, dat mijne betrekking in het Bantamsche ingetrokken, en ik ten gevolge daarvan spoedig met eene andere werd vereerd.

Het was evenwel in die dagen geen tijd, welken de ambtenaren zich als bijzonder voorspoedig voor hunne belangen konden voorstellen. Zijne Excellentie de Kommissaris-Generaal DE BUS DE GISIGNIES, wiens hoofddoel het was overal, waar hij er slechts eenigzins de mogelijkheid toe zag, bezuinigingen in te voeren, stond toen nog aan het hoofd der regering, en hij, wien het lot ten deel viel van zijnen post te zien intrekken, kon zich wel gelukkig achten, indien hem na verloop van eenige maanden of zelfs jaren, die hij wachtende en smachtende op een gering wachtgeld moest doorbrengen, eene nieuwe plaatsing te beurt viel.

Ik zag mij in die omstandigheden dus wel door het lot begunstigd, toen dadelijk, na de intrekking mijner betrekking, mij als Assistent-Resident het bestuur van Benkoelen werd opgedragen.

Tot dus verre had men die plaats beschouwd als een' der moeijelijkst te regeren posten onzer buitenbezittingen, en werkelijk was die beschouwing niet ongegrond In het jaar 1825 was zij, gelijk gij weet, uit handen der Engelschen overgenomen, die in het midden der vorige eeuw grootsche plan-

met Sumatra's Westkust schijnen gehad te hebben, en, vóór nog slechts een dertigtal jaren onder den in deze gewesten zoo algemeen bekenden antagonist van het Nederlandsch bestuur, Sir Thomas Stamford Raffles, de hernieuwing van die plannen beproefden. Ontzagchelijke sommen werden door hen aan de ontwikkeling van Benkoelen ten koste gelegd, en het was nog meer daardoor dan wel door phijsieke magt, dat zij hun gezag staande en eene wel niet groote doch woelige en uit alle oorden van den Indischen archipel te zaam gevloeide of herwaarts verbannen bevolking in bedwang hielden. Tot op onze overname besteedden zij jaarlijks bijkans een millioen gulden aan die bezitting, welke, betrekkelijk gesproken, hun bijna niets opbragt, of, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, als belangrijk voor hen kon aangemerkt worden. Die niet geringe som werd bijna geheel gebezigd tot het onderhoud van groote wegen en trotsche gebouwen, alsmede tot het voldoen van hooge tractementen, bezoldigingen en pensioenen, meestal aan de vele Inlandsche hoofden toegekend, en die alleen daardoor in toom werden gehouden.

In dezen staat van zaken viel het ons moeijelijk — dewijl het geenszins met het belang onzer bezittingen overeenkwam, om zulke groote nuttelooze uitgaven te doen — om die bevolking in eene goede stemming te houden, en eene groote Europeesche bezetting was in den beginne een noodzakelijk vereischte; terwijl die moeijelijkheid nog vermeerderde, toen ook Benkoelen het voorwerp werd der bezuinigende maatregelen van Zijne Excellentie den Kommissaris-Generaal, en vele zelfs onvermijdelijke uitgaven werden ingetrokken. Zoo werd ook bepaald, dat het hoofd des bestuurs in den vervolge zou worden opgedragen aan een' Assistent-Resident met een tractement van *f* 800 's maands, in plaats van aan een' Resident, zoo als tot dus ver het geval was geweest, en wiens bezoldiging *f* 1500 's maands bedroeg.

De Heer Verploegh, die van het oogenblik dat Benkoelen

Nederlandsch was geworden, aldaar als Resident het gezag gevoerd had, moest zich den minderen rang en het geringer inkomen getroosten, tot dat er gelegenheid zoude zijn, om hem in zijn' vorigen rang op Java of elders te plaatsen, en deze zich alsnu opgedaan hebbende, werd ik tot zijn' vervanger benoemd.

Uit de hiervoor gaande naauwkeurige beschrijving, die u een goed denkbeeld van Benkoelen en onderhoorigheden zal geven, kunt gij afleiden, dat, ofschoon oogenschijnlijk een rustig leven leidende, evenwel de moeijelijkheden, waarmede ik gedurende mijn ruim tweejarig verblijf te Benkoelen te kampen had, niet onder de geringsten konden geteld worden. Voornamelijk had ik te doen met den toomeloozen geest van onafhankelijkheid, die der bevolking door de Engelschen was ingeprent, en die bijna alle politiemaatregelen voor de algemeene veiligheid en rust ijdel en nutteloos maakte. Ik begreep echter, dat, wilde men hier eenmaal een einde aan maken en het gezag van het Gouvernement geëerbiedigd zien, niet geaarzeld moest worden, om aan den eenen kant de immer beleefde ieder ten dienste zijnde bestuurder, en aan den anderen kant de strenge doch tevens onpartijdige en zonder aanzien van persoon handelende handhaver der wet te zijn.

Deze houding en het ten uitvoer brengen van eenige doodvonnissen — eene omstandigheid, die te Benkoelen, waar iedereen steeds zijn eigen regter en wreker geweest was, nimmer had plaats gevonden, zelfs niet onder het Engelsch bestuur, ofschoon er toen eene militaire magt van 900 man aanwezig was — baarden veel verwondering, doch lieten tevens niet na een' heilzamen indruk op de zoo onrustige bevolking te maken. Die indruk was sterk genoeg om toe te laten, dat bijna het geheele garnizoen van Benkoelen naar Java kon worden gezonden, om deel te nemen aan den Javaschen oorlog, zoodat ik niet meer dan 45 manschappen behield, en dat op eene plaats, waar het garnizoen onder ons bestuur nimmer minder dan 300 man had bedragen.

Gelijk ik reeds aanmerkte, bleef ik ruim twee jaren te Benkoelen, en vermeen met bescheidenheid te mogen zeggen, dat ik in dien tijd iets goeds voor die plaats en hare bevolking heb mogen uitwerken. Ik werd alstoen vervangen door den Heer Knoerle, en nadat de overgave van het bestuur mijnerzijds in behoorlijke orde geschied was, scheepte ik mij naar Batavia in.

Over mijne daarop gevolgde benoeming tot Kommissaris voor Timor in mijn' volgende.

ZEVENDE BRIEF.

BATAVIA, Junij 1854.

Waarde Vriend!

Bij mijne terugkomst van Benkoelen brak een voor mijne loopbaan als ambtenaar gewigtig tijdstip aan. Met grooter vertrouwen door het Gouvernement vereerd, zou ik van nu af aan meer zelfstandig moeten handelen, gelijk mij bleek uit mijne benoeming tot Kommissaris voor Timor, welke betrekking mij kort na mijn' terugkeer te Batavia werd opgedragen. Tevens werd mij, bij resolutie van den 4den Junij 1831 No. 3, eene instructie gegeven, die mij tot leiddraad mijner verrigtingen moest strekken. Daarin werd mij voorgeschreven, om bij aankomst te Timor-Koepang een onderzoek te doen naar den staat der administratie en van het finantiëel beheer, met last om dat onderzoek bijzonder te bepalen tot sommige handelingen van den Resident van Timor, welke of ongeoorloofd of strijdig met de bepaalde verordeningen konden geacht worden; tot den staat van 's lands kas, in vergelijking met de verantwoordingen; tot de aangelegenheden van den havenstand in die bezitting en tot die van het middel der in- en uitgaande regten en alle andere takken van 's Lands inkomsten, waaronder voornamelijk de verpachtingen, terwijl in het alge-

meen mij werd opgelegd, om alles wat ten voordeele van het Gouvernement en den handel van daar te benuttigen was, op te sporen en na te gaan, met vrijlating om, indien zulks in het belang der dienst dringend gevorderd werd, bestaande bepalingen of instellingen te veranderen of door andere te doen vervangen, mits niet strijdig met de beginselen, aangenomen bij het Reglement op het beleid der Indische regering. Ook stond het mij vrij, des noodig achtende, het plaatselijk bestuur op mij te nemen en het doen van reizen over land en over zee, ter bevordering der belangen aan deze Kommissie verbonden.

Spoedig was ik gereed om de reis naar Timor te aanvaarden, en eene hoogst vereerende en gewigtige Kommissie ten uitvoer te gaan brengen. Mijne reis was gedeeltelijk aangenaam, doch ook soms zeer onaangenaam en gevaarlijk, en de ontmoetingen, welke ik gedurende dezelve gehad heb, waren van zoo verschillenden aard, dat ik niet kan nalaten, er u het een en ander van mede te deelen. Gij zult daaruit tevens zien, dat ik in de gelegenheid was op plaatsen te komen, die zelden door ons bezocht worden, en opmerkingen te maken, die mij later welligt van eenig nut geweest zijn.

De particuliere schoener Rembang, door het Gouvernement ingehuurd zijnde om mij naar Timor over te brengen, zoo scheepte ik mij op den 22sten Augustus 1831 aan boord van dat vaartuig in. Mijne reisgenooten bestonden uit den mij toegevoegden ambtenaar, den Heer Spanoghe, een' Chineeschen geneesheer, 4 bedienden, 5 militairen en 4 Inlandsche vrouwen, terwijl de équipage 18 man, met inbegrip van den kapitein en den stuurman, monsterde.

Den volgenden dag, des morgens ten 6 ure, verlieten wij de reede van Batavia. Een zacht koeltje bragt ons spoedig buiten haar gezigt, doch na den middag veranderde de gelegenheid, zoodat wij, stroom en wind tegen ons hebbende, ten 4 ure bij den hoek van Krawang ten anker moesten gaan, en

daar nog bleven liggen, toen ik mij ter ruste begaf.

Den 24sten met het aanbreken van den dag op dek komende, ontwaarde ik, dat ons vaartuig des nachts weder onder zeil was gegaan, en wij ons buiten het gezigt van het land op eene zeer holle zee, kampende tegen de woede van eenen sterken Z. O. wind, bevonden. Voor bijna al mijne reisgenooten was het heden een' onaangename verjaardag des Konings, daar het slingeren en stampen van ons klein vaartuig hen in zulk een' ellendigen toestand bragt, dat de lekkerste wijn, die gewoonlijk bij dit feest gedronken wordt, hen als eene walgelijke dosis medicijnen zou gesmaakt hebben.

Van den 25sten tot den 31sten zeilden wij langs de onbeschrijfelijk schoone eeuwig groene kust van Java, die zich achtereenvolgend als een schoon panorama met afwisselende gezigten voordoet, welke, naarmate men de reis voortzet, telkens van gedaante en aanzien veranderen, doch voortdurend hare schoone tint behoudende, een' even zoo onafgebroken aangenamen indruk op het gemoed te weeg brengen, terwijl ook de op- en nedervarende groote en kleine vaartuigen en de menigte visschersbooten, die met volle zeilen over het water schieten, de opmerkzaamheid gaande hielden, en de eentoonigheid van de zeereis hielpen breken. Met afwisselende land- en zeewinden en eene stille zee maakte ons scheepje goede vordering. Den 25sten voeren wij den hoek van Pamanoekan om, zagen den 26sten Indramaijoe met de bergen van Cheribon, den 29sten Pekalongan en Samarang, den 30sten Japara en Joana, den 31sten Rembang, en bereikten op den 1sten September het kanaal van Soerabaija. Voor Sidaijoe deden wij door een kanonschot sein om eenen loots, doch deze niet spoedig komende opdagen, maakte de kapitein gebruik van den ons gunstigen wind, en zeilde door naar de reede van Soerabaija, alwaar wij, des avonds ten 6 ure, tusschen een twintigtal groote en kleine schepen ten anker kwamen.

Naauwelijks was dit geschied, of men zag het schip omringd

door eenige bootjes, „tambangan's” genaamd, ieder bemand met 3 Javanen, die zich kwamen aanbieden om hen, die zulks verkozen, naar den wal te brengen. Een dezer vaartuigjes werd in dienst van het schip tegen een loon van anderhalve gulden per dag aangenomen. Het was van voren en achteren even scherp gebouwd, omtrent 12 voet lang en 4 voet breed, hebbende in het midden op het breedste gedeelte twee zitbanken met kussens belegd voor de passagiers, en voorzien van eene linnen tent met gordijnen behangen.

De meeste schepen op de reede van Soerabaija huren even als te Batavia een zoodanig vaartuig, om te dienen waar anders de scheepssloep zou moeten worden gebruikt, hetgeen als eene groote weldaad moet worden beschouwd voor de Europeesche matrozen, die hierdoor minder aan de uitwerking der verschroeijende zonnestralen zijn blootgesteld.

Men vindt te Soerabaija meer dergelijke inrigtingen ten gerieve der zeevaart, die daarentegen op Batavia gemist worden; zoo worden, bij voorbeeld, de schepen dagelijks door wasschers, kleer- en schoenmakers bezocht, die onder vertooning van certificaten, hun door anderen gegeven, hunne diensten den nieuw aangekomenen om het hardst aanbieden.

Ik bleef den nacht aan boord, en werd daarvoor rijkelijk beloond door het gezigt van de zoo levendige reede van Soerabaija, dat ik den volgenden morgen bij het op dek komen genoot. Honderden vaartuigen van allerlei gedaante en grootte zeilden en roeiden onophoudelijk zoo op de reede, als tusschen Madura en de Javasche kust. In het verschiet pronkte de reede van Grissee met een groot getal schepen en Inlandsche vaartuigen, als het ware met die van Soerabaija in pracht en levendigheid wedijverende, terwijl vele kleine vaartuigen, „biermats” genaamd, beladen met vleesch, brood, melk, groenten, aardappelen, gedroogde visch, tabak, sirie, vruchten en andere geriefelijkheden des levens, van schip tot schip roeiden, om hunne waren aan den man te brengen.

In het beschouwen van dit woelig tafereel werd ik gestoord door de stem van onzen kapitein, die al het scheepsvolk bijeenriep, om te vragen, of zij de reis met hem vervolgen, dan wel het schip alhier verlaten wilden. Deze vraag kwam mij zeer zonderling voor, daar toch het schip te Batavia door het Gouvernement ingehuurd was, om mij naar Timor over te brengen. Het raadsel werd evenwel spoedig door den kapitein opgelost, die mij bekend maakte, dat het een algemeen aangenomen gebruik onder de kustvaarders was, om bij aankomst op de reede van Soerabaija de équipage vrijheid te geven het schip te verlaten, wanneer namelijk dezelfde équipage vroeger op dezelfde plaats aangenomen was. Onze matrozen verklaarden te willen blijven, doch bedongen drie dagen verlof, om zich aan wal te vermaken.

Intusschen sloeg de klok acht uren; het was nu hoog tijd geworden naar den wal te gaan, ten einde ons niet te veel aan de hitte der zon bloot te stellen. Ik stapte dus in onzen „tambangan" in het gezelschap van den Heer SPANOGHE en den kapitein, en liet mij naar de stad roeijen. Wij kwamen voorbij verscheidene in reparatie liggende schepen, sommigen met kielligters op zijde om de masten uit te nemen of in te zetten, anderen die gekielhaald waren om gekalefaat te worden.

Na ongeveer een half uur roeijens bereikten wij het zeehoofd aan de monding der rivier van Soerabaija. Hetzelve is van opgestapelde vierkant gehouwene koraalsteenen, ter breedte van ruim 8 voet en voorzien van houten beschoeijingen, die echter op vele plaatsen verrot waren. Hier hield het roeijen op; het volk van onzen „tambangan" sprong op het zeehoofd, en sleepte dien door middel eener lijn verder voort naar de landingsplaats, van waar wij ons onmiddellijk naar het stadslogement begaven.

De stad Soerabaija is naar mijn inzien de levendigste handelsplaats in geheel Nederlands Indië. Men bespeurt er meer nijverheid onder de Inlanders dan te Batavia of Samarang. De

kleermakers, schoenmakers, wasschers en allerlei handwerkers in goud, zilver, hout, ivoor, hoorn, karet, parelmoer, enz. loopen gestadig langs de straten, en beijveren zich, de een al meer dan de ander, om hunne diensten en koopwaren aan te bieden. De wegen krioelen van menschen, wagens en paarden, terwijl de rivier gestadig wemelt van op- en nedervarende vaartuigen, en een groot aantal „tambangan's" steeds gereed ligt voor de overvaart der rivier of van en naar de reede. Jammer is het echter, dat de stad niet beter is aangelegen. De straten zijn voor de daarin heerschende levendigheid te naauw, terwijl eene gestadige wolk van fijne stof het te voet gaan vrij lastig maakt. De beste weg, dien ik te Soerabaija heb aangetroffen, is die naar Koepang, zijnde eene vrij breede laan, aan beide zijden met groote tamarindeboomen beplant.

Het huis van den Resident, te Simpang gelegen aan den oever der rivier, is het fraaiste gebouw van Soerabaija; het hospitaal, de kazerne en het Residentiebureau kunnen als gebouwen van den tweeden rang worden aangemerkt. Het lokaal der komedie, waarin ook danspartijen worden gegeven, is zeer naauw, en voldoet niet aan het oogmerk (1). De Chineesche kamp draagt alle teekenen, dat het zijne bewoners wel gaat, en heeft een beter en rijker aanzien dan die van Batavia.

Daar de Rembang eenige dagen te Soerabaija moest blijven, besloot ik van die omstandigheid gebruik te maken, en het eiland Madura te gaan bezoeken. Ik schreef derhalve een' brief aan den Sultan van dat rijk, en verzocht hem, om, zoo er geen verhinderingen bestonden, mij met de toezending van een vaartuig ter afhaling van mijn' persoon te willen verpligten.

Binnen zeer korten tijd zag ik mijn verzoek ingewilligd. De Sultan zond mij een zeer goed vaartuig met de boodschap, dat het hem aangenaam zou zijn mij te ontmoeten. Ik draal-

---

(1) Thans is er een beter lokaal.

de dus niet lang de korte reis te aanvaarden, en stapte den 4den 's morgens, na ruim twee uren roeijens, op Madura aan wal. Een rijtuig, door den Sultan tot mijne beschikking gesteld, stond mij reeds te wachten, en na mij in een' nabij zijnden pasangrahan, waar een ontbijt voor mij gereed stond, wat versterkt te hebben, aanvaardde ik de reis naar Madura's hoofdplaats, Bangkalang, waar ik na slechts een klein uur rijdens aankwam. De weg daarheen leverde weinig afwisseling op, en liep voor een goed gedeelte door uitgestrekte padievelden, die echter geen sporen van groote vruchtbaarheid droegen.

Bij het binnenrijden van Bangkalang ziet men eerst regts van den weg de gevangenis, en komt vervolgens langs een' goeden weg, met kampongs aan weerszijden omzoomd, aan een vierkant plein, waar zich, behalve eenige andere gebouwen, de „missigiet" (moskee) en de kraton des Sultans, vlak tegen over elkander liggende, bevinden. De „missigiet" is een groot gebouw, met amphiteatersgewijze regelmatige afdaken. Voor de poort van den kraton heeft men de „alon-alon", twee tegen over elkander staande opene gebouwen op steenen pilaren.

De kraton is omringd door eene breede gracht van stilstaand water, dat bedekt was met eene dikke laag kroost. Voorts passeert men door verscheidene poorten, „lawang's", welke ieder eenen bijzonderen naam heeft, en komt dan onmiddellijk aan den ingang van des Sultans eigenlijke woning. Bij dezen ingang bevond zich eene ruime loods, waaronder verscheidene overdekte rijtuigen stonden, en eene wacht van 16 man, allen Europeanen, geplaatst was.

Hier stapte ik uit mijnen wagen, en de poort binnen tredende, bevond ik mij op een vierkant plein, met boomen beplant en omgeven met langwerpige van metselwerk opgetrokkene gebouwen, waarvan dat, hetwelk digt aan de poort links binnenkomende stond, de muzijkzaal was. Hierin was een groot gamelangspel geplaatst, dat een dertigtal menschen noodig had, om naar

behooren bespeeld te worden. Het zijgebouw regts bevatte pakhuizen en logeerkamers, en aan de linker zijde woonden de vrouwen des Sultans, terwijl het achtergebouw de particuliere vertrekken van den Sultan bevatte. Midden op het plein stond eene groote pondoppo (open gebouw), naar Europeeschen smaak gemeubileerd, doch opgepropt met eene menigte stoelen en banken, tafels en ander huisraad. Achter de pondoppo was eene opene eetzaal, welke tevens de communicatie met des Sultans vertrekken uitmaakte.

De Sultan ontving mij aan den ingang der pondoppo met al de étiquette, welke door Inlandsche vorsten steeds bij het bezoek van Europeanen van eenigen rang in acht wordt genomen, doch overigens ongedwongen en vrij. Nadat wij in de pondoppo plaats genomen hadden, en het gewone discours over weer en wind en allerlei beuzelingen voorbij was, verzocht de Sultan om mijn horologie te mogen zien, en liet tevens de zijnen halen, drie of vier in getal, oogenschijnlijk om den tijd te vergelijken, doch eigenlijk om te doen zien, hoe veel fraaijer en beter de zijnen waren. Deze kleine pronkzucht kenschetste geheel den Inlander, doch ik moet er bijvoegen, dat de Sultan overigens een aangenaam gastheer was, en veel kennis van de regeringsaangelegenheden van zijn gebied ten toon spreidde. Hoogen prijs scheen hij te stellen op het Kommandeurskruis der Orde van den Nederlandschen Leeuw, welke onderscheiding hem kort voor mijne komst was te beurt gevallen.

Een paar aangename dagen bragt ik te Bangkalang door. De tafel van den Sultan was zoo goed, als ik ze slechts wenschen kon, en de kennis, die ik met den Assistent-Resident, den Heer Ondaatje, en den kommandant van het fort maakte, vermeerderde het genoegen van mijn verblijf.

Het fort, dat wij te Bangkalang bezet houden, is van weinig beteekenis, doch levert een treffend tegenbeeld op met den kraton des Sultans. In het fort toch was alles zindelijk, regelmatig en ordelijk, de woningen luchtig gebouwd, terwijl

de kraton overal sporen van verwaarloozing en onreinheid droeg, de gebouwen geheel door met mos begroeide muren waren ingesloten, en het geheel eene mengeling van pracht en ellende, rijkdom en armoede vertoonde.

Den avond van mijne komst woonde ik in den kraton een muzijkfeest bij. De Sultan zette zich neder in de muzijkzaal, liet eene Inlandsche viool, „rabab”, halen, en ging als kapelmeester de gamelangspelers met den strijkstok voor. Onder dit bedrijf werden tevens verschillende staatszaken afgedaan. Achter den vorst zat een jong mensch op den grond, met een bankje voorzien van het noodige schrijfgereedschap, aan wien de Sultan van tijd tot tijd bevelen gaf. Onmiddellijk werd dan het bevel op schrift gesteld, verzegeld en verzonden. Regt Oostersch!

Den volgenden morgen werd ik gewekt door een vreesselijk rumoer van trommels en fluiten, en mij spoedig aangekleed en naar buiten begeven hebbende, vond ik op het plein voor den kraton de troepen van den Sultan, circa 900 man tellende, bezig met exerceren. Dit corps bestond uit infanterie, kavallerie, artillerie en piekeniers, en was voorzien van vaandels en de noodige muzijkinstrumenten. De kleeding was Europeesch en zoo goed als die onzer beste troepen op Java, en die der officieren zelfs veel rijker. Na de exercitie defileerde het corps voor den Sultan, die daarin veel vermaak scheen te scheppen, van tijd tot tijd de houding van sommige soldaten verbeterende, en voor de gelederen uitloopende, om de maat van de pas aan te wijzen.

Eigenlijk gezegde welvaart wordt op Madura niet aangetroffen; altans de bevolking doet zich voor als in armoede gedompeld, terwijl de vorst en zijne bloedverwanten vermogen bezitten. De vruchtbaarheid van den grond kwam mij voor minder te zijn dan op Java.

Ik keerde naar Soerabaija terug op dezelfde wijze, als ik er gekomen was, namelijk met de sloep des Sultans, en scheepte mij den 7den September weder in aan boord van de Rembang,

in het denkbeeld van den volgenden morgen te zullen vertrekken. Dan de équipage was nog niet voltallig aan boord, en het duurde tot den 10den eer wij onder zeil konden gaan. Wij hadden aan boord 9 bannelingen voor Timor, alsmede een detachement van 10 Inlandsche militairen, hetwelk eerst slechts de helft had bedragen, doch op verzoek van den kapitein der Rembang tot bewaking der bannelingen, en dus tot meerdere zekerheid van het vaartuig, verdubbeld was.

Met eenen zachten landwind verlieten wij de reede van Soerabaija, en namen den koers oostwaarts door het kanaal tusschen Java en Madura. Door het naauwste gedeelte van dat kanaal gekomen, verliet ons de loots, en onder eene steeds toenemende koelte vervolgden wij de reis langs den Javaschen wal. Daar de land- en zeewinden zich in deze streken geregeld afwisselen, zeilden wij nu eens met meer dan weder met minder gunstige gelegenheid voort tot den 13den September, toen wij de kust langzamerhand uit het oog begonnen te verliezen. Den 14den zagen wij niets dan de onmetelijke waterplas, doch dit duurde niet lang, want reeds den volgenden morgen kregen wij de kust van Balie in het gezigt.

Deze kust vertoont zich als eene aaneenschakeling van hooge zwarte rotsachtige bergen, ontbloot van groeikracht, met groote scheuringen, de sporen van vroegere uitbarstingen of de verwoestingen door zware aardbevingen aanduidende. Aan het oostelijk gedeelte van het gebergte verheft zich de Piek van Balie met eene schoone ronde kruin, ter hoogte van nagenoeg 6000 voet boven de oppervlakte der zee.

De landwind werd hier hoe langer hoe heviger, de zee onstuimiger, en voor de eerste maal sedert ons vertrek van Batavia moesten wij de zeilen reven, met eenen halven storm uit het Z. O. Ons scheepje werkte geweldig, en mijne daaraan niet gewone reisgenooten hadden veel van zeeziekte te lijden.

Tegen middernacht echter bedaarde de wind, en in den morgenstond van Vrijdag den 16den bevonden wij ons in het

gezigt van het eiland Lombok. De lucht was betrokken, zoodat wij niet veel van de kust konden zien, doch de Piek, welke door Horsburgh wordt opgegeven 8000 voet hoog te zijn, vertoonde zich in eene kegelvormige gedaante aan het oostelijk gedeelte van het eiland.

Dienzelfden dag werd ik ongesteld, met alle voorteekenen van eene zware ziekte. Gaarne had ik mijne toevlugt genomen tot den kapitein, om te beproeven, of zijne geneeskundige bekwaamheid mij eenige hulp konde toebrengen, doch de wijze, waarop ik hem met de schepelingen had zien omspringen, hield mij hiervan terug. Als een klein voorbeeld zal ik hier aanhalen, dat een matroos, eenige dagen lang zwaar ziek gelegen hebbende, door den kapitein onderzocht werd. Men bevond dat zijn buik zeer hard was; hij klaagde over zware steken in de regter zijde en pijn aan den linker schouder. De meeste personen aan boord waren van gevoelen, dat het eene leverziekte was, waarop de kapitein eene dosis medicijnen gereed maakte, bestaande uit een glas cognac met eenige druppels pepermuntolie en eene goede hoeveelheid laudanum. De patiënt nam deze choleramixture voor zijne leverziekte in, en tot mijne groote verwondering was hij den volgenden dag beter. Dan hoe heilzaam dit buitengewoon middel ook mogt geweest zijn, durfde ik mij toch aan eene dergelijke proef niet blootstellen, en gaf de voorkeur aan den raad van den Chineeschen geneesheer, die mij een aftreksel van kruiden liet gebruiken, hetwelk eene sterke uitwaseming teweeg bragt. Ik had een gerusten nacht, en gevoelde mij den volgenden dag veel beter.

Zaturdag den 17den hadden wij nog de kust van Lombok in het gezigt, maar konden tevens in het verschiet het eiland Sumbawa zien, welke twee eilanden door straat Allas op eenige mijlen afstands van elkander gescheiden zijn. Wij passeerden des avonds Flat-eiland en Poeloe- Madjoe, stevenden gedurende den volgenden dag met land- en zeewind aangenaam voorwaarts, en kwamen nog dien dag in het gezigt van het noodlottige

Tambora. Dit gedeelte der kust, dat wij op 8 Engelsche mijlen genaderd waren, leverde met behulp van eenen goeden verrekijker een ontzagverwekkend tooneel van verwoesting op. Weleer was het een der schoonste gedeelten van Sumbawa, alwaar handel en kultuur bloeiden, en de natuur met hare mildste gaven eene bevolking van ruim 10,000 zielen zegende. Thans lag het voor onze oogen geheel verwoest en verpletterd, met diepe scheuren in allerlei rigtingen, terwijl de hooge toppen van het gebergte, die zich vroeger tot 8000 voet boven de oppervlakte der zee verhieven, thans naauwelijks eene hoogte van 2000 voet bereikten.

De uitbarsting, die op den 11den October 1815 alhier heeft plaats gehad, heeft Tambora en Paket, twee op zichzelven staande rijkjes, met eene bevolking van ruim 10,000 zielen, niet alleen geheel vernield, maar ook in hare woede geen sterveling van de bevolking, geen wormpje van de dieren, ja geen grashalmpje van het uitgebreide plantenrijk gespaard. Het verwoest overschot van deze twee weleer zoo vruchtbare rijken vertoonde zich nu als twee naast elkander staande bergen, welke vroeger een geheel uitmaakten, maar nu van elkander waren gescheurd, met eene diepe oost- en westloopende vallei tusschen beiden. Het gebergte deed zich voor met diepe kloven en gapingen, terwijl lagen van lava, stroomsgewijze in allerlei rigtingen zich verspreidende, aan het strand eene nieuwe kust daargesteld hadden. De vlakten, met lava bedekt, onderscheidden zich van het overige gedeelte van het land door kleur en gedaante, daar ze geheel van groeikracht ontbloot en overdekt waren met kleine rondvormige aschkleurige klompjes, terwijl het ander gedèelte met eene soort van vegetatie bedekt was, dat zich voordeed als kleine ronde boompjes van eene flaauwe groene min of meer tot het graauwe overhellende kleur, hetgeen de eerste kiem scheen te wezen van de toekomstige schepping alhier, en tevens aanduidde, welke geringe vorderingen de natuur in hare voortbrengende kracht in den loop van zestien jaren gemaakt had.

De landwind bragt ons spoedig buiten het gezigt van deze noodlottige kust, en den volgenden morgen zeilden wij langs de kust van Bima. Gebrek aan brandhout hebbende, besloot de kapitein gebruik te maken van de gelegenheid, en de baai van Bima binnen te loopen, ten einde ons van het noodige te voorzien.

Voor den wind met eene acht mijls vaart zeilende, bereikten wij spoedig den ingang der baai, die zich doet kennen door eenen hoek, Ragged-point genaamd, alwaar de baai eene ruimte heeft tusschen de beide oevers van 15 Engelsche mijlen. Naarmate wij haar opzeilden, sloot zich het hooge land aan beide zijden al naauwer, terwijl twee tegen over elkander staande uitstekende punten, gerugsteund door een eiland dat zich in het verschiet vertoonde, de haven van Bima zoodanig insloten, dat het scheen alsof er geen verdere doortogt was. Doch nader bij gezeild zijnde, ontdekten wij, dat deze beide punten omtrent eene Engelsche mijl van elkander verwijderd waren, hebbende ieder eene van opgestapelde steenen gemaakte benting, voorzien van eenige stukken geschut. Wij zeilden dezen naauwen doortogt binnen, en na met veel valwinden geworsteld te hebben, veroorzaakt door het hooge land waardoor wij omringd waren, ankerden wij des avonds ten 7 ure op de reede tegen over het fort, op eenen afstand van omtrent eene Engelsche mijl van den wal, tusschen eene brik en ruim 20 groote handelspraauwen. Weldra kwam de praaiboot van den wal met een' soldaat, van welke gelegenheid ik gebruik maakte, om den gezaghebber van Bima het doel van onze komst en tevens mijn voornemen, om morgen vroeg een bezoek bij hem af te leggen, mede te deelen.

Den volgenden morgen begaf ik mij dan ook met den kapitein en den Heer Spanoghe naar wal. De landingsplaats genaderd zijnde, stootte onze sloep op eene uitgestrekte modderbank, op eenen afstand van ruim 200 roeden van het strand. De gezaghebber zond ons eene draagstoel met vier man waar-

van ik gebruik maakte, om mij van de sloep naar het strand te laten dragen.

Hier werden wij door den gezaghebber, den Heer Stijnze, verwelkomd, naar zijne 500 passen van de landingsplaats gelegene woning geleid, en aan zijne vrouw en kinderen voorgesteld. De ontvangst was hartelijk en gul, doch deftig in navolging der oude gebruiken en zeden in Indië, welke hier en daar in de afgelegen hocken van den archipel nog aangetroffen worden.

Tegen den avond gingen wij, na vooraf belet te hebben doen vragen, een bezoek bij den Rijksbestierder afleggen. Wij doorwaadden eerst eene kleine rivier op den rug van onze bedienden, wandelden vervolgens door eene lommerrijke laan in het midden van eene uitgestrekte kampong, en kwamen toen aan eene schoone met kampongs omringde groote vlakte, waarop eenige paarden en karbouwen graasden. De oostzijde van dit plein bereikt hebbende, traden wij, na eene wandeling van een half uur, de kampong van den Rijksbestierder binnen, welke in uitgebreidheid en aanzien met de overige door ons geziene kampongs geen merkbaar verschil opleverde. Voor het huis van dien hoogen persoon komende, zagen wij voor de deur eene wacht staan van vier grenadiers, uit planken gesneden en geschilderd, hetgeen een koddig gezigt opleverde. Zijne Hoogheid kwam ons met een vrolijk gelaat aan de deur te gemoet, en onder betuiging van hartelijke blijdschap over onze aankomst, reikte hij ons minzaam de hand, en geleidde ons naar eene tafel omringd met stoelen en geplaatst in den linker vleugel van de voorgalerij, alwaar wij allen gezamentlijk plaats namen. Onze gastheer was een man van 83 jaren, gekleed als Maleijer, met eene kleine „kopia” op het hoofd en een wit sikje aan de kin, loopende triangelvormig ter lengte van twee duim naar beneden. Hij was zeer spraakzaam, en vroeg mij welke handelsartikelen ik wel had medegebragt. Ik maakte hem hierop minzaam bekend, dat noch mijn beroep noch het oogmerk mijner

reis het toelieten, eenigen handel te drijven, doch de oude man zich hiermede niet bevredigd houdende, ging voort, na vooraf naar mijnen ouderdom te hebben gevraagd, met te zeggen, dat hij gaarne wat boter, kaas en andere kleinigheden wenschte te hebben, en de hand over zijn aangezigt strijkende, vroeg hij of ik geen scheermes te missen had, waardoor hij mij eindelijk gelukkig in de gelegenheid stelde, om de veelvuldige vragen, die hij mij deed, met een „ja" te kunnen beantwoorden.

Onder het praten werd een likeurkistje op tafel gebragt. De oude man opende het voorzigtig, nam de glaasjes er uit, en vroeg of wij Madéra dan wel genever met bitter wilden gebruiken. Ik gaf de voorkeur aan Madéra, doch hij schonk zich een glaasje genever in, dat hij met veel smaak ledigde.

Het vertrek, waar wij zaten, had meer het voorkomen van een open pakhuis, dan van eene voorgalerij om menschen te zien. Kisten, kasten, tafels, stoelen, oude versleten en morsige banken, zag men hier en daar door elkander staan, doch tegen den wand pronkte eene menigte schoone en kostbare geweren, in eene geregelde rij naast elkander geplaatst, waaronder vier zwaar met goud ingelegde buksen alle anderen in schoonheid overtroffen. Ik bewonderde deze stukken, waarop de Rijksbestierder mij zeide, dat zij te Stambool (Konstantinopel) waren vervaardigd, en tevens te kennen gaf, dat hij veel meer dergelijke zaken in zijn pakhuis had. Langzamerhand gaf hij nu aan het gesprek eene zoodanige wending, dat wij wel genoodzaakt werden, om zijne kostbaarheden te bezien. Hij vertoonde ons eerst een fraai naaidoosje, besloten in een kastje van parelmoer, met speelwerk; vervolgens liet hij ons een Engelsch horologie zien, waaraan een gouden ketting hing, en vroeg ons, wat wij dachten dat het wel kostte. Ik ried ƒ 300, doch de oude man antwoordde, en wel met eenige warmte, dat hij er ƒ 700 voor betaald had, terwijl een ander Inlander, die op den grond zat, het hoofd ophief, en, eene veel beteekenende houding aannemende, mij toeriep, dat het 700 Spaan-

sche matten kostte. Nu dacht ik, dat onze gastheer hierbij zijne pronklust zou bepalen; maar neen, hij liet nog een kistje op tafel brengen, en haalde er uit: een' gouden lepel, een' gouden vork, een mes met gouden heft, een' gouden siriestamper, eene gouden buikplaat, eene fraaije gouden kris en een zwart lakensch vest, waarvan de knoopen bestonden uit twintig gouden Spaansche matten, en dat aan den kraag tien willempjes had.

„Ziedaar", riep hij uit, „eenige gouden stukken, die ik bij mij draag als ik uitga, en nooit trek ik uit ten oorlog, zonder zes duizend gulden aan waarde bij mij te dragen." Intusschen werd het likeurkistje van tafel genomen, en een bakje beladen met kwee-kwee kwam daarvoor in plaats, benevens thee met melk, waarvan wij gaarne gebruik maakten. Om aan de steeds voortdurende pronkzucht van onzen gastheer, die vrij lastig begon te worden, een einde te maken, gaf ik eene wending aan ons gesprek, en vroeg hem, of de vorsten van Bima nog menschen lieten halen van Mangarai, en of hier mogelijkheid bestond, om eenige „orang beroetang„ (pandelingen) te krijgen. Hij sloeg deze vraag kort af, zeggende, dat hij er niets van wilde hooren, tenzij het Gouvernement den slavenhandel weder geheel vrijstelde, „want," zeide hij, „zoo lang zulk een verbod blijft bestaan, moet men aan geen middelwegen denken." Hij bleef zoo hardnekkig bij dit gevoelen volharden, dat hij aan geen beweegredenen hoegenaamd het oor wilde leenen.

Middelerwijl kwam een zendeling van den Sultan van Bima ons namens dien vorst vragen, wie wij waren, waarop wij onze namen, beroep en bestemming moesten opgeven. Wij maakten van deze gelegenheid gebruik, om Zijne Hoogheid, onder aanbieding onzer complimenten, te laten vragen, of wij de eer konden hebben, van dezen avond onze opwachting bij hem te maken.

De Sultan bevond zich in eene nabijgelegene woning, ten

huize van zijne vrouw, dochter van den Rijksbestierder, en ofschoon de afstand niet meer dan 50 passen bedroeg, moesten wij toch eenen geruimen tijd wachten, eer het begeerde antwoord kwam. Eindelijk liet hij ons weten, dat het hem aangenaam zoude zijn ons op overmorgen te ontmoeten, hetgeen, volgens zeggen van den gezaghebber, een vast gebruik bij hem was, waarschijnlijk ten einde tijd te winnen en in de gelegenheid te komen, om zich in al zijne pracht te laten zien.

De gezaghebber vertelde ons, dat de Sultan, een man van 33 jaren, zelden te voorschijn kwam. Hij sliep den geheelen dag en bragt den nacht met amfioenschuiven door. De zorgen der regering liet hij geheel over aan zijnen schoonvader, den Rijksbestierder.

Wij lieten den Sultan weten, dat het ons leed deed niet langer dan tot den volgenden dag op Bima te kunnen vertoeven, en hem onze zegewenschen doende toekomen, namen wij afscheid van onzen vrolijken praalzuchtigen gastheer, en keerden naar ons logies terug.

Ten zeven ure gingen wij aan tafel om te middagmalen, in gezelschap van de vrouw des gezaghebbers en van al de Christen burgers van de plaats, bestaande uit 7 personen. De geregten waren, door de zorg van onze gastvrouw, zeer smakelijk, en leverden eene herinnering op aan de aloude gastvrijheid onzer voorvaderen.

Ik heb bij de Christen burgers van Bima, die slechts weinig Hollandsch verstaan en niet anders dan Maleisch spreken, eene innemende eenvoudigheid aangetroffen, en, ofschoon zij met de Inlandsche bevolking van het eiland veel bijgeloof gemeen hebben, gaven zij evenwel duidelijk blijken, dat alleen gebrek aan middelen van opvoeding de beschaving van hun anders gezond verstand belemmerd had. Na eenige aangename uren met deze goede menschen aan tafel te hebben doorgebragt wenschten wij elkander eenen goeden nacht en begaf ik mij naar mijne kamer.

Den volgenden morgen vroeg maakte ik met mijn' gastheer eene wandeling door de hoofdplaats Bima. Wij bezochten den dalem des Sultans, omtrent een half uur gaans van des gezaghebbers woning gelegen. De dalem is omringd door een' steenen muur, en voorzien van twee poorten. Aan de eerste poort is een hooge en van planken fraai bewerkte "pangong" (eene soort van koepel). De woning des Sultans is een groot houten gebouw met twee afdaken, en gedekt met kleine planken, hetgeen er het voorkomen aan geeft van een leijen dak. Voor het huis is eene groote galerij, met twee gemetselde poorten in het midden, doch alles is in eenen vervallen staat, en draagt slechts de sporen van vroegere orde en smaak. Vervolgens bezochten wij twee passars, namelijk passar-besar en passar-melajoe, alwaar visch, suiker, sirie, tabak, groenten, djagong, pisang, aardvruchten, talas en meer dergelijke dingen van geringe waarde werden verkocht. Onze koperen duiten waren hier niet gangbaar; men gebruikt er Chineesch tinnen geld, "pieties" genaamd, waarvan er 160 op een gulden gaan. Voorts wandelden wij door het Maleische kamp, gingen over eene uitgestrekte vlakte van padievelden, en bezochten een Inlandsch kerkhof, waar zich drie groote kelders bevonden, de Portugeesche graven genaamd, doch bij nader onderzoek bleek het mij, dat het geen Portugeesche maar Inlandsche begraafplaatsen waren, vermits de groote kisten, die er ingeplaatst waren, met Arabische karakters waren beschreven.

De hoofdplaats van Bima zou een groot dorp kunnen genoemd worden, gelegen aan de oostzijde van eene uitgestrekte zeekom, welke ruim 10 Engelsche mijlen lang en 5 tot 8, en op sommige plaatsen nog meer, mijlen breed zal zijn. Deze kom heeft in haar midden, omtrent drie mijlen bewesten de hoofdplaats, een klein doch hoog en rotsachtig eiland, Poeloe-Kambing genaamd, en is van alle zijden door hoog land omringd, wordende aan den ingang door twee uitstekende punten ingesloten, die van de beide oevers des lands uitloopen, en op eenen af-

stand van eene Engelsche mijl tegen over elkander liggen. De uiteinden dezer hoeken zijn versterkt met forten, voorzien van het noodige geschut, om de haven van Bima tegen de zeeroovers te beschermen, welk gespuis in vroegere dagen de bevolking, die langs den oever van deze kom in kampongs verspreid was, zeer verontrustte.

Wij hebben op de hoofdplaats vlak aan strand een klein aarden fortje, omringd van eene drooge gracht, en voorzien van twee kleine veldstukjes en twee metalen zesponders, alsook van eenige defecte ijzeren stukken op rolpaarden. Dit fortje bestrijkt de reede van Bima, en heeft eene bezetting van 10 man Europeesche en 7 man Inlandsche militairen, onder het bevel van eenen sergeant.

Het civiel gezag is opgedragen aan een' ambtenaar, die den titel voert van gezaghebber, en een maandelijksch inkomen geniet van *f* 150. Het geheel établissement op Bima kost het Gouvernement jaarlijks *f* 10,000, waarvan het geen ander voordeel trekt dan de verpligte levering van 2000 pikols sapanhout, welke op grond der bestaande contracten jaarlijks door den vorst in de maand Julij moeten worden geleverd. Dit jaar had dit echter nog geen plaats gehad, dewijl nog geen schip van Batavia was aangekomen, om het hout af te halen.

Het eiland Sumbawa, waarvan Bima een gedeelte uitmaakt, had vóór 1815 nog zes rijkjes, met eene bevolking van nagenoeg 300,000 zielen, doch wordt thans verdeeld in vier vorstendommen, eene bevolking van slechts circa 260,000 zielen tellende, als zijnde twee van de vruchtbaarste en meest bevolkte landschappen, Tambora en Paket genaamd, zoo als ik hierboven reeds aanmerkte, door de uitbarsting van den 11den April 1815 geheel verwoest en de bevolking omgekomen.

De nog overgeblevene landschappen zijn:

Bima,	met	eene	bevolking	van	100,000	zielen.
Sangar,	〃	〃	〃	〃	5,000	〃
Dompo,	〃	〃	〃	〃	25,000	〃
Sumbawa,	〃	〃	〃	〃	130,000	〃

Sumbawa, gelegen aan den westelijken oever eener kleine baai, beoosten een' grooten zeeboezem welke het eiland als het ware in tweeën verdeelt, overtreft in uitgebreidheid al de overige landschappen. Het werd vroeger bestuurd door eenen Sultan, doch thans voerde slechts een regent, onder den titel van „daranga", het gezag, daar de kroon vacant was. Dit landschap levert rijst genoeg voor eigen gebruik, en omtrent 30 of 40 kojangs voor den uitvoer, alsmede een weinig sapanhout, waarvan het Gouvernement den uitsluitenden handel heeft. Ook wordt er een genoegzaam aantal paarden gevonden voor eigen gebruik. De heerschende godsdienst der bevolking is de Mahomedaansche, en men heeft mij verhaald, dat de zieken geen geneesmiddelen willen gebruiken, daar dit, volgens hun gevoelen, eene heiligschennis zoude zijn tegen Gods alwetendheid.

Bewesten Sumbawa hebben de twee rijkjes Paket en Tambora gelegen, waarvan thans geen spoor meer gevonden wordt.

Verder komt men aan het landschapje Sangar, hetwelk vroeger eene aanzienlijke en welvarende bevolking moet geteld hebben, doch daar het door de uitbarsting van de Tambora ook veel geleden heeft, levert het thans, behalve een weinig rijst naauwelijks toereikend voor eigen gebruik, niets voor den handel, terwijl de bevolking, welke tot 5000 zielen is ingekrompen, bestuurd wordt door eenen onafhankelijken vorst, bekend onder den naam van „Roemat-Koré".

Daarna heeft men het landschap Dompo, grenzende aan Bima, hetwelk geregeerd wordt door eenen vorst, dien de Europeanen „koning" noemen, doch die bij de inboorlingen onder den naam van „Sangadja-Dampoe" bekend is. Dit land, hetwelk, zoo als hierboven gezegd is, eene bevolking heeft van niet meer dan circa 25,000 zielen, levert omtrent 20 pikols was voor den handel en eene genoegzame hoeveelheid rijst en katoen voor eigen gebruik. Er groeit veel sapanhout in het wild, dat echter niet ingezameld wordt.

Eindelijk komt men aan het gebied van Bima, waarvan hierboven de beschrijving is gegeven. Dit landschap, hetwelk eigentlijk Bodjo heet, telt tweeërlei soort van bevolking, namelijk „Tobodjo's" en „Todongso's" De eerstgemelden bewonen de stranden en belijden het Mahomedaansch geloof; de laatsten, die het grootste gedeelte van de bevolking uitmaken, zijn bergbewoners, een goedaardig volk, dat zich met den landbouw geneert. De Mahomedaansche instellingen hebben bij hen nog geen merkelijken voortgang gemaakt; zij eten en leven gelijk de Heidenen, welke nog in de gebergten van Java gevonden worden, en aanbidden zekere geheiligde boomen en een' steen, dien zij „parafoedewa" noemen. Jaarlijks vieren zij na den rijstoogst een groot feest, waarop mannen, vrouwen en kinderen bij elkander komen, en eene soort van bachanalia houden. Dit feest wordt door hen „radjoe" genaamd.

Het Inlandsch besturend ligchaam van Bima is zamengesteld uit een' Sultan, die in de taal van het land den titel voert van „Roemat-Sangadjie"; een' Rijksbestierder, „Roemat-Bietjara" genaamd; 14 raadsheeren, „mantrie's"; een' collecteur, „sabandaar" of „toretie-sekoeroe", en twee officieren van politie, „boemie-loema's". De eerste in rang heet „boemie-loema rasamie" en de andere „loema-boemie balo". Daarna komen de „glarang's" of dorpshoofden. De militaire stand wordt onderscheiden als volgt: „boemie-ande", eerste of opperbevelhebber; „ande-goeroe bodjo", tweede bevelhebber; „ande-goeroe roerie", derde bevelhebber; hierop volgen de »ande-goeroe kapitang's"; daarna komen de „alferissen" of luitenants. De onderofficieren noemt men „anding-goeroe tooi". De soldaten worden onderscheiden in twee klassen, onder de benaming van „soeba-tooi" en „loebaralie".

De ambtenaren en verdere geëmploijeerden van den staat worden niet met geld betaald, maar krijgen een stuk land, waarvan de uitgestrektheid afhangt van den door hen bekleed wordenden rang. Zij verhuren deze landen, en vinden daarin

hun bestaan. De grond is het uitsluitend eigendom van den Vorst. Hij heft geen directe belasting, maar niemand heeft het regt om een stuk land te bewerken, zonder het van den vorst dan wel van andere personen, die het in apanage hebben, te huren, zoodat telkens, wanneer de rijstvelden beplant zullen worden, zij voor den tijd van een jaar van den Vorst moeten worden ingehuurd, met vooruitbetaling van de huurpenningen.

De overige inkomsten van den Vorst bestaan in de inkomende en uitgaande regten op den handel, die door den Inlander alhier wordt gedreven, terwijl de Europeanen, van welke natie ook, vrij zijn van alle belasting, en zulks op grond van daaromtrent bestaande overeenkomsten tusschen ons Gouvernement en de vorsten van Bima. Ook laat hij de Inlandsche vaartuigen van een tot drie gulden ankerage-geld betalen. Het verkoopen van amfioen in het klein behoort bij uitsluiting aan den Vorst. Omtrent 100 kattie's witte vogelnestjes, welke op dit eiland jaarlijks in de kampong Sappe gevonden worden, behooren ook aan den Vorst, alsmede alle boeten die voor misdaden worden opgelegd, boven de 80 reaal bedragende. Beloopen ze tot 40 reaal, dan vallen ze den „Roemat-Bietjara” of Rijksbestierder ten deel, en wanneer tot 20 reaal, aan den officier van politie of „boemie-loema”. Alle andere mindere boeten komen ten voordeele der mindere hoofden. De Vorst van Bima alsmede de Rijksbestierder worden voor zeer rijk gehouden. De eerstgenoemde heeft ook eenige groote padoewakang's, die naar Java en Singapore ten handel varen.

Bima levert, behalve eene genoegzame hoeveelheid rijst, katoen en djatiehout voor eigen gebruik, ook nog voor den handel: 100 kojangs rijst, welke hier tegen *f* $2^1/_2$ de pikol wordt verkocht; 60 pikols katoen; 100 kattie's vogelnestjes; 80 pikols was, welke van Dompo en het eiland Floris alhier worden aangebragt; 2100 pikols sapanhout, dat aan het Gouvernement tegen *f* 4 de pikol wordt geleverd, en ongeveer 10 kojangs zout, welke te kampong Billo worden aangemaakt en voor eigen consump-

tie strekken. Verder levert Bima 300 paarden, welke naar Java worden uitgevoerd, en eenige potten en pannen, welke in de negorijen Wadanarie en Raba gemaakt en op verschillende plaatsen van het eiland verkocht worden.

Onder de onderhoorigheden van Bima telt men:

1°. Het eiland Floris of Mangarai, ook Ende genaamd, doch slechts voor een gedeelte. Twee onderkoningen van Bima, „Boemie-Djara" genaamd, handhaven hier het gezag van den Sultan van Bima, en hebben hunne zetels gevestigd te Tata en Reo. In het oostelijk gedeelte van dit eiland vindt men eenige établissementen van Portugezen, waarvan er mij drie zijn opgenoemd, onder de benaming van Gelletteng, Gege en Korga. Men zegt, dat dit eiland eene grootere bevolking telt dan het eiland Sumbawa. Bima heeft vroeger, toen de slavenhandel nog gedreven werd, veel voordeel van Floris getrokken, doch thans krijgt het, behalve een weinig was en ongeveer 400 grove matjes, niets meer van dit eiland.

2°. Goenoeng-Apie of eigenlijk Sangeang. Dit eiland heeft eene bevolking, zoo men zegt, van ongeveer 300 huisgezinnen, en wordt bestuurd door eenen „dalloe", die te Wera woont. Het levert omtrent 60 pikols katoen, die te Bima tegen rijst en andere benoodigdheden worden geruild. Het hoofdvoedsel van de bevolking is djagong en pompoenen; ook wordt dit eiland door den Vorst van Bima gebruikt als een ballingsoord voor misdadigers, die slechts voor eenen bepaalden tijd worden gestraft.

3°. Het eiland Komodo, waarheen zwaardere misdadigers voor hun geheele leven door den Vorst van Bima gebannen worden. Het heeft eene hoofdplaats of negorij, welke den naam van het eiland draagt, met eene bevolking, naar men zegt, van ongeveer 100 zielen, die onder het gezag van eenen „dalloe" staan. Dit eiland is vermaard door de vele herten, die er op gevonden worden; van het vleesch van die dieren wordt „dingding" gemaakt, dat naar Bima wordt uitgevoerd en aldaar te-

gen rijst verruild. Ook levert het gedroogde visch en slijpsteenen van eene goede hoedanigheid.

4o. Poeloe-Seraija, thans onbewoond.

Op de hoofdplaats Bima, waar de Sultan, de Rijksbestierder en de Nederlandsche gezaghebber in den omtrek van eene paal wonen, vindt men ook eene Maleische kampong met eene bevolking van omtrent 30 zielen, een Boegineesch kamp met ongeveer 500 zielen, 19 Christenen en 2 Chinezen, welke allen, als vreemdelingen, ondergeschikt zijn aan den gezaghebber, doch ingeval van overtreding door den vorst worden teregt gesteld, de Christenen alleen uitgezonderd. De verpligting rust op deze vreemdelingen, om den gezaghebber, wanneer hij op reis gaat of ten oorlog moet uittrekken, te volgen, en hem met volk bij te staan. Ook vindt men hier drie, ofschoon niet veel beteekenende, passars, genaamd passar-besar, passar-bantaillie en passar-melaijoe.

Drie bijna niet noemenswaardige riviertjes loopen door de hoofdplaats, de namen dragende van Soengei-Melaijoe, Soengei-Bima en Soengei-Padallo. De twee eerstgemelden hebben eenen en denzelfden oorsprong, en loopen in zee uit op eenen afstand van slechts 1/4 paal van elkander, terwijl Soengei-Padallo ook niet ver bezuiden Soengei-Bima in zee valt. De uitwatering dezer drie kleine rivieren vormt langs het geheele strand der hoofdplaats eene uitgestrekte modderbank, hetgeen mijns inziens schadelijk voor de gezondheid der bewoners zijn moet.

De kampongs of wijken op de hoofdplaats zijn meestal omheind met paggers van gespleten bamboe of kleine boomen, doorvlochten met struiken en klimop. De straten zijn naauw en onregelmatig aangelegd, terwijl hier en daar eenige klapper-, pinang- en andere boomen zich voor het oog opdoen. De huizen zijn hoog van den grond, op houten stellingen gebouwd, waarvan eenigen het aanzien hebben van groote kasernen.

De inwoners kleeden zich gelijk de Boeginezen, doch de

lagere stand maakt hierop eene uitzondering, daar de mannen hunne krissen bedekt houden met het kleedje, dat zij los over het gevest werpen, terwijl de vrouwen de twee einden van het kleedje voor en achter over den linker schouder halen en met eenen knoop vast maken, zich dus als het ware in eene zak opsluitende, welke over de borst tot onder de regter knie en linker enkel loopt.

Het geheele eiland vertoont zich dor en rotsachtig, de groeikracht is in alle rigtingen nietig, en de inwoners zijn in armoede gedompeld, hetgeen men zegt dat toegeschreven moet worden aan den geweldigen schok, dien het eiland door de uitbarsting van de Tambora heeft ondergaan, bij welke gelegenheid geheel Bima vijf dagen lang met asch, ter dikte van twee voet, is overdekt geweest. Dit heeft niet alleen veel schade aan de gebouwen toegebragt, maar ook het geheele plantenrijk vernield, zoodat de grond een geheel ander aanzien heeft verkregen, en men tot vijf jaren na deze gebeurtenis geen land heeft kunnen bebouwen. Een groote hongersnood heeft daardoor geheerscht, kostende toen de rijst, welke van Java werd aangebragt, *f* 8 de pikol. De nood rees in die dagen onder de bevolking zoo hoog, dat alle banden der natuur verbroken werden; mannen verkochten hunne vrouwen, moeders gaven hare kinderen weg voor een handvol voedsel, menschen stierven langs de wegen uit gebrek, en van alle zijden hadden groote volksverhuizingen plaats, zoo naar Java, Balie en Celebes, als naar Timor en andere nabijgelegene oorden. De natuur begon zich nu echter weder te herstellen, en bragt als het ware eene geheel nieuwe schepping te voorschijn, doch de velden, die vroeger drie malen 's jaars werden bebouwd, leverden thans slechts éénen oogst, daar de grond nog met eene korst asch ter dikte van 5 duim bedekt was, hetgeen eene zeer schadelijke uitwerking op de vruchtbaarheid scheen te hebben. De sapan- en djatieboomen, die op de hooge landen van het eiland in overvloed groeijen, schenen het minst door de uitbarsting geleden te hebben.

Men vindt op het eiland Sumbawa geen verscheurende dieren. Herten, wilde varkens, landak's, tangalong's en wilde katten zijn de wouddieren, die men hier aantreft, terwijl onder de tamme dieren koeijen, geiten, schapen en karbouwen gevonden worden. De karbouwen, die slechts *f* 6 het stuk kosten, worden hier even als in de Lampongs op Sumatra gebezigd, om de sawah's te bereiden. Voorts heeft men hier dezelfde huisdieren als op Java.

De vele verschrikkelijke natuurverschijnselen, die in dit land plaats grijpen, en waarvan de oorzaken door den Inlander niet begrepen of nagespoord kunnen worden, maken de bevolking buitengewoon bijgeloovig. Overal zien zij zich omringd door hooge brandende bergtoppen. Hunne dorre kusten leveren de schrikkelijkste tooneelen van verwoesting. De grond beweegt zich telkens met zware schokken onder hunne voeten, en de zee spoelt met woede over hare oevers, de grootste verwoestingen aan gebouwen en planten veroorzakende. Als een klein voorbeeld daarvan vertelde mij de gezaghebber, dat hij gedurende zijn verblijf op Bima in elf maanden zeven aardbevingen ondervonden had, waarvan eene twee minuten duurde, terwijl eenigen der burgers verhaalden, dat in 1818 eene aardbeving had plaats gehad, welke drie minuten aanhield en waarvan de schokken zoo zwaar waren, dat niet alleen de menschen niet op hunne voeten konden staan, maar ook de steenen gebouwen van ons établissement, zoo binnen als buiten het fort, instortten, alsmede een gemetselde muur, die des Sultans dalam omringde, vernield werd, terwijl de zee omtrent twee vademen hoog rees, en ver over hare oevers loopende, verscheidene huizen op de hoofdplaats beschadigde. Deze en soortgelijke schrikverwekkende tooneelen zijn zeker berekend, om een onkundig volk, dat de natuurlijke oorzaken van zoodanige gebeurtenissen niet kan nagaan, zoo ver te brengen, dat het op elk buitengewoon voorwerp met schrik als op een of ander wonderwerk nederziet, door eene hem onbekende magt daar-

gesteld, om den mensch naar gelang van omstandigheden te bevoordeelen of te benadeelen. Daaraan is dan ook het sprookje, dat op Bima onder de bevolking algemeen geloofd wordt, zijnen oorsprong verschuldigd, namelijk dat de uitbarsting van den berg Tambora toe te schrijven is aan het misdadig gedrag van het volk van dat land, hetwelk eenen godvruchtigen Arabier, die van Java over Sumbawa aldaar was aangekomen, eerst gedwongen had om hondenvleesch te eten, en daarna vermoord had, en dat den volgenden dag de berg gesprongen was, alles vernielende wat leven bezat. En dit was bekend gemaakt door iemand, die kort voor deze gebeurtenis Tambora had verlaten, en te Bima was aangekomen.

Onder de overige voorwerpen van bijgeloof van dit volk telt men, behalve eene menigte geheiligde rotsen, boomen en andere met levensgevaar genaakbare plaatsen, drie bamboes te Tandoe-Dompo, welk uit ééne wortel voortspruiten en in drie rigtingen overhellende, de zetels aanwijzen der drie groote vorsten op het eiland Sumbawa, behoorende de stam aan Dompo, de regter boom aan Bima en de linker aan Sumbawa. De vorst van Dompo ontleent hieruit zijne meerderheid boven de andere vorsten van het eiland, doch dewijl de Europeanen zich te Bima gevestigd hebben, heeft dit landschap daardoor de suprematie verkregen. Het volksverhaal zegt verder, dat de bamboe geplant is door drie broeders, SANG-BIMA genaamd, die van Java kwamen en als de eerste vorsten van dit eiland bekend zijn. Eene menigte meer dergelijke vertellingen worden niet alleen door Inlanders maar ook door de hier geboren Christenen als onbetwistbare feiten verhaald, hetgeen geheel moet toegeschreven worden aan de bekrompen opvoeding, welke aan die zoo ver van alle beschaafde oorden verwijderde menschen te beurt valt.

Donderdag den 22sten September verlieten wij, met het aanbreken van den dag, de reede van Bima, en bevonden ons des avonds benoorden Goenoeng-Apie. Dit eiland, waarvan ik hier-

boven als eene onderhoorigheid van Bima, reeds melding maakte, heeft eene groote piek, en vertoonde zich des nachts op vele plaatsen door groote vuren verlicht. Wij zeilden gedurende den nacht met eene flaauwe koelte uit het Z. O. De lucht was betrokken en er viel veel regen. Den volgenden dag zagen wij, bij het opkomen der zon, in het verschiet een voorwerp op het water drijven, dat aanvankelijk voor een vaartuig zonder zeil werd aangezien, doch bij eene meer oplettende beschouwing vermeenden wij stellig, dat het een vaartuig in nood was, waarvan de opvarenden in eenen wanhopenden toestand ons om hulp wenkten. Daar de wind zeer flaauw was, konden wij niet dan langzaam dit voorwerp naderen. Honderde gissingen werden gemaakt omtrent het droevige lot der ongelukkigen, die zich aan boord bevonden, en de kapitein, zijne menschlievende begeerte om hen spoedig eenige hulp toe te brengen, niet langer kunnende bedwingen, liet de sloep strijken en zond die naar het wrak. Doch wat gebeurde? Bij het naderen van de sloep, zagen wij op eens al de voorwerpen van ons innig mededogen in dikke zwermen opwaarts vliegen, terwijl de sloep weldra terugkeerde met 3 haaijen en 5 schoone dolfijnen. De matrozen berigtten ons, dat het voorwerp, hetwelk tot zoo veel gissingen had aanleiding gegeven, eene verlatene kleine praauw was, waarop honderde zeevogels zich geplaatst hadden, terwijl eene menigte groote visschen er om heen aasden.

De zeewind intusschen met eene flaauwe koelte doorkomende, bragt ons tegen den avond bewesten Goenoeng-Apie, en met het aanbreken van den dag van Zaturdag den 24sten bewesten straat Sapie in het gezigt van de kust van Floris of Mangarai. Wij zeilden gedurende den dag met dezelfde koelte langs die kust, doch maakten goede vordering, daar de stroom in ons voordeel was. Wij liepen voorbij onderscheidene eilanden, die noch op de kaarten noch bij Horsburgh bekend stonden. Tegen den avond zagen wij een padoewakang eene der havens van

Floris binnenloopen. Gedurende den nacht maakten wij slechts geringen voortgang, en bevonden ons op Zondag den 25sten 's morgens nog aan de noordkust van Floris. Ook dien en den volgenden dag hadden wij bijna geen wind, zoodat wij eerst op Dingsdag den 27sten in het gezigt van het eiland Roessa-Radjie kwamen, hetwelk wij tegen den avond tot op twee Engelsche mijlen naderden, hebbende toen een' hoek van de kust van Floris omtrent drie Engelsche mijlen van ons, waardoor eene passage van 5 of 6 Engelsche mijlen in breedte gevormd wordt.

Het eiland Roessa-Radjie vertoont zich aan zijne zuidoostelijke zijde omtrent 800 voeten hoog boven de oppervlakte der zee; het heeft eenen ronden top, bedekt met eene kalkachtige zelfstandigheid, met diepe kloven en gapingen, het aanzien hebbende van eenen uitgebranden krater, zoo het niet een werkelijk brandende was, daar ik mij verbeeldde rook te zien opstijgen. Het eiland scheen bewoond te zijn en is bedekt met lontarboomen.

Ongeveer ten 7 ure des avonds nog in het naauwe gedeelte van de passage tusschen Roessa-Radjie en Floris zeilende, begonnen de wolken, die den geheelen dag boven de toppen der bergen hadden gehangen, zich meer en meer op een te pakken, en daarna met eene verdikte lucht uit te breiden, terwijl nu en dan felle bliksemstralen de daarop volgende donderslagen aankondigden, vergezeld van een vreesselijk gebulder, welk geweld nog vergroot werd door de terugkaatsing der echo's van de nabij gelegene bergen. De kapitein liet de zeilen bergen; naarmate de donder meer en meer begon te ratelen, scheen hij in stem en drift krachtiger te worden. De matrozen verrigtten vlug hun werk, de soldaten stonden van schrik als verstijfd, en de passagiers zochten eene schuilplaats tegen den naderenden storm. Een aantal katten, honden, een aap en de kippen en eenden maakten een vreesselijk geweld. De kapitein ging, onder het uitbraken van zware

vloeken, voort met zijne kommando's te doen hooren, en eindelijk bulderde bij het bevelwoord van: „klaar hij de marszeil-vallen". Nu scheen het, alsof het geheele uitspansel met eenen donkeren sluijer bedekt was. De wolken naderden ons met snelheid, de wind ging liggen, de zee verhief zich langzaam, het scheepje dobberde regts en links, de marszeilen klapperden heen en weer tegen de masten, en eensklaps vielen de zeilen tegen. „Ombrassen" werd nu het bevel. Nu verspreidde zich echter eensklaps eene stinkende zwavellucht; daarop volgde een snelle bliksemstraal, vergezeld van eenen geweldigen donderslag, en met eens zetten zich de zeilen vol, de wind nam weder toe, en ons scheepje viel met den bovensten boord tot aan het water over. De kapitein riep met razend geweld: „toeroet, toeroet" (houd af, houd af); de man aan het roer antwoordde even snel: „toeroet, toeroet", en het kommando werd herhaald met dubbelde snelheid, gepaard met een' stroom van vloeken. Iedereen dacht dat wij zouden vergaan en dat ons laatste uur geslagen had, doch eensklaps gehoorzaamde het vaartuig aan het roer, viel af en rigtte zich op, alsof er niets gebeurd was. De wolken ontlastten zich spoedig in water en eene zware regenbui volgde; de lucht klaarde weder op, en gedurende het overige gedeelte van den nacht hadden wij stilte, zoodat wij ons in den morgenstond van Woensdag den 28sten nog voor Roessa-Radjie bevonden, bijna op dezelfde plaats waar wij den vorigen avond door den storm overvallen waren.

Tegen den avond bevonden wij ons omtrent 5 mijlen van Floris, hebbende het eiland Laguete N. N. O. van ons, op eenen afstand van omtrent 18 mijlen. De stroom, die hier om de west liep, zette ons hoe langer hoe meer onder den wal, hetgeen ons beducht maakte van op strand te zullen komen. De kapitein nam derhalve zijne toevlugt tot de sloepriemen, waarmede het schip ruim drie uren werd voortgeroeid, met eene vaart van ééne mijl. Met het aanbreken van den dag van Donderdag den 29sten, zagen wij ons digt onder den wal van

Floris, pijlende een' uitstekenden hoek der kust Z.Z.W. 5 mijlen, het eiland Roessa-Radjie O. ten Z. 15 mijlen, en Poeloe-Laguete N.O. ten N. 18 mijlen, terwijl W. ten N. van ons een groot eiland, met eene hoogere piek dan die van Roessa-Radjie en Laguete, zich in het verschiet vertoonde, met verscheidene kleinere eilanden in zijne nabijheid. Dit gedeelte der kust van Floris, dat zich hier voordoet als verscheidene groote inhammen te bezitten, alsmede de ligging van het eiland, worden door Horsburgh zeer onnaauwkeurig opgegeven. en zijn ook op de zeekaarten slecht geplaatst. Ook dezen avond moesten wij ons van de sloepriemen bedienen, om het vaartuig van een lang eiland af te houden, dat wij door den stroom, die met snelheid om de west liep, sterk naderden.

Vrijdag den 30sten 's morgens ten 9 ure bevonden wij ons omtrent 13 mijlen N. O. $^1/_2$ O. van het eiland, hetwelk wij den vorigen avond zoo nabij waren gekomen. Het vertoonde zich nu als twee naast elkander liggende lage eilanden, hebbende ten zuiden nog een eilandje met hoogen ronden top, in den vorm van eene knoop. Het groote eiland, hetwelk wij den vorigen dag zagen, werd nu herkend voor Long-eiland, gelegen in eene groote bogt van Floris.

De kust van Floris vertoont zich hier hooger dan de andere deelen van het eiland, welke wij voorbij waren gestevend, ook veel vruchtbaarder en geschikter voor menschelijk verblijf, hetgeen ons door de vuren, welke wij des nachts zoowel op de bergen als langs de kust ontdekten, bevestigd werd. De zee in deze omstreken schijnt zeer vischrijk te zijn; wij zagen dien morgen eene walvisch met gespikkelden rug, in eene langzame beweging langs het schip golvende. Kort daarop vertoonde zich de zoogenaamde „boer met zijne varkens", in eenen grooten troep met snelheid de zee doorklievende. Ook zagen wij vliegende visschen, nagejaagd door een aantal dolfijnen, wier snelle vaart door het water en groene kleur met afwisselende schakeringen van glinsterend goud en zilver eene schoone vertooning opleverden.

Tegen den avond hadden wij omtrent eene mijl beoosten van ons Floris-head of kaap Gran, zeilende gedurende den nacht met eene flaauwe koelte, en 24 uren later bevonden wij ons buiten het gezigt van het eiland Floris, na acht dagen langs zijne kust te hebben gezeild. Wij passeerden straat-Larantoeka, welke gevormd wordt door het hooge land van het oostelijk gedeelte van Floris en het eiland Sabrauw, gelegen benoorden het eiland Solor, hetwelk met het eiland Lomblem nog eene straat daarstelt, straat-Solor genaamd. Volgens Horsburgh is de straat Larantoeka aan den noordelijken ingang slechts 3/4 Engelsche mijl breed.

Gedurende den nacht van Zondag op Maandag hadden wij flaauwen oostenwind. Een groot aantal zeekwallen verlichtte de oppervlakte der zee, door eene straalbreking van het water, terwijl eene walvisch in het verschiet de sporen van zijne vaart vertoonde door eene wolk van verlichte damp boven het water, hetgeen een schoon gezigt opleverde. Wij maakten slechts weinig vordering, en bevonden ons op Zondag den 2den October met het aanbreken van den dag op de kust van Sabrauw, in het gezigt van drie naast elkander staande hooge pieken, met een steil oploopend eiland, Poeloe-Cambij, N. O. t. N. van ons, op eenen afstand van omtrent 20 Eng. mijlen.

Maandag den 3den October bevonden wij ons in het gezigt van het eiland Lomblem, pijlende het eiland Cambij omtrent 7 Engelsche mijlen N. W. van ons. Wij zagen drie padoewakans van het eiland Sabrauw uitzeilen, die noordwaarts, waarschijnlijk naar Boeton, stevenden.

Dingsdag den 4den was de wind gedurende den geheelen dag zeer flaauw, doch 's avonds kregen wij eenen stijven landwind, passeerden straat-Allo, gelegen tusschen de eilanden Lomblem en Pantar, en 's morgens vroeg van Woensdag den 5den waren wij benoorden straat-Pantar, gelegen tusschen het eiland van dien naam en een groot eiland, Ombaij genaamd.

Al deze eilanden leverden kenmerken op van meerdere vruchtbaarheid dan het westelijk gedeelte van Floris.

Donderdag den 6den bevonden wij ons op de kust van Ombaij, en zeilden gedurende den geheelen dag met eene flaauwe koelte. Tegen den avond werd de wind sterk. Wij passeerden het eiland Ombaij, en voeren de straat gelegen tusschen dit eiland en Timor binnen. De wind draaide langzamerhand meer en meer om de zuid, en tegen 8 ure des avonds waaide hij hevig uit het zuidwesten met eene onstuimige zee, zoodat wij verpligt waren, met gereefde marszeilen te laveren.

Vrijdag den 7den met het aanbreken van den dag was de wind nog altijd zeer sterk uit het Z. W. met eene holle zee. Wij laveerden langs de kust van Timor en praaiden een driemastschip, dat zich als een Engelsche walvischvaarder deed kennen; wij zeilden gedurende den dag in gezelschap, doch tegen den avond raakte hij buiten zigt. De wind bleef gedurende den geheelen dag aanhoudend uit het westen waaijen, vergezeld van eene zeer onstuimige zee, zoodat de golven van tijd tot tijd binnen boord sloegen, en het dek soms met een voet water bedekten. Wij bragten eenen onaangenamen nacht door, bevonden ons op Zaturdag den 8sten met het aanbreken van den dag tusschen Timor en Ombaij, en hadden de piek van Pantar in het verschiet. De wind bleef steeds westelijk, doch veel minder hevig, en ook de zee werd bedaarder. Wij zeilden naar den Timorschen wal, en tegen den avond bevonden wij ons in eene kleine baai, omgeven door steil in zee afloopend rotsachtig land, aan welks voet zich hier en daar een klein strand vertoonde, waarop eenige huizen stonden, omringd door boschjes van, zoo ik het wel heb, kasuaris- en lontarboomen. Wij naderden het strand tot op twee Engelsche mijlen, en ontdekten eene soort van versterking, waarop de Portugeesche vlag woei. Hieruit maakten wij op, dat deze plaats de Portugeesche bezitting Leffouw moest wezen. Onze kapitein,

die hier wilde binnenloopen om water in te nemen, waaraan wij groote behoefte hadden, werd in zijne verwachting teleurgesteld, daar wij op eene Engelsche mijl afstands van den wal met eene lijn van 40 vademen geen grond kunnende peilen, het voornemen moesten opgeven, om hier te ankeren.

Zondag den 9den waren wij met het aanbreken van het daglicht tusschen den wal van Timor en een rotsachtig eilandje, Poeloe-Batoe genaamd, op eenen afstand van omtrent twee Engelsche mijlen van eenige huizen op den vasten wal. Hier wilden wij nu binnenloopen om water te zoeken, doch bij het naderen de onmogelijkheid daartoe inziende, was de kapitein andermaal verpligt deze zijne tweede poging, om de kust aan te doen, te moeten opgeven, en onzen koers te vervolgen. Doch steeds hopende eene goede ankerplaats te ontdekken, waar men water zoude kunnen vinden, maakte de kapitein geen gebruik van den gunstigen landwind, die den geheelen nacht had doorgewaaid, waardoor veel tijd nutteloos verloren ging.

Maandag den 10den met het aanbreken van den dag bevonden wij ons digt onder den wal van Timor. Tegen acht ure werd de wind Z. Z. W. De kapitein kwam op dek, en vroeg aan den stuurman of het volk gegeten had, waarop deze de droevige tijding mededeelde, dat de schepelingen sedert verscheidene dagen, bij gebrek aan water, van geroosterde katjang geleefd hadden. Hierop zeide ik, dat wij nog beschuit aan boord hadden, doch de kapitein antwoordde haastig, dat hij die voor zijn eigen gebruik wilde houden. Ik hernam, dat het geenszins mijne bedoeling was, dat hij zijne beschuiten zou uitdeelen, maar wel om gebruik te maken van mijn' eigen voorraad, die te Batavia aan boord was gekomen, liet een aan mij toebehoorend vat beschuit op dek brengen, deelde daarvan uit aan het volk, en gaf ieder daarenboven eene teug Seltzer-water. Intusschen maakte de kapitein verscheidene doellooze en wispelturige ontwerpen om water te zoeken, onder anderen om voor den wind terug te keeren, zonder te weten waar naar toe,

hetgeen mij deed bevroeden; dat wij de speelbal zouden worden van zijne onberadenheid, die wij reeds meermalen gedurende de reis hadden opgemerkt, waarom ik het noodzakelijk achtte, mij eenigzins met zijne handelingen te bemoeijen. Ik overtuigde hem vooraf, dat hij zich vergiste in zijne berekening omtrent de plaats, waar wij ons bevonden, daar hij zich verbeeldde dat wij bij Hog-point waren, terwijl, volgens de pijling op eene der pieken van de kust, ons werkelijk standpunt op dit oogenblik tusschen Ragged-point en Naked-point was, zoodat wij, volgens mijne berekening, ruim 12 Engelsche mijlen digter bij Timor-Koepang waren, dan de kapitein vermeende, hetgeen ook nader werd bevestigd bij het nemen der middagsbreedte. Om deze redenen gaf ik den kapitein in bedenking, of het niet raadzamer zou zijn, liever onze reis naar Timor te vervolgen, dan voor den wind terug te zeilen, zonder eenige zekerheid van water te zullen bekomen, iets waardoor niet alleen de reis zou worden verlengd, maar ook onze toestand aan boord verergeren. Hierop werd het schip weder bij den wind gebrast; de wind werd gunstig, en wij hadden alle vooruitzigt spoedig Koepang te zullen bereiken. Dan, wederom kreeg de kapitein het in zijn hoofd, om de sloep naar wal te zenden en water te doen zoeken. De stuurman, 5 matrozen en 2 soldaten stapten er in, en roeiden naar den wal. De wind werd intusschen gunstiger en sterker, en de kapitein verlangde de sloep, die naauwelijks het schip verlaten had, weder aan boord te hebben. Hij deed hiertoe een sein door de vlag te hijschen, doch de sloep kwam niet terug. Ons bitter verdriet over het gemis van water werd nog vergroot, doordien wij het schip in eene gevaarlijke baai, waarvan de kust door eene zware branding werd bespoeld, heen en weer moesten zien laveren en van tijd tot tijd tegenbrassen, terwijl wij, indien de sloep aan boord ware gebleven, heden Koepang hadden kunnen bereiken. De kapitein herhaalde het sein door kanonschoten, doch niets hielp, en eerst in den namiddag ten omstreeks 4 ure zagen wij de zoo zeer verlangde

sloep in beweging, om den wal te verlaten. Eensklaps echter verdween zij voor ons oog, en toen wij haar weder gewaar werden, rolde zij onderste boven in de schuimende baren der zware branding. Het volk klemde zich aan het met de golven worstelend vaartuigje, en bragt het met moeite op strand. Daarna verliet het de sloep, en, na eene witte vlag op een stok te hebben geplant, gingen zij naast elkander op het strand zitten, schijnbaar zonder eenige poging aan te wenden, om weder van de sloep gebruik te maken. Intusschen werden zij door de inboorlingen bezocht, en, naar het scheen, vriendschappelijk bejegend. De kapitein was weder besluiteloos wat te doen, en zich ophoudende met nuttelooze verwenschingen over de nalatigheid van den stuurman en het niet gehoorzamen aan zijne seinen, liet hij intusschen het schip doelloos zeilen, zonder tot een vast besluit te komen, om ons uit den nood, waarin wij ons bevonden, te redden, noch eenig middel te bedenken, om het volk aan den wal te verlossen.

Onze droevige toestand was door deze omstandigheden nog treuriger geworden. Meer dan dertig zielen aan boord, waaronder vrouwen en kinderen, smachtten van dorst. Mijn Seltzer-water, dat met kleine teugen werd uitgedeeld, strekte wel tot eene geringe lafenis, doch was niet toereikend, om de onbeschrijfelijke dorst van een ieder te lesschen.

Deze omstandigheden, gevoegd bij het gedrag van den kapitein gedurende de reis, zijne kinderachtige wispelturigheden in het geven van bevelen aan boord, en zijn onmenschelijk antwoord, dat hij liever zijn beschuit voor eigen gebruik wilde houden, dan het uit te deelen onder het volk, dat door zijn verzuim reeds sedert eenige dagen honger en dorst had moeten lijden, wekten de reeds sedert lang door mij bedwongen verontwaardiging op, en noopten mij hem ernstig aan te spreken. Ik gaf hem te kennen, dat wij reeds lang genoeg door zijne onberadenheid hadden geleden, en dat ik, daar wij hem nog altijd

doelloos zagen te werk gaan, het nu noodig achtte, zoowel voor mij zelven als in het belang van zoo vele noodlijdenden, hem te vragen, wat hij voornemens was te doen. Hierop antwoordde hij, onder vele nuttelooze herhalingen over de nalatigheid des stuurmans, dat, hoezeer het lot van de menschen aan wal hem geheel onverschillig was, hij het echter niet van zich kon verkrijgen, om de sloep in den steek te laten. Dit antwoord, en vooral de onmenschelijkheid, die hij daarbij aan den dag legde, deden mijne verontwaardiging ten top stijgen. Ik kon mij niet langer bedwingen, en zeide hem mijn gevoelen over zijn' persoon op eene alles behalve zachte wijze, doch niets scheen eenige uitwerking op zijn gemoed te maken. Nu eens besloot hij den koers naar Timor te vervolgen, dan weder om te trachten zijne sloep terug te krijgen.

Tegen den avond kwam er een stijve landwind door, en bemerkende, dat de kapitein in zijne besluiteloosheid daarvan geen gebruik maakte, bragt ik hem onder het oog, dat het nu hoog tijd was om te besluiten, wat hij voor ons behoud en voor de redding van het volk aan wal doen wilde. Hierop antwoordde hij, dat hij voornemens was den geheelen nacht hier bij te leggen, en den volgenden morgen te beproeven, wat gedaan zou kunnen worden, om het volk en de sloep van den wal af te halen. Ik deed hem opmerken, dat hoezeer de dorst en honger, welke de équipage nu al sedert eenige dagen had moeten verduren, gewigtige redenen hiertegen waren, wij ons evenwel uit menschlievendheid meerder ongerief zouden getroosten, indien hij slechts de middelen kon aanwijzen, om zijn doel te bereiken. Het middel, dat hij toen opgaf, was om mij het gezag van het schip op te dragen, en dan in persoon met de kleine sloep uit te gaan, en te beproeven om zijne schepelingen van wal af te halen. Daar dit ontwerp echter even onzeker en roekeloos was, als al zijne vroegere plannen om water te zoeken, verklaarde ik hem, dat ik, zonder hoogere noodzakelijkheid, de verantwoordelijkheid van zijn schip niet op mij

konde nemen, te meer daar hij, van boord gaande, bijna niemand van de matrozen zou achterlaten, om met het schip te manoeuvreren. Nu gaf hij eindelijk toe; wij veranderden van koers, en door een' stevigen landwind begunstigd, kwamen wij, in den vroegen morgen van den 11den October, tot aller vreugde in het gezigt van de reede van Timor-Koepang (1).

Mijne onverwachte aankomst te Timor-Koepang als Kommissaris maakte geen geringen indruk op de gemoederen der Christen bevolking aldaar. Trouwens, dit was niet te verwonderen. Men woonde zoo ver uit de buurt, dat men zich, zoo al niet geheel vergeten, toch eenigzins der aandacht van de Hooge Regering ontgaan konde beschouwen, en hieruit was een gevoel van onafhankelijkheid ontstaan, dat tot vreemdsoortige handelingen had aanleiding gegeven.

Na de zaken op Timor geregeld en in eene behoorlijke verhouding tot het Opperbestuur gebragt te hebben, droeg ik het gezag over die bezitting aan den Heer SPANOGHE op, en keerde met het schip Charles naar Java terug. Ik smaakte later, bij besluit van 30 December 1832 No. 4, het genoegen, van de goedkeuring van het Gouvernement op al mijne verrigtingen gedurende mijne zending te erlangen. Zij heeft het gelukkig gevolg gehad, dat het beheer over Timor sedert geen andere wijziging behoefde, maar alles tot heden toe op den ingerigten voet gebleven is.

Die uitslag is streelend voor mij, te meer, dewijl deze zending het eerste blijk was van het vertrouwen, dat het Gouvernement in mijne zelfstandigheid stelde. Zij schenkt mij altijd aangename herinneringen, en bijna zoude ik zeggen, dat ik er trotsch op ben van ook iets te hebben toegebragt, hoe be-

---

(1) De hier beschrevene reis van Batavia naar Timor is, met uitzondering van het uitstapje naar Madura, reeds in druk verschenen, en wel in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 14de jaargang, 1ste aflevering.

trekkelijk gering ook, tot verbetering van den toestand van een deel onzer Indische bezittingen.

Daar het eenig nut kan hebben, om bij de beschrijving van den levensloop van een' Indisch' ambtenaar, ook zijne waarnemingen en opmerkingen over de door hem bezochte landen in den Indischen archipel te voegen, doe ik ook hier volgen eene korte beschrijving van het eiland Timor, in de hoop dat u die niet onwelgevallig wezen zal.

TIMOR.

Het eiland Timor was in vroegere dagen verdeeld in vier voorname landschappen of rijken, bekend onder de benamingen van Loeka, Waiwieko - Waihalle, Sonobai en Koepang. De twee eerste landschappen worden bewoond door Bellonezen, het derde door Timorezen en het laatste door Koepangnezen, uitmakende drie onderscheidene volksstammen, die in taal van elkander zeer verschillen.

Deze vier landschappen voeren het oppergebied over een groot getal kleinere landschappen, die verder verdeeld zijn in kampongs of dorpen. Intusschen bestaat deze verdeeling thans slechts in naam, terwijl de meesten der mindere landschappen, onder bescherming van vreemden invloed, zich aan het gezag der moederlandschappen onttrokken hebbende, nu geheel op zichzelven staan. Hierdoor kan de tegenwoordige verdeeling van Timor met regt worden gezegd in een groot getal, van elkander onafhankelijk staande, landschappen te bestaan, die de suprematie der vier voornoemde moederlandschappen slechts erkennen, voor zoo verre zulks met hunne belangen overeenstemt.

De weinige kennis, die wij tot nog toe hebben verkregen van de gesteldheid der binnenlanden van Timor, het bijna onmogelijk makende, om eene naauwkeurige opgave te doen van het werkelijk getal onafhankelijke staatjes of landschappen, welke op dit eiland verspreid liggen, zoo moet zulks aan latere waar-

nemingen worden overgelaten, terwijl ik mij hier zal bepalen, slechts die plaatsen op te noemen, welke mij opgegeven zijn het Nederlandsch gezag te erkennen.

Zij zijn:

1°. Koepang. Dit landschap was, bij de komst der Europeanen op Timor, een der voornaamste rijken van dit eiland; doch een groot gedeelte van zijn gebied afgestaan hebbende aan vreemde vorsten van Bello en Timor, die van tijd tot tijd met hunne onderdanen zijn komen afzakken, en huwelijksbetrekkingen met die van Koepang hebben aangeknoopt, zoo bepaalt zich het overschot van dit weleer zoo aanzienlijk landschap slechts tot een smal deel van den westelijken hoek van Timor, Klaiba genaamd, terwijl de Vorst zelf zich op het eiland Samauw heeft neergezet, met het grootste gedeelte van zijne onderdanen.

Hoezeer de Vorst van Koepang, door de scheuringen en verdeelingen, welke zijn land ondergaan heeft, veel van zijn vroeger aanzien en magt heeft verloren, zoo behoudt hij nogtans de eerste plaats bij het Gouvernement onder de Inlandsche hoofden van Timor, waarschijnlijk omdat het bestuur van het Nederlandsch gezag op Timor in dit landschap gevestigd is.

De bevolking van Koepang wordt begroot op ruim 2000 zielen, waarvan er 300 wonen op Timor en 1700 op het eiland Samauw.

2°. Sonobai. Dit landschap voerde in vroeger dagen de opperheerschappij over al de Timoreesche landen, en zijn Vorst, „Liorai„ of Groot-Keizer genaamd, was het tweede hoofd in rang bij het Gouvernement; doch door ondergane scheuringen ook het gebied van dit rijk zeer beperkt geworden zijnde, zoo heeft deze Vorst dat gezag niet meer, hetwelk eertijds door hem werd bekleed.

Die van Koepang eenig deel genomen hebbende aan de bevordering van de scheuringen, welke dit rijk heeft ondergaan, zoo verwekte zulks misnoegdheid bij dezen Vorst, hetgeen

aanleiding heeft gegeven tot zijne verwijdering naar eene der hoogste rotsen in dit landschap, Fatoeleo genaamd, en aldaar leeft hij, als het ware verlaten door het grootste gedeelte van zijne onderdanen, in eenen staat van vijandschap met die van Koepang.

De hem nog getrouw gebleven bevolking wordt begroot op 1500 zielen.

3°. Amabie. De Vorst van dit landschap is de derde persoon in rang bij het Gouvernement, doch de voornaamste in magt en aanzien, en zeer getrouw aan het bestuur.

De bevolking van Amabie is van het oostelijk gedeelte van het eiland komen afzakken, en zich onder de Timorezen gerangschikt hebbende en met die van Koepang door huwelijksbetrekking in maagschap zijnde, heeft het zoo doende een zeer uitgestrekt land in bezit genomen, eene bevolking van ruim 20,000 zielen tellende.

De Vorst van dit landschap woont omtrent een half uur gaans van Koepang.

4°. Amfoeang was in vroeger tijd ondergeschikt aan Sonobai, doch heeft zich aan die ondergeschiktheid weten te onttrekken, en het land in tweeën verdeelende, onder de benamingen van Amfoeang en Sorbian, een eigen gezag weten te voeren over eene bevolking van circa 14,000 zielen.

De Vorst van dit landschap is de vierde in rang bij het Gouvernement.

5°. Tabeno. De Vorst van dit landschap is de vijfde in rang bij het Gouvernement. Hij was vroeger een ondergeschikt hoofd van het landschap Amfoeang, doch een aangegaan huwelijk met de dochter van den Vorst van Koepang heeft hem in bezit gesteld van een stuk lands, waarover hij thans een onafhankelijk gebied voert, over eene bevolking van circa 5000 zielen.

Deze Vorst woont omtrent $^{3}/_{4}$ uur gaans van Koepang.

6°. Tonai. De Vorst van dit landschap, die omtrent een

uur van Koepang landwaarts in woont, was vroeger een ondergeschikt hoofd van den Vorst van Koepang. Hij verklaarde zich onafhankelijk, en is thans de zesde persoon in rang bij het Gouvernement. Tonai heeft eene bevolking van circa 1300 zielen.

7°. Amarassie is een vrij groot landschap, hebbende onder zich nog vier mindere landschappen, met eene bevolking van circa 9000 zielen.

Dit land was vroeger door de wapenen van de O. I. Compagnie overwonnen, doch sedert dien tijd een getrouw bondgenoot geweest zijnde, is het weder in zijne volle regten hersteld.

8°. Klein - Sonobai. Dit landschap maakte vroeger een deel uit van Keizerlijk - Sonobai, doch heeft zich onafhankelijk gemaakt door de volgende omstandigheid. De Keizer, ver in de binnenlanden wonende, had zijnen broeder in de nabijheid van Koepang doen wonen, om als zijn vertegenwoordiger bij het bestuur op de hoofdplaats te dienen, waartoe hij hem plaatste te Oeipoera, een landschap, hetwelk door den Vorst van Koepang ten dienste van den Keizer was afgestaan. Deze broeder, de gelegenheid er toe gevonden hebbende, heeft zich onafhankelijk verklaard, en voert thans het gebied over eene bevolking van ruim 5000 zielen.

9°. Pittai }
10°. Takai } waren twee ondergeschikte landschappen van Keizerlijk - Sonobai, die thans een onafhankelijk bestaan hebben; doch de Keizer hunne onafhankelijkheid niet erkend hebbende, zoo bewijzen zij hem nog eenige onderwerping.

Mitsdien staan zij, met betrekking tot het bestuur van Koepang, in eene verhouding van onzijdigheid, om in geval van nood de sterkste partij te kunnen kiezen. Pittai heeft eene bevolking van circa 3000 en Takai van 11,000 zielen.

11°. Manobai is ook een landschap, hetwelk zich losgerukt heeft van Keizerlijk - Sonobai. De Vorst van dit landschapje

voert het gezag over eene bevolking van circa 3000 zielen. Hij is door het bestuur van Koepang en de overige Radjah's als onafhankelijk erkend, doch in deze onafhankelijkheid door den Keizer nog niet bevestigd.

12°. Amanoebang is een vrij groot landschap, bevattende eene bevolking van circa 14,000 zielen.

Het volk van dit landschap sedert vele jaren, voor de handhaving van zijne onafhankelijkheid, den oorlog gevoerd hebbende tegen die van Koepang en tegen al diens bondgenooten, is thans zoodanig geoefend in den oorlog, dat het als het dapperste van het geheele eiland Timor wordt beschouwd; zelfs heeft hun moed hun den naam van „onverwinnelijk" bezorgd. De Vorst van Amanoebang leeft in vriendschap met den Keizer van Sonobai, en houdt eene goede verstandhouding met het volk van het Portugeesch grondgebied.

Eene vriendschappelijke verhouding met dit landschap is van groot belang voor Koepang, niet alleen uithoofde van het voordeel, hetwelk daaruit voor den handel zoude voortvloeijen, maar ook om de algemeene rust en veiligheid van het land te verzekeren. In den vervolge zal hieromtrent ter geschikter plaats meer gezegd worden.

13°. Nenometang en Amanatoeng zijn twee kleine landschappen, met eene bevolking van circa 11,000 zielen. De communicatie tusschen deze landschappen en Koepang over land wordt grootendeels belemmerd, doordien het vijandelijke Amanoebang in het midden ligt.

14°. Waiwieko-Waihalle. Dit landschap is gelegen aan de zuidkust van Timor, en heeft eene bevolking van circa 64,000 zielen. Het hoofd van dit land wordt ook „Liorai" of Keizer genoemd, en voert het oppergebied over een groot deel der Bellonezen, aan de beide kusten van Timor. Hij heeft zich in 1751 en 1752 aan het Nederlandsch gezag onderworpen, doch leeft thans in eenen onafhankelijken staat, voerende de Nederlandsche vlag, doch ook soms de Portugeesche, naar mate zulks met zijne belangen het meest overeenkomt.

15°. Soetrana. Dit landschap is gelegen aan de noordkust en heeft eene goede haven, waar de walvischvaarders dikwijls ankeren, om, tegen geweren en kruid, zich van water en levensmiddelen te voorzien. Men drijft hier veel handel in sandelhout en was, doch de plaats geheel van toezigt ontbloot zijnde, wordt hier veel heimelijke handel gedreven, zoo wel met de handelaren van Koepang als met die van vreemde plaatsen.

De bevolking van dit landschap wordt begroot op 14,000 zielen. De Vorst voert den titel van Kolonel, en zijne onderwerping aan het Gouvernement toont hij door het voeren van de Hollandsche vlag.

16°. Aimattang en Amakono. Aimattang ligt bewesten Amakono, en heeft eene bevolking van ruim 2000 zielen.

Amakono is gelegen beoosten Soetrana, en heeft eene bevolking van circa 40,000 zielen. Hier vindt men sandelhout en was.

17°. Ambino is gelegen tusschen Fialarang en Sonobai, en is ook een afvallig land van den Keizer.

18°. Fialarang of Attapoepoe is ingesloten tusschen de Portugeesche bezittingen Oekoessie ten westen en Batoe-Gedé ten oosten.

Dit landschap heeft eene der beste havens van het geheele eiland voor kleine vaartuigen, zoo als brikken die tien voet diep gaan. Men drijft hier veel handel, zoo met Koepang als met andere plaatsen van den archipel, in het bijzonder met Celebes en Singapore. De uitvoer te Fialarang wordt geschat op 1000 pikols sandelhout en 300 pikols was, waarvan een gedeelte te Koepang wordt ingevoerd, doch het meeste door Boegineesche vaartuigen naar elders gebragt. Aan het strand van dit landschap wonen, te Attapoepoe, een zeventigtal Chinezen, die op Koepang te huis behooren, en een' Kapitein tot hun hoofd hebben.

Het bestuur van Koepang heeft hier een' Posthouder met

vier soldaten, om, door het hijschen van de vlag, het regt van het Gouvernement op dit landschap te bewaren, hetwelk door het Portugeesch Gouvernement te Dellie soms wederregtelijk betwist wordt.

Deze plaats is van veel belang voor den handel van Timor, en verdient wel de belangstellende aandacht van het Gouvernement. Fialarang is een ondergeschikt landschap van den Belloneeschen „Liorai” van Waiwieko-Waihalle, en heeft eene bevolking van ruim 26,000 zielen.

19º. Moubara. Dit landschap ligt ook ingesloten tusschen de Portugeesche bezitting van Dellie en Batoe-Gedé.

De Vorst van Moubara is ondergeschikt aan den „Liorai” van Waiwieko-Waihalle, en voert het gezag over eene bevolking van 87,000 zielen.

De Chinezen van Koepang drijven hier eenigen handel, doch de plaats van alle toezigt ontbloot zijnde, zoo ontbreekt ook hier, even als langs de geheele noordkust, alle zekerheid voor de inning van 's lands regten.

De overige landschappen op Timor, en die welke onder den onmiddellijken invloed der Portugezen staan, mij minder bekend zijnde, kunnen met zekerheid hier niet worden opgegeven; doch zeker is het echter, dat het gedeelte buiten het Nederlandsch gezag, ofschoon kleiner in uitgestrektheid, eene grootere bevolking in zich bevat, dan dat gedeelte, hetwelk aan ons Gouvernement is onderworpen.

Onder de landschappen, welke tot het Nederlandsch gebied behooren, zijn Koepang, Amabie, Tabeno, Tonai, Amfoeang en Amarassie het naauwst verbonden aan het Gouvernement, terwijl de overige landschappen slechts het oppergebied van hetzelve erkennen; met uitzondering echter van Keizerlijk-Sonobai en Amanoebang, die, ofschoon zij vroeger bondgenooten van het Gouvernement zijn geweest, thans in vijandschap met die van Koepang leven; als mede Waiwieko-Waihalle, Soetrana, Fia-

larang en Moubara, die slechts de Hollandsche vlag voeren, zonder eene volkomene onderwerping te erkennen.

Behalve de hier boven beschrevene landschappen, behooren tot het Nederlandsch gebied van Timor de volgende eilanden:

1°. Poeloe-Samauw. Dit eiland ligt omtrent vier Engelsche mijlen west van Koepang, en omtrent een en een halve van den vasten wal, zijnde tusschen hetzelve en den westelijken hoek van Timor een veilige doortogt voor schepen, straat-Samauw of Moeloet-Rottie genaamd.

Aan het zuidoostelijk gedeelte van Samauw vindt men een klein eiland, Poeloe-Kambieng genaamd, merkwaardig wegens eene slijkvulkaan, welke daar gevonden wordt. In de nabijheid van dit eiland vindt men eene goede ankerplaats in de westmoesson, hetgeen tot groot gerief strekt voor de schepen, die in dat jaargetij op de reede van Koepang niet veilig kunnen ankeren.

Samauw wordt bewoond, zoo als hiervoren is gezegd, door den Vorst van Koepang met eene bevolking van circa 1700 zielen, en het bestuur van Koepang heeft hier een' Posthouder met den titel van Kommandant.

Dit eiland beslaat eene oppervlakte van omtrent ~~361~~ 136 vierkante Engelsche mijlen, en levert genoegzaam djagong, rijst, vee en katoen tot voeding en kleeding van de bevolking, benevens goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw, en een weinig was, vogelnesten en tripang voor den handel. De vogelnesten zijn niet van de beste soort, en van de tripang trekken de inwoners weinig voordeel, daar ze door de Boeginezen wordt ingezameld.

In het tweede deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is eene vrij goede beschrijving van dit eiland te vinden.

2°. Rottie. Dit eiland, hetwelk wegens zijne vruchtbaarheid den naam heeft verkregen van „broodkamer „van Koepang, is gelegen omtrent zeven Engelsche mijlen zuidwest van den

westelijken hoek van Timor, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 640 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van circa 40,000 zielen, welke verdeeld zijn over 18 van elkander onafhankelijk staande landschappen.

In het westen is Rottie hoog en rotsachtig, loopende oostwaarts met kort op elkander afbrekende heuvels en dalen, welke eindigen in uitgestrekte vlakten, die het aanzien hebben van aangespoelden grond.

De communicatie van de eene plaats naar de andere, over het geheele eiland, is zeer gemakkelijk, zoo te paard als te voet.

Rottie heeft geen bergen. Twee der meest uitstekende aanhoogten van het land, welke naar eene ruwe gissing 6 à 700 voeten boven de oppervlakte van de zee komen, noemt men hier echter Goenoeng-Tolai en Goenoeng-Lolle. Deze hoogten zijn ook het boschrijkst gedeelte van het land.

De voornaamste rivieren zijn die van Lolle, Baä en Korbaffo; zij zijn echter van weinig aanbelang en onbevaarbaar, terwijl de overige rivieren, welke op dit eiland worden gevonden, kleine kreken zijn, die in de oostmoesson opdroogen. Het land is nogtans zeer waterrijk, en heeft vele bronnen, die het geheele jaar door zoet water geven.

De beste zeehavens van dit eiland zijn die van Lolle, Tie, Baä, Termano en Ringouw; terwijl ook de overige negorijen met kleine vaartuigen uit zee kunnen genaderd worden.

Te Lolle en Tie komen jaarlijks eenige vaartuigen van Celebes, om tripang te vangen. Te Baä en Termano kunnen de schepen ankeren. Ringouw heeft de veiligste haven voor kleine vaartuigen, en is tevens het best gelegen voor de communicatie met Koepang.

De zeden en gebruiken der Rottinezen hebben veel overeenkomst met die der Timorezen, waaromtrent hier nader zal worden gesproken; doch zij overtreffen de laatstgemelden in beschaving, vlijt en goedaardigheid.

De Rottinezen hebben weinig behoeften; van kindsbeen gewoon zich te voeden met den „toeak", het sap dat uit den lontarboom getrokken wordt, is deze drank het hoofdvoedsel van de bevolking geworden. Zij voeden zich er mede geregeld driemaal 's daags, en kunnen soms dagen lang bestaan, zonder eenig ander voedsel hoegenaamd te gebruiken. Rijst, djagong, vleesch en visch gebruiken zij nu en dan, meer uit weelde dan uit behoefte.

Het gemis van den „toeak" is voor den Rottinees, gelijk de ontbering van rijst voor den Javaan. Bij gebrek aan „toeak" gebruikt men siroop van dit vocht, waarvan elk huisgezin een' genoegzamen voorraad heeft. Zij gebruiken deze siroop met water gemengd, en bieden haar den reiziger, bij zijne aankomst in eene negorij, dadelijk tot verkwikking aan.

De siroop wordt gemaakt in de maand November; gedeeltelijk wordt zij bewaard (daar de Rottinezen in de westmoesson soms dagen lang, door de sterke regens, van „toeak" verstoken blijven), en gedeeltelijk verkocht, als zijnde zij zeer gewild in deze omstreken, onder den naam van „goela Rottie".

De eenvoudige levenswijze der Rottinezen in verband beschouwende met hunne geringe behoeften, moet men erkennen, dat de bewoners van dit eiland in grooten overvloed leven. Daar de lontar alléén voldoende is, om de bevolking te onderhouden, zoo zijn de rijst, djagong, gierst, katjang en andere veldvruchten, benevens de vele karbouwen, schapen, geiten en varkens overvloedig; en hierbij in aanmerking nemende, dat, behalve deze menigte middelen van levensonderhoud, ook ruim 9000 paarden op dit eiland worden gevonden, alsmede eene hoeveelheid van circa 100 pikols was, genoegzaam tabak, katoen en omtrent 300 kojangs zout voor eigen consumtie en voor den handel, en dat het ook vele goede soorten van timmerhout voor huis- en scheepsbouw oplevert, zoo is daaruit de belangrijkheid van dit eiland ligt af te leiden.

De aan de burgers van Koepang afgestane handel geschiedt meestal in ruilgoederen, als:

1 ordinair geweer, dat hoogstens *f* 24 kost, staat gelijk met 1 slaaf, of met 1 pikol was, die *f* 80 geeft, of met 1 paard.

7 kapmessen, die *f* 3 kosten, staan gelijk met 15 schapen.

700 parang's, die *f* 350 kosten, staan gelijk met 500 pikols rijst.

2 parang's staan gelijk met 1 pikol siroop, die te Koepang voor *f* 4 verkocht wordt.

1 parang staat gelijk met 1 pikol katjang „iedjoe„ (groen).

3°. Daoe. Dit eiland is omtrent 7 Engelsche mijlen bewesten Rottie gelegen, en beslaat eene oppervlakte van circa 6 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van ruim 4000 zielen.

De voortbrengselen van dit eiland niet toereikende zijnde, om zijne inwoners te voeden, zoo zijn de meeste opgezetenen goudsmeden. Zij bearbeiden het goud, in den smaak der Inlanders van deze gewesten, vrij net, gaan er mede van eiland tot eiland, en verruilen het tegen levensmiddelen, die zij te huis brengen. De bewoners van dit eiland zijn zeer gehecht aan hun geboorteland.

4°. Savoe. Dit eiland is gelegen omtrent 36 Engelsche mijlen west van Rottie, en beslaat eene oppervlakte van circa 184 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 28,000 zielen. Hetzelve is verdeeld in vijf regentschappen, waarvan er vier liggen op Savoe, en een op het nabij gelegen eiland Radjoea.

Savoe levert dezelfde producten, die op het eiland Rottie gevonden worden. De menschen zijn er zedelijker dan de Rottinezen, en de paarden van eene betere hoedanigheid. De hoofden van dit eiland zijn vrijmoediger in het voordragen hunner belangen, dan die van Timor en Rottie, en schijnen zeer gehecht aan het Nederlandsch Gouvernement.

5°. Sumba. Dit eiland is gelegen omtrent 76 Engelsche mijlen noordwesten van Savoe, 10 van Sumbawa en 32 ten

zuiden van Floris. Het beslaat eene oppervlakte van circa 5347 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van wel-ligt 400,000 zielen.

Het volk van het eiland Savoe heeft, door huwelijken aan te gaan op Sumba, eene kampong aldaar aangelegd, en door hunne bemiddeling zijn een paar mindere hoofden van dat eiland op Koepang geweest; door eene meerdere aanmoediging bij bij de Savoenezen, zoude het niet moeijelijk vallen, Koepang in naauwere betrekking met Sumba te brengen.

Dit eiland wordt door de kooplieden te Koepang als zeer belangrijk beschouwd voor den handel, omdat het niet alleen eene groote bevolking van redelijk wel beschaafde menschen telt, maar ook zeer rijk is aan producten voor den handel, waar-onder eene groote hoeveelheid sandelhout benevens vogelnesten, karet en tripang het meest in aanmerking komen, terwijl de paarden, die op dit eiland worden gevonden, van het beste ras zijn.

De Sumbanezen worden door bijgeloof teruggehouden, om den sandelboom te kappen, doch zij verbieden zulks den vreem-deling niet.

Men verhaalde mij, dat iemand een klein sandelhoutbosch van 200 pikols op Sumba had gekocht voor de waarde van 700 rijksdaalders, en dat hij, onder vele mededingers, in 43 dagen 170 katties vogelnesten van de beste soort voor zijn aandeel had ingezameld.

6°. Floris. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van circa 5700 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking, volgens ruwe gissingen van menschen die met dit eiland bekend zijn, van ruim 500,000 zielen.

Het westelijk gedeelte van dit eiland, hetwelk Mangarai ge-noemd wordt, staat onder het gebied van den Vorst van Bi-ma (zoo als op blz. 135 reeds is aangemerkt), en het oostelijk gedeelte, Ende genaamd, behoort tot de Residentie van Timor.

In vroegere tijden heeft de Oost-Indische Compagnie eenen

Kommandant gehad op Ende, gelegen aan de zuidkust van Floris; doch sedert het verval van die Maatschappij hebben zich eenige Boeginezen en Makassaren aldaar gevestigd, die niet alleen als het ware de wet geven aan dit gedeelte van het eiland, maar zich ook meester hebben gemaakt van den handel.

De Boeginezen van Ende hebben ook uitsluitend den handel op het nabij gelegen Sumba, en om in het ongestoord bezit van dezen handel te blijven, vermoorden zij iedereen, die van elders op dit eiland komt handelen. Vroeger kwam er jaarlijks een groot getal vaartuigen van deze Boeginezen van Ende op Timor ten handel, brengende Endesche kleedjes en doeken, vogelnesten, tripang, karet, haaivinnen, klapperolie, wilde kamille, „goemoetie" touw, sandelhout en levensmiddelen, waarvan het grootste gedeelte producten waren van het eiland Sumba. Doch sedert de oprigting van Singapore worden al deze goederen derwaarts gebragt, zoodat thans niet meer dan een of twee vaartuigen van Ende op Koepang komen met kleedjes en olie.

Men zegt ook dat het volk van Ende, en ook die van Mangarai, geругsteund door de Boeginezen, soms met 50 tot 100 kleine vaartuigen op den zeeroof uitgaan, als zij er eene gunstige gelegenheid toe vinden.

Aan de-oostzijde van dit eiland vindt men eene plaats met eene goede haven voor schepen, Larantoeka genaamd, die de Portugeesche vlag voert, zonder echter onmiddellijk aan dat Gouvernement ondergeschikt te zijn. De Vorst van dit landschap en zijne onderdanen worden zwarte Portugezen genoemd, en belijden gebrekkig de Roomsch-Katholijke godsdienst. Jaarlijks komt er een priester van Dellie, om de kinderen te doopen en verdere kerkdienst te verrigten.

7°. Solor. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van circa 300 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 20,000 zielen.

Tot den jare 1828 heeft het bestuur van Koepang een' Posthouder op dit eiland gehad, te Lawagang, alwaar nog een fort te vinden is, Frederik-Hendrik genaamd.

8o. Sabrauw, ook Adinara genoemd. Dit eiland beslaat eene oppervlakte van circa 290 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 45,000 zielen. Hetzelve is gelegen omtrent 3 Engelsche mijlen benoorden Solor. Tusschen deze beide eilanden is een veilige doortogt voor schepen.

Tusschen Sabrauw en Floris heeft men straat-Larantoeka, die op de naauwste plaatsen niet breeder dan eene kleine Engelsche mijl is. De schepelingen geven de voorkeur aan dezen doortogt boven de overigen in deze omstreken, doordien dezelve het minst gevaarlijk is. Doch men ontmoet hier dikwijls zeeroovers, die waarschijnlijk op Floris te huis behooren.

9o. Lomblem. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten Sabrauw, en beslaat eene oppervlakte van circa 340 Engelsche vierkante mijlen, hebbende eene bevolking van omtrent 7000 zielen.

Tusschen dit eiland en Sabrauw vindt men ook een' doortogt voor schepen, straat-Lomblem genaamd.

10°. Pantar. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten het eiland Lomblem, en beslaat eene oppervlakte van omtrent 841 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van circa 15,000 zielen.

Tusschen dit eiland en Lomblem vindt men ook een' veiligen doortogt voor schepen, straat-Pantar genaamd.

11°. Ombaij. Dit eiland is gelegen omtrent 5 Engelsche mijlen beoosten Pantar en 15 bewesten Timor, vormende twee veilige doortogten voor schepen, straat-Alor en straat-Ombaij genaamd.

Ombaij beslaat eene oppervlakte van omtrent 980 vierkante Engelsche mijlen, hebbende eene bevolking van circa 18,000 zielen.

De bevolking van de eilanden Solor, Sabrauw, Lomblem, Pantar en Ombaij wordt onderscheiden in strand- en bergbe-

woners. De eerstgenoemden zijn Mahomedanen, en de laatsten Heidenen. Deze twee volkeren leven als het ware in eenen gestadigen oorlog met elkander, waardoor bij de bergbewoners, die van alle communicatie met vreemdelingen verstoken blijven, de beschaving zeer vertraagd wordt.

De voortbrengselen van al deze eilanden zijn bijna hetzelfde, bestaande in turksche tarwe en katoen, eene goede soort van vogelnesten, karet, haaivinnen, amber, walvischtraan en linnen voor den handel.

Er bestaat veel handel tusschen deze eilanden onderling en met de Boeginezen in het bijzonder, die hier veel Europeesche artikelen en producten van den archipel invoeren, ze tegen de voortbrengselen van het land verruilen, en daarmede, zonder eenige regten te betalen, naar Singapore vertrekken.

Het eiland Solor zou, wegens zijne centrale ligging en goede haven, in aanmerking kunnen komen, om de stapelplaats van den handel in deze omstreken te worden, zijnde om die reden voor den handel met Java, Celebes en de Molukken boven Koepang te verkiezen.

Alsnu overgaande om de gesteldheid van Timor en onderhoorigheden uit een meer algemeen oogpunt te beschouwen, zoo zal ik omtrent hunnen geologischen toestand hier het gevoelen volgen van den Chef der Natuurkundige Kommissie, den Heer Maclott, die in 1829 dit eiland bezocht en zijne bevindingen beschreven heeft, beter dan dit mij mogelijk zal zijn te doen.

Deze natuurkundige zegt, dat al de eilanden, die hij gezien heeft sedert zijn vertrek van Java tot Nieuw-Guinea toe, aan de zijden waar eene ruwe zee staat, meest eene hooge en steile kust hebben, geformeerd uit ruwen kalksteen, die aan de oppervlakte met groeven en gaten en geheel als ingevreten is, en vele versteeningen inhoudt.

Deze kalkformatie, die hij op Boeton, Celebes, Banda en

Nieuw-Guinea ontwaarde, vindt men ook, zegt hij, op Timor tot in het binnenste gedeelte van het land, alwaar hooge klippige rotsen er van worden aangetroffen, die als groote ruïnen der oudheid hier en daar geïsoleerd staan, en door de Timorezen „fatoes" genoemd worden.

Deze kalksteenen geheel onafhankelijk staande van de ware formatie des lands, en zich voordoende als neerploffingen uit zeewater, zoo bewijst zulks niets meer, dan het vroeger aanwezen van meer water, daar, waar eene dusdanige kalkformatie wordt aangetroffen.

De berggesteenten op Timor zijn leisteen (1) met groensteen, sijenet (2), oude en nieuwe kalksteen, digt of met schelpen en nagels, met porfier (3) en trummergesteente afwisselende, stinkkalk, zwart gesteente, gipsspaath, ertsen, ijzerkruid, magneetijzer, zwavel, gedegen koper, aardachtig malachiet en stofgoud; en op die plaatsen, waar zich de groensteen bevindt, veel Titan-ijzerzand.

Teekenen van vulkanische uitwerking heeft de Heer Maclott slechts op Poeloe-Samauw en Poeloe-Kambing ontdekt, alwaar wellen worden gevonden van zout- en zwavelwater (slijkvulkanen), en massa's van fijn gesublimeerd zout. Op Timor zelf ontwaart men niets dat naar vulkanische uitwerking gelijkt; men zegt echter, dat aan de zuidkust van dit eiland, bij de negorij Bebelota, eene hoogte is, alwaar zwavel en wellen van stinkend water en bergolie worden gevonden.

Tot hier het gevoelen van den Heer Maclott gevolgd zijnde, zoude ik daar nog bij kunnen voegen, dat omtrent eene halve Engelsche mijl van de kust van Timor, in het oostelijk gedeelte van de bogt van Koepang, een klein eiland wordt

---

(1) Schiefer.

(2) Trummergestein.

(3) Grauwacke.

gevonden, Poeloe-Boeroeng genaamd, hetwelk voor 15 jaren slechts eene klip was, en plotseling door eenen geweldigen onderaardschen slag in een eiland is veranderd, hetwelk thans rijkelijk bedekt is met planten en boomen. Ook op Rottie heb ik in het district Lando twee slijkvulkanen gevonden, en een meer van zoutwater, van omtrent 2 Engelsche mijlen breedte en 6 lengte.

Hieruit is dan op te maken, dat, hoezeer de oppervlakte van Timor groote massa's van geïsoleerd staanden kalksteen vertoont, hare primitive formatie echter behoort tot den leisteen en het porfier, zijnde de voorname bestanddeelen der lagen van het gebergte. De eerste is het moedergesteente van het op dit eiland gevonden wordende goud, en de laatste van het koper; en hierbij in aanmerking nemende het aanwezen van het trummergesteente en een zandsteenachtig conglomeraat, zoo wijst dit een en ander ten duidelijkste aan, dat de formatie van Timor tot den overgangstijd behoort.

Ook deze aanmerkingen omtrent Timor kunnen, mijns inziens, toegepast worden op de overige eilanden tusschen deze plaats en Java, met dat onderscheid alleen, dat, naarmate men zich van Timor westwaarts verwijdert, het land trapsgewijze hooger en hooger wordt, en men reeds bij het eiland Solor vuurspuwende bergen aantreft van aanzienlijke hoogte, terwijl de bergen van Balie en kaap Sandana op Java om de hoogste toppen wedijveren.

De natuurkundigen hebben voorzeker in deze omstreken van den archipel een ruim veld voor schoone en nuttige waarnemingen.

De natuur doet zich hier alom voor in de hevigste worsteling om hare wetten te volmaken, en wijst, zou men zeggen, aan, hoe zij in haren arbeid van de keerkringen naar de polen voortgaat, om het nog onafgedane te voleindigen. Sumatra en Java hebben thans hare milde zorgen minder noodig; Balie en Lombok zijn vrij wel bedeeld; Sumbawa heeft door de uit-

barsting der Tambora in 1815 een' grooten schok ondergaan, waardoor dat eiland, met asch en lava bedekt zijnde, als het ware eene nieuwe oppervlakte heeft verkregen, die door den tijd in vruchtbare velden zal veranderen. Floris heeft ook gedeeld in den schok van Sumbawa, en op Timor, Rottie en overige omliggende eilanden ziet men de Neptunische bergen, die de hoogste oppervlakte van den grond bedekken, als geïsoleerde ruïnen der aloudheid staan; terwijl de tand des tijds van tijd tot tijd een' brok van dezelven losscheurt en in de laagten nederploft, om aldaar ten dienste van het plantenrijk in mergelaarde te verteren.

Terwijl lucht en water in deze omstreken aldus bezig zijn, om de onvruchtbare kalkbergen met geweld in rijke velden te doen veranderen, werkt het onderaardsch vuur en de zee ook met eene buitengewone snelheid, om door nieuwe formatie meer uitgebreidheid aan de kusten te geven, en de lage landen met slijkvulkanen op te hoogen. Ik heb de duidelijkste kenmerken hiervan bespeurd op de eilanden Rottie en Samauw.

Op de meeste vlakten van het eiland Rottie ziet men veel kleine kort op elkander afbrekende heuvels, bedekt met steensoorten van een' vulkanischen aard, en hier en daar bespeurt men ook nog werkende slijkvulkanen, bezig om het land op te hoogen.

Aan de kust van Poeloe-Samauw en verscheidene andere eilanden heb ik eenige koraalbanken bezocht, waarvan de groeikracht en de verscheidenheid van voorwerpen, die van zeegewas tot den overgang van koraal worden bereid, rijken stof tot opmerkingen en beschouwingen leverden.

De luchtgesteldheid van Timor biedt dezelfde verschijnselen aan, als aan de meeste deelen van den archipel eigen zijn. De gewone oost- en westmoessons zetten zich hier in op geregelde tijden, beginnende de westmoesson in het laatst van November, en eindigende in April om plaats te maken voor de oostmoesson.

In de westmoesson heeft men hier een' gestadigen vochtigen dampkring, die vele katarrhale ongesteldheden veroorzaakt; doch het plantenrijk en de dieren trekken daarentegen van dit jaargetij het grootste voordeel.

In de maand December begint de grond zijne groeikracht te ontwikkelen, en de verborgene zaden der planten, die door de hitte in de oostmoesson verschroeid waren, botten uit. Reeds in Januarij ziet men bosschen en velden met dik groen bedekt, hetgeen men in het klein zou kunnen vergelijken bij de verandering, welke bij de verwisseling van den winter en zomer in Europa plaats heeft.

De oostmoesson is hier meer bestendig; de winden waaijen geregelder, en de lucht is meer gestadig, die ook door geregelden land- en zeewind getemperd wordt. De dampkring is in dit jaargetij zoo klaar, dat het een genoegen is des avonds den sterrenhemel te beschouwen, die zich hier meer helder en schoon vertoont dan op plaatsen, meer nabij de linie gelegen. Ook is de luchtgesteldheid in deze omstreken niet zoo schadelijk voor den mensch, als door velen gezegd wordt. De inboorlingen van Timor zijn over het algemeen gezonde menschen, en het klimaat van Koepang schijnt bijzonder voordeelig te zijn voor de Chinezen, doch minder geschikt voor het Europeesch gestel.

Epidémische ziekten zijn hier niet bekend, en de cholera, die zoo algemeen is geweest, heeft zich op Timor niet geopenbaard. Er zijn echter vele plaatsen op Timor, die voor zeer ongezond worden gehouden, speciaal Dellie (de hoofdplaats der Portugezen op dit eiland), Fialarang en andere plaatsen meer, terwijl op Poeloe-Samauw vele menschen worden gevonden, die eene walgelijke huidziekte over het geheele ligchaam hebben; hetgeen echter, mijns inziens, aan plaatselijke gebreken moet worden toegeschreven, waarschijnlijk veroorzaakt door eene vermenging van kopererts of te veel kalkdeelen met

het water, en niet aan een algemeen gebrek aan land- of luchtgesteldheid.

Koepang, dat gezegd wordt zeer gezond te zijn, houde ik voor ongezond, uithoofde van zijne ligging en bouworde. De meeste huizen liggen aan het zeestrand in eene diepe vallei, omringd door hoog land. In de westmoesson klotst de zee met woedend geweld tegen de rotsen van de kust, en vervult de lucht boven Koepang met stuivend zeewater, waarmede de dampkring soms acht dagen onafgebroken bezwangerd blijft, en veel nadeel toebrengt aan de boomen, waarvan de bladeren geheel verdorren en afvallen of zwart worden; en hierbij nog in aanmerking nemende, dat de huizen digt op elkander zijn gebouwd in smalle straten, omheind met dikke muren van koraalsteen, zoo is hieruit af te leiden, dat soms de lucht alhier tot bederf moet overgaan, en het dierlijk gestel benadeelen.

Ik geloof dat de inwoners van Koepang, wanneer zij zich iets meer van strand verwijderden en ruimer woonden, veel gezonder zouden zijn, en tevens vrij blijven van de ongesteldheden, waaraan zij telkens bij de kentering der moessons zijn blootgesteld.

De overige heerschende ziekten en ongesteldheden op Timor vindt men ook op Java en andere plaatsen in Indië. De kinderziekte is voor de bevolking dezer gewesten eene groote plaag: zij vertoont zich echter zelden, of eens in de vijftien jaren, wanneer zij van elders wordt aangebragt. Alsdan heeft deze epidémie hier dezelfde gevolgen als op de meeste plaatsen van Sumatra, alwaar men, bij de nadering van de ziekte, huis en have verlaat, en de wijk neemt naar afgelegen bosschen, de zieken aan hun lot overlatende.

De koepok-inënting is hier sedert vele jaren ingevoerd en met goed gevolg voortgezet, doch thans, bij gebrek aan een' geneesheer op Koepang of geschikte personen om hieraan de hand te houden, geheel buiten gebruik geraakt.

De thermometer van Fahrenheit rijst te Koepang in October en November tot 90 en soms tot 92 graden, en in Januarij zelden hooger dan 87 in de warmste dagen.

De beste maanden van het jaar op Timor zijn Mei, Junij en Julij, en de slechtste November, December en Januarij. De warmte in September, October en November is bijna ondragelijk, en de gestadige regens en betrokkene lucht in December en Januarij zijn zeer onaangenaam.

Hoezeer Timor met steile oevers van de zee oploopt en over het algemeen zich als een hoog land voordoet, vindt men echter hier, even min als op de eilanden Samauw en Rottie, bergen van noemenswaardig aanzien. De eenigste en hoogste berg mij bekend op Timor, is die van Timauw, gelegen in het westelijk gedeelte van het eiland, en hebbende eene piek, die ver uit zee wordt gezien. Ook in het oostelijk en zuidelijk gedeelte van het eiland vindt men aanzienlijke aanhoogten, die den naam dragen van bergen, waaronder de Masiko, gelegen in het landschap Amarassie, omtrent vier uren binnen 's lands van Koepang, op wiens top, naar men zegt, het over dag koel en des nachts zeer koud is.

Rivieren van eenig aanbelang worden op Timor en omliggende eilanden niet gevonden; die van Koepang wordt voor de beste op Timor gehouden, doch is slechts eene kreek, omtrent 200 roeden bevaarbaar voor kleine vaartuigen, die aan de monding omtrent negen voet water heeft, waardoor met springetij vrij groote vaartuigen, zoo als brikken en padoewakang's, binnen kunnen loopen. Het eiland Timor is echter zeer waterrijk, want behalve vele kreken worden overal zoetwaterbronnen aangetroffen, terwijl men ook in vele deelen van het land, en speciaal in het oostelijk gedeelte, slechts een paar vademen diep te graven heeft, om water te vinden.

Aangaande de kust van Timor is men over het algemeen van gevoelen, dat zij ongenaakbaar is, doch de ongegrondheid hiervan is zeker, doordien niet alleen de beide kusten van Timor, maar ook meest al de in deze omstreken gelegen eilanden, met schepen en kleine vaartuigen veilig kunnen genaderd worden.

In de oostmoesson heeft men langs de noordkust van Timor verscheidene goede havens, waarvan de voornaamste zijn die van Koepang, Bollarata-Naloi, Soetrana, Oekoessie, Attapoepoe, Batoe-Gedé, Koetoebaba, Moubara, Dellie en Mantoetoe, en in de westmoesson kan men langs de geheele zuidkust ankeren in 20 vademen water.

De havens van Koepang en Dellie worden echter als de beste beschouwd voor schepen, en die van Attapoepoe en Batoe-Gedé voor kleine tot 9 of 10 voet diep gaande vaartuigen.

De haven van Koepang, die zeker de beste is van het geheele eiland, heeft nogtans het gebrek, dat de schepen in de westmoesson niet lang op de reede kunnen blijven liggen, doordien zij, te kort onder den wal moetende ankeren, bij een' plotselingen overval der westewinden, die hier met veel woede komen aanzetten, niet onder zeil kunnen gaan, en gevaar loopen van te stranden. Gedurende mijn kort verblijf te Koepang, heb ik een padoewakang en twee kleine vaartuigen op die wijze zien vergaan. Als een gevolg hiervan, staat de geheele handel van Koepang in dat jaargetij als het ware stil. Men zoude, mijns inziens, eene betere reede, in het oostelijk gedeelte van de bogt van Koepang vinden, bij Soelamoe, alwaar, tusschen den vasten wal en de eilanden Poeloe-Boeroeng en Poeloe-Tiekoes, eene kom wordt gevonden, waarin verscheidene schepen kunnen ankeren, veilig tegen alle winden, in 3 tot 6 vademen water, niet verder dan eene halve Engelsche mijl van den wal.

Ik zoude aan deze plaats, Soelamoe, de voorkeur geven boven Koepang, als hoofdplaats van Timor, niet alleen

wegens de bovengenoemde veilige haven, maar ook omdat Soelamoe vele schoone opene vlakten bezit, en daarbij gelegen is in een' zuiveren dampkring, en in de nabijheid der vruchtbaarste oorden van Prettie en Babauw. De eenigste zwarigheid hiertegen zou wezen het gemis van eene goede rivier, hetgeen men zou kunnen verhelpen door putten te graven, als zijnde de grond hier zeer waterrijk, en voorzien van verscheidene bronnen, die het geheele jaar door water geven.

Aangaande de vruchtbaarheid van Timor is het gevoelen der meeste personen, die over dit eiland hebben geschreven, niet zeer gunstig, en ook ik heb, in de eerste dagen van mijn verblijf te Koepang, in dit gevoelen gedeeld; doch latere waarnemingen hebben mij van het tegendeel overtuigd en van deze dwaling teruggebragt.

Het uiterlijk voorkomen van Timor en omliggende eilanden, vooral in het laatste gedeelte van de oostmoesson, wanneer de meeste planten door de hitte van de zon eene groote verkwijning ondergaan, levert wel is waar vele kenmerken op van dorheid van den grond, die den reiziger misleiden, vooral wanneer hij daarbij de uitstekende kale klippen van de kust aanschouwt, die met de kalkbergen wedijveren, om aan het land een akelig aanzien te geven; waartoe ook het ruwe voorkomen der Timorezen, die zich in het eerst als boschmenschen voordoen, niet weinig bijdraagt. Doch bij een oplettend onderzoek der producten van het land en van de groeikracht der planten, komt men onwillekeurig tot de erkenning, dat deze klipachtige grond buitengewoon vruchtbaar is. Om dit gevoelen met bewijzen te staven, zal ik hier eenige der voortbrengselen van den grond van Timor opnoemen. Te Dellie groeit tarwe, welke die plaats en Koepang van goed brood voorziet. Een paar uren binnen 's lands van Koepang gedijen de aardappelen bijzonder wel. De kool, die hier groeit, heeft eene digte krop, en is smakelijker dan die van Java. Mosterd,

knollen, radijs, erwten, boontjes, spinage, salade, selderij en andere moeskruiden komen hier weelderig op, en zijn aangenamer van smaak dan op Java, doch niet zoo overvloedig door gebrek aan aanplanting. De uijen van Timor, en voornamelijk die van het oostelijk gedeelte van het eiland, worden voor de beste gehouden in den archipel. Knoflook, gember, spaansche peper, kurkuma en tamarinde heeft men hier overvloedig. Ook „jamboe”, pompoenen, kalebassen, meloenen, watermeloenen en komkommers vindt men hier in overvloed. Suikerriet, koffij en kakau tieren hier ook goed, alsmede „sirie”, „pinang”, tabak met zeer groote bladeren, indigo, „bankoedoe” en katoen, terwijl rijst, djagong en gierst der bevolking tot voedsel strekken. De „katjang-iedjoe” en „katjang-tanah” vindt men hier ook in aanplant.

De pompelmoes valt hier iets kleiner dan op Java, doch is beter van smaak. Zoete appelen, „pisang” en „manga's” van onderscheidene soorten en wel zonder wormen vindt men hier genoeg, en van eenen zeer aangenamen smaak. De ananas is echter zeldzaam. In een woord, behalve de „mangistan”, „doerian” „ramboetang”, „doekoe” en „langsap”, vindt men op Timor bijna al de voortbrengselen van den grond van Java, doch van alles in eene mindere hoeveelheid, omdat er weinig werk van gemaakt wordt. In de tuinen van Koepang vindt men ook vele soorten van welriekende bloemen, waarvan de „melattie” het meest geacht wordt. De bosschen van Timor, welke jaarlijks bij de twee duizend pikols was opleveren, telen, behalve het kostbare sandelhout (hetwelk 30 jaren moet staan eer het rijp genoeg is om gekapt te worden), onderscheidene soorten van goed timmerhout voor huis- en scheepsbouw. De „djatie”, die voor eenige jaren van Java is aangebragt, groeit in de omstreken van Koepang zeer weelderig, en maakt reeds een aanzienlijk bosch uit. De broodboom en „nanka” zijn vrij algemeen in deze gewesten, en verscheidene soorten van palmboomen dingen hier om de heerschappij over het planteurijk.

De klapper en de bamboe, zoo weldadig voor den Javaan en andere Indische volken, moeten hier in nuttigheid wijken voor de „bebak" en de „lontar". De bamboe is hier overvloedig en van aanzienlijke grootte, doch wordt weinig gebruikt door de Timorezen; en de klapper vertoont zich in deze streken slechts hier en daar bij kleine groepjes, en geeft wat vruchten en olie, ten dienste der keukens van de aanzienlijken. Doch de „bebak", op Java „gabang" genoemd, en waarvan de „karong-lajers" gemaakt worden, geeft hout en bladeren voor de woningen der menschen; en het sap, hetwelk uit den bloemstengel van de „lontar" wordt getapt, is niet alleen het voedsel der Rottinezen en bewoners der overige eilanden, maar ook eene lekkernij voor de meeste menschen in deze streken.

De lontarboom is eene der grootste weldaden, welke de natuur aan de volkeren in deze gewesten geschonken heeft. De vruchten van dezen boom worden gegeten in de warme dagen van de oostmoesson, als een verkwikkend middel tegen honger en dorst, en van de bladeren maakt men doozen, manden van allerlei vorm en grootte, matten, hoeden, in een woord, alles wat in de huishouding te pas komt, tot versierselen toe.

De oorzaak van de zonderlinge vruchtbaarheid, welke de oplettende beschouwer der buitengewone groeikracht van het plantenrijk op Timor alom vindt, moet mijns inziens vooral gezocht worden in den aard van den grond, die, eene vermenging zijnde van kleikalk, zand en mergelaarde, een' door de natuur rijk bemesten grond voortbrengt, welke, ofschoon te ruw voor de voortteling der teere planten, nogtans de beste hoedanigheden in zich bevat voor den groei van planten en boomen, waarvan de wortels dikke en sterke vezels hebben. Daarvan daan ook, dat de menschen in deze omstreken de voorkeur geven aan de kultuur van djagong en gierst boven die van rijst.

Aangaande de minerale voortbrengselen van den grond van Timor en omliggende eilanden kan men, uithoofde van de ge-

ringe kennis, die tot nog toe van deze landen verkregen is, niet veel zeggen.

Zeker is het echter, dat Timor goud, koper en bergolie oplevert, doch of de inzameling der genoemde metalen de daartoe vereischte moeite en kosten zal beloonen, is geheel onzeker, en wordt door deskundigen in twijfel getrokken. Op vele plaatsen van dit eiland, zegt men, worden groote brokken van gedegen koper gevonden, welke stukken soms tot 70 pond wegen, doch wanneer de verkrijgbare hoeveelheid van dit metaal van eenig belang ware, zoude het, dunkt mij, spoedig in den handel zijn' weg hebben gevonden.

Het zuidoostelijk gedeelte van het eiland, zegt men, dat het meeste koper bevat, en het goud wordt gevonden in verscheidene rivieren aan de noordkust van Timor, en voornamelijk in de Soengej-mas, gelegen in het landschap Amfoeang. Het koper van Timor wordt voor beter gehouden dan dat van Japan, als latende zich voordeeliger met goud mengen in de bereiding van sawassa.

Andere noemenswaardige minerale voortbrengselen van den grond dezer landen zijn mij niet bekend; men zegt echter, dat in het oostelijk gedeelte van het eiland, alwaar ook vele aardbevingen plaats hebben, zwavel gevonden wordt. Ook natuurlijke zeldzaamheden van eenig aanbelang zijn mij van deze streken niet bekend, tenzij de slijkvulkanen van Poeloe-Kambing, Poeloe-Samauw en Rottie dien naam mogen verdienen.

De zee is in deze streken zeer vischrijk; walvisschen worden hier veel gevangen, waarvan Engeland het meeste voordeel trekt. Ook is deze visch het voornaamste middel van bestaan der strandbewoners van het eiland Solor, die hem vangen, en na hem in kleine stukken te hebben gekapt, in de zon droogen en als „dingding" verkoopen, terwijl het druipend vet wordt opgevangen en als traan verkocht. De spermacetie wordt ook door hen verzameld, doch daar de Inlanders niet bekend zijn met

de bereiding en bewaring, heeft die voor hen weinig meer waarde dan de traan. In de ingewanden van dien visch vinden zij soms amber-de-gris, dien zij vrij duur verkoopen. Behalve den walvisch, vindt men ook in deze zeeën groote haaijen en schildpadden, waarvan de vinnen en het karet een' tak van handel uitmaken; ook de koraalachtige stranden van de kust leveren veel goede tripang, waarvan de vangst aan ruim honderd Boegineesche vaartuigen jaarlijks werk verschaft, terwijl eetbare visschen in onderscheidene soorten alhier worden gevangen. Nog vindt men aan de kust van Rottie en Timor eenige parelbanken, doch van weinig aanbelang.

Onder de weldaden, waarmede de natuur de bevolking dezer landen begunstigd heeft, verdient het niet aanwezen van de meeste verscheurende dieren zeker geen geringe plaats. De olifant, renoceros, tijger en beer zijn hier niet bekend, en slechts de kaaiman, die zich meest in zee ophoudt aan de mondingen der rivieren, doet den mensch nu en dan den oorlog aan.

Onder de boschdieren vindt men hier slechts het hert, van mindere grootte dan dat van Sumatra en Borneo, het wilde varken in overvloed, apen en eenige mindere groote dieren van de kangoeroe- en kattensoort. Tamme dieren worden in overvloed gevonden. Rottie, Savoe en Sumba leveren vele paarden; die der twee laatstgemelde plaatsen zijn de beste, die van Timor de slechtste soort.

Een paard van Savoe kost op Koepang *f* 80, van Rottie *f* 40 en van Timor *f* 15 tot *f* 20. De paarden zijn van een klein ras, doch zeer sterk en goede telgangers.

De karbouw is hier zeer algemeen, en kost op Koepang van *f* 2 tot *f* 16, klimmende in prijs naar mate van den ouderdom van het beest. Hij heeft een' korteren staart dan die van Java. Het koebeest is zeldzaam; eenigen, die van Java zijn aangebragt, loopen als het ware in het wild. Schapen heeft men in grooten overvloed; op Rottie kost het stuk een' halven gulden, en op

Koepang *f* 1. Geiten vindt men ook in menigte, en van varkens moet elk huisgezin ten minste een paar onderhouden, want zij zijn de offerdieren dezer volkeren, en maken den hoofdschotel op hunne feesten uit. Als huisdieren vindt men de kat en den hond, die klein valt met staande ooren. Ratten en veldmuizen heeft men ook, en de laatsten brengen dikwijls aan de padie veel nadeel toe. Ook slangen van verschillende grootte worden hier gevonden, waaronder eenige zeer vergiftige soorten.

Vogels heeft men in groote verscheidenheid, doch weinigen van de fazantsoort. De paauw en de Juno-vogel zijn hier niet bekend; de papegaai en vele duifsoorten zijn talrijk, en zeevogels en wilde eenden vindt men hier buitengemeen veel. Het pluimvee bestaat uit kippen, eenden en ganzen; de kalkoen wil hier niet aarden.

Onder de insekten heeft men eenige schoone kapellen, doch niet overvloedig; de zijdeworm is hier niet bekend. Muskieten zijn er in menigte en steken geweldig. De bij is zeer weldadig, doch de Timorezen versmaden hare gaven; zij scheuren de korven van de boomen af, eten de jonge bijën, geven den honig grootendeels aan de varkens, en verkoopen de was. Ieder korf geeft bijna 1 pond was.

De bevolking van het eiland Timor en onderhoorigheden, naar de informatiën die ik hier van den Resident Hazart heb kunnen bekomen, kan worden gesteld op p. m. 394,003 weerbare mannen, hetgeen vermenigvuldigd met vier koppen voor elken weerbaren man, eene totale bevolking geeft van 1,576,012 zielen, dat eerder te weinig dan te veel mag worden geschat, daar ik in mijne calculatie steeds het minste van de opgaven heb genomen. Het getal weerbare mannen op Timor kan men met eenige zekerheid bepalen, doordien elk Regent weet, hoeveel weerbare personen hij heeft om ten oorlog uit te rukken.

Van deze bevolking staan onder den invloed van het Nederlandsch Gouvernement p. m. 1,009,471 zielen, en buiten het

Nederlandsch gezag p. m. 566,538 zielen, welke als volgt kunnen worden verdeeld:

			Bevolking.		
			Behoorende tot het Nederl. gebied.	Buiten het Nederl. gebied.	Totaal.
Bellonezen op Timor. . . .			139,800	340,094	479,894
Timorezen 〃 〃 . . .			158,883	. . . . .	158,883
Koepangnezen			284	. . . . .	284
〃 op Poeloe-Samauw.			1,860	. . . . .	1,860
Rottinezen			40,671	. . . . .	40,671
Daoenezen			4,000	. . . . .	4,000
Savoenezen			28,660	. . . . .	28,660
Sumbanezen.	bekend	225,320			
	onbekend	200,000			
			425,320	. . . . .	425,320
Bewoners van Floris.	bekend	118,564			
	onbekend	160,000			
			82,000	196,564	278,564
Solorezen.	bekend	20,696			
	onbekend	16,000			
			23,736	12,960	36,696
Bewoners van het eiland Adinara.	bekend	45,660			
	onbekend	12,000			
			56,460	1,200	57,660
Id. van Lomblem.	bekend	7,080			
	onbekend	8,000			
			10,600	4,480	15,080
Id. van Pantar.	bekend	15,200			
	onbekend	4,000			
			19,200	. . . . .	19,200
Id. van Ombaij.	bekend	17,240			
	onbekend	12,000			
			18,000	11,240	29,240
Totaal zielen. (1)			1,009,474	566,538	1,576,012

(1) Deze cijfers verschillen, wat sommige eilanden betreft, aanmerkelijk met die, welke op blz. 159 en verv. voorkomen. De reden hiervan is, dat bovenstaande staat gegrond is op de opgaven, zoo als die bij het bestuur te Koepang bekend of aangenomen waren, terwijl ik bij de beschrijving der eilanden de begrooting der Inlanders heb opgegeven.

De oppervlakte van den grond, waarop deze bevolking zich bevindt, kan worden gesteld als volgt:

Timor	11,430
Poeloe-Samauw	136
Rottie en Daoe	646
Savoe	184
Sumba	5,347
Floris	5,700
Solor	300
Adinara	290
Lomblem	340
Pantar	841
Ombaij	980
Totaal vk. Eng. mijlen.	26,194

Zoodat de geheele bevolking der hier opgenoemde eilanden komt te staan op 1,576,012 zielen over eene oppervlakte van 26,194 vk. Engelsche mijlen, en bij gevolg 60 zielen op elke mijl, hetgeen, hoezeer het als niet te veel kan worden beschouwd, evenwel bij eene vergelijking met andere eilanden in den archipel niet zoo gering is, terwijl Java, als de grootste bevolking hebbende, niet meer dan 125 zielen op iedere mijl telt.

De proportie voor Timor is voor elke mijl 56 zielen, en voor Rottie 70.

De bevolking wordt hier onderscheiden in den Adel („Radjah's„), Veldheeren („orang branie„), vrije lieden („orang mardieka„) en slaven („orang boedak„). Deze laatste klasse van menschen maakt een aanzienlijk gedeelte van de bevolking in deze landstreken uit.

Het groote vermogen der hoofden en aanzienlijken onder de Inlanders bestaat in slaven, die, hetzij bij overlevering van

ouders tot ouders zijn blijven bestaan, of in den oorlog gewonnen, dan wel wegens misdaden tot den slavenstand verwezen zijn.

De Inlandsche hoofden worden onderscheiden onder de benaming van „Liorai" (Keizer), „Radjah" (Vorst), „Fettor" (Rijksbestierder), „Tommongong" (dorpshoofd), „mandor" (boodschapbrenger), en ook, „kapitangs". Op Timor vindt men drie „Liorai's", zijnde de Vorsten van Locka, Waiwicko-Waihalle en Sonobai. De eerste is het hoofd van de Bellonezen, die buiten het Nederlandsch gezag leven, en heeft den naam van Keizer wederregtelijk aangenomen; de tweede en de derde staan in verbond met het bestuur te Koepang, en worden genoemd de „groote Keizer van het Belloneesche Rijk" en de „kleine Keizer van Timor".

Van Keizers en Vorsten hier sprekende, moet wél worden verstaan, dat, ofschoon deze hoofden een onbepaald gezag over hunne onderdanen hebben, nogtans hunne personen eene rampzalige vertooning maken, en zij in beschaving en levenswijze weinig beter dan hunne onderdanen zijn. Hunne woningen gelijken meer naar hutten dan naar vorstelijke paleizen, en in kleeding onderscheiden zij zich boven den onderdaan alleen door het dragen van eene lange kabaja, een' hoofddoek en den stok met gouden of zilveren knop, met het wapen der Oost-Indische Compagnie, die hun door het Gouvernement is gegeven.

Het moet echter gezegd worden, dat zij hunne waardigheid wél weten te handhaven, daar het den onderdaan in sommige deelen van het land niet vrij staat zijn' Vorst anders aan te spreken, dan in eene gebogene houding en de hand voor den mond houdende, om de lucht niet te besmetten, welke de Vorst moet inademen.

De Timoreesche Vorsten, welke in de nabijheid van Koepang wonen en de Christelijke godsdienst hebben omhelsd, zijn beschaafder in levenswijze dan de overige hoofden dezer lan-

den. Er zijn er, die vrij goede huizen bewonen, en op de Europeesche wijze, meestal in het zwart, gekleed gaan. Radjah AMABIE, een vrij aanzienlijk hoofd, die omtrent een half uur gaans van Koepang woont, draagt het hoofd geschoren met een' dunnen krans van haar aan het onderste gedeelte, en kleedt zich bij plegtige gelegenheden in een' vorstelijken met witte zijde geborduurden blaauwen rok, een hemd met chabot van zeer oude dagen, een met goud geborduurd wit zijden vest met lange panden, korten broek, kousen, schoenen met zilveren gespen, en vertoont zich daarmede als een Spaansch edelman van vroegere dagen. Deze man is reeds op jaren, zeer hoffelijk in den omgang, en weet in een' contradans zeer goed mede te doen.

Op het Portugeesch grondgebied van Timor hebben de hoofden militaire rangen, zoo als Luitenant-Kolonel, Brigadier tot Luitenant-Generaal toe, welke waardigheden ook soms door vrouwen worden bekleed, wanneer zij in plaats van een' man aan het bestuur komen. Om dusdanige zonen van Mars en Maagden van Orleans te kunnen worden, behoeven zij geen andere verdiensten te hebben, dan een of twee pikols was aan den Gouverneur van Dellie te schenken. Zij zijn echter, ondanks hunne hooge waardigheid en titels, even ellendig in beschaving en levenswijze als de overige hoofden van Timor. De Kolonel DON LORENZO DIAS VIERA, Koning van Larantoeka, op het eiland Floris, maakt echter op dien regel eene uitzondering, daar hij, zonder uit zijn land geweest te zijn, de Portugeesche taal vrij goed heeft leeren lezen en schrijven. Hij is een man van omtrent 28 jaren, en bij zijne waardigheid van Koning, voegt hij ook die van Priester, daar hij tevens het hoofd van de Kerk is in zijn rijk. Zijn omgang met de Boeginezen heeft hem echter het gebruik van amfioen geleerd, waarvan hij een groot minnaar is.

De voornaamste inkomsten der hoofden in deze landen zijn

de boeten, welke zij aan misdadigers opleggen, en op Timor ook het sandelhout en was, welke door de bevolking worden ingezameld, en waarvan bijna 9/10 aan de hoofden behoort. Overigens trekken zij van de bevolking weinig directe voordeelen. Het gebruik onder deze volken brengt echter mede, dat de onderdanen de vorsten moeten onderhouden, en mitsdien wordt jaarlijks door de bevolking een klein deel uit de voortbrengselen van landbouw aan den Vorst gegeven, als een blijk hunner verkleefdheid, hetgeen zij noemen „ponie.” Ook worden de velden der hoofden door het volk bearbeid zonder loon; doch daar de Vorsten en overige mindere hoofden aan geen bepaalde wetten hieromtrent gebonden zijn, misbruiken zij dikwijls hun gezag, om zich meester te maken van datgene, wat zij van hunne ondergeschikten mogten begeeren. Wanneer het geweld te ver getrokken wordt, verhuist de bevolking alligt naar het een of ander nabij gelegen vreemd landschap, hetgeen dan aanleiding tot oorlog geeft. En hierin moet dan ook de reden worden gezocht van de oorlogen, die zoo vaak tusschen de hoofden dezer landen plaats hebben. Om een klein denkbeeld te geven van de willekeurigheid der hoofden, vooral op Timor, zij het genoeg hier aan te stippen, dat wanneer een Vorst schulden heeft gemaakt, hetzij door inkoopen van eenige benoodigdheden, dan wel ook soms door buitensporigheid in het spel, hij zijne dorpshoofden verzamelt, aan wie het bedrag der gemaakte schuld wordt bekend gemaakt, met last om voor hare afdoening te zorgen, door eene belasting op de bevolking te leggen!

De waardigheid en betrekking der hoofden zijn erfelijk in de nederdalende en zijdelingsche linie.

De regeringsvorm op Timor en onderhoorigheden mag worden gezegd volkomen willekeurig te zijn voor de zwakken en hulpeloozen, en aartsvaderlijk voor de magt of invloed hebbende personen. Derhalve kan men moeijelijk eenen naam

geven aan dien regeringsvorm, ten ware men hem zoude willen bestempelen met den naam van eene mengeling van despotismus en aristocratie, aangezien de Vorst en ook de mindere hoofden straffen en verschoonen, zoo als hun goeddunkt, en van hunne daden aan niemand anders rekenschap geven, dan aan hen, die magt hebben zulks met geweld te kunnen vorderen.

De wetten zijn even eenvoudig en ongeregeld als de regeringsvorm. Zij zijn gegrond op bijgeloof en vooroordeelen, en geëvenredigd aan den armoedigen en onbeschaafden toestand van de zamenleving der bevolking; en daar de wil van den Vorst eene wet voor den onderdaan is, zoo is het moeijelijk na te gaan, tot hoever de grillen van deze onbeschaafde hoofden kunnen gaan bij het maken van wetten, die de banden der maatschappelijke instellingen onder de bevolking moeten onderhouden; te meer daar die willekeurige Vorsten, bij gebrek aan genoegzame magt en middelen om hun gezag te handhaven, ook dikwijls in hunne handelingen de inspraak van hun geweten moeten smoren, en zich naar de omstandigheden gedragen, verschoonende de meer vermogenden en drukkende de zwakken, ten einde zich bij de sterkste partij bemind te maken, en bij de andere vrees in te boezemen. Zeker is het, dat criminele misdaden onder hen als civiele injuriën en soms ook civiele injuriën als criminele misdaden gestraft worden, naar mate de misdadiger een persoon is van meerder of minder aanzien. Hij, die een moord begaat, wordt bijv. tot den dood verwezen, doch kan de straf afkoopen door de betaling eener boete.

Aangaande de waardering der misdaden en de toepassing der straffen de meeste regelmatigheid onder de instellingen der Rottinezen gevonden hebbende, zoo zal ik hier eenige hunner wetsbepalingen aanhalen, welke als voorbeeld voor het geheel kunnen strekken. De misdaad van moord wordt genoemd

„attatie", en de straf is „baijaromas", dan wel „tahoe", zijnde de betaling van een tail goud of van 20 karbouwen, wanneer de vermoorde een manspersoon is, doch voor eene vrouw slechts 10 karbouwen; en bij onvermogen van den veroordeelde, om de hem opgelegde boete te betalen, moet hij de plaats vervangen van den vermoorden persoon, en mitsdien een slaaf worden van den beleedigden erfgenaam.

Diefstal met of zonder braak noemt men „namnaoe", en wordt gestraft met „tiefa" en „hormatta", hetgeen beteekent de dubbelde vergoeding der gestolen goederen aan den eigenaar en eene boete van een' karbouw, om te worden verdeeld onder de regters.

Plundering heet „namoe" en openbaar geweld is „opoe"; beide deze misdaden worden gestraft met „nahoeta", zijnde de teruggave van het geplunderde, met eene boete van een tail goud en een' karbouw, dan wel een varken, naar den aard der misdaad.

Beleediging van het openbaar gezag heet „dadohe" en landverraad „laleho", en worden gestraft met „nahoeta" en hormatta", zijnde eene boete van een tail goud en een' karbouw. Het schaken van eene jonge dochter, met hare toestemming, heet „took nalahie nenie ina nodalle heehie"; de straf is „bellies", namenlijk het meisje trouwen na betaling van eenen billijken huwelijksschat aan hare ouders. Het schaken van eene jonge dochter, zonder hare toestemming, heet „took namnaoe anafeto"; de straf is „nahoeta", of de teruggave van het meisje met eene boete van een geweer of een' karbouw, dan wel een varken, naar den rang van den beleedigden persoon. Overspel heet ook „namnaoe", en wordt gestraft door het doen geven van een' karbouw of een varken aan den beleedigden echtgenoot. Menschenroof heet „namnaoe dainda naseo", en wordt gestraft met „nahoetak", zijnde eene boete van een tail goud, een' karbouw en een' mensch in plaats van den geroofde.

Verzetting tegen het openbaar gezag heet „tanamanime manek parenta”; de straf is „namoea”, te weten: ontzegging van het burgerregt en confiscatie van eigendommen, ten voordeele van den Vorst; hieromtrent worden vele consideratiën gebruikt.

Het gedeelte van de bevolking dezer landen, hetwelk in verband staat met het Portugeesche bestuur op Timor, heeft den naam van Christenen van het Roomsch geloof. In het Nederlandsch grondgebied vindt men op Timor en Rottie omtrent 1949 personen, die het Gereformeerd geloof hebben omhelsd. Op Solor en Ende heeft men eenige Mahomedanen, en overigens Heidenen; doch de Christenen, Mahomedanen en Heidenen blijven nog even verkleefd aan het bijgeloof, en volgen zonder onderscheid al de barbaarsche gebruiken en instellingen der voorvaderlijke onnoozelheid, die bij overlevering van mond tot mond onderhouden en nagekomen worden.

De Timorezen noemen den oppersten God, die het heelal regeert, „Oesenenoe”; zij aanbidden dezen God met eerbied, doch zonder vrees, zeggende dat Hij al te verheven is om zich over de lotgevallen der stervelingen te bekommeren, en ook veel te goed om hun eenig onheil te berokkenen.

Al de wereldsche onheilen schrijven zij aan de onzigtbare booze geesten toe, en wanneer een hunner eenig ongeluk overkomt, zoeken zij den vermeenden bewerker van dit kwaad, door het offeren van dieren, te bevredigen, hetgeen geschiedt in een daartoe bestemd gebouw, „roema soengoe netto” of ook wel „roema pamalie” genaamd.

De plegtigheden, welke door de volkeren in deze omstreken bij hunne godsdienst worden waargenomen, brengen ons op het denkbeeld van de mijthologie der ouden; want zij hebben goede en kwade Goden, Goden der wateren, der landen, van den oorlog, van het veld; in één woord, voor elk vrees- of ontzagwekkend voorwerp der natuur of omstandigheid der menschelijke daden, hebben zij onder de Goden een'

onzigtbaren beschermheer, om hen te behoeden tegen de onheilen, welke er voor hun bestaan uit zouden kunnen voortspruiten.

Voorts, onder het plengen van bloed, offeren zij menschen en dieren, en raadplegen de ingewanden der dieren over de uitkomsten hunner voornemens en ondernemingen. Hunne priesters hebben den naam van „tobor", en worden door het volk zeer geëerbiedigd. Hunne waardigheid is overerfelijk.

Ik ben niet in de gelegenheid geweest, om eenige godsdienstige plegtigheid dezer volkeren bij te wonen, doch was ooggetuige van den eed, welken een der Timoreesche Regenten, bij gelegenheid van zijne benoeming tot lid van den Landraad, voor eene vergadering heeft afgelegd.

Er werd eerst een wijnglas half vol met jenever op tafel gebragt; men deed in hetzelve een' looden geweerkogel en een weinig buskruid, daarna een weinig aarde, die op de punt van eene sabel werd gebragt, en — deze mixtuur wel omgeroerd zijnde met de punt van de sabel — stond de Regent op, nam het glas in zijne regterhand, hief zijne oogen hemelwaarts, en in eene eerbiedwekkende houding deed hij met luide woorden een plegtig gebed; daarna „Oesenenoe" aanroepende tot getuige zijner gelofte, dronk hij het gewijde mengsel uit, den kogel in het glas latende.

Het zinnebeeldige van dezen eed beteekent, naar men zegt, dat, wanneer hij aan zijne verpligting mogt ontrouw worden, de dood zijne straf zou zijn door ziekte, zwaard, kruid of lood, daar hij alsdan onwaardig zou wezen, eenige verdere weldaad van de aarde te ontvangen.

Wij hebben hiervoren reeds gezien, dat op het eiland Timor drie volksstammen worden gevonden, die van elkander in taal zeer verschillen. Hierbij moet nog gezegd worden, dat de bewoners der onderscheidene eilandene, welke in deze omstrekn worden gevonden, ieder eene afzonderlijke taal spreken, die

onderling weinig of geen overeenkomst hebben. Om van deze verscheidenheid een beter denkbeeld te geven, zal ik hier eenige woorden opgeven van de talen, welke in dit gedeelte van den archipel worden gesproken.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
God.	Toewan Allah.	Oesenenoe.	Dappa.	Naiê maromak.
Duivel.	Sejtan.	Alaoet.	Lahas.	Bocan manas.
Mensch.	Manoesia.	Atonie.	Atoelie.	Ema.
Vader.	Bapa.	Ama.	Ama.	Ama.
Moeder.	Mama (maai).	Ina, ain.	Ina.	Ina.
Zoon.	Anakh lakie.	Anna mone.	Anna baklobe.	Aan mane.
Dochter.	,, parampoewan.	,, fetto.	,, biehata.	,, fetto.
Man.	Lakie.	Mone.	Baklobe.	Laae.
Vrouw.	Binie.	Feel.	Biehata.	Veen.
Kind.	Anakh.	Anna.	Anna.	Aan.
Broeder.	Soedara lakie.	Nao.	Bata blanen.	Nau mane.
Zuster.	,, parampoewan.	Fetto.	,, biehata.	,, fetto.
Koning.	Radjah.	Oesie.	Lahieï.	Liorai.
Onderdaan.	Manoesia.	Atonie.	Hoetoe.	Renoe.
Oorlog.	Prang.	Manoea.	Mosoe.	Hatoedaoenoe.
Vrede.	Damaj.	Nalêhon.	Mole.	Badang.
Wapen.	Sindjata.	Soenie.		Hokroat.
Ligchaam.	Badan.	Ao.	Apa.	Isien.
Ziel.	Djiwa.	Smanen.	Smangien.	Manan.
Hoofd.	Kapala.	Nahan.	K'toeloea.	Oeloe.
Haar.	Rambot.	Nahan foenoe.	Klanga.	Voek.
Oor.	Telinga(koeping)	Loehek.	Tangulaä.	Ticloe.
Oog.	Mata.	Matak.	Mata.	Mato.
Neus.	Hidong.	Panak.	Iloe.	Inoer.
Mond.	Moeloet.	Fefak.	Bahaä	Zeboe.
Hals.	Legher.	Nêok.	Koon.	Karohok.
Borst.	Dada.	Ansao.	Kalas.	Karas.
Buik.	Proet.	Faik.	Taien.	Kabee.
Hand.	Tangan.	Niemak.	Imaä.	Liema.
Voet.	Kakie.	Haik.	Ien.	Aie.
Hemel.	Langit.	Nenok.	Apan.	Lalehan.
Zon.	Mataharie.	Manas.	Lelo.	Loro.
Maan.	Boelan.	Tonan.	Boelan.	Poela.
Sterren.	Bintang.	K'foon.	Badoen.	Fietoe.
Wolken.	Awan.	Nopel.	Nopen.	Haboe.
Wind.	Angien.	Anin.	Angien.	Anie.
Regen.	Hoedjan.	Oelan.	Oelan.	Oeda.
Daauw.	Oembon.	Akoem.	Tan.	Wau.
Water.	Ajer.	Oel.	Oeie.	Be.
Vuur.	Apie.	Aie.	Aie.	Ahie.
Dag.	Harie (siang).	Neno.	Kadedeng.	Lowohien.
Nacht.	Malam.	Tajen.	K'doeman.	Kala.
Aarde.	Tanah.	Nai.	K'dalee	Raie.
Boom.	Pohon.	Haoe.	Kapeke.	Aie.
Bloem.	Boengah.	Soefa.	Boenga.	Foenan.
Vrucht.	Boewah.	Foean.	Isien.	Foean.
Zee.	Laut.	Tassie.	Tassie.	Loi.
Visch.	Ikan.	Tha.	Ikan.	Ikan.
Schip.	Kapal.	Benaoef.	Loe·ena,	Roboot.
Strand.	Pantej.	Namo.	Onan.	Tassieboe.
Zand.	Pasir.	Afoe.	H ën.	Rehena.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Mane toe laien.	Deo.	Allah talaj.	N'gae.	Maroepoe dewa..
Nietoe.	Wangs.	Manakan.	Seta.	Seoet. [pasomba
Hattaholie.	Dau.	Atadieka.	Ota.	Taoe.
Amang.	Ama.	Ama.	Baba.	Ama.
Ina.	Ina.	Ina.	Ine.	Ina.
Anna manek.	Anna mamone.	Anna barlake.	Ata hakie.	Anna moenie.
,, feok.	,, mobbanie.	,, barkawae.	,, faie.	,, kawienie.
Saoe.	Doepamoe (lai).	Han.	Akie.	Laiengoe.
,,	Doepamoeja. (,,)	Barkawae.	Faie.	Toetoe.
Anna.	Anna.	Anna.	Ana.	Ana.
Na.	Namone jaa.	Naäk barlake.	Arie kaĉe.	Arie moenie.
Fetto.	Nawonie jaa.	Biene.	Watta.	,, kawienie.
Manek.	Dawae.	Atakabella.	Otanggoe.	Maramba.
Mangalao.	Moneusa.	Atarieboe.	Hoo.	Taoe goenjoenga.
Latatie.	Patao.	Rannoeho.	Papataoe.	Pasandjal.
Mole.	Pepe.	Palalawakieko.	Paparica.	Pasamoe.
Tetafa.	Rakha,	Rakat.	Sandjata.	Namboe.
Aon.	N'gnoe.	Wakkie.	Tambe.	Kadjonga.
Samane.	Hemanga.	Toebarwangar.	Njawa.	Samanga.
Langga.	K'toe.	Kotak.	Sroeroe.	Katakoe.
,, boelock.	Raktoe.	Rata.	Foe.	Loenggie.
Dadoh.	Wodiello.	Tieloen.	Inga.	Hawake.
Mata.	Namada.	Matan.	Mata.	Mata.
Pana.	S'wanga.	Iroen.	Iroe.	Ido.
Baffa.	Woebba.	Wawam.	Moemoe.	N'garoe.
Liessoehain.	Lahoko.	Woeliem.	Tango.	Goorom.
Fana.	Kabboe.	Karok.	Hasa.	Koeroe.
Tue.	Dalloe.	Taien.	Toeka.	Kamboeng.
Liema.	Roare.	Liema.	Riema.	Liemaie.
Eien.	Beboo.	Leie.	Aie.	Wietie.
Lalai.	Lieroe.	Karawoelan.	Lieroe.	Awa.
Ledok.	Mada, lodo.	Karaa.	Matarara.	Ladoe.
Boelak.	Warroe.	Woelan.	Woera.	Oelan.
Doek.	Wottoe.	Etap.	N'dara.	Kandoenoe.
Kaas.	Meramoe.	Kowa.	Aoeroema.	Kamba.
Anin.	Ngaloe.	Warat.	Angien.	N'galoe.
Oedan.	Adjie.	Oerang.	Oerang.	Oerang.
Dinis.	Iperiengi.	Apoen.	Apoe.	Wai oamboeroe.
Oie.	Aij.	Wai.	Ae.	Wai.
Haie.	Aaie.	Ape.	Apie.	Apie.
Fai.	Loda.	Raron.	Lara, siea.	Lado, nexrikha.
Leedaik.	Maada.	Ramma.	Kombe.	Kapatang.
Daie.	Raie.	Tanah.	Tanah.	Tanah.
Hoek.	Keporien.	Poekan.	Pocoe.	Ea.
Boena.	Wiela.	Poehoen.	Boenga.	Wala.
Boa.	Woei.	Woea.	Booko.	Woona.
Tassie.	Laoes.	Tahiek, lolon.	Laoe.	Wai tassie.
Teak.	Nadoeoe.	Ikan.	Ika.	Iean.
Ofak.	Kapal.	Hoep.	Kapa.	Tena.
Namo.	Woebadara.	Kanee.	Woeroe mattie.	Lawara.
Pasak.	Lasaloe.	Waarra.	Tawah.	Wara.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
Steen.	Batoe.	Tatoe.	Batoe.	Fatoek.
Dier.	Bienatang.	Moeut.	K'moekiet.	Bienatang.
Buffel.	Karbau.	Biejoe.	Asoe.	Karaoe.
Paard.	Koeda.	Biekasse.	Aslote.	KOeda.
Varken.	Babie.	Tafie.	Bahie.	Fahie.
Schaap.	Domba.	Biebiekasse.	Labalait.	Biebie maloe.
Kip.	Ajam.	Manoe.	Manoe.	Manoe.
Hond.	Andjieng.	Anie.	N'got.	Asoe.
Gevaar.	Soesah.	Soes.	Soesa.	Soesa.
Bewondering.	Heran.	Heran.	Heran.	Beik.
Vreugd.	Soeka hatie.	Namliel.	Daleh koma.	Kara holaran.
Smart.	Sakiet.	Namena.	Hie.	Moras.
Eer.	Hormat.	Oebloie.	Hadat.	Resoetoe.
Magt.	Kawasa.	Koeasa.	Kawas.	Kapaas.
Bevel.	Parentah.	Plenta.	Parenta.	Oekoen.
Slaaf.	Boedak.	Atte.	Atta.	Atta.
Goud.	Maas.	Nonie.	Liel mea.	Moera kamea.
Zilver.	Perak.	Nonie moetie.	Liel moetie.	Moera kamoetie
Goed.	Baik.	Naleeko.	Banan.	Dieak.
Slecht.	Djahat.	Leoef.	Dat.	Aat.
Groot.	Besar.	Paik.	Toean.	Boot.
Klein.	Ketjil.	Ana.	Ana.	Kieiek.
Lang.	Pandjang.	Mananoe.	Batalas.	Naroek.
Kort.	Pendek.	Palapala.	Badaën.	Badak.
Eene slechte daad.	Satoe karedja (djahat.	Tao kana leoef.	Ien tao dat.	Sieriesoen aat.
De goede koning.	Radjah jang baik.	Oesie nalecko.	Lahiei banan.	Liorai dieak.
Een groot huis.	Satoe roema besa	Oena kana paik.	Oem mes toean.	Oema boot ieda
De hooge berg.	Goenong jang (tinggie.	Netea kamnanoe.	Leten balatas.	Toho aas.
Eene breede rivier.	Satoe soengej le- (bar.	Noel mes menoe- (an.	Paloen baloean.	Mota ieda loe.
Ik, gij, hij.	Bejta, loe, dia.	Aoe, hoo, ien.	Aoe, koe, koe.	Haoe, O, niea.
Wij, gij, zij.	Betorang, lorang (dorang.	Hiet, sien, sien.	Kieta, miea, ona.	Haema, emie, sie (ri
Mijn paard.	Bejta poenja koeda	Aoe biekasse.	Aoe aslote.	Haoe mean koeda
Uw paard.	Loe „ „	Hoo „	Koe „	O mean „
Zijn paard.	Dia „ „	Ien „	M'loea „	Nieman „
Onze paarden.	Betorang „ „	Hiet „	Kamie. „	Ha mean „
Uwe paarden.	Lorang „ „	Sien „	Miea „	Emie mean „
Hunne paarden.	Dorang „ „	„ „	Ona. „	Sierie mean „
Deze, die.	Ini, itoe.	Ia, maan.	M'hea, m'laa.	Neei, ikane.
Nu, tegenswoordig.	Sakarang.	Lawes, lei.	Apien, kakalas.	Ohien.
Heden.	Ini harie.	Neno ie.	Neot m'liea.	Ohien loore nei.
Morgen.	Bissok.	Nokkei.	Ola.	Oban.
Gisteren.	Kalmarie.	Affie.	Hahien.	Horschie.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Batoe.	Woowadoe.	Wato.	Batoe.	Watoe.
Banda.	Bada.	Awang.	Bienata.	Bienatang.
Kapa.	Kepaoe.	Karbou.	Kamba.	Karanboa.
N'dala.	Djara.	Djara.	Djara.	Djara.
Bafie.	Wawie.	Wawe.	Wawie.	Wawie.
Bieë.	Kiïe jawan.	Loemba.	Ramboe.	Kamiemie.
Manoe.	Manoe.	Manoek.	Manoe.	Manoe.
Boesa.	N'gaka.	Aho.	Lahie.	Asoe.
Sotah.	Seroeie.	Sanoekan.	Soesa.	Soesa.
Nakanda.	N'galeke.	Djoo haga.	Gadoe.	Herang.
Namahokko.	Dai harie danie-ade.	Tooi.	Dei ate.	Koeboesang.
Hedis.	Paada.	Barara.	Roo.	Sadoe.
Harmat.	Wehoe.	Hermat.	Pattieadare.	Boesamgam.
Balakai.	Koeasa.	Kawasa.	Reba.	Koeasa.
Parenta.	Pareda.	Pareta.	Oroöekoe.	Barenta.
Atta.	Annoe.	Njawa.	Hoo.	Atta.
Lielo pelas.	Mela.	Blaeoe mea.	Wea.	Omas rara.
Lielo foelak.	Mela poedie.	Blaeoe boeran.	Wea wara.	Omas bara.
Malole.	Ijeke.	Malan.	Riea.	Samoe.
Mangalaoek.	Dapa.	Malahala.	Ree.	Denasamoe.
Matoea.	Moneeë.	Belän.	Mere.	Bakal.
Anak.	Anaihie.	Keeé.	Dichie.	Anahieda.
Manalo.	Merai.	Balahaä.	Rewa.	Djangga.
Kekeoek.	Baba.	Karoen.	Boko.	Kababa.
Tataoe mangala-oek essa.	Hee hiea taoe da-pa.	Moma malahala.	Osa oratao ree.	Denasamoe oeran.
Manek malole.	Dawae ijeke.	Atakabella malan.	Otanggoe riea.	Maramba samoe.
Oema iena essa.	Hewoei amoe wo-rena.	Langoe belän.	Saäsa saoe mere.	Saoe oema bakal.
Lete manaloe essa.	Lede dodieda.	Wotan toöe balo-lon.	Kerie djangga.	Pareng jangga.
Lee malou essa.	Lahie dabla.	Wai toöe belän.	Saäsa nanga mere.	Balarha hanawai.
Ao, O, diea.	Ia, aoe, noo.	Goöe, moöe, naäe.	Djao, kaoe, karie.	Njoengga, njoe-moe, njoena.
Ame, eme, siela.	Jie, moe, roo.	Kame, mieo, ata-geha.	Tamba djao, ata-nore, kariena.	Boedaba, njiemie, taoe.
Ao n'dala.	Djara ia.	Djara goöe.	Djara djao.	Djara goe njoeng-ga.
O n'dalama.	„ oe.	„ moöe.	„ kaoe.	„ moe njoemoe.
Diea n'dalan.	„ noo.	„ naäe.	„ karie.	„ moe njoena.
Ame n'dalam.	„ djie.	„ kame.	„ tamba djao.	„ na boedaba.
Eme n'dalam.	„ moe.	„ mieo.	„ atanore.	„ njiemie.
Siela n'dalan.	„ roo.	„ atageha.	„ kariena.	„ taoe.
Jea, na.	Nane, nanie.	Deppie, noonpie.	Diea, karienea.	Panggawamoe, panadawamoe.
Besak, iea.	Nane, denge.	Kanehie.	Memana.	Parengga.
Taiek iea.	Lodo nenee.	Rereroon.	Lara na.	Jea na ladda.
Ballahaa.	Balieraie.	Boeck.	Wenea.	Ramma.
Hoasie.	Mieda.	Wiea.	Namai.	Lahangeo.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
Aanstonds.	Sabantar.	Liee, lawes.	Boeit baba.	Oras ieda.
Hier, daar.	Diesinie, die sana.	Wiedie, bunael.	Neija, omloea.	Ihanee, neeba.
Vol.	Penoeh.	Nahenoe.	Inoesoo.	Nahonoe.
Leeg.	Kossong.	Leoeman.	Arie.	Mamoek.
Regts.	Kanan.	Neoë.	Kanan	Koanan.
Links.	Kirie.	Liedie.	Kheoe.	Kowaroek.
Vroeg.	Pagit.	Kiemoe.	Langabic.	Noeroe.
Laat.	Laat.	Loowen.	Nesan.	Lieoe.
Oud.	Toewah.	Namnasie.	Blalan.	Toean.
Jong.	Moeda.	Moenief.	Moeda.	Noerak.
Ver.	Djao.	Loo.	Katan.	Kodok.
Nabij.	Dekat.	Pannaka.	Danie.	Bessie.
Zwaar.	Brat.	Mafena.	N'gele.	Toda.
Ligt.	Ringan.	Makafa.	Kahan.	Mahal.
Wit.	Poetie.	Moetie.	Moetie.	Moetiek.
Zwart.	Itam.	Metan.	Mietan.	Metan.
Rood.	Mera.	Mee.	Meea.	Mean.
Werken.	Kredja.	Mepoe.	Dahe.	Halo.
Slapen.	Tidor.	Toep.	Niene.	Toba.
Leven.	Hidop.	Moen.	Nolie.	Mones.
Sterven.	Matie.	Maat.	Mate.	Maten.
Gaan.	Pigie.	Nao.	Laho.	Baa.
Loopen.	Larie.	Naen.	Lalie.	Halai.
Springen.	Balompa.	Letien.	Poeloe.	Hahsoat.
Dansen.	Dansa.	Nafsoo.	Tiedan.	Riedoe.
Spelen.	Bermain.	Tawae.	Koetie.	Hahadioek.
Lagchen.	Tertawa.	Mannie.	Malie.	Hawanasa.
Zingen.	Menjanjie.	Sie.	Bellee.	Hananoe.
Slaan.	Poekol.	Nesso.	Poean.	Tahe.
Weenen.	Menangis.	Toae.	Lieloe.	Tanies.
Eten.	Makan.	Moea.	Koa.	Ib.
Drinken.	Minom.	Tienoe.	Nienoe.	Hemoe.
Hoesten.	Batok.	Boho.	Koode.	Mear.
Geeuwen.	Gaap.	Massieo.	N'gaa.	Mahas.
Liggen.	Baring.	Toepa wai wai.	Nienos.	Tobakaliewar.
Gehoorzamen.	Dengar parentah.	Ita sais kanenaf	Hie parenta.	Rona oekoen.
Tegenstreven.	Melawan.	Kanenaf.	Lawan.	Kontra.
Twisten.	Bakalai.	Mabana.	Keng apa.	Istorie.
Moorden.	Boenoh.	Loolo.	Keo.	Oho.
Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht, negen.	Satoe, doewa, tiega, ampat, liema, anam, toedjoeh, delapan, sembilan.	Messe, noea, tenoe, hau, niema, nie, hietoe, fanoe, neo.	Messa, doea, tielloe, dat, liema, eneng, itoe, faloe, siepa.	Ida, roea, tolloe, hat, liema, neen, hietoe, waloe, siea.
Tien.	Sapoeloh.	Wooës.	S'ngoeloe.	Sanoeloe.
Elf.	Sablas.	Wooës messe.	„ messa.	Sanoeloe resien ida.
Twaalf.	Doewa blas.	„ manoea.	„ doea.	Sanoeloe resien roea.
Dertien.	Tiga „	„ matenoe.	„ tielloe.	Sanoeloe resien tolloe.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Fabaie.	Labaleko.	Kadappan.	Naa.	Janie.
Naiea, nainaa.	Pannee, panie.	Deppie, paroepe.	N'diea, sanna.	Mea, moeloa.
Henoek.	Tobo.	Pannoh.	Banoh.	Bannoeh.
Look.	Boeledonganga.	Amoe.	Panga.	Denengoe.
Konan.	Kegana.	Wanna.	Gana.	Kawanang.
Kie.	Kerieuw.	Nehien.	Gioet.	Kalai.
Dai fai.	Kabahoeroe.	Baroeran.	Poa poa.	Namaloeng.
Sele fai.	Loedoeke.	Ramadoana.	Hebbo.	Roedoeng.
Lassiek.	Laiadoe.	Tanoëe.	Toea.	Kaweda.
Noelak.	N'garoe.	Manoeré.	Moera.	Boedie moeneng.
Dooka.	Jaoe.	Doan.	Reoe.	Maraoe.
Naimata.	Deoemoe.	Dohh' en.	Wieë.	Maranie.
Belak.	Medjanie.	Baat.	Natte.	Botto.
Daoeka.	Semaa.	Kalean.	Fea.	Denabotto.
Foelak.	Poedie.	Boeran.	Bara.	Bara.
N'geok.	Maadie.	Mietana.	Miete.	Mieting.
Pelas.	Meea.	Mea.	Toro.	Raia.
Tao.	Jagaa, tao.	Gohaän.	Orakama.	Woeloe.
Seengoh.	Wadjie.	Toeroe.	Eroe.	K'toeda.
Nalaok.	Moerie.	Moorie.	Moerie.	Moeriek.
Maten.	Made.	Mataja.	Mata.	Matie.
Look.	Kahon.	Panna.	Bana.	Lahoe.
Nalaika.	Rae.	Palaë.	Paroe.	Poei.
Soekaboko.	Kewadjie.	Doop.	Moedie.	Kalengdjak.
Leno.	Dansa, ledoe.	Hedoen.	Dera.	Rendja.
Nahamienah.	Keriewoe.	Galaha.	Enge.	Padjoeloe.
Hieka.	Tamarie.	Gieka.	Tawa.	Riekkie.
Soda.	Lodoo.	Malican.	Soöda.	Loedoe.
Fepa.	Wabbe.	Batte.	Pangga.	Paloe.
Kie.	Tangie.	Tanie.	Retta.	Kie.
Oea.	N'ga.	Gan, goon.	Kaa.	N'gangoe.
Inoe.	N'gienoe.	Menoe.	Mienoe.	N'goenoe.
Booh.	Mea.	Mehal.	Dara.	Tanggie.
Mamah.	Megaoe.	Pamoa.	Moeasoro.	Moesanganga.
Nangapioek.	Mengado, pehoronie.	Tooroe galahan.	Eroe enge.	Moekatoeda.
Namanine parenta.	D'nolie pareda.	Moedanga pareta.	Rere pareta.	Moera n'goe.
Lena.	Lawan.	Lawa.	Rawa.	Ampa mangadat.
Lahoe.	Petao.	Pawoeno.	Paparoie.	Pasangga.
Niesan.	Saboe.	Belo.	Tomata.	Pamatie.
Essa, doea, telohha, liema, nee, hietoe, faloe, keo.	Sesie, doei, talloe, appa, lammie, anna, piedoe, oroe, seo.	Toöe, roea, tallo, paa, lema, nam, pieto, boeto, niewa.	Saäsa, saroea, taroe, woetoe, riema, riemasa, riemaroea, r oean boetoe, taraie.	Saoe, doa, tielloe, pattoe, liema, namoe, pietoe, waloe, sioe.
Sanhoeloe.	Sengoeroe.	Poeloh.	Samboeroe.	Sekanboeloe.
Sanhoeloe essa.	Sengoeroe sesie.	Poeloh katoöe.	Samboeroe saäsa.	Sekanboeloe saoe
,, doea.	,, doei.	,, karoea.	,, saroea.	,, doa.
,, teloh.	,, talloe.	,, katallo.	,, taroe.	,, tielloe.

Hollandsch.	Laag Maleisch.	Timoreesch.	Koepangneesch.	Belloneesch.
Veertien.	Ampat blas.	Wooës mahau.	S'ngoeloe dat.	Sanoeloe resien hat.
Twintig.	Doewa poeloh.	Boa noea.	Boek doea.	Roea noeloe.
Een en twintig.	Doewa poeloh sa-(toe	Boa noea messe.	Boek doea messa.	Roea noeloe resien ida.
Dertig.	Tiega poeloh.	Boa tenoe.	Boek tielloe.	Tolloe noeloe.
Zestig.	Anam poeloh.	Boa nie.	Boek eneng.	Neen noeloe.
Honderd.	Saratoes.	Natoen mes.	N'gatoes.	Atoes ida.
Twee honderd.	Doewa ratoes.	,, noea.	N'gatoes doea.	,, roea.
Duizend.	Sarieboe.	Nifoen nie.	Liehoe messa.	Riehoen ida.
Honderd duizend.	Sapoeloh laksa.	Hotoe wooës.	Mekemese.	Nanoe.
Voor, achter.	Die moeka, die blakang.	Bremata, biek-taf.	Namata, waraoe klopoeh.	Ihaoie, rehakotoe.
Tusschen.	Die tengah.	Batanana.	T'lala.	K'lara.
Binnen, met.	Derie dalam, dengan.	Etoe nanan, neen.	Nadale, molan.	Hosielara, hoo.
Van, op.	Derie, die atas.	Nahok, biefaf.	Nai, noedapa.	Hossie, jehalete.
En, ook.	Dan, lagie.	Toen, tenie.	Era, baba.	Benie, tentan.
Maar, daarom.	Tetapie, tagalitoe.	Aoeke, maumoese	Hoo, oen oena.	Bee, tanie.
Och, helaas.	Adoh, kassian.	Aoeke, mauwoe	Maskietoe, mahmoetie.	Ado, kassiean.
Geef mij.	Kassie bejtah.	Faka aoe.	Bel aoe.	Poo haoe.
Ja, dat is zoo.	Iea, itoe ada bagitoe.	Hee, ien onan.	Ellan, tiea maa.	Hoo, no nee doenie.
Laat mij zien.	Kassie bejtah lihat.	Tee aoe kusso.	Belak aoe tiena.	Poo haoe harie.
Van waar komt gij?	Derie mana loe datang?	Hoo moek mie?	Koe seolma?	Hose nebe maai?
Wat is dat?	Apa itoe?	Saunane	Sa malioa?	Sa neie?
Volg mij.	Toerot sama bejta.	Mok toer en kaoe	Moei daoe.	Toeier haoe.
Wie is dat?	Sapa itoe?	Sie kaoe?	Sien m'la?	See nie?
De man is blind.	Orang itoe ada boeta.	Hathonee matfolo.	Atoelie moelai tedo.	Ema nie matan deleh.
Maakt geen oorlog.	Djangan lorang prang.	Nijha ha manoea	Taoe moes dehen.	Kita emi katoeda.
Ik ben uw vriend.	Bejta ada loe poenja sobat.	Aoe adja soba leho.	Aoe kolkoe alet.	Haoe O mean beloe.
Hoe is uw naam?	Bagimana loe poenja nama?	On hoo hakanan?	Koe n'gala sie?	O mean saa?
Ik ben arm.	Bejta ada miskien.	Aoe ien mamoeit.	Aoe mahmoekiet.	Haoe moekiet.
De vrouw is dood.	Parampoewan itoe soeda mati.	Bafelien maat.	Biehata mate ion.	Veen hie maten ona.
Leef in vrede.	Hidop berdamej.	Moen hekleno.	Noliewanan tie lapa.	Haloe badame.
Alles is goed.	Samonja ada baik.	Olada naleeko.	Ngangalkiet banan.	Hothotoe dieak.

Rottineesch.	Savoeneesch.	Soloreesch.	Endeneesch.	Sumbaneesch.
Sanhoeloe ha.	Sengoeroe appa.	Poeloh kapaa.	Samboeroe woetoe.	Sekanboeloe pattoe.
Doea hoeloe.	Doei n'goeroe.	Poeloh roea.	Woeroe roea.	Doa kanboeloe.
Doea hoeloe essa.	Doei n'goeroe sesie.	Poeloh roea katoöe.	Woeroe roea saäsa.	Doa kanboeloe saoe.
Teloh hoeloe.	Talloe n'goeroe.	Poeloh tallo.	Woeroe taroe.	Tielloe kanboeloe.
Nee hoeloe.	Anna n'goeroe.	Poeloh nam.	Woeroe riemasa.	Namoe kanboeloe.
Natoen.	Hen'gahee.	Taratoe toöe.	Sangasoe.	Sangasoe.
,, doea.	Doei n'gahoe.	Ratoe roea.	N'gasoe roea.	Doa n'gasoe.
Liefoen.	Setabba.	Rieboe toöe.	Sarieboes.	Sekanboeloe n'gasoe.
Kofien sanhoeloe.	Sarawoo.	Laksa poeloh.	Samboeroe rassa.	Sekanboeloe raksa.
Naimata, naidea.	Pahedappa, pakesoenga.	Aitte, lawoho.	Nieniea, ronggo.	Kawenie, kawengsoe.
Nai talada.	Patelora.	Toekang.	Ora ora.	Padoa.
Nai dalek, noo.	Padara, n'gano.	Raionie, noö.	Reone, sama.	Nooi daa, tea.
Name, nai laien.	Pieno, padieda.	Ta, teliebalohon.	Ree, retewawa.	Taoek, naoedieta.
Ma, booi.	Ida jae, warie.	We, nijmoe.	Ata, warie.	Naloa, wonda.
Tee, hoen diea.	Jenee, tiengaperie.	Mai, moe pe.	Na, naa pakkaa.	Giem, dekwoeloe.
Auwie, au soie.	Inajoe, ahe kiedara.	Dakodoho, goprohoörnae.	Ei, oeamasoe.	Allah, aiwoeloe.
Fei ao.	Wiejeka ia.	Nijn gooe.	Patie djao.	Wonda njoengga.
He, leon dia tee.	Oo, name miehake.	Ee, moekoda taka.	Dja, ingiena.	A, toena nasoe.
Fei ao itan.	Wiejeka ia tahele	Nijn gehoela.	Patie djao toro.	Njahore ieloe.
O meme be mai?	Rai tie mioe?	Mal gabee moöe?	Bana on baa?	Gieoen alle?
Hattan dia?	Mienga nanie?	Maä pe?	Apa na?	Panggaja naloa?
Toenga ao.	Pedoete ia.	Dorie gooe.	Mai bana sama djao.	Toendoe njoengga.
Seen dia?	Nade manie?	Moöe he?	Sai naa?	Ga naloa?
Tok n'dia palek.	Do wohoe hame.	Mooë kaboelon.	Kaan na poke.	Ien na tao napoke.
Boö matadie.	Wolepe tao moe.	Ake maë mata.	Ka mai paparoi.	Amba mie pakoja.
Ao o tiam.	Ia angalai oe.	Gooe parohen moöe.	Djao soba kaoe.	Goe njoengga joran.
O nade se?	Hamie mie n'gara oe?	Moöe nara aanhe?	Kaoe nara nerenba?	Goen tam njoemoe
Ao nattataak.	Doo gahara ia.	Gooe kasiean.	Djao miera.	Dekwoeloe njoengga.
Inak n'dia maten son	Made nonie mobanie.	Barkawae mata djakae.	Ata fae mata paka.	Na kawienie matie.
Leo momole.	Tajeje womoe.	Maän maliewale.	Moerie kietrama.	Tapa samoe.
Bassa malole.	Iejeke lee.	Waoka malahala.	Lariea boedja.	Samoe boebada.

De Inlanders dezer gewesten hebben geen eigen geschriften. Op het Portugeesche grondgebied kunnen echter velen de taal dier natie lezen en schrijven, en op het Nederlandsch gebied van Timor en Rottie worden ook eenigen gevonden, die het Maleisch kunnen lezen en schrijven met Latijnsche letters.

Zij hebben een zeer flaauw denkbeeld omtrent hunnen oorsprong en hunne geschiedenis, waarvan de sporen slechts hier en daar in de volksliederen worden gevonden, gewikkeld in duistere verdichtselen van onwetendheid en bijgeloof. Sommigen ontleenen hunne afkomst uit den Hemel, en eenigen zeggen door verhuizing van Ceram en andere eilanden herwaarts te zijn gekomen. Hoe dit ook zij, zeker is het nogtans, dat al deze eilanden door twee onderscheiden rassen van menschen worden bewoond, zijnde het eene taankleurig met lang haar en regelmatige gelaatstrekken, en het andere zwart, bijna den Papoe gelijkende, met gekruld haar als van den Mulat.

De Rottinezen ontleenen hunne afkomst van het eiland Ceram, gelegen in de groote Oost, en zeggen bij hunne komst Rottie bewoond te hebben gevonden. Maar hunne bezitneming van dat eiland heeft zijne oorspronkelijke inboorlingen naar Timor en andere eilanden doen verhuizen, en die welke achter zijn gebleven, alhoewel zij alle regt van eerst bezit hebben verloren, genieten nog de onderscheiding van den naam van „Toewan tanah„ (Heeren des lands), en bekleeden de priesterlijke waardigheid. Men kan echter tusschen deze beide geslachten in taal, zeden en gebruiken thans geen verschil meer vinden.

Vóór de komst der Portugezen waren de volkeren dezer landen in eenen staat van wildheid, waarvan de sporen nog zeer kenbaar zijn in den tegenwoordigen staat hunner maatschappelijke zamenleving. De Rottinezen zeggen, dat zij te dien tijd in horden van de eene plaats naar de andere zwierven, zich legerden onder boomen en in rotsholten, en bij gebrek aan gereedschappen de ribben van de dieren gebruikten, om den grond om te spitten. De Portugezen waren de eersten,

die het gebruik van ijzeren gereedschappen onder hen invoerden; zij begonnen toen huizen te bouwen en rijst te planten.

Onder de inwoners van Koepang vindt men menschen uit de onderscheidene volksstammen dezer gewesten, wier woest voorkomen, bijzondere kleeding en houding de duidelijkste kenmerken dragen van hunne nog onbeschaafde zeden en hunnen weinigen omgang met meer verlichte volkeren. Maar hunne maatschappelijke zamenleving meer van nabij beschouwende, ontwaart men nogtans, dat dit volk in zachtheid en goedaardigheid, en ook in beleefdheid en gastvrijheid, met vele Inlandsche volkeren van den Oosterschen archipel gelijk staat.

Als de meest uitstekende kenmerken van hun karakter kan men opgeven, dat zij zeer onderworpen zijn aan hunne meerderen; zij schuwen den vreemdeling en den Europeaan boven allen, en beminnen het vermaak buitengewoon, vooral het dansen en zingen. Men beschuldigt hen echter van vadsigheid en domheid, doch hieromtrent staan zij, mijns inziens, gelijk met de meeste tropische volkeren; en de redenen, waarom zij in beschaving nog zoo ver ten achteren zijn, moeten hoofdzakelijk worden gezocht in hunnen gebrekkigen regeringsvorm en de weinige zekerheid, die hunne wetten aan personen en eigendommen verleenen. Intusschen hebben zij een goed begrip van wat regt en onregt is, en zijn meer erkentelijk voor eene billijke behandeling dan de Javanen en Sumatranen.

Het koppensnellen, het welk hun, even als aan de Dajakkers en Alfoeren, wordt ten laste gelegd, bestaat bij hen niet in dien ijzingwekkenden graad, als over het algemeen gezegd wordt. Deze gruweldaad bepaalt zich bij hen slechts tot het onthoofden der vijanden in den strijd, wier koppen als teekenen der behaalde zege of van aan den dag gelegden moed worden vertoond, en vervolgens voor het huis van den vorst op staken worden gezet, om tot afschrik zijner vijanden te dienen. Overigens vindt men onder hen weinig misdaden van criminelen aard; moord en plundering zijn op Timor bijna onbekend, waarvan

tot bewijs kan strekken, dat de vreemdelingen, vooral de Chinezen, slechts van een of twee volgelingen vergezeld, met hunne handelswaren het geheele land in de grootste veiligheid doorkruisen.

In het oog loopend is de eerbied, welken de onderdanen, vooral op Timor, aan hunne vorsten toedragen: zij beschouwen de vorsten als zonen der zon en geheiligd tot den troon, en de schending van dit regt zoude als de grootste heiligschennis worden aangemerkt.

De levenswijze van de bevolking op Timor en omliggende eilanden is zeer eenvoudig. Zij wonen in geen geregelde kampongs, maar leven verspreid door het geheele land, welligt omdat zij dikwijls van grond moeten verwisselen, om hunne djagongtuinen aan te leggen, en ook waarschijnlijk om zich te onttrekken aan de heerendiensten en andere willekeurige luimen der hoofden.

De woningen zijn in deze omstreken bijna overal gelijk, zijnde kleine hutten op houten stijlen gebouwd, met een dak van „bebak"-bladeren, dat bijna tot aan den grond reikt en tevens tot wand verstrekt; eene kleine opening dient tot eene deur, waardoor men eerder kruipen dan gaan kan. De hoofden bewonen echter betere huizen, die op sommige eilanden met „iedjoe" of „gemoetie" gedekt worden. De huizen zijn gewoonlijk voorzien van eene omheining van bamboe of van op elkander gestapelde koraalsteenen. De Inlanders hebben niet veel huisraad; een paar matjes om op te slapen, eenige manden van lontarbladen gemaakt om graan te bewaren, een parang, een boslemmermes, een geweer, dat niet allen bezitten, eenige aarden potten en pannen, een spinnewiel en een weefgetouw, ziedaar bijna alles, wat men in het huis van eenen gewonen Inlander vindt. Met han eten zijn zij ook niet zeer kiesch van smaak. Paardenvleesch is hun eene lekkernij, een goede vette zwarte hond is eene heerlijke beet voor de Savoenezen, en een stuk gedroogde walvisch die der Solorezen. Het wilde dier wordt niet gevild, maar met huid

en haar in stukjes verdeeld. Het hoofdvoedsel dezer eilanders is echter de Turksche tarwe; de rijst wordt slechts bij feestelijke gelegenheden gebruikt, en is de kost der voorname hoofden.

Hunne kleeding bestaat meest in grof linnen, waarvan de kleedingstukken door de vrouwen worden gemaakt. Het linnen van elk land wordt door een bijzonder patroon onderscheiden, bij voorbeeld de Timoreesche kleedjes hebben een' witten grond, versierd aan de randen met bloemwerk van roode en blaauwe schakering: de Rottinezen, Savoenezen en Sumbanezen hebben bijna dezelfde soort van kleedjes als de Timorezen, met dat onderscheid alleen, dat hunne kleedjes over het algemeen een' blaauwen grond hebben, met wit en rood bloemwerk aan de randen, of geheel in den vorm van een „tjendic „ of een Smirnaasch tapijt zijn gemaakt. Het linnen van de Solorezen is daarentegen wit met roode of blaauwe strepen, gelijk de gingam.

De Timorezen baden zich bijna nooit, en zijn over het algemeen niet zindelijk in hunne levenswijze. De mannen dragen een kleedje, hetwelk, boven de heup vastgemaakt, tot aan de knieën hangt, en een tweede dergelijk kleedje, doch minder breed, wordt als een band om de buik gewonden; het bovenste gedeelte des ligchaams blijft ongedekt. Aan de armen dragen zij ringen van ivoor en zilver, en over den linker schouder hangt een reiszak, die tot onder den arm reikt. Deze zak is gemaakt van een lap linnen van de grootte van een' neusdoek, waarvan de vier punten zijn vastgemaakt aan de einden van twee koorden, behangen met allerlei ringen van zilver, ivoor en hoorn, naar den smaak en de verkiezing van den drager. Deze zak schijnt een pronkstuk van den Timorees te zijn, en dient tot bewaring van alles, wat hij gedurende den dag noodig heeft. Hij is meestal vol van doosjes en kokertjes. De doosjes zijn van lontarbladeren en de koker van bamboe of kalabas, alles met veel smaak en netheid gemaakt en van fraai snijwerk

voorzien; deze doosjes en kokertjes bevatten kalk, sirie, tabak en andere kleinigheden. Ook vindt men in denzelfden zak een spiegeltje, een lepel van hoorn om mede te eten, en altijd hebben zij een of meer kokertjes met raauwe rijst gevuld, ten einde op plaatsen, waar zij vermeenen ziekten of andere onheilen aan te treffen, eenige korrels rond te strooijen, ten einde zoo doende het ongeluk te ontkomen. Ook dragen zij eenige welriekende bladeren bij zich, om den duivel af te weren.

De Timorees laat zijn haar zeer verwilderd opschieten, en vat de geheele massa te zamen met een' doek of lap linnen boven de kruin van het hoofd, latende het bovenste gedeelte goed door elkander verwarren, om een' hoog opstaanden bos van zamengepakt gekruld haar op het hoofd te vormen, waardoor hij een zeer woest voorkomen krijgt. Deze bos haar dient hem ook voor een hoofdkussen, en moet bijzonder dienstig zijn tegen de stralen der brandende zon, die in October en November hier eene geweldige kracht heeft.

De Rottinezen en Savoenezen hebben bijna dezelfde kleeding als de Timorezen, met uitzondering dat de Rottinezen lang haar dragen, hetwelk zij behoorlijk kammen en onderhouden, en zich met eenen hoed dekken, gemaakt van lontarbladen of geitenvel, of ook wel van zeildoek. De Savoenezen onderscheiden zich van al de overige volkeren in deze omstreken door hunne zindelijkheid, en zijn tevens de schoonste menschen onder deze eilanders; zij reinigen zich dikwijls door te baden, en onderhouden het haar, dat zij met een' doek bedekken, met welriekende olie. Ook de Solorees dekt het hoofd met een' doek, en bindt soms het haar te zamen met een lontarblad. Zijne gewone kleeding is eene zeer wijde broek, veel naar een' zak gelijkende, met eene korte verdeeling tusschen de knieën, gelijk de dragt van de Turken. Omtrent de kleeding der hoofden is hiervoren reeds gesproken.

De vrouwen zijn in deze landstreken zeer ijverig, minzaam en gedienstig. Zij zijn ook niet zoo gebonden aan die slaafsche ingetogenheid, waartoe hare sekse in andere deelen van Indië door wangunst of zucht naar voordeel wordt gedwongen: zij dansen en zingen in het openbaar, gezamentlijk met de mannen, en met in acht neming van alle welvoegelijkheid. Zij beminnen de bloemen buitengewoon, en zijn zeer net op het haar, hetwelk zorgvuldig wordt onderhouden en opgezet met een' ronden knoop van achteren, gelijk de „kondé" der slavenmeiden op Java.

De kleeding van eene Timoreesche vrouw van rang bestaat in een kleedje in de rondte gestreept, een wit baaitje met lange mouwen, terwijl een tweede kleedje, meestal met rood bloemwerk geschakeerd, zoodanig kruiselings over de borsten wordt geslagen, dat men zou meenen, het een tweede baaitje zonder mouwen was. Twee lange kraalsnoeren hangen kruiselings over rug en borst, terwijl verscheidene kleinere snoeren kralen den hals versieren, en eene zeer dun geslagen gouden plaat, van de grootte van een' pannekoek, op den boezem hangt. Boven den elleboog aan de beide armen draagt zij dikke zilveren ringen, en aan de handgewrichten verscheidene ringen van ivoor en zilver. De ooren zijn versierd met lange snoeren kralen, met stukjes goud er aan, en het hoofd is omwonden met een' gevouwen doek, die het voorhoofd dekt, en onder de „kondé" van achter geknoopt wordt. Op dezen doek aan het voorste gedeelte wordt een gouden of zilveren versiersel in den vorm eener halve maan vastgehecht, en het haar wordt met veel bloemen versierd.

De Rottineesche vrouwen kleeden zich bijna als de Timoreesche, met dit onderscheid alleen, dat zij onder de knieën bij wijze van kousebanden eenige snoeren kralen dragen, en boven de enkels twee ringen van goud of zilver hebben; bij feestelijke gelegenheden dragen zij een baaitje zonder mouwen met banden van voren, hetwelk geheel van veelkleurige kralen is zamenge-

steld, en bijna zes pond weegt; ook hebben zij dan een' krans van kralen om het hoofd, die het haar te zamen houdt.

De Savoeneesche vrouwen zijn veel eenvoudiger in hare kleeding, en dragen het haar met eene scheiding van het voorhoofd tot aan de kruin door het midden loopende, en gebonden van achteren met een' knoop, die op den nek hangt; het is een groot sieraad bij deze vrouwen om de voorste tanden geheel weg te vijlen, zoodat men er niets meer van kan zien dan het tandvleesch. De dagelijksche kleeding der vrouwen over het algemeen bestaat in een enkel zakvormig kleedje, dat over de heupen met een koord of band aan het lijf wordt vastgemaakt, en waarvan het onderste gedeelte tot aan de enkels hangt en het bovenste de borsten bedekt.

De dagelijksche werkzaamheid der mannen bestaat in het bouwen van huizen, in het aanleggen en bereiden van rijst- en djagongvelden, het tappen van „toeak”, het aankweeken van paarden, karbouwen, schapen en geiten en in alle verdere velddiensten.

Aan de vrouwen is opgedragen het planten van de padie en djagong, het inzamelen en naar huis brengen van den oogst, het weven van de noodige kleedingstukken voor de huishouding, het maken van de noodige matjes en manden voor huisgebruik, het planten van tabak, katoen en indigo, het zorgen voor de varkens, het koken en alle verdere huisdiensten, zoodat over het algemeen de vrouwen meer te doen hebben dan de mannen

Wat hunne wapens en wijze van oorlogen betreft, in het oostelijk gedeelte van Timor en op de eilanden van Solor en omstreken, gebruikt men den pijl en boog met een langwerpig schild, van zeer ligt hout gemaakt. De pijl van den Solorees wordt van een hard riet vervaardigd, voorzien aan de punt met een stuk scherp gemaakt kippen- of geitenbeen, of ook wel van ijzer, hetwelk in het riet zoodanig wordt ingestooten, dat het bij de voeging ligt kan breken; de boog is

meestal van bamboe gemaakt, en het touw of de pees wordt vervaardigd van de hangende wortels van den „noenoek„-boom, eene soort van „waringie„. In het westelijk gedeelte van Timor en op de overige eilanden zijn deze wapens echter onbekend; bijna overal is daar het gebruik eene wet geworden, dat elk weerbaar man een schietgeweer moet bezitten, zonder hetwelk hem weinig aanzien in de maatschappij wordt toegekend. Voorts hebben zij de „espada„, eene soort van houwer, gelijk aan dien, welke door het volk van Mangindanauw of eigenlijk door de zeeroovers wordt gebruikt en „soendrees„ wordt genoemd, als mede de „azagai„, zijnde eene ligte piek.

Hunne wijze van oorlogen mag wel op de eene plaats met de andere eenigzins verschillen, maar de daadzaken en gevolgen, welke daaraan verbonden zijn, komen over het algemeen op hetzelfde neder.

Daar de onbepaalde magt, die de vorsten over hunne ondergeschikten in deze landstreken uitoefenen, hun ruime middelen verschaft, om aan hunne onbeschaafde hartstogten den ruimsten teugel te vieren, zoo is ligt na te gaan, dat onder eene zamenleving, waar het regt van den sterkste het meest geldig is, vele oorlogen en oneenigheden moeten plaats hebben. Wanneer een Radjah van Timor oorlogen wil, laat hij eerst zijne ondergeschikte hoofden en de „orang branie„ verzamelen, en maakt hen bekend met de redenen, waarom hij den oorlog verklaart; daarna worden de Goden geraadpleegd en de ingewanden der offerdieren onderzocht, en als de waarnemingen geen kwade voorteekens aanduiden, dan trekt het leger naar het veld als een troep wilde menschen, maakt veel geraas en leven, en verniélt alles wat het van den vijand tegenkomt. Den vijand genaderd zijnde, blijft het leger staan, en eenige der „orang branie„ treden voor en beginnen met een aantal scheldwoorden hunne tegenpartij tot een kampgevecht uit te dagen; dan hiertoe komt het nooit, daar zij nimmer openlijk vechten. Na

afloop van dezen woordenkrijg trekken de „orang branie” terug en verbergen zich achter hinderlagen, om eene gunstige gelegenheid af te wachten, ten einde een’ uitval te doen; en dit duurt zoo lang, tot dat zij een of twee koppen van den vijand zijn meester geworden, onverschillig of die van vrouwen, grijsaards of minderjarigen zijn; daarop keeren zij naar huis terug, en brengen den Goden offers toe voor de behaalde zege. De vijandelijke koppen worden bij de naburige vorsten rondgedragen als blijken van hunnen heldenmoed, en overal waar zij komen worden maaltijden aangerigt als een blijk van onderscheiding. Zij dansen en zingen om deze koppen, en heffen een soort van treurlied aan, waarbij, onder zoo veel barbaarschheid, ook veel gevoel van menschlievendheid aan den dag wordt gelegd. Bij voorbeeld, zij beklagen het lot van hunne vijanden. Zij verontschuldigen zich over het vergoten bloed, en vragen aan de ontrompte koppen, waarom zij hunne vijanden zijn geworden, en of het niet beter ware geweest, indien zij goede vrienden waren gebleven.

Na afloop der feesten, die soms tot eene maand duren, worden de koppen aan eenen staak gehangen, die daartoe voor het huis van den Regent staat.

Hiermede eindigt de oorlog, namelijk wanneer de aldus overwonnen vijand tot reden wil komen; anders wordt bij gelegenheid de krijg op dezelfde wijze hervat.

Het regt der volkeren of stilstand van wapenen wordt weinig door hen geëerbiedigd, ofschoon het gebruik onder hen medebrengt, de onschendbaarheid van een’ afgezant te erkennen. Het teeken van toelating van een’ gezant is het verwisselen van den siriezak, tusschen de wederzijdsche afgevaardigden. Zij dossen zich in hunne beste kleederen uit, wanneer zij ten oorlog trekken, en hunne voorvechters onderscheiden zich in het bijzonder door hunne kleeding en wapenrusting. Den voorvechter noemt men op Timor „orang branie”

of „meo„; zijne wapens bestaan uit een schietgeweer of donderbus, eene piek en eene „espada„; het gevest van de „espada„ is behangen met rood geverwd bokkenhaar, en op het midden van de scheede pronkt een lange pluim van allerlei vogelvederen, doorvlochten met rood geverwd bokkenhaar en zilveren takjes, welke pluim, als de „espada„ horizontaal gehouden wordt, regt op staat, en anders achteruit steekt, en als het ware tot eene vlag dient. De „espada„ hangt over den linker schouder, en wordt met een' linnen gordel aan de zijde vastgemaakt. Boven de enkels draagt hij zilveren ringen, en onder de knieën worden snoeren van kleine koperen belletjes gebonden. Aan de beide armen, boven den elleboog, draagt hij vele zware ringen van ivoor of zilver: ook de gewrichten worden versierd met ringen, doch van mindere grootte.

Zijne kleeding bestaat uit een kleedje, dat met een' lederen buikgordel aan het lijf wordt vastgemaakt, en tot onder de knieën hangt. Aan den buikgordel heeft hij een patroontasch tot berging van kruid en lood, en daar naast hangt een hoorn met fijn kruid voor de pan. De patroontasch is versierd met koperen en zilveren knoopen. Soms draagt hij een' zilveren buikband. Het ligchaam wordt bedekt met een' rok zonder mouwen, meest van rood laken of fluweel gemaakt, en versierd met passement en zilveren knoopen, waarvoor liefst de nieuwe Nederlandsche halve gulden-stukjes gebruikt worden; op het hoofd draagt hij eene hooge muts, die kegelvormig oploopt. Deze muts wordt van lontarbladeren gemaakt, en vervolgens met verscheidene doeken van buiten bedekt; eenige stukjes goud - en zilverpassement, fluweel, rood en blaauw laken, die in allerlei figuren er aan genaaid worden, dienen tot versierselen, en eenige zilveren of gouden platen, die aan de muts worden gehangen, dienen tot onderscheiding van den moed des dragers.

De „orang branie„ van de Rottinezen en Savoenezen dost zich

bijna op dezelfde wijze uit als de Timorees, met uitzondering dat de Savoeneesche veldheeren, „monobanie" genaamd, ringen van goud, zilver en kralen onder de knieën binden; aan de armen dragen zij mede ringen met doeken behangen, en op het hoofd verscheidene doeken over elkander gebonden, in den vorm van een' tulband, pronkende met eene groote halve maan van goed goud, welke op den tulband boven het voorhoofd wordt geplakt. Over het algemeen gaat de Savoeneesche „monobanie" rijker uitgedost dan de Timoreesche „orang branie".

De Soloreesche veldheeren onderscheiden zich door een „katagole" of „nedok", zijnde eene hoofddragt, die als een band het voorhoofd tot bij de ooren dekt, en met koorden achter het hoofd wordt vastgemaakt. Deze band wordt van hoorn gemaakt, en is omwonden met linnen of rood laken; daaruit verheffen zich drie, ook met laken bekleede, uitstekende takken, ter hoogte van bijna een voet, waarvan de middelste en meest uitstekende vlak boven het voorhoofd komt te staan, en de twee anderen naast de ooren. De einden van deze uitstekende takken zijn voorzien van vlaggetjes, terwijl zij op zijde, langs de ooren, met rood geverwd bokkenhaar worden behangen; overigens is deze hoofdband versierd met kralen en vogelvederen van verschillende kleuren. Zij dragen aan de linker zijde den pijl en boog, eene lans, een ligt langwerpig schild, en aan de regter zijde de bloote „espada" of kléwang, en dekken zich met lontarbladeren, die in verschillende rigtingen hangen, en hun een zeer woest voorkomen geven.

Onder de vermaken dezer eilanders behooren voornamelijk het dansen en zingen; het dobbelen is hun niet geheel onbekend, zoo als blijkt uit verschillende benamingen, die zij van de Europeanen en Chinezen hebben overgenomen, doch het wordt weinig gedaan.

In de toonkunst zijn zij nog zeer ten achteren; vijf of zes stuks kleine Javaansche gongs, bijna van gelijke grootte en toon, en een trom maken genoegzaam al hunne muzijkinstrumenten uit.

Onder het dansen vormen zij, door elkander bij den arm te houden, eenen cirkelvormigen kring, waaraan zoo wel mannen als vrouwen deel nemen; maar ze zijn niet door elkander gemengd, daar de mannen naast elkander staan, en de vrouwen ook alleen blijven. Een man staat in het midden van den kring, en heft een gezang aan, dat door de overigen in koor wordt beantwoord; dit noemt de Timorees „tonatona„. Op de maat van dit gezang, hetwelk soms van slagen op de gong vergezeld gaat, danst men in de rondte, met eene zachte beweging en regelmatige stappen, geëvenredigd aan de maat van de muzijk. De gezangen zijn zeer eentoonig, doch niet ontbloot van melodie; vooral dat gedeelte, hetwelk door de vrouwen wordt gezongen, is niet onaangenaam voor het gehoor.

De Rottinezen zijn in hunne vermaken beschaafder dan de Timorezen: zij hebben, behalve den zoo even beschreven ronden dans, het toernooispel voor de mannen, en nog een' dans, de „poekolgong„ genaamd, die zoo wel door mannen als vrouwen wordt uitgevoerd, en waarbij veel beweging van handen, voeten en ligchaam wordt vereischt, om de maat van de muzijk bij te houden.

De Solorezen zijn daarentegen in hunne vermaken zeer woest. Zij dansen mede in eenen kring van mannen en vrouwen hand aan hand, op de maat van eene trom, waarop door twee personen, ieder met twee stokjes in de hand, met geweld wordt geklopt, welke muzijk ook van slagen op de gong en van gezangen vergezeld gaat. De kring wordt niet geheel gesloten: er blijft altijd eene opening, welke door een' voorvechter, met zijne „katagole„ op het hoofd en een' blooten klewang in de hand, al dansende wordt bewaakt.

De meeste dansers zijn met lontarbladen behangen, en hebben aan de knieën bossen van bokkenhaar gebonden; het schijnt dat zij zich er op toeleggen, om zichzelven een woest voorkomen te geven, en ten einde dit oogmerk nog meer te bevorderen, maken zij, zonder onderscheid van sekse, ruim gebruik van sterken drank. Over het algemeen zijn de Inlanders van deze gewesten daarvan groote liefhebbers, en met een enkel glaasje arak kan men van een' Solorees meer gedaan krijgen; dan met een hand vol geld van een' Javaan. Bij gebrek aan arak gebruiken zij „laroe", zijnde het met kruiden gegiste vocht van den lontarboom, anders „toeak" genoemd. Al de vermaken en feesten in deze omstreken gaan vergezeld van eene vrijheid en ongekunstelde blijdschap, welke alleen aan kinderen eigen is.

De huwelijken geschieden hier, even als op vele plaatsen van Sumatra, door de betaling van eene zekere som gelds aan de ouders van het meisje, hetgeen op Sumatra „djoedjoer" en hier „bellies" wordt genoemd.

Op Timor wordt de „bellies" gesteld op ƒ 30 tot ƒ 80, naar gelang van den rang der ouders. Er worden ook huwelijken voltrokken zonder dadelijke voldoening van de „bellies", in welk geval de man de ouders van de vrouw volgt, en de kinderen van een dusdanig huwelijk zoo lang bij de ouders van de vrouw blijven, tot dat het bedrag van de „bellies" voldaan is.

De gemeene man neemt in deze omstreken slechts ééne vrouw, doch onder de hoofden, en vooral onder de Regenten, is de veelwijverij zeer algemeen.

Bij geboorten worden geen bijzondere ceremoniën in acht genomen; soms geeft men een klein feest op den zevenden dag na de geboorte, wanneer het kind een' naam bekomt.

Bij de begrafenis hunner lijken doet de vrees voor eene onzigtbare tegenwoordigheid der geesten van overledenen, hen vele plegtigheden in acht nemen. Op Timor geven, bij het

overlijden van eenen regerenden Vorst, de huisgenooten hunne droefheid te kennen door luide te gillen, terwijl er tevens veel geschoten wordt uit handgeweer en klein geschut. Van allerwegen komen de menschen om hunne deelneming te betuigen in het droevig voorval, en worden dan op ruime maaltijden onthaald; de hoornen en de pooten der dieren, bij dusdanige gelegenheid geslagt, worden naar het offerhuis gebragt. Daarna wordt het lijk met de beste kleederen opgetooid en op eene tafel gelegd; de oogen, neus, mond, ooren en borst worden bedekt met de rijkssieraden, bestaande uit eenige gouden en zilveren platen, en de hals wordt omhangen met snoeren van goud en kralen. Aldus blijft het lijk twee dagen liggen, om aan het publiek vertoond te worden, waarna het in eene kist wordt gesloten en in een daartoe afgezonderd huis bewaard, om na de benoeming van eenen opvolger te worden begraven.

Gedurende deze plegtigheid worden er maaltijden gegeven, en wordt er veel geschoten. De opvolger benoemd zijnde, worden de noodige voorbereidingen gemaakt tot de begrafenisfeesten, waartoe men den Resident, de ambtenaren en burgers, en al de Radjah's en hoofden van den omtrek mede uitnoodigt. Elk genoodigde wordt bij zijne aankomst begroet met een saluut uit handgeweer of klein geschut. De benoodigden verzameld zijnde, wordt ieder hunner, naar zijnen rang, een geschenk aangeboden, bestaande uit gouden en zilveren platen, snoeren van kralen en kleedjes. Zijn de gasten hiermede tevreden, dan wordt het lijk naar het graf gedragen; doch wanneer een hunner weigert het hem aangeboden geschenk aan te nemen, dan wordt het zoo lang verdubbeld tot dat hij bevredigd is, want voor dat al de gasten er genoegen mede nemen, mag het lijk niet weggedragen worden.

Na afloop van deze pligtpleging wordt de kist met het lijk uit het huis gedragen; men begint onophoudelijk te schieten, de vrouwen heffen een luid gegil aan, en met eene gemaakte gevoeligheid trachten zij den dragers het weg-

brengen van de kist te beletten. Doch na een' tijd lang als het ware met de dragers geworsteld te hebben, nemen zij het voorkomen aan, als of zij van vermoeidheid bezweken, en na dat ze aldus den strijd hebben opgegeven, vervolgen de dragers hunnen weg naar het graf. Nadat het lijk in het graf is neergelaten, wordt het met aarde bedekt, en plaatst men daarop wat rijst, kippen, klappers, sirie, pinang, enz., onverschillig of de overledene een Christen of Heiden was. Daarna keeren allen, die het lijk vergezeld hebben, naar het sterfhuis terug, om deel te nemen aan de vrolijke maaltijden, die daarop volgen en verscheidene dagen duren, en waarbij veel gedronken en gespeeld wordt Onderwijl schiet men nog onophoudelijk, en bij het heengaan van elken gast wordt een saluut gedaan.

Ten aanzien van den gemeenen man worden geen plegtigheden in acht genomen; hij wordt eenvoudig onder de aarde begraven, waarna soms een eenvoudige maaltijd gegeven wordt.

Wat landbouw en nijverheid betreft, op weinig plaatsen in Nederlandsch Indië zal men de bevolking in het vak van landbouw zoo ver ten achteren vinden dan in deze gewesten. De eerste stap tot eene geregelde uitbreiding van dit bedrijf is zelfs nog niet gedaan: wij bedoelen namelijk de geregelde verdeeling van den grond en de onschendbaarheid van het bezit. De bevolking bestaat echter niet uit visschers of zwervende herders, want zij leeft in min of meer geregelde maatschappijen, en de landbouw, hoe gebrekkig ook, is de voorname zorg harer werkzaamheden. De vorderingen, die de Inlanders tot nog toe in de landbouwkunde hebben gemaakt, zijn zoo onvolmaakt, dat het bijna niet de moeite waardig is, er eenig gewag van te maken. De ploeg is onder hen nog niet bekend; de padie en djagong zijn de voornaamste voorwerpen van landbouw. Zij planten de padie op natten en droogen grond, hetgeen door hen wordt genoemd „padie-air" en „padie-oedjang"; de djagong wordt geplant op hoogen, meest

klipachtigen grond, en de velden noemt men „kebon djagong”. De opbrengst der natte velden wordt geschat op acht-en-twintig tot tachtig-voudig, en die der drooge velden van tien tot vijftien. Deze geringe opbrengst is niet zoo zeer aan de hoedanigheid van den grond toe te schrijven, dan wel hoofdzakelijk aan de gebrekkige wijze der bewerking van de velden.

De bereiding van een nat veld voor het planten van padie geschiedt als volgt. In de maand Februarij, wanneer de grond door den regen zacht is gemaakt, worden eenige karbouwen in het te bereiden veld gejaagd, en eenige dagen daárop gelaten, om de aarde los te maken. Nadat aldus de grond van het veld zeer zacht is getrapt, wordt de padie, die tot zaad moet dienen, er op rondgestrooid; op sommige plaatsen echter laat men het zaad eerst op een afzonderlijk stuk grond opschieten, om daarna te worden verplant. Na de planting wordt het veld aan de zorg der natuur overgelaten, zonder dat men zich bekommert over het wieden of uitroeijen van het onkruid, dat te gelijk met de padie opschiet. De oogst wordt ingezameld in de maanden Julij en Augustus, wanneer vrouwen en kinderen zich bij een verzamelen, om de padie van de halmen te stroopen en in manden te bewaren.

De hooge landen ondergaan bijna dezelfde bewerking als de gaga's op Java. Wanneer men namelijk een' dusdanigen grond wil bebouwen, worden de hooge boomen omgehakt, en nadat ze droog zijn, verbrand; vervolgens wordt het veld gezuiverd van de onafgebrande stompen en takken, waarna men er djagong, padie, gierst, tabak, katoen en eenige groenten door elkander op plant. Het bebouwen van meerder grond dan noodig is voor de behoeften, beschouwt de Timorees als eene heiligschennis, terwijl de toelating van een' vreemdeling op zijn veld ook bij hem als zoodanig doorgaat. Zeker eene vernuftige uitvinding, want daar de wetten van het land ontoereikend zijn, om hem te beschermen tegen willekeurige schending van zijn' eigendom, neemt hij het bijgeloof te baat, om de onvolmaaktheid der wet aan te vullen.

Met betrekking tot de voortbrengselen van nijverheid der Inlanders valt ook weinig bijzonders te zeggen, daar onder hen tot nog toe geen manufacturen van eenig aanbelang voor den handel bekend zijn. De geringe industrie, die bij de bevolking wordt aangetroffen, moet echter aan geen gebrek van natuurlijk vermogen worden toegeschreven, maar wel aan de weinige aanmoediging, die zij onder eene onregelmatige en willekeurige regering, waarbij eigendommen en vermogen de grootste vijanden der bezitters zijn, daarbij vinden. Immers in de kleinigheden, welke door hen voor dagelijksch gebruik worden gemaakt, bespeurt men eenen graad van vindingrijkheid en smaak, die niet alleen bij eene toenemende beschaving veel belooft, maar ook de duidelijkste kenmerken draagt van eene hoogere vatbaarheid, dan die welke thans door hen aan den dag wordt gelegd. Het kappen van het sandelhout en de inzameling van de was der bijen maken thans de voornaamste takken der nijverheid van de Timorezen uit, die deze artikelen tegen vreemde manufacturen verruilen.

De veeteelt wordt ook door hen beoefend, en het maken van siroop uit het vocht van den lontarboom is, na den landbouw, eene van de voornaamste bezigheden der Rottinezen en Savoenezen.

De Solorezen generen zich met de vischvangst, en verkoopen de traan en het gedroogd vleesch van den walvisch. Het is in het oog vallend, dat, behalve de Solorezen die moedige zeelieden en goede visschers zijn, de bewoners der overige eilanden in deze omstreken geen werk van eenig aanbelang van de visscherij maken, te meer daar de zee alhier zoo rijk voorzien is van goeden visch.

Op al de in deze omstreken gelegen eilanden, vooral Rottie, wordt langs de kust eene genoegzame hoeveelheid zout voor eigen gebruik gemaakt, door uitdamping van zeewater met vuur doch voornamelijk in de zon, waartoe de luchtgesteldheid in de oostmoesson bijzonder geschikt is, daar het weder in dat jaargetijde zeer droog en

bestendig blijft. Het zout van Java, hetwelk zulk een aanzienlijken tak van handel in den Oosterschen archipel uitmaakt, heeft zijn' weg herwaarts nog niet gevonden, waarschijnlijk omdat het zout, dat hier gemaakt wordt, niet alleen van eene zeer goede hoedanigheid is, maar beter koop wordt geleverd, dan het van Java kan worden aangebragt. Goed wit zout wordt op Koepang tegen ƒ 4 de pikol verkocht. De Inlanders gebruiken hier echter weinig zout; de visch wordt ongezouten in de zon gedroogd, en daar zij meer aan de suiker gewoon zijn, zoo is het zout onder hen ook eene mindere behoefte dan bij de Oostersche volkeren in het algemeen.

Overigens maakt elk huisgezin voor eigen gebruik de noodige aarden potten en pannen, matjes en manden van verschillende grootte en gedaante van lontarbladen, alsmede siriedoozen, kleine mandjes en kokers van bamboe en kalabas, zeer fraai bewerkt en van bloemwerk voorzien. De Rottinezen maken ook van de „bebak”-bladen, op Java „gabang” genaamd, stroodoeken, en op Koepang worden zeilen voor kleine vaartuigen daarvan vervaardigd.

Het benoodigd linnen voor kleedingstukken wordt door de vrouwen gemaakt, wier taak het ook is, om den tabak te bereiden. De tabak is hier van eene goede hoedanigheid, en wordt fijn gesneden even als op Java, doch is evenwel niet zoo goed van smaak als de Javaansche, welligt omdat de wijze van bereiding niet goed gekend wordt; intusschen is de tabak een voornaam artikel van den handel der Savoenezen.

Het spinnen en weven geschiedt zeer gebrekkig, zijnde het gebruik van het spinnewiel in deze omstreken nog weinig bekend. De katoen wordt van de pit gezuiverd door middel van een werktuig, dat bijna hetzelfde is als op Java daartoe wordt gebezigd, namelijk eene houten stellagie met twee tegen over elkander liggende draaicijlinders, waartusschen de katoen wordt doorgehaald en van de pitten gezuiverd. De draad wordt gevormd met de vingers, en vervolgens aan stokjes in kleine

klossen gedraaid; daarna wordt het garen aan een houten raam gespannen en in strengels verdeeld, om voor het verwen bereid te worden. Om er de noodige verscheidenheid van kleuren aan te geven, worden die deelen, welke wit moeten blijven, of door eene tweede verwing eene andere kleur moeten ontvangen, met lontarbladen digt toegebonden, ten einde van de eerste kleuring vrij te blijven; daarna worden de strengels in de verftobbe gedaan, en na de vereischte vastheid van kleur verkregen te hebben, er uitgenomen en gedroogd; vervolgens worden de gekleurde deelen met lontarbladen toegebonden, en die deelen los gemaakt, welke door eene tweede verwing moeten worden gekleurd. Na het verwen wordt het garen in water gedoopt en vervolgens gebleekt: de schering wordt zonder kant gespannen, daar het gebruik hiervan nog niet onder hen bekend schijnt te zijn. De Inlanders kennen hier slechts twee soorten van kleur, blaauw en rood: het blaauw wordt bij fermentatie uit de indigoplant getrokken, die hier overvloedig in het wild groeit, en het rood van de „benkoedoe”, even als op Java.

Ambachtslieden van beroep worden onder de bewoners van Timor en onderhoorigheden niet gevonden, doch zij kunnen het hout vrij goed bewerken; hier en daar wordt een goud- of ijzersmid onder hen aangetroffen, doch de meeste gouden sieraden, bij hen in gebruik, zijn op het eiland Daoe gemaakt, waarvan de bewoners meest allen goudsmeden zijn. Op Koepang vindt men onder de Chinezen eenige timmerlieden, ijzersmeden en metselaars, die zich voor hunnen arbeid zeer duur laten betalen; de timmerlieden werken voor niet minder dan *f* 3 daags. Onder de slaven van de burgers vindt men ook eenige ambachtslieden. Het werken voor dagloon is onder de geheele bevolking onbekend, en nu voor het eerst op Koepang ingevoerd.

Even als onze kennis omtrent den wezenlijken toestand dezer landen nog onder eenen nevel van oppervlakkigheid be-

dekt ligt, zoo zijn ook de werkelijke voorwerpen van den handel alhier nog eene zaak van nadere navorsching. Het is echter bekend, dat sandelhout, was en paarden de voornaamste artikelen zijn, die voor den handel op Timor worden gevonden, waarbij nog gevoegd kan worden eene geringe hoeveelheid tripang, karet en vogelnesten.

De meest gewilde vreemde waren in den handel op Timor zijn: sterke dranken, grove lijnwaden, gekleurde hoofddoeken van Europeesch maaksel, kralen van onderscheidene soorten en grootte, Javaansch blik- en koperwerk, kap- en boslemmermessen en andere kleinigheden, terwijl vuurwapens en buskruid overal op Timor en omliggende eilanden eene goede markt vinden.

De handel op Timor wordt gedreven met Java, Balie, Celebes, de Molukken, Mauritius, Macao, Engeland, Port Jackson en de Zwaan-Rivier. Koepang mag als de voornaamste handelsplaats op Timor worden beschouwd. De geheele handel wordt er gedreven door een drie honderdtal Chinezen van Macao en twintig van Emoi, die zich te Koepang, Fialarang, Batoe-Gedeh en Dellie hebben gevestigd, en betrekkingen in de binnenlanden hebben aangeknoopt door huwelijken en anderzins. Ook eenige burgers van Koepang nemen een klein aandeel in den handel, doch hun gering kapitaal en mindere industrie plaatsen hen verre beneden hunne mededingers onder de Chinezen.

De handel met de bevolking geschiedt nog geheel door ruiling, en daar de waarde der goederen op geen maatstaf gesteld is, wordt zij bepaald naar de tijdelijke behoefte of begeerte van den kooper, waardoor dan ook moeijelijk na te gaan is, hoe groot de winsten zijn, welke door de handelaren alhier getrokken worden. Eene evenredigheid in geldswaarde, tusschen Inlandsche en vreemde producten, is bij de bevolking over het algemeen onbekend, en het geld zelf wordt door hen voornamelijk gebezigd, om het als sieraden te gebruiken, of wel tot het maken daarvan te versmelten. Tot

het drijven van handel begeven zich de Chinezen van Koepang naar de binnenlanden met hunne waren op paarden geladen, reizen van de eene plaats naar de andere, en verzamelen de ingeruilde producten aan de zeehavens, om ze met vaartuigen van Koepang te doen afhalen. Hiertoe vertrekken dan, in de maanden Maart en September, eenige kleine vaartuigen van Koepang naar de onderscheidene havens van Timor en omliggende eilanden, nemen de door de Chinezen aldaar verzamelde goederen in, en keeren terug in den loop der maanden April, October en November.

De waarde van den handel in de Portugeesche bezittingen kan niet met zekerheid worden nagegaan. Jaarlijks komt echter van Macao een schip te Dellie aan, en voorziet die plaats van de noodige Chineesche waren tegen ruiling van ongeveer 1000 pikols sandelhout en omtrent 500 pikols was.

Ook de waarde van den sluikhandel in deze omstreken is geheel onbekend. Zeker is het echter, dat het volk van Celebes en de Boeginezen, die zich op Balie en Floris hebben neergezet, jaarlijks met 200 groote padoewakans Timor en omliggende eilanden bezoeken, en veel verboden handel drijven, waarvan de meeste voordeelen door Singapore worden getrokken.

Het verkeer met de binnenlanden van Timor wordt door geen ketenen van hooge bergen noch groote rivieren of ondoordringbare wildernissen belemmerd, en daar de bevolking over het geheele land verspreid is, vindt men op dit eiland vele voetpaden, zoodat de reiziger, zoowel te voet als te paard zonder bijzondere hindernissen van Koepang naar Dellie gaan kan. De lage trap van beschaving, waarop de bevolking van Timor nog staat, en de geringe onderlinge eensgezindheid tusschen de verschillende landschappen op dit eiland, is echter oorzaak, dat de Inlanders voor als nog weinig gebruik maken van de gemakkelijkheid der communicatie, om hunne belangen te bevorderen. De op Timor gevestigde Chinezen trekken

hiervan het meeste voordeel, daar zij, slechts met eene pas van het bestuur op Koepang voorzien, het geheele land doorreizen, en overal de grootste veiligheid voor hunne personen en goederen ondervinden.

Timor werd in vroegere jaren, ten gevolge van vreemden naijver en eigenbelang, vaak geteisterd door vijandelijkheden, die in bloedige oorlogen eindigden, waardoor meer dan eens de krijgsmagten van de Hollandsche Maatschappij en die van het Portugeesch Gouvernement elkander op het slagveld ontmoetten, ieder somwijlen dertig of veertig duizend man sterk, om de wederzijdsche vermeende regten te handhaven. Dan langzamerhand, naar mate de zucht tot hooge winsten en uitbreiding van gezag en grondgebied verminderden, zijn ook de voornaamste aanleidende oorzaken tot oneenigheden uit den weg geruimd, waardoor de algemeene rust op Timor en onderhoorigheden sedert geruimen tijd ongestoord mag genoemd worden.

De Keizer van Sonobai en de Radjah van Amanoebang blijven echter niet wel gezind jegens den persoon van het bestuur te Koepang, want tegen het Gouvernement, dat zij, „mai bapa compagnie” (hunne ouders) noemen, zeggen zij zich nimmer vijandelijk te kunnen gedragen. Dan door de afvalligheid hunner onderdanen is hunne magt en hun gezag zoodanig verkleind, dat zij in hunnen tegenwoordigen toestand geen nadeel van eenig belang aan de algemeene rust kunnen toebrengen. Ook eenige landschappen op Rottie en Savoe leven met elkander in onmin wegens inbreuken op het regt van grondgebied en overtredingen van grensscheiding, doch deze twisten zijn mede van geringe beduidenis voor hen, die ze weten te regelen volgens de gebruiken en instellingen van het land.

Timor en onderhoorigheden door scheuringen uit meer dan eenen moederstam in een groot getal onafhankelijke landschappen verdeeld zijnde, zoo zijn de meeste geschillen, die onder de bevolking plaats vinden, over het regt van meerderhied en

grondgebied. Bij de beslissing in zoodanige twisten wordt veel voorzigtigheid, beleid en kennis van de Inlandsche huishouding vereischt, om partijen te kunnen bevredigen, zonder aanleiding tot misnoegen te geven. Het is hoofdzakelijk om hierin te voorzien, dat de regtbank te Koepang uit de meeste aanzienlijke Inlandsche hoofden is zamengesteld, ten einde, door het volgen van het gevoelen der meerderheid, het bestuur bij de behandeling van dergelijke zaken tegen alle beschuldigingen van onregtvaardigheid te kunnen vrijwaren.

Wat het regt der Nederlanders op Timor en onderhoorigheden betreft, zoo is het bekend, dat hun gezag in den jare 1613 aldaar gevestigd werd door zekeren APPOLONIUS, voerende het schip Vervier. Hij was de eerste Hollander, die te Koepang landde, en nam bezit van de Portugeesche sterkte, welke bij zijne nadering door de bezetting werd verlaten.

Genoemd regt is intusschen meer en speciaal gegrond op de giften van den vroegeren gebieder dezer landen, den Vorst van Ternate, en ook op de behaalde overwinningen door de wapens der O. I. Compagnie en op de gemaakte overeenkomsten met de Vorsten van Timor, zoo als zoude kunnen blijken uit de Generale Resolutie, genomen in Rade van Indië op den 5den Januarij 1753.

Koepang, de hoofdplaats der Nederlandsche bezitting op Timor, is gelegen op 10° 10′ zuider breedte en 123° 36′ ooster lengte van Greenwich.

Op eenen uitstekenden rotsachtigen hoek van den linker oever der rivier bevindt zich, vlak bij hare uitwatering, een onregelmatig vierkantig langwerpig fort met bolwerken en zonder gracht, Concordia genaamd, van koraalsteenen opgebouwd, en van binnen voorzien van verscheidene met pannen gedekte steenen woningen. De ligging van dit fort mag eenig voordeel hebben, om eenen buitenlandschen vijand het ankeren op de reede van Koepang te beletten, doch is geheel nutteloos

tegen eenen binnenlandschen vijand. Het fort wordt namelijk gedomineerd door eenige nabij gelegen heuvels, en is zoodanig ingesloten door de huizen der ingezetenen van Koepang, dat men die eerst voor een goed gedeelte zou moeten vernielen, om het geschut naar de landzijde te kunnen gebruiken, terwijl het volstrekt gemis van water binnen het fort de ondoelmatigheid zijner ligging nog grooter maakt.

Twee bronnen, niet ver binnen 's lands gelegen, vormen den oorsprong van de rivier van Koepang, en met nog eenige spruitjes vereenigd, loopt zij door het midden der hoofdplaats, om zich aan den voet van het fort in zee te storten.

Van de monding der rivier opgaande, loopt de grond aan den regter oever steil en rotsachtig op, hebbende verscheidene amfiteatersgewijze liggende goede steenen woningen met pannen en „bebak”-bladeren gedekt; terwijl aan den linker oever men eene kleine vlakte van zandgrond vindt, alwaar de Chineesche kamp en vele goede gebouwen staan. In het geheel telt men op de hoofdplaats, behalve de gebouwen in het fort, 72 vrij groote steenen woningen, waarvan 37 met pannen en 35 met „bebak”-bladeren zijn gedekt. Men vindt er ook eene fraaije kerk van de Gereformeerde gemeente en een' Chineeschen tempel, gelegen aan eene uitstekende rots, welke niet weinig tot verfraaijing van de plaats bijdragen. De straten zijn zeer naauw en bekrompen; de beste weg is die, welke langs het strand van de monding der rivier tot Oewa loopt, alwaar de Resident zijne woning heeft, welke weg omtrent 20 minuten gaans lang is.

Het grondgebied onder het onmiddellijk beheer van het bestuur te Koepang strekt zich uit langs de kust van Oesina tot Soelamoe, uitmakende eene uitgestrektheid van circa 35 Eng. mijlen in lengte, en eene in breedte.

De bevolking wordt gerekend op 8878 zielen, waarvan 66 afstammelingen van Europeanen, 1069 Inlandsche Christenen, 389 Chinezen van Macao, 81 Chinezen van Emoi, 4132 Azia-

tische vreemdelingen, 1929 Inlanders van de omliggende eilanden en 1212 slaven en bedienden.

Van de afstammelingen der Europeanen valt niet veel meer te zeggen, dan dat zij in kleur, doch nog meer in levenswijze, van hun oorspronkelijk geslacht zéér zijn afgeweken. De Inlandsche Christenen zijn menschen uit Timor en Rottie, die tot de Gereformeerde godsdienst zijn overgegaan; de meesten onderscheiden zich door Europeesche kleederdragt, hetgeen niet weinig bijdraagt om hun een hooger denkbeeld van zichzelven te doen vormen, dan van hunne Heidensche landgenooten. Onder de Chinezen vindt men eenige ambachtslieden, doch voor het grootste gedeelte zijn zij handelaars. Deze natie verloochent ook hier haren nijveren en werkzamen aard niet, doch door te veel toegevendheid eenigzins bedorven, verstouten zij zich soms, zich tegen de maatregelen van het bestuur te verzetten. De Aziatische vreemdelingen zijn menschen van Java, Celebes en andere plaatsen van den Oosterschen archipel buiten het gebied van Timor, die zich alhier hebben neergezet, en hun onderhoud zoeken in handel en landbouw. De Inlanders van de omliggende eilanden zijn gedeeltelijk een honderdtal Solorezen, die volgens een oud gebruik te Koepang tot heerendiensten worden gebezigd, onder een eigen hoofd staan, en om het jaar, soms ook om de twee jaar, worden afgewisseld; voorts Savoenezen en Rottinezen, die tot bewaking der grenzen tegen Amanoebang worden aangehouden.

Een gedeelte der Inlandsche Christenen op Koepang is in een burgercorps opgenomen, bestaande uit: 1 Kapitein, 2 eerste Luitenants, 8 tweede Luitenants, 1 oud Kapitein, 1 oud tweede Luitenant, 1 sergeant-majoor, 7 sergeanten, 7 korporaals en 136 manschappen, uitmakende te zamen 164 koppen.

Alle vrijgegevene Mahomedaansche slaven en vreemdelingen van hetzelfde geloof en hunne afstammelingen zijn gevormd in eene compagnie Papangers, bestaande uit: 1 Kapitein, 1 eerste Luitenant, 8 sergeanten, 11 korporaals en 146 man-

schappen, uitmakende te zamen 167 koppen. Voorts heeft men twee compagniën Mardijkers, „Soebadalle" en „Oedalle" genaamd; de eerste is zamengesteld uit vreemde Heidenen en hunne afstammelingen, waarvan velen Christenen zijn geworden, en bestaat uit: 1 Kapitein, 1 Luitenant, 3 onderofficieren, 4 sergeanten, 4 korporaals en 36 manschappen. De tweede bestaat uit vrijgegevene Heidensche slaven en hunne afstammelingen, en telt: 1 Kapitein, 1 eerste Luitenant, 2 tweede Luitenants, 1 vaandeldrager, 1 adjudant, 4 sergeanten, 6 korporaals en 150 manschappen.

De officieren van al deze corpsen worden benoemd en afgezet naar goeddunken van den Resident. Hunne uniform is dezelfde als die der officieren van de schutterij te Batavia. De compagnie burgerij heeft een vaandel met de wapens van de Oost-Indische Compagnie. De manschappen zijn ongeoefend in de handgrepen van het geweer, doch weten eene gepaste orde in het gelid te bewaren.

Onder de burgers der hoofdplaats vindt men weinig welgezetene menschen; de meesten leven in armoede en zoeken hun bestaan in den landbouw, doch voornamelijk in den arbeid van anderen. De vrouwen verkoopen of laten verkoopen gebak, bloemen en andere kleinigheden, om in de kosten der huishouding te gemoet te komen. Het overige gedeelte van de bevolking van Koepang geneert zich met den landbouw, waartoe de vlakten van Babaauw, Prettie en Soelamoe meest gebezigd worden. De Solorezen maken echter hierop eene uitzondering. Zij zijn de visschers van Koepang, en dienen als matrozen op de vaartuigen voor de kustvaart; zij zijn ook goede timmerlieden, om kleine Inlandsche vaartuigen te bouwen.

Te Koepang worden aan de beide oevers van de rivier bij de monding vele vaartuigen gebouwd, van de grootte van een tot twintig kojangs, waardoor dit gedeelte van de rivier het aanzien van eene vrij levendige timmerwerf heeft.

De voornaamste takken van 's lands inkomsten op Timor

bestaan in de regten op den handel en de verpachting van eenige middelen te Koepang. Na de afschaffing van het monopolie in 1792, kwam in 1799 de Heer LOSTETH als Kommissaris op Timor, om 's lands inkomsten te regelen, en door hem werd het middel der in- en uitgaande regten aan de Chinezen verpacht. Deze wijze van belasting op den handel is blijven voortduren tot den jare 1825, en heeft nimmer boven de ƒ 11,000 jaarlijks opgebragt. Van 1828 af is dit middel, op voordragt van den Heer KRUSEMAN, onder het onmiddellijk beheer van het Gouvernement gebragt, doch daar geen nieuwe bepalingen gemaakt werden voor de wijze van heffing der regten, heeft men hieromtrent tot heden toe de pachtvoorwaarden van 1799 opgevolgd. Volgens deze voorwaarden werden alle goederen, onverschillig van welke plaats, bij den invoer over land of zee, met 6 percent belast, uitgezonderd de goederen van Java en Madura, die van deze belasting vrij bleven, krachtens publicatie van den 9den Julij 1822. Op den uitvoer van alle goederen werd 4 percent geheven.

Het stelsel van belasting op den handel te Koepang niet alleen in strijd zijnde met de aangenomen beginselen op Java, maar ook moeijelijk voor de administratie, werd in 1832 door een ander vervangen, gewijzigd naar de bestaande verordeningen deswegens op onze overige buitenbezittingen.

In 1825 heeft het middel der in- en uitgaande regten te Koepang opgebragt . . . . . ƒ 13097.16

in 1826	〃 11671.—
〃 1827	〃 16060.64
〃 1828	〃 17526.56
〃 1829	〃 27600.40
〃 1830	〃 30672.93
〃 1831	〃 19049.36

De overige middelen van 's lands inkomsten bestaan in de verpachting van sterke dranken en tapneering, het slagten van

vee, het hoofdgeld der Chinezen en het stempelen van waskaarsen, welke pachten gezamentlijk hebben opgebragt:

in 1825	*f* 2785.—
〃 1826	〃 2710.—
〃 1827	〃 2351.—
〃 1828	〃 1930.—
〃 1829	〃 2440.—
〃 1830	〃 2500.—
〃 1831	〃 2255.—

In 1838 werd de pacht van amfioen en topbaan ingevoerd, en bragt in dat jaar *f* 6210 op.

De overige inkomsten zijn van weinig belang, bestaande in het debiet van zegels en jaarpassen, 's Heeren geregtigheid en collaterale successie.

De jaarlijksche inkomsten van het Gouvernement te Koepang kunnen worden gesteld op *f* 33,278 en de uitgaven op *f* 22,427.

Deze inkomsten zijn echter voor meerdere uitbreiding vatbaar. De verpachte middelen werken thans niet verder dan binnen de enge palen der hoofdplaats, doch door meerdere énergie van het bestuur zoude het niet moeijelijk zijn, ze verder vruchtbaar te doen zijn. Op geheel Timor en onderhoorigheden vindt men niet ééne passar, en het doen aanleggen van dusdanige openbare verkoopplaatsen zoude nieuwe bronnen van indirecte inkomsten voor den lande kunnen openen. Ook ware het te beproeven, of door het afschaffen van de bestaande heerendiensten en andere verpligtingen, eene meer directe belasting niet kon worden ingevoerd, waartoe de bevolking van Rottie niet geheel ongenegen is bevonden.

De Gereformeerde godsdienst, welke door de Christenen op het Nederlandsch grondgebied wordt beleden, was door eene achttienjarige verwaarloozing onder de ingezetenen van Koepang zeer ten achteren geraakt, waardoor zij tot eenen zoodanigen

trap van ongebondenheid waren gezonken, dat daarvan, ondanks de ijverigste pogingen van de kerk sedert 1819, nog de duidelijkste sporen worden aangetroffen. In dat jaar vestigde zich te Koepang de leeraar P. Le Bruin, die de gemeente aldaar organiseerde, en uit hun midden eenen kerkeraad vormde. Door zijne medewerking heeft men, met bijdragen der gemeente en Inlandsche Regenten, het thans alhier bestaande kerkgebouw, hetwelk ruim 400 menschen kan bevatten, in 1826 voltooid. Deze kerk heeft in 1828 van het Rotterdamsche zendelinggenootschap een fraai orgel ten geschenke ontvangen, waarvan echter thans geen gebruik wordt gemaakt, bij gebrek aan iemand die het bespelen kan.

De leeraar Le Bruin heeft zich, gedurende zijn tienjarig verblijf te Koepang, zeer verdienstelijk gemaakt door de bekeering en opleiding der Inlandsche Christenen, die op het Nederlandsch grondgebied van Timor worden gevonden. Om hiertoe te geraken, had hij verscheidene scholen, zoo op Timor als op Rottie, opgerigt voor het onderwijs der kinderen van de Inlanders, hoofdzakelijk in de godsdienst, tot welk einde door den predikant Kam van Amboina eenige schoolmeesters waren gezonden.

Na zijn algemeen betreurd overlijden in 1829, ging de betrekking van zendeling-leeraar voor Timor over op den zendeling J. C. Terlinde, een jong mensch van 29 jaren, wiens onberispelijk gedrag, buitengewone ijver voor de godsdienst en zeldzame bekwaamheden hem tot een sieraad van zijnen stand maakten. Bij eene goede kennis zijner moedertaal, het Hoogduitsch, voegde hij eene grondige kennis van de Hollandsche, en is ook geen vreemdeling in de Fransche, Engelsche en doode talen; hij is ervaren in het hoog-Maleisch, spreekt de taal der Rottinezen, en bij al deze kundigheden is hij niet onervaren in de dicht- en muzijkkunst.

Deze bekwame opvolger van den verdienstelijken Le Bruin zag spoedig in, dat het weinig moeite zoude kosten, om de

Heidenen in deze gewesten door den doop in den rei der Christenen te doen scharen, doch tevens begrijpende, dat het sacrement des doops, zonder een voldoend onderwijs in de grondbeginselen der Christelijke leer, de menschen slechts tot bedorven leden der maatschappij vormt, heeft hij er zich minder op toegelegd, om den heiligen doop uit te breiden, dan wel om door goed onderwijs de Inlanders tot een' hoogeren trap van verlichting te brengen, ten einde hen daarna door eigen overtuiging het Christendom te doen omhelzen.

Met eene korte algemeene beschouwing zal ik deze beschrijving van Timor eindigen.

Gelijk wij reeds zagen, kan de bevolking van Timor en onderhoorigheden worden geschat op 1,576,012 zielen, waarvan 1,009,474 onder den invloed staan van het Nederlandsch Gouvernement, en 566,538 buiten hetzelve. Het zal genoegzaam gebleken zijn, dat deze landen de vereischte geschiktheid voor handel en cultuur bezitten, waarin echter voor als nog weinig vordering is gemaakt, ten gevolge van den onbeschaafden toestand der beevolking.

Het zal dan ieder oplettend beschouwer van den voortgang der menschelijke beschaving onbegrijpelijk voorkomen, hoe een land, zoo ruim bedeeld en redelijk wel bevolkt, na twee eeuwen onder Nederlandschen invloed te hebben gestaan, nog zoo verre ten achteren is in welvaart en beschaving.

Ik zal trachten eenige denkbeelden hierover te ontvouwen, en nagaan, of zulks aan plaatselijke gebreken, dan wel aan andere omstandigheden moet worden toegeschreven.

Indien men tot een' algemeenen regel wil aannemen, dat de natuur alom den mensch met de noodige rede heeft begaafd, om als het ware instinctivelijk door vlijt zijnen toestand te verbeteren, en dat hij slechts door omstandigheden genoodzaakt wordt, om van deze natuurdrift af te wijken, dan moeten wij onderzoeken, of in den zedelijken aard van de bewoners dezer lan-

den iets gevonden wordt, dat als strijdig mag worden beschouwd met dit grondbeginsel, ten einde daaruit af te leiden, of hunne vertraagde beschaving aan eenige natuurlijke oorzaken toe te schrijven is. Men heeft over het algemeen de bewoners van Timor en onderhoorigheden opgegeven als van aard zeer lui en verraderlijk te zijn, doch gedurende mijn verblijf te Koepang geen genoegzame gronden gevonden hebbende, om mij met dit gevoelen te vereenigen, zoo moet ik hen van deze aantijging vrij pleiten. Het is echter niet te ontkennen, dat onder de bewoners van deze gewesten en vooral van een groot gedeelte van Timor, die zucht tot verbetering van hunnen toestand niet wordt aangetroffen, welke men bij den Javaan en andere Oostersche volkeren ontmoet. Doch de oorzaak hiervan moet worden gezocht, zoo als hiervoren reeds is aangetoond, in hunne bijgeloovige begrippen en vooroordeelen, die hun als het ware verbieden, de beschaving en nijverheid der voorvaderen te overtreffen, en ook in den despotieken aard van hunnen regeringsvorm, die den vorst toelaat zijne onderdanen als slaven te beschouwen, en zoowel over hunne personen als over hunne eigendommen naar willekeur te beschikken.

Nog zij het mij vergund aan te merken, dat ik de meeste Nederlandsche bezittingen in den archipel, en daaronder Borneo, Celebes en vooral Sumatra, heb bezocht, en dat geen dier landen mij zoo gunstig als Timor is voorgekomen, om zonder groote opofferingen onder een geregeld bestuur te worden gebragt, waartoe alleen zou noodig zijn eene magtvertooning, onder de leiding van een' bezadigden en beleidvollen ambtenaar.

Onder de bevolking van Sumatra en Celebes wordt, wel is waar, een hoogere trap van beschaving en meerdere welvaart aangetroffen dan onder de Timorezen, doch daarentegen overtreffen deze laatsten hen in onschuld van zeden en gehechtheid aan het Gouvernement. Overal waar het Mahomedanismus eenigzins diepe wortels heeft geschoten, ziet men de bevolking

het juk van de, in hunne oogen, ongeloovigen met nijdige oogen aanstaren, terwijl hunne verkleefdheid aan het Europeesch gezag zich niet verder uitstrekt, dan eigenbelang of vrees voor zelfbehoud zulks noodzakelijk maakt. Geheel anders is het met de als het ware verstootene bewoners der Timoreesche eilanden, die, als Heidenen, tot nog toe vrij zijn gebleven van den invloed van het Mahomedaansche fanatismus. Zij zijn vrij van godsdienstige vooroordeelen, en koesteren geen haat tegen hen, die een ander geloof belijden. Integendeel, zij beminnen het Gouvernement, en geven het den naam van „ouders”. Zij gehoorzamen hunne hoofden blindelings, zijn niet ontbloot van natuurgaven, en kunnen om die reden onder een verstandig bestuur tot heilzame ontwikkeling overgaan. En neemmen hierbij in aanmerking, dat onder die bevolking de Christelijke godsdienst reeds een betrekkelijk groot aantal volgelingen telt, en dat zij daarom naauwer aan ons verbonden moet zijn dan de Mahomedanen, dan is dit voorzeker eene drangreden te meer, om door toereikende middelen van bestuur de zedelijke en stoffelijke belangen der Timoreesche volkeren zoo veel mogelijk voor te staan en te behartigen (1).

---

(1) Deze beschrijving van Timor en onderhoorigheden is, doch minder volledig, ook te vinden in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1ste jaargang.

ACHTSTE BRIEF.

BATAVIA, *Julij* 1854.

Waarde Vriend!

Mijne terugreis van Timor naar Batavia over Soerabaija genomen en daar eenigen tijd, om op eene geschikte gelegenheid te wachten, vertoefd hebbende, kwam ik in Mei 1832 in de hoofdstad onzer Indische bezittingen terug. Hoewel ik mij, als ambtenaar zonder vaste bestemming, niet kon vleijen, langen tijd zonder werkzaamheid te zullen blijven, had ik toch niet gedacht Batavia zoo spoedig weder te moeten verlaten, dan nu bleek het geval te zijn, want het scheen wel dat men slechts op mijne terugkomst uit Timor had gewacht, om mij eene nieuwe en veel zwaardere taak op de schouders te laden.

Reeds bij besluit van 20 Junij 1832 No. 1 zag ik mij benoemd tot Kommissaris voor de Westkust van Borneo, werwaarts het Gouvernement, onder terugroeping van den Resident aldaar, het noodig geoordeeld had, een' meer geschikten ambtetaar te zenden, ten gevolge van de onlusten met de Chineesche bevolking, die in den laatsten tijd eene ernstige wending hadden genomen, en daardoor deden duchten, dat zonder ondersteuning van Java ons gezag verloren zou gaan.

Om u nu omtrent de omstandigheden, welke daartoe aanleiding gaven, een beter denkbeeld te doen hebben, acht ik het niet ondoelmatig uwe aandacht eerst te vestigen op de volgende korte beschrijving der Residentie van Borneo's Westkust, gedurende mijn verblijf aldaar opgemaakt, zoo door eigen waarneming

als naar bekomen informatiën van den toen met het burgerlijk gezag aldaar belasten Assistent-Resident W. L. Ritter, aan wien deswegens veel lof toekomt. Uit deze beschrijving, hoe onvolledig ook, zult gij eenigzins de moeijelijkheden kunnen beoordeelen, waarin ik mij op nieuw gewikkeld zag.

Het Nederlandsch gezag aan de westelijke en noordwestelijke zijde van het eiland Borneo strekt zich uit van Tandjong-Datoe tot Tandjong-Poetieng, en grenst ten noorden aan het rijk Borneo-Proper en ten zuiden aan Kotta-Ringien, hebbende ten oosten de onafhankelijke Dajaksche landen en ten westen de zee, die eene uitgestrekte moerassige kust, soms met groote woede, bespoelt.

Dit gebied is gelegen tusschen 3° noorder en 3° zuider breedte en 109° tot 113° ooster lengte, beslaande eene uitgestrektheid van circa 20,000 geografische mijlen meer dan het eiland Java. Langs deze geheele kust vindt men geen enkele goede zeehaven, doch wel een aanzienlijk getal groote rivieren, die meest allen met verscheidene bevaarbare mondingen in zee storten.

De rivieren van Pontianak en Sambas verdienen aan deze kust de meeste aanmerking; de eerste neemt haren oorsprong uit een aantal meren, gelegen ver in de binnenlanden, en met verscheidene groote takken vereenigd, stort zij zich met acht mondingen in zee onder den naam van Kapoeas (1); zij is bevaarbaar tot het Nederlandsch établissement van denzelfden naam voor 12 voet diepgaande vaartuigen.

De tweede is minder aanzienlijk dan de Kapoeas, doch bevaarbaar voor 14 voet diepgaande vaartuigen. Deze rivier neemt haren oorsprong uit een van de kust zeer ver gelegen gebergte, Goenoeng - Pandang genaamd, en na zich met vele bevaarbare takken vereenigd te hebben, stort zij zich tusschen

---

(1) Op blz. 121 van het 1ste deel is deze rivier verkeerdelijk Capoes genoemd.

twee schoone ronde heuvels in zee, welke, goed bezet zijnde, het binnendringen van vaartuigen bijna onmogelijk maken.

Onder het gebied van Sambas behooren twee groepen eilanden. De eene, welke 13 eilanden telt, is gelegen tusschen Sambas en Pontianak, terwijl de tweede, 64 in getal, bekend onder den naam van Rendez-vous eilanden, meer zuidwaarts is gelegen. De meesten dezer eilanden, zijn bewoonbaar, hebben geschikte havens voor kleine vaartuigen en leveren goede houtsoorten voor huisbouw, enz. op, doch zijn onbewoond, uitgezonderd Karimatta, waar eenige Soekadanezen worden aangetroffen.

Bergen van eenig aanbelang worden op de Westkust van Borneo niet aangetroffen, doch in het binnendeel van dit groote eiland zijn er velen (waaronder eenige vuurspuwende), die tevens de bronnen zijn van de veelvuldige rivieren, welke aan de Westkust in zee uitloopen, en aldaar eene uitgestrekte vlakte van aangespoeld slijk hebben daargesteld.

Deze vlakte heeft op sommige plaatsen genoegzame vastheid verkregen, om tot menschelijk verblijf te dienen, doch over het algemeen is zij een moeras, dat de bewoning der stranden moeijelijk en het aanleggen van wegen onmogelijk maakt.

De vruchtbaarheid van den grond, vooral in het hooger gedeelte van Borneo, kan gelijk gesteld worden met die der in dit opzigt door de natuur meest begunstigde eilanden van den Indischen archipel, en alle tropische voortbrengselen zouden aldaar voorttieren, indien er slechts meerdere ontwikkeling van nijverheid onder de bewoners bestond.

De eigenlijke oorspronkelijke bewoners zijn de Dajakkers. Zij onderscheiden zich van het overig gedeelte der bevolking door de meerdere onbeschaafdheid hunner maatschappelijke inrigtingen en door hunne woeste zeden.

Te midden van zware bosschen en wildernissen, bewoont de Dajakker een langwerpig gebouw van een ellendig aanzien, waarin 15, 20 tot 25 en meer familiën onder een dak leven.

Deze gebouwen, die van 6 tot 10 en meer voeten hoog van den grond zijn opgetrokken, worden gewoonlijk zamengesteld uit ijzerhouten stijlen en boombast, met eene vloer van gespletene nieboeng-latten, en hebben een afdak van atap, alang-alang of boombast.

Elke familie heeft in dit langwerpig gebouw een vakje, hetwelk afgeperkt is door een' zwakken wand van boombast, zoodat ieder huisgezin op zich zelf leeft. Elk dusdanig vakje draagt den naam van „lawang”. Een paar rottingmatjes, eenige manden tot bewaring van graan, eenige aarden potten die zij van de vreemdelingen koopen, eenige grove Chineesche porseleinen schotels en borden, een gebrekkig weefgetouw om vrouwenkleedjes te maken, benevens eenige messen en parangs, maken bijna al de voorwerpen uit, die tot het huisraad van den Dajakker behooren, terwijl eenige menschenschedels, die tegen den wand hangen, tot sieraad der ellendige „lawang” strekken.

In kleeding is de Dajakker bijna aan den natuurmensch gelijk, want een lap linnen van blaauw katoen, dan wel van geklopten boombast, ter lengte van $1^1/_2$ vadem en twee spannen breed, maakt zijne geheele garderobe uit. Het eene einde van dezen lap bindt hij als een' gordel om het middenlijf, terwijl het ander eind, na een' knoop tegen de ruggestreng te hebben gelegd, naar voren wordt getrokken, en, onder den genoemden gordel loopende, ter naauwernood de schaamdeelen bedekt, even als de dragt der Gosains van Hindostan of zoo als men aan de beelden van Boedha ziet. Het overige gedeelte van zijn ligchaam is onbedekt, doch om den hals heeft hij snoeren van tanden der menschen en dieren, door hem omgebragt; hij draagt ook ringen van koperdraad om den hals, de armen en gewrichten. Het haar wordt door sommigen kort gedragen, terwijl anderen het even als de Chinezen laten groeijen; zij, die het haar lang dragen, laten het op den rug los nederhangen. De vrouwen dekken zich met eenen lap lin-

nen, gewoonlijk van eigen maaksel, ter lengte van eenen vadem en twee voeten breed, welke boven de heupen vastgemaakt wordt, en even boven de knieën afhangt, terwijl het overige gedeelte van het ligchaam geheel ongedekt blijft. Het haar, dat zelden gekamd wordt, dragen zij lang, doch opgerold en van achteren geknoopt, en gewoonlijk bedekt met eenen hoed van gevlochten rotting. Om den hals en aan de vingers dragen zij verscheidene ringen van koperdraad en eene menigte snoeren van kralen.

Eene Dajaksche vrouw in haren besten tooi is er dus nog ver van af, om op den naam van goed gekleed aanspraak te mogen maken, terwijl de onzindelijke levenswijs der beide kunnen en hunne veelal met schubben bedekte ligchamen aan hunne personen het aanzien geven van een vuil menschenras, dat in beschaving en schoonheid slechts even boven den orang-oetang verheven is.

De wapens der Dajakkers bestaan in een lang mes, „parang” of „kampig” genaamd, dat zij aan een koord, van gevlochten rotting gemaakt, op zijde dragen; in het blaasroer, de piek en de „saliegie” (bamboezen piek); en voorts in een schild van ligt hout gemaakt en eenige vergiftigde pijlen, waarmede zij door het blaasroer op 25 passen vrij zeker raken.

Is de Dajakker eenvoudig in zijne woning en kleeding, nog eenvoudiger is hij in zijne spijzen en dranken. Een teug water, dat in zijn moerassig land zelden zuiver wordt aangetroffen en een weinig gekookte rijst met zout is zijne gewone kost, doch bij feesten gebruikt hij varkens, kippen en ander dierlijk voedsel; ook valt hij niet vies van slangen, ratten en vuile eijeren, waarbij hij „tjoe” of wel „toeak” drinkt.

De Dajakkers zijn groote liefhebbers van tabak, en dragen steeds onder den linker arm een platten linnen sirie-zak bij zich, die er gewoonlijk zeer morsig uitziet, benevens verscheidene kokers tot het bergen der noodige ingrediënten voor sirie.

De rijkdom van den Dajakker wordt geschat naar het getal „tampajang's” of martevanen, metalen gongs en varkens in zijn

bezit. Het zijn echter niet alle „tampajang's”, die door hen in waarde worden gehouden, maar slechts de zoodanigen, die bij hen als zeer oud bekend zijn. De prijzen verschillen naar mate van den ouderdom der „tampajang's”. Men heeft er, die duizend gulden waard worden gehouden, terwijl daarentegen de gewone Chineesche martevanen niet hooger dan twee of drie gulden worden geschat, ofschoon de Dajakkers ze bij het betalen van boeten of van bruidschat in waarde gelijk rekenen met een „bonkol” goud (*f* 64).

Op vele plaatsen van het eiland Borneo hebben de Dajakkers een' eigen vorst of opperhoofd, die een despotiek gezag voert zonder eenige andere wetten dan het regt der sterksten, gewijzigd naar hunne zeer onbeschaafde maatschappelijke instellingen, naar hun gering vermogen en naar hunne behoeften. Behalve de onafhankelijke stammen in het binnenland, zijn zij allen onderworpen aan het oppergezag der Maleische vorsten, die een zeer willekeurig beheer over hen voeren. Elk dorp heeft echter een hoofd of stamvader, wiens waardigheid erfelijk is, en die genaamd wordt „samba”, terwijl een tweede hoofd, „pangara” genaamd, door het volk wordt gekozen.

De godsdienst der Dajakkers is, even als hunne maatschappelijke inrigtingen, nog zeer weinig bekend. Zij erkennen het bestaan van een Opperwezen, dat zij op sommige plaatsen „Dewa” en ter Westkust van Borneo „Njabatta” noemen, doch hebben hem geen tempels toegewijd; ook hebben zij geen priesters om de dienst van den „Dewa” te bestieren. Zij zeggen, dat „Njabatta” of „Dewa” in den hemel woont, het goede met goed beloont en het slechte met kwaad straft, en dat Hij, hun het aanzijn gegeven hebbende, ook het regt heeft om over hun leven te beschikken. Zij vermeenen dat „Njabatta” zich op de toppen van alle bergen laat vinden, en uit dien hoofde heeft elke stam der Dajakkers een' bepaalden bergtop, dien zij aan de Godheid toewijden.

De begrafenis der lijken kan als de voornaamste plegtigheid

worden beschouwd, en wordt door de Dajakkers als eene heilige verpligting aangemerkt, want zij vooronderstellen, dat de zielen der overledenen in wezen blijven, en een' grooten invloed uitoefenen op het menschelijk bestaan.

Sommige Dajaksche stammen en vooral zij, die van eene hoogere afkomst worden geacht, verbranden hunne lijken even als de Siamezen; anderen begraven ze, of laten ze, in hooge boomen geplaatst, tot verrotting overgaan.

De plegtigheid der begrafenis verschilt op de eene plaats met de andere, ook naar mate het vermogen der nabestaanden van den overledene groot of klein is. Is de overledene een persoon, die door zijne behendigheid in het koppensnellen eenen rang en onderscheiding in de maatschappij heeft verworven, dan wordt ter zijner nagedachtenis een houten beeld, in de gedaante van een' mensch die ten oorlog trekt, hier of daar, doch gewoonlijk aan den oever van eene rivier, geplaatst, waardoor aan de kinderen van zulk een' persoon de verpligting wordt opgelegd, om op het koppensnellen uit te gaan, tot zoo lang zij zich meester hebben gemaakt van eenen kop, dien zij aan het beeld huns vaders ten offer brengen, als een bewijs, dat zij van de dapperheid van het voorgeslacht niet ontaard zijn.

Dit offer geschiedt met veel plegtigheid, en wordt gevierd door het geven van maaltijden, waaraan al de bevriende naburen verzocht worden deel te nemen.

Hij, die het geluk heeft eenen kop te huis te brengen, onverschillig op welke wijze die verkregen is, wordt dadelijk als een aanzienlijk lid der maatschappij opgenomen, en heeft eene vrije keus onder de jonge dochters van zijn dorp. De meisjes zoeken in zijne gunst te dringen, om moeders te kunnen worden van heldentelgen.

De huwelijksplegtigheden gaan met minder omslag gepaard. Wanneer een paar zich in het huwelijk wil begeven, betaalt de man aan de ouders van het meisje een' bruidschat, bestaande in twee tot tien en meer „tampajang's", volgens den rang

van haar geslacht, hetgeen wordt bepaald naar het aantal koppen, die door hare voorouders te huis zijn gebragt. Hieraan voldaan zijnde, gaan bruid en bruidegom ieder op een „gong” zitten, onder den blooten hemel, met het gezigt naar de opkomende zon gekeerd, en worden door hunne ouders met het bloed eener kip besprengd. Vervolgens wordt het ei van eene kip tegen de tanden van bruid en bruidegom een weinig gekneusd, en daarna onder den neus gebragt, om er aan te ruiken, en hiermede wordt het huwelijk als voltrokken beschouwd, en door de wederzijdsche ouders met luider stemme openlijk aan de bijstanders bevestigd.

Bij geboorten van kinderen worden er geen plegtigheden in acht genomen, en al de hulp, die zij aan de vrouw in barensnood verleenen, bestaat slechts in het doen van gebeden tot de booze geesten, om haar geen nadeel toe te brengen.

Men zegt dat de Dajakker, bij de geboorte van een kind, zeer oplettend is op zijne droomen, vooral wanneer hem een meisje wordt geboren. In dat geval begeeft hij zich naar den „samba” van zijn dorp, en verzoekt eene uitlegging van zijnen droom. Zegt de „samba”, dat zijn droom eene kwade voorspelling is, dan wordt het meisje weggegeven of soms weggeworpen. Jongens zijn echter altijd aannemelijk.

De landbouw is de voornaamste bezigheid van de Dajakkers, doch zij bepalen zich alleen tot de rijstteelt op drooge velden, even als op alle andere plaatsen in den Indischen archipel, alwaar het gebruik van den ploeg nog niet is ingevoerd. Te gelijk met de padie planten zij ook maïs en pompoenen. Ieder jaar ontginnen zij nieuwen grond voor hunne rijstvelden; wanneer er geen ontgonnen grond meer in de nabijheid van het dorp te vinden is, verhuist de geheele bevolking naar eene andere plaats, zoodat men kan aannemen, dat de Dajakkers gewoonlijk eens om de drie jaren van woonplaats veranderen. Op sommige plaatsen verzamelen zij goud en diamanten.

Men zegt, dat de Dajakkers éene algemeene taal hebben, doch zeer verschillend in dialekt, zoodat zij op vele plaatsen elkander niet kunnen verstaan. De schrijfkunst is onder hen geheel onbekend.

Ik mag niet beslissen, of zij een nieuw ontwikkeld ras dan wel menschen zijn, die door een' zamenloop van omstandigheden en vreemde overheersching eene ontaarding hebben ondergaan; want onder de voorwerpen, die zij vervaardigen, bespeurt men een' zekeren graad van smaak en vindingrijkheid, die een' hoogeren trap van beschaving of een' natuurlijken aanleg voor eene spoedige ontwikkeling der verstandelijke vermogens aanduidt. Ook onder hunne maatschappelijke instellingen vindt men vele kenmerken der leer van Boedha, waardoor het te vooronderstellen is, dat zij vroeger in aanraking geweest zijn met de oude bewoners van Java of van Siam.

Het Mahomedanismus heeft nog geen genoegzamen ingang bij hen gevonden, en zij hechten zich eerder aan den Chinees dan aan den Maleijer.

Over het algemeen zijn zij niet onzachtzinnig van aard, en het koppensnellen, dat zoo zeer onder hen in zwang is, moet eerder beschouwd worden als eene verouderde instelling der voorvaderlijke staatkunde, dan wel als een bewijs van bloeddorstigheid.

Op weinige plaatsen verkeert de bevolking in zulk eenen ongelukkigen toestand, dan de Dajakkers ter Westkust van Borneo. Vele volkeren mogen er gevonden worden, die in eenen meer wilden staat leven dan zij, doch het gemis der genietingen, aan eene zedelijke beschaving verbonden, wordt bij die volkeren eenigzins vergoed door het zoete denkbeeld van eene natuurlijke vrijheid, en het ongestoord bezit der voorvaderlijke gebruiken en instellingen. Doch geheel anders is het gesteld met den Dajakker. Hij is niet alleen de slaaf van eene partij zedelooze en onbeschaafde Maleijers, die als willekeurige beheerschers het gebied over hem voeren, maar ook wordt hij

gedwongen, een groot gedeelte der bekrompen vruchten van zijnen arbeid aan deze vreemde en onmeedoogende beheerschers af te staan. Jaren zullen er noodig zijn, om de Dajaksche bevolking in beschaafde menschen te veranderen, doch desniettemin ware het te wenschen, dat er eenige pogingen werden in het werk gesteld, om dit doel langzamerhand nader bij te komen, daar zij, aan haren tegenwoordigen onkundigen toestand en haar lot overgelaten blijvende, al meer en meer tot ontaarding zal overslaan.

De maatregelen, die hiertoe voorloopig zouden kunnen dienen, bestaan, mijns inziens, in de oprigting door het zendelinggenootschap van scholen te Sambas en Pontianak, om daarin, zonder overhaasting, eenige Dajaksche kinderen op te leiden en te onderwijzen in de eerste en eenvoudigste begrippen van zedeleer, en ze vervolgens aan hunne ouders terug te geven. Zoodanige leerlingen, aan eene betere levenswijze en zedelijke beginselen gewoon, zouden zich moeijelijk kunnen schikken in de voorvaderlijke barbaarsche levenswijze, en dit zou alligt eenige wijzigingen en veranderingen in hunne maatschappelijke zamenleving daarstellen, en de eerste kiem tot meerdere beschaving zijn.

De meeste strandbewoners van het eiland Borneo bestaan uit Maleijers, Javanen, Boeginezen en eenige Arabieren en Chinezen, die door den handel of handenarbeid den kost verdienen. De zeden en gewoonten der natie, waarvan zij afkomstig zijn, hebben zij ook hier behouden.

De luchtgesteldheid is vrij heet, en gemeenlijk staat de thermometer van Fahrenheit op 80 tot 90 graden. Aan de stranden echter wordt de dampkring tegen den middag door de alsdan doorkomende westelijke winden wat verkoeld, hetgeen de hitte minder drukkend maakt.

Verscheurend gedierte vindt men op Borneo niet, dan alleen de tijgerkat, hoewel niet in groot aantal, en de suikerbeer, waarvan twee soorten bestaan, de eene geheel bruin en

de andere zwart met eene witte plek op de borst. De suikerbeer valt somtijds, doch zelden, menschen aan, tenzij hij getergd wordt, en bereikt de grootte van een' dog. De orang-oetang of boschmensch wordt ook op dit eiland gevonden, en bereikt niet zelden de lengte van $5^1/_2$ voet, alsmede eene soort van roode apen, welke 2 à 4 voet lengte hebben, en van groote neuzen voorzien zijn. Men zegt, dat in de binnenlanden zich ook renocerossen en om de noord olifanten ophouden, doch zulks is nog twijfelachtig. Paarden zijn er niet, en het hoornvee, dat zeer gering in getal is, moet van andere plaatsen worden aangevoerd.

De bosschen krioelen overigens van herten, reebokken, wilde zwijnen en stekelvarkens. De Dajaksche hond is klein, maar zeer ijverig in het opsporen van wild.

Bijna al het gevogelte van den Indischen archipel wordt ook op dit eiland aangetroffen, uitgezonderd de paauw. De Juno-vogel is er echter in groot aantal. Onder de roofvogels is de kuikendief, „boerong-lai”, de grootste. Van de papegaaisoorten zijn er weinig. Het tamme gevogelte, als hoenders, eenden, enz., is over het algemeen niet zeer overvloedig, met uitzondering echter van enkele plaatsen, waar het goedkoop te verkrijgen is. Vogelnestjes worden hier en daar in de binnenlanden en op de omliggende kleine eilanden van Borneo aangetroffen.

Het kruipend gedierte, als slangen en rupsen, is er in groot aantal, doch van de slangen zijn slechts drie of vier vergiftige soorten, zoo als „oelar fideng”, „oelar tatap-liboe” en „oelar sedong kembang”, alsmede de rups, bij de Inlanders bekend onder den naam van „oelar groenong”.

Hagedissen, waaronder de vliegende, zijn zeer talrijk, met uitzondering echter van de soort, op Java onder den naam van „gekko” bekend, welke weinig wordt aangetroffen. De Inlanders koesteren voor de „gekko” eene bijgeloovige vrees. Het huis, waarin dit dier zijn geluid doet hooren, wordt dadelijk door hen verlaten.

De visschen zijn in de rivieren overvloedig, voornamelijk de „goeramie” en de snoek. De zeevisschen, als „kakap's”, tongen, roggen, haaijen en andere in de Indische zeeën bekende soorten zijn rondom het geheele eiland te vinden, alsmede tripang en schildpadden. Ook doet de krokodil of kaaiman zich in menigte voor, en vele lieden zijn het slagtoffer hunne vraatzucht.

De voornaamste voortbrengselen van het plantenrijk zijn: rotting, was, rijst en ebben- en ijzerhout; ook wil de indigo zeer wel opkomen. De peperrank groeit in het noorden voortreffelijk, waar ook de bekende kamfer gevonden wordt. Sago en gierst zijn gewoonlijk de spijzen der Dajakkers.

Onder de vele metaalsoorten munt het goud zoo door fijnte als gehalte uit. Het wordt op vele plaatsen gegraven, en is een der artikelen van ruil en koophandel. Ook vindt men op Borneo tin-, ijzer- en koperertsen, hoewel niet in overvloed. Op sommige plaatsen heeft men mijnen daarvan geopend, doch bijna nimmer hebben ze de kosten kunnen goedmaken. Het ijzer alleen, dat te Banjermassing en Matam gevonden wordt, hoewel niet van de beste hoedanigheid, levert den handel nog eenig voordeel op.

De diamant is het eenigste edelgesteente, dat op dit eiland gevonden wordt, en wel op Banjermassing, Landak en Sangouw. Ook zijn er lei- en kristalgroeven, doch nog te onbekend, om er met zekerheid iets van op te kunnen geven.

De van oudsher op het eiland Borneo meest bekende op zichzelven staande rijken waren die van Borneo-Proper (Bournie onder de Inlanders genaamd), Soekadana en Banjermassing, en strekten zich langs de geheele noord-, west- en zuidoostkust uit.

De Portugezen hadden reeds in het begin der zestiende eeuw handelsbetrekkingen met Borneo-Proper geopend, en in het begin van de zeventiende was de Hollandsche Oost-Indische Compagnie te Soekadana gevestigd. Ook te Banjermas-

sing bevond zich in 1700 reeds eene Nederlandsche bezitting.

De voornaamste andere plaatsen om de noordoost-en oostzijde van dit eiland zijn de rijken van Biau, Passier en Kottie, die meest bewoond worden door inboorlingen van het tegenoverliggend eiland Celebes, en met het Gouvernement zeer weinig in aanraking komen. De binnenlanden zijn geheel bewoond door Dajakkers, die gedeeltelijk het gezag der Maleische vorsten erkennen, gedeeltelijk onafhankelijk leven. Daar niemand tot nog toe geheel tot hen doorgedrongen is, kan men het aantal bewoners van het geheele eiland moeijelijk bepalen, doch ik betwijfel, of het meer dan twee millioen zal bedragen.

De Residentie Westkust van Borneo is verdeeld in de volgende landschappen, namelijk voor zoo ver de inwoners de Mahomedaansche godsdienst belijden, en aan vorsten van dat geloof onderworpen zijn, als: Pontianak, Koeboe, Membawang, Simpang, Nieuw-Brussel (vroeger Soekadana), Matam, Taijang, Meliouw, Sangouw, Sekadouw, Bilietang, Sintang, Sielat, Sewait, Salimbouw, Jonkong, Empangauw, Nanga-Boemoet, Landak, Mampauwa en Sambas.

Het landschap Pontianak grenst ten oosten aan Landak en Taijang, ten zuiden aan Koeboe en Membawang, ten westen aan de zee en ten noorden aan Mampauwa. Hoewel klein in uitgestrektheid, is Pontianak echter de belangrijkste plaats der Residentie, wegens den aard harer handelsbetrekkingen. Zij is niet in onderdeelen verdeeld, doch dit zou gevoegelijk kunnen geschieden, door de Chineesche districten tot eene afzonderlijke afdeeling te vormen.

De bevolking bestaat uit ongeveer 30,000 zielen, namelijk 800 Arabieren en hunne afstammelingen, 10,000 Maleijers, 6000 Boeginezen, 13,000 Chinezen en 200 Javanen.

De afstammelingen der Arabieren zijn meest allen leden der vorstelijke familie, en leven ten koste van den Sultan; slechts weinigen onder hen zoeken door eigen nijverheid hun bestaan.

Verwaand en trotsch op hunne afkomst, welke zij voorgeven van den Profeet MOHAMED te zijn, beschouwen zij het als vernederend, om door handel of handenarbeid hun brood te verdienen. De echte Arabieren evenwel, wier aantal het kleinste is, zijn goede, eerlijke en brave handelaren, die veel tot den bloei dezer plaats bijdragen.

De Maleijers zijn afkomstig van Malakka, Menang-Kabouw, Moekin, Siak, Linga, Kambodja en andere in die streken gelegene plaatsen. Zij volgen ook hier geheel de gebruiken hunner landzaten, en zijn over het algemeen goede handelaren: slechts weinigen zijn er, die zich op den landbouw toeleggen. De gebreken echter hunner natie kleven ook hen ten sterksten aan, namelijk eene blinde ijverzucht en daaruit voortvloeijende wraakgierigheid, valschheid en luiheid. Echter is het niet te ontkennen, dat hun verkeer en de vermenging met andere natiën hen in beschaving niet heeft doen achteruit gaan, en men hen als opregter in hunne handelingen kan beschouwen, dan in het algemeen van hunne natie kan worden verwacht. Het laat zich dan ook, naar ik vermeen, met zekerheid aannemen, dat de Maleische bevolking van Pontianak, hoewel van bovengenoemde plaatsen afkomstig, als het ware eene nieuw ontluikende natie uitmaakt, die zich van lieverleden door bijzondere eigenschappen kennen, en van haren oorsprong onderscheiden doet.

De Boeginezen, hier gevestigd, zijn een mengelmoes van de aldus genoemde natie en van Makassaren. De meesten echter zijn afkomstig van Towadjo en Bonie. In hunne handen is het grootste gedeelte van den handel, dien zij, groot en klein, dan ook vol ijver drijven. Hun verblijf in deze oorden heeft hun meerdere beschaving gegeven, dan hun in hun geboorteland kon te beurt vallen, en weinigen keeren naar hetzelve terug. In den regel alhier gehuwd, blijven hunne kinderen hier hun verblijf houden, doch gaan voort de levenswijze hunner vaderen te volgen, en vermengen zich zoo weinig mogelijk met

de Maleijers. Sommige Boeginezen vinden hun bestaan in den aanplant van klapperboomen, tuinvruchten en rijst, doch hun aantal is niet groot.

De Javanen, hier aanwezig, zijn meestal pandelingen of slaven. Voorheen door zeeschuimers geroofd en op deze kust verkocht, zien zij zich, om zoo te zeggen, tot eene eeuwige slavernij gedoemd, en hebben weinig vooruitzigt om hun vaderland weder te zien. Zij gewennen zich evenwel hieraan, en nemen over het algemeen het geheele karakter der Maleijers aan.

De Chinezen zijn vrij talrijk, en oorspronkelijk met vroeger hier aangekomen wankang's aangebragt. Jaarlijks komt er nog een groot aantal met die vaartuigen aan. Zij zijn met der woon gevestigd in de negorij Pontianak en in die landen, welke tusschen dit landschap en Landak en Mampauwa gelegen zijn. Het aantal te Pontianak zelve zal ongeveer 2000 bedragen. Zij zijn het, die de handwerken en ambachten op Pontianak uitoefenen, en gevolgelijk de smeden, timmerlieden, verwers, planters, enz. dier plaats. Ook vindt men er vele handelaars onder.

De Chinezen, welke niet op de hoofdplaats wonen, kan men beschouwen als geheel op zichzelven te staan, en eene bijzondere kaste uit te maken. Zij hebben hun eigen bestuur en inrigtingen, die ik nader beschrijven zal. Zij leggen zich toe op den landbouw, die van lieverleden toeneemt, en op het graven van goud. Echter laat het zich gemakkelijk voorstellen, dat eene dusdanige bevolking nog andere behoeften heeft, waarin zij door den handel voorzien wordt. Deze is geheel in hunne handen, en zonder de minste vermenging met de Inlandsche bevolking. Ook zijn er vele ambachtslieden onder hen, vooral smeden tot vervaardiging der werktuigen voor den landbouw en voor de bewerking der mijnen.

Zij zijn en blijven in al hun doen en laten Chinezen. De gebruiken van het moederland kleven hen aan en worden geregeld opgevolgd; echter is hunne kaste in China zelf niet

voor de beste bekend, en meest allen zijn zij afkomstig uit de binnenlanden van Canton, waar zij het uitschot der natie uitmaken. Overigens zijn zij ijverig en stellen zich slechts één doel voor oogen, namelijk om door inspanning eenig kapitaal bij een te zamelen, en dan naar hun vaderland terug te keeren, van waar zij arm en naakt zijn aangekomen.

Daar zij echter gedurende de eerste jaren van hun verblijf op Borneo aan zware ziekten onderhevig zijn, waarschijnlijk veroorzaakt door het warme klimaat, is het getal dergenen, die dat doel bereiken, in evenredigheid zeer gering. Zij huwen gewoonlijk met Dajaksche, doch ook wel met Landaksche en Mampauwasche vrouwen. Hunne afstammelingen zijn gewoonlijk sterk, vlug ter been en moediger dan zijzelven, doch in vredestijd weinig in aanzien.

Het rijk van Pontianak bestaat nog niet lang, en het is eerst zeventig jaren geleden, dat Sarief Abdul Rachman Bin Said Hoesin Alkadrie, geboren te Matam, er de eerste grondslagen van legde. Zijn vader, genaamd Said Hoesin, een geleerd Arabier, had zijn geboorteland verlaten met het doel, om zijne godsdienst te verspreiden, en was in deze oorden aangeland. Hij huwde eerst te Matam en naderhand te Mampauwa, alwaar hij begraven ligt, en zijne grafplaats in hooge achting is.

Zijn zoon, de genoemde Abdul Rachman, een zeer ondernemend man, hoewel niet kiesch in de middelen om tot zijn doel te geraken, hield eerst eenigen tijd te Mampauwa zijn verblijf, doch wegens door hem gepleegden zeeroof verpligt, dat land te verlaten, nam hij zich voor een nieuw rijk te stichten, en daarover als gebieder te heerschen. Zijne keuze viel op den grond van Pontianak, gelegen aan den noordelijksten tak der rivier Kapocas. Deze grond behoorde eigenlijk aan den vorst van Landak, doch daar deze te ver in de binnenlanden woonde, en ook tegen het geslepen karakter van Abdul Rachman niet opgewassen zijnde, kon hij het voornemen van laatstgenoemde niet ver-

hinderen. Weldra zag Abdul Rachman zich aan het hoofd eener kleine bevolking, en afziende van alle verdere roofzuchtige ondernemingen, verklaarde hij Pontianak tot eene vrijplaats, waar het iedereen vrijstond zich te vestigen en ook weder te vertrekken, wanneer hem de plaats of het bestuur niet meer beviel. Deze maatregel had goede gevolgen, en het duurde niet lang, of het aantal zijner onderdanen was tot duizenden aangegroeid, die over het algemeen geen redenen tot klagten over zijn bestuur schijnen gehad te hebben. In het begin voerde hij den titel van Pangerang, doch hiermede niet tevreden, maakte hij gebruik van de komst van een' der vorsten van Siak, om zich tot Sultan te doen uitroepen. Zijn' zoon Sarief Kasiem zond hij hierop naar Batavia, om de bevestiging in zijnen nieuwen rang en tevens de bescherming van het toenmalig Hollandsch Bestuur te verkrijgen, hetgeen hij te meer noodig had, daar de bloei zijns lands den naijver van zijne naburen begon op te wekken, en zijn vorige zeeroof nog niet geheel vergeten was. Daar hij zich echter altijd ontzien had, vaartuigen onder Hollandsche vlag aan te tasten, bereikte Sarief Kasiem zijn doel, en kwam weldra met eenen Kommissaris terug, die den Sultan bevestigde, en te Pontianak eene kleine bezetting achterliet, met een' Resident aan het hoofd. Dit geschiedde in 1774, doch in 1791 of 1792 werd de bezetting ingetrokken, daar zij geheel een lastpost bleek te zijn. Pontianak bleef van toen af onder zijn eigen Inlandsch bestuur, tot in 1811, toen de Engelschen hier een' kleinen post vestigden, die echter spoedig, en wel in 1814, opgeheven werd.

Soekadana was tijdens de stichting van het rijk van Pontianak in vollen bloei, en Mampauwa, waar zich meer dan 7000 Boeginezen gevestigd hadden, beroemd door zijne handelsbetrekkingen. Beide plaatsen waren een doren in het oog van den Sultan, want zoo lang zij bleven bestaan, kon hij zijn doel, om den geheelen handel der binnenlanden naar Pontianak te trekken, niet bereiken. Menigvuldig dan ook waren bij het Hoog Bestuur

te Batavia zijne aantijgingen tegen die plaatsen, welke hij voornamelijk grondde op de bescherming, die de voornaamste vlugtelingen uit Malakka, na de belegering dier plaats in 1780, aldaar genoten, en waarvan het voornaamste hoofd, Raden Alie, zich te Soekadana ophield. Weldra verscheen dan ook eene expeditie op deze kust, waarvan het gevolg was, dat beide plaatsen geheel te gronde gingen, en het hoofd tot dusverre niet weder konden opheffen. De vorstelijke familie van Mampauwa voortvlugtig zijnde, wist Abdul Rachman het daar heen te leiden, dat zijn zoon Sarief Kasiem door het Hollandsch Gouvernement benoemd werd tot Panumbahan van dat rijk.

Dit alles had het gevolg dat hij zich had voorgesteld, en Pontianak nam meer en meer in bloei toe. Vele Engelsche en Amerikaansche schepen kwamen daar ten handel, en de Chineesche jonken of wankang's stevenden niet meer naar Mampauwa, maar kwamen allen te Pontianak. Zijne regering was over het algemeen regtvaardig. De in- en uitgaande regten, die hij van den handel vorderde, waren zoo billijk, als men onder een Inlandsch bestuur slechts verwachten kon. Voor den invoer van eene kist opium betaalde men ƒ 100, doch op alle andere goederen werd slechts 6 percent geheven.

Zijn' zoon Sarief Osman tot zijn' opvolger of „Pangerang-Ratoe" benoemd hebbende, leefde hij stil voort tot in 1806, als wanneer hij kwam te overlijden. Dan, instede dat Sarief Osman alstoen Sultan zoude worden, wist de Panumbahan van Mampauwa, Sarief Kasiem, die bij de begrafenis was overgekomen, als oudste broeder zulk een' boventoon aan te nemen, dat Sarief Osman hem het eerst als Vorst erkende, en de geheele bevolking dit voorbeeld volgde.

Na eerst het rijk van Mampauwa aan zijnen regtmatigen vorst weder te hebben afgestaan, vestigde Sarief Kasiem zijn' zetel te Pontianak. Hoewel in geestkracht zich boven zijnen vader onderscheidende, was zijn karakter in de meeste opzig-

ten veel slechter te noemen. Heerschzuchtig en wraakgierig, achterhoudend en immer een stokebrand, lag hij weldra met zijne naburen overhoop en vooral met Sambas, met welk rijk hij in openbare vijandschap leefde en gedurende vele jaren oorlog voerde, tot dat eene Engelsche expeditie Sambas tuchtigde voor het plunderen van een schip van die natie, tot welke tuchtiging hij behulpzaam was. Ook met Sangouw en Taijang had hij groote onaangenaamheden, doch niettegenstaande dit alles nam Pontianak in bloei toe, en het aantal bewoners vermeerderde van dag tot dag.

Sarief Kasiem overleed in 1819, en werd opgevolgd door zijn' broeder Sarief Osman, die door het Nederlandsch Gouvernement tot Sultan werd benoemd. In 1831 verklaarde deze zijn' zoon Sarief Hamiet tot zijn' opvolger.

Het bestuur over Pontianak, van den beginne af tot in 1823 toe, werd eenig en alleen door den Sultan gevoerd en geregeld. De grondslag zijner handelingen was gevestigd op de wetten der Mahomedaansche godsdienst en den „oendang-oendang Malajoe”, en de uitvoerders zijner bevelen waren de „Pangerang-Ratoe” en de kampongshoofden. Van de laatsten bestonden er vier, namelijk een hoofd der Boeginezen en drie der Maleijers. De eerste was genaamd „pengawa”, de anderen „orang-kaija”, terwijl de Chinezen onder twee Kapiteins hunner natie stonden. In 1823 echter, werd bij overeenkomst de politie aan het Nederlandsch Gouvernement afgestaan, en sedert dien tijd kan men rekenen, dat het geheele gezag in diens handen berust, terwijl de Sultan alleen als geestelijk opperhoofd kan worden aangemerkt.

De voorregten echter, bij de stichting van Pontianak aan de Boeginezen en Maleijers, welke zich hier kwamen vestigen, door Abdul Rachman geschonken, bragten immer botsingen voort, die eerst door den tijd konden worden vernietigd. Het regt, om zonder bemoeijenis van den Sultan onderlinge zaken af te maken, en slechts bij bijzonder zware gevallen

de hulp en beslissing van het bestuur in te roepen, lieten zij zich niet ontnemen, hetgeen ten gevolge had, dat de politie nimmer naar behooren kon worden gehandhaafd. Het zachte karakter van den Sultan SARIEF OSMAN was hiertegen ook een hinderpaal, want verschrikkelijke voorbeelden zijn er van de wreedheid zijner bloedverwanten, die ongestraft zijn gebleven, omdat de Sultan zich voor hen in de bres stelde, en het in de omstandigheden, waarin de Westkust gedurende jaren verkeerde, onstaatkundig zou geweest zijn, om met die strengheid te werk te gaan, welke de zaken eigenlijk vereischten.

In een woord, het bestuur van Pontianak was tot op het oogenblik, dat de politie aan het Gouvernement werd overgegeven, een mengelmoes geweest van de gebruiken der verschillende natiën, die dit rijk bewonen, doch gematigder dan gewoonlijk het karakter der Inlandsche vorsten medebrengt, hadden de beide vorige Sultans te veel oordeel, om niet het wankelbare van hun gezag in te zien, en te bevroeden, dat zij alleen door zachte behandeling hunner onderdanen hun gezag konden handhaven.

De Chinezen echter, welke het land tusschen de zee, Landak en Mampauwa bewonen, en bekend zijn onder den naam van „Kongsie Lanfong” of Chinezen van Mandoor, kunnen gerekend worden geheel op zichzelven te staan, en hebben noch de Sultan noch het Gouvernement eenig gezag regelregt over hen kunnen uitoefenen. Het is mij onbewust, of die inrigting van eigene regering het gevolg was eener aanmatiging van hunne zijde, dan wel of die hun door den Sultan ABDUL RACHMAN was toegestaan. Het laatste laat zich het meest vooronderstellen, ten minste indien men zijne handelingen met zijne overige onderdanen nagaat, en omdat het zijn doel slechts was, eene groote bevolking bij een te krijgen. De Chinezen hebben dan ook van deze toegevendheid duchtig weten gebruik te maken, en beschouwden zich weldra als geheel onafhankelijk. De bewerking der goudmijnen was het lokaas, dat

hen naar de Westkust voerde, en daar zij vereende krachten en middelen daartoe noodig hadden, vormden zij zich in den beginne tot één ligchaam, verdeelden winst en verlies onderling, en gehoorzaamden aan een eigen gekozen bestuur. Dit bestuur, hetwelk zich langzamerhand in een' persoon, „Panglima” of Kapitein, vereenigde, besliste in alle gevallen zonder beroep, zelfs over leven en dood. Dit regt werd hun door den Kommissaris TOBIAS toegekend, die aan dezen Kapitein nog twee toevoegde, welke gezamentlijk met de reeds bestaande acht „Emoij's” of onderhoofden—aan welken het gezag over de onderdistricten is toevertrouwd—, belast zijn met de inning der belastingen, en in voorkomende gevallen eenen raad uitmaken, naar wiens oordeel de „Panglima” zich wel voegen moet, om geen opstand te verwekken. Ten minste heeft de ondervinding doen zien, dat zijn gezag op vrij losse voeten staat; de verzetting tegen het Nederlandsch Gouvernement in 1825, geheel tegen den zin van den „Panglima”, die daardoor circa 2 jaren naar Pontianak voortvlugtig is geweest, strekt hiervan ten bewijze. Eene goede inrigting bestaat er onder de „Kongsie Lanfong”, en het ware te wenschen, dat alle overige Chineesche genootschappen die volgden, namelijk dat wapenen door niemand gedragen of zelfs in huis bewaard mogen worden, maar in het „Kongsie”-huis worden gedeponeerd. De landen van Montrado hebben echter deze instelling niet; iedere mijn heeft daar het regt wapenen te hebben, doch dit geeft ieder oogenblik en bij de minste geschillen aanleiding tot gewelddadigheden, en menigmaal worden ze gebruikt tegen het zelfgekozen gezag. Dit is niet zoo geheel het geval met de Chinezen van Mandoor, die zich door eene meerdere onderwerping aan hunne hoofden van de overige in deze Residentie wonende Chinezen onderscheiden.

Men kan zonder overdrijving zeggen, dat het rijk van Pontianak niets opbrengt dan stofgoud, door de Chinezen gegraven. Zijne uitgestrektheid is te klein, de grond door de

menigvuldige moerassen te onbebouwd en de bevolking te veel aan den handel verknocht, dan dat de voortbrengselen van den grond van eenige beteekenis zouden kunnen zijn. De rijst, die hier en daar en nog het meest in de door de Chinezen bewoonde landen voorkomt, verdient weinig aanmerking, want zij is ter naauwernood voldoende voor eigen gebruik. Eigenlijk gezegd is Pontianak de stapelplaats van alle handelswaren, zoowel van die welke over zee als uit de bovenlanden worden aangebragt. Zijne ligging is daarvoor ook voortreffelijk. Gelijk reeds is gezegd, ligt Pontianak aan den noordelijksten tak der rivier Kapoeas, en is de plaats, van waar welligt 200,000 zielen, in de binnenlanden verspreid, die noodwendigheden moeten halen, welke hunne eigene landstreek niet oplevert. De artikelen, van over zee te Pontianak aangevoerd, worden er verruild tegen de producten der bovenlanden, bestaande in rotting, was, ebben- en ijzerhout, alsmede stofgoud en diamanten van Mandoor en Landak. Daarenboven was Pontianak, tijdens mijn daarzijn altans, de stapelplaats der Chineesche artikelen, die jaarlijks met wankang's van China werden aangebragt, om ze tegen de genoemde voortbrengselen en tegen de schildpad, kamfer, peper en vogelnestjes, die te Pontianak van Borneo-Proper worden aangevoerd, te verruilen. De diamanten worden meestal regtstreeks naar Java, en het stofgoud naar dat eiland, Singapore en China uitgevoerd.

De voornaamste artikelen van invoer te Pontianak zijn: zout, rijst, kralen, tabak, ijzer, koperdraad, Javaansche en batik-kleedjes, hoofddoeken en Europeesche lijnwaden, van Java en Madura; zwart en wit linnen, Europeesche en vooral Engelsche lijnwaden, Engelsch ijzer- en staalwerk en, voor zoo ver zulks toegelaten wordt, opium, buskruid en vuurwapenen, van Singapore; zijden stoffen, nankings, Chineesche tabak, thee, ingelegde groenten, vruchten, visch, offer- en pakpapier, ijzeren pannen en potten, grof aardewerk, als kommen,

borden en watervaten, en verschillende andere goederen, van China; rijst, padie, sago, kamfer, peper, vogelnestjes, schildpad en tripang, van Borneo-Proper; ijzer, rotting, vogelnestjes, schildpad en tripang, van Matam; ijzer, rijst en matwerk van Banjermassing; rijst, tin, lakwerken, ruwe katoen, enz., van Palembang; Boegineesche kleedjes en ruwe katoen, van Celebes; Inlandsche boter, rijst en ruwe katoen, van Trengano; ijzer, tripang en zeewier, van Biliton, en klapperolie, kokosnoten, gedroogde en gezouten visch, versche eijeren, enz., van verschillende der omliggende eilanden.

Op Pontianak zelve worden door de vrouwen Boegineesche en zijden kleedjes geweven; zij zijn van goede hoedanigheid en bijzonder gewild, doch slechts bij kleine hoeveelheden te verkrijgen. De ruwe zijde voor de laatsten wordt uit China aangebragt, en kost gemeenlijk tusschen de *f* 800 en *f* 900 de kist, die echter nog geen pikol inhoudt.

Het stofgoud is te Pontianak meestal in redelijke hoeveelheid te verkrijgen, hoewel niet altijd van de beste gehalte; zoo, bij voorbeeld, haalt het goud, dat in het landschap Mandoor wordt gegraven, niet meer dan 19 of 20 karaat. De graving en bewerking zijn eenvoudig en geschieden op de volgende wijze. In de nabijheid van den grond, dien men wil uitgraven, zoekt men eerst eene kleine spruit water; in het laagste gedeelte van den grond, waardoor de spruit loopt, wordt een dam gelegd, om het afloopend water als in eene kom op te houden en te beperken. Daarna begint men den uitgezochten grond uit te graven en weg te dragen, tot op het vinden van eene roode mergel-aarde, die veel witte steenen bevat, en waarin het goud vermengd is. Door reeds vooraf aangelegde goten, de breedte en diepte hebbende van twee voet en trapsgewijze afloopende, wordt alsdan het water uit gemelde kom afgeleid en de mergel-aarde in de goten geworpen, waarop het water door eigene kracht de aarde, het zand en de steenen medesleept, terwijl het goud door zijne zwaarte blijft liggen, doch nog met

zanddeelen vermengd. Van tijd tot tijd wordt dit bezinksel omgeroerd, om daardoor het zand te doen wegvloeijen. Oordeelt men nu, dat dit in voldoende mate geschied is, dan wordt het bezinksel op platte borden gelegd en zorgvuldig afgewasschen, zoo lang tot dat bijna al het zand zich van het goud heeft afgescheiden. Als laatste zuivering wordt het goud op papier uitgespreid, en de fijne zanddeeltjes, die er nog onder mogten zijn, voorzigtig uitgezocht en weggeblazen.

De gewone diepte, waarop de roode mergel-aarde in den grond wordt aangetroffen, verschilt van tien tot zestig voet. Voor den landbouw zijn deze uitgravingen zeer nadeelig, want geheele streken worden daardoor onbebouwbaar gemaakt. In klompen wordt het goud zeer zelden gevonden.

Wegen worden in de geheele uitgestrektheid van Pontianak, voor zoo ver het door de Inlanders is bewoond, niet aangetroffen, zoodat de rivieren het eenigst middel van communicatie zijn. De Chinezen echter hebben in de districten, welke zij bewonen, goede en breede voetpaden aangelegd, waar langs zij zich van hunne hoofdplaats, Mandoor, naar den zeekant, Mampauwa en Landak kunnen begeven, doch regelregt naar Pontianak bestaat er nog geen weg, en geschiedt de gemeenschap met die plaats door middel van de rivier Trap. Met eene vrij snel roeijende „bidaar" kan men van Pontianak Mandoor in anderhalven dag bereiken, doch alleen bij hoog water, want vaartuigen, twee of drie voet diep gaande, kunnen in de drooge moesson niet tot Mandoor komen, en moet alles in kleine sampangs worden overgebragt.

Uit het vroeger aangehaalde hebt gij kunnen afleiden, dat Sultan Sarief Kasiem tijdens het Engelsch tusschenbestuur bijna geheel aan zichzelven werd overgelaten, doch later overtuigd, dat hij, zonder de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement, op den duur tegen den ondernemenden geest des Sultans van Sambas niet bestand was, besloot hij te beproeven, of hij zich die bescherming niet kon verwerven op grond der vroeger bestaan

hebbende verbindtenissen tusschen de O. I. Compagnie en wijlen zijnen vader. Ook de Chinezen noodzaakten hem tot dezen stap, want reeds door hunne eigene inrigting zich heeren en meesters achtende, waren zij gedurende den oorlog tusschen Sambas en Pontianak nog overmoediger geworden, en weigerden ten laatste alle gehoorzaamheid. Zij dreigden zelfs den Sultan in zijnen dalem te zullen aanvallen, en werkelijk zijn zij ook eens in groot aantal naar Pontianak afgezakt, om zich met geweld meester te maken van een hunner hoofden, voor wien zij eenen bijzonderen haat koesterden, doch welk oogmerk de Sultan door gepaste maatregelen te keer ging. Daar tevens de bevolking van Pontianak de veelvuldige onlusten, welke in haar hoofdmiddel van bestaan, den handel, telkens stremming veroorzaakten, moede werd, begon er eene verwijdering tusschen haar en den Vorst te ontstaan, welke voor dezen noodlottige gevolgen had kunnen hebben. Dit alles bewoog hem, om eene zending naar Batavia te doen, en het Gouvernement om bescherming te verzoeken, hetwelk ten gevolge had, dat de heer J. Van Boekholtz in 1818 als Kommissaris met eene maritime en militaire expeditie naar Pontianak werd gezonden, met last om de zaken aldaar te regelen. Deze hoofdambtenaar werd echter, door ziekelijke omstandigheden, spoedig door den Majoor Nahuijs vervangen, die op den 12den Januarij 1819 met gemelden Sultan Kasiem een contract van vriendschap, vrede en bondgenootschap sloot, voornamelijk hierop nederkomende, dat de Sultan, zijne nakomelingen en rijksgrooten de bescherming van het Gouvernement zouden genieten; dat daarentegen de helft van het grondgebied aan het Gouvernement zoude behooren; dat de inkomsten door het Gouvernement beheerd, doch voor de helft door den Sultan genoten zouden worden; dat het gezag over de Chinezen en alle vreemdelingen aan het Gouvernement zoude vervallen; dat geen ander dan Javaansch zout zou mogen worden ingevoerd, enz. Dit contract werd iets later door den Kommissaris Roesler met den nieuw benoem-

den Sultan Sarief Osman vernieuwd, en onder den Kommissaris Tobias in 1822 in zoo verre gewijzigd, dat de inkomsten geheel aan het Gouvernement zouden komen, en de Sultan eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 45,000 zou genieten, terwijl in 1823 de geheele politie bij overeenkomst aan het Gouvernement werd afgestaan, en daarvoor eene tegemoetkoming van *f* 5,400 's jaars aan den Sultan werd toegekend.

Van het jaar 1818 dus weder te Pontianak gevestigd, heeft het Gouvernement op de hoofdplaats, welke den — echter weinig gebruikten — naam van Marianna-oord verkreeg, een fort en de noodige ambtenaarswoningen doen opbouwen, en in de onmiddellijke nabijheid goede wegen aangelegd. De verhouding tot de Inlandsche bevolking kan sedert dien tijd niet ongunstig genoemd worden. Veel valt nog te verbeteren, doch haar eigenbelang noopt haar te zeer, om de bevelen van het Gouvernement, al zijn die ook soms strijdig met hare oude voorregten, op te volgen, dan dat er immer werkelijke tegenstrevingen of ongeregeldheden zouden zijn ontstaan. Wat de Sultan betreft, deze heeft, onder het vorig eigen beheer, nimmer een zóó belangrijk inkomen genoten als het tegenwoordige, en is te wel overtuigd van het voordeel, dat de bescherming van het Gouvernement hem verschaft, dan dat hij eenige blijken van ontevredenheid zou durven geven. Integendeel, hij is voorkomend en schijnbaar zeer verlangend, om, zoo veel in hem is, met het Gouvernement mede te werken, ten einde zijnen onderdanen rust en voorspoed te bezorgen.

Met de Chinezen van Mandoor is het anders gesteld, zijnde hunne verhouding tot het Gouvernement van eenen bijzonderen aard. Als arme gelukzoekers uit hun vaderland hier aangekomen, hebben zij dadelijk na hunne vestiging een eigen bestuur gevormd, den Sultan later alle onderdanigheid geweigerd, en in 1819 ons établissement, hoewel op eene voor hen gevoelige wijze, aangevallen. In 1822 hebben zij, na het betalen eener boete van 100 thails goud, van den Kommissaris Tobias

daarvoor vergiffenis erlangd, en werden door dien ambtenaar in hunne aangematigde regten bevestigd. In 1825 staken zij op nieuw de oproervaan op, en hadden onze versterkingen te Mampauwa, hoewel insgelijks met eenen voor hen nadeeligen uitslag, hunne aanvallen te verduren, doch ook hiervoor werden zij niet gestraft, dan alleen met eene jaarlijksche boete van *f* 8000 koperen munt, waartegen wij hun beloofden, ons niet met hun inwendig bestuur te zullen inlaten (1).

Koeboe grenst ten oosten aan de landen van Taijang en Meliouw, ten zuiden aan Simpang, ten westen aan Membawang en de zee, en ten noorden aan Pontianak. De bevolking bestaat uit nog geen 1800 zielen, en is een mengelmoës van Arabieren, Maleijers en Boeginezen, terwijl ongeveer vijf en twintig Chinezen zich mede daar hebben gevestigd.

Kort na de stichting van Pontianak, wilde SAID MOHAMED BIN AIJDROES, geboren te Batavia, dezelfde onderneming beproeven als wijlen Sultan ABDUL RACHMAN met Pontianak; dan hetzij dat deze hem de loef afstak door zijne billijke wijze van handelen, hetzij door de mindere geestvermogens en mindere menschenkennis van AIJDROES, dan wel door de ongunstige keus van het oord, zijnde aan een' der zuidelijke takken van de Kapoeas gelegen, nimmer heeft het hem mogen gelukken, Koeboe tot eene belangrijke hoogte te brengen. Het is immer geweest, wat het tegenwoordig nog is, eene arme kleine kampong. Deze Vorst, die den nederigen titel van „Toewan Koeboe” had aangenomen, regeerde willekeurig volgens de Mahomedaansche wetten en de Maleische gebruiken. Hij is in 1830 overleden, en werd vervangen door zijn' zoon SAID ABDUL RACHMAN BIN MOHAMED EL AIJDROES.

De voortbrengselen van Koeboe zijn onbeduidend, en bestaan slechts in een weinig was, rotting en gedroogde en ge-

---

(1) In 1855 is Montrado door ons vernietigd, doch Mandoor is blijven bestaan.

zouten visch. Rijst wordt er slechts voor eigen behoefte geproduceerd.

De kleine handel is het voornaamste middel van bestaan der inwoners, hoewel van weinig beteekenis. Met Pontianak is het verkeer het levendigst, dewijl, behalve rijst, de overige levensbehoeften van die plaats worden verkregen. Vóór onze wedervestiging op de Westkust van Borneo, stonden en vorst en bevolking dikwijls in betrekking tot de zeeroovers, wien het vergund was te Koeboe eene schuilplaats te zoeken, en aldaar hunne geroofde goederen aan den man te brengen. Thans heeft dit echter geheel opgehouden.

Over land kan men, door gebrek aan wegen, van Pontianak niet naar Koeboe reizen, en moet zulks doen over zee, waartoe, indien de wind gunstig is, twee dagen noodig zijn; of men kan de Kapoeas tot voorbij Soekadana opvaren, en van daar, langs een' zijtak, Koeboe bereiken, doch ook deze reis vordert onder gunstige omstandigheden niet minder dan twee dagen.

Toen het Nederlandsch Gouvernement zich weder te Pontianak vestigde, wilde Sultan Kasiem het doen voorkomen, alsof de landen van Koeboe, Taijang, Sangouw en Landak tot zijn gebied behoorden. Er werd dan ook geen bijzondere overeenkomst met den vorst van Koeboe gesloten, tot dat het scherpziend oog van den Kommissaris Tobias bespeurde, dat Koeboe geheel onafhankelijk was. Dit had ten gevolge, dat door dien hoofdambtenaar, den 4den Junij 1823, een contract gesloten werd met den vorst van Koeboe, waarbij voornamelijk bepaald werd, dat hij het Gouvernement als opperheer zijner landen zou erkennen, die weder aan hem als leen werden afgestaan; dat de helft der inkomsten aan hem zou worden uitgekeerd en geen ander dan Javaansch zout mogt worden ingevoerd; dat hij geen de minste verbindtenis met de zeeroovers zou mogen aangaan of houden, maar hen integendeel moest afweren en tegengaan, en eindelijk dat alle vreemdelingen, in het gebied van Koeboe gevestigd, onder het gezag van het Gouvernement zouden staan.

Aan dit contract werd tot dus verre de hand gehouden, met uitzondering alleen wat de inkomsten betreft, want daar deze zeer onbeduidend zijn, en er van onzentwegen niemand te Koeboe geplaatst is, om voor de inning te zorgen, is er aan den vorst nimmer rekenschap van gevraagd, zoodat hij ze steeds onverdeeld heeft genoten. De verhouding van Koeboe tot ons Gouvernement is overigens vriendschappelijk en ondergeschikt.

Het landschap Membawang grenst ten oosten aan Koeboe, ten zuiden aan Simpang, ten westen aan de zee en ten noorden aan Pontianak, en heeft eene bevolking van nog geen honderd zielen, bestaande uit Arabieren en Maleijers. De broeder van wijlen Said Mohamed van Koeboe, Said Aloewie bin Aijdroes genaamd, is de stichter van dit rijkje en voert den titel van „Toewan". Zijne woning en die zijner onderdanen zijn gelegen aan den voet van en op den berg Membawang. Het geluk schijnt hem niet te zijn medegeloopen, want de bevolking is nimmer toegenomen, en bestaat voor het grootste gedeelte uit zijn huisgezin en uit pandelingen, die zich met den aanplant van rijst en de vischvangst generen. Van Pontianak uit, bereikt men dit plaatsje over zee in twee dagen bij goeden wind, en binnen door, snel roeijende, in drie dagen. Te gering om in aanmerking te komen of om een contract mede te sluiten, wordt Membawang door het plaatselijk bestuur der Westkust van Borneo als een onafhankelijk rijkje beschouwd.

Het landschap Simpang, gelegen aan de rivier van dien naam, grenst ten oosten aan Sekadouw en Meliouw, ten zuiden aan Matam, ten westen aan de zee en Nieuw-Brussel, ten noorden aan Membawang en Koeboe, en kan gerekend worden eene afdeeling te zijn van Nieuw-Brussel. Oorspron-

kelijk behoorde het geheel onder Matam, maar de in 1828 van den troon vervallen verklaarde Sultan van dat rijk had in vroegere jaren de hoofdnegorij verlegd naar Kaijong, en de achterblijvende inwoners, benevens 500 Dajaksche huisgezinnen, aan een' oom afgestaan, dien hij naderhand tot „Panumbahan" verhief, en die dus als de eerste vorst kan aangemerkt worden. De geheele bevolking bestaat thans uit 1000 Maleijers en Boeginezen, benevens een twintigtal Chinezen; de bovengenoemde Dajakkers kunnen gerekend worden 2500 zielen uit te maken.

Het beheer van Simpang werd door genoemden Panumbahan, hoewel afhankelijk van den Sultan van Matam, volgens den „oendang-oendang Malajoe" gevoerd. De wetten van de godsdienst kwamen bij hem niet veel in aanmerking, en konden ook niet wel overeenkomen met zijne neiging tot zeeroof. Zijne broeders waren de uitvoerders zijner bevelen, en aan hen was het beheer over de Dajakkers toevertrouwd. Deze Vorst overleden zijnde, werd in zijne plaats zijn zoon Pangerang Soemo Djoedien tot het bestuur verheven onder den titel van „Panumbahan", doch door het Gouvernement afhankelijk verklaard van den Sultan van Nieuw-Brussel.

De voortbrengselen van dit landschap bestaan in rijst, rotting, was, ebben- en „garoe"-hout, karet of schildpad, die op de omliggende eilanden wordt gevonden, en ijzer. Rijst wordt echter ter naauwernood genoeg voor eigen gebruik geteeld. De rotting wordt voor de beste gehouden, die op de Westkust van Borneo gesneden wordt, doch het ijzer is bros en moeijelijk te bewerken.

Van Pontianak naar Simpang vertrekkende, zal men over zee bij goeden wind vier dagen noodig hebben, doch binnen door vijf of zes dagen, mits snel roeijende. Over land kan men die reis niet doen, doch wel, langs voetpaden, van Simpang naar Nieuw-Brussel en Matam.

Na onze nieuwe vestiging op Borneo's Westkust was de zee-

roof, die door Matam gepleegd werd, een belangrijk punt van beschouwing voor het Gouvernement. De Kommissaris Tobias bevroedde dit volkomen, doch eerst willende beproeven, om door zachte middelen zijn doel, vernietiging van zeeroof, te bereiken, zond hij in 1822 den ambtenaar Muller met eene vredelievende zending naar Simpang, wien het dan ook gelukte in de maand November van dat jaar eene voorloopige overeenkomst met den vorst van dat rijk te sluiten, naderhand door den Kommissaris bekrachtigd, waarbij de Panumbahan zijne landen afstond aan het Gouvernement, doch ze weder in leen verkreeg, met uitzondering van de Karimata-eilanden. Er werd voorts bepaald, dat alle zeerooverij zou worden geweerd; dat de Panumbahan eene schadeloosstelling van *f* 2000 's jaars zou genieten; dat alle inkomsten van zijn rijk aan het Gouvernement zouden vervallen; dat de Maleische en vreemde bevolking onder het gezag van het Gouvernement zou staan, doch de Dajakkers onder dat van den Panumbahan zouden blijven, enz.

Nieuw-Brussel, weleer Soekadana genaamd, grenst ten oosten aan Simpang, ten zuiden aan Matam, ten westen aan de zee en ten noorden aan Koeboe en Membawang. De negorij is thans gebouwd bij de kleine rivier Soekadana, en het geheele landschap, dat zeer bergachtig is, heeft een bloeijend aanzien. Naar men zegt, is de grond vruchtbaar en voor vele soorten van landbouw geschikt.

Het rijk bestaat uit drie districten, namelijk Nieuw-Brussel, Melier en Tembarawang. Het eerste bevat 400, het tweede 150, en het derde 30, dus te zamen 580 zielen, die verdeeld zijn in 490 Maleijers, 50 Boeginezen en 40 Chinezen. Het aantal huizen in de drie districten bedraagt 119, namelijk 81 te Nieuw-Brussel, 30 te Melier en 8 te Tembarawang.

Het eenmaal zoo magtige rijk van Soekadana, alwaar reeds in 1609 een zekere Blommaart voor en van wege de O. I. Compagnie als Resident gevestigd was, bestaat niet meer, en de afstammelingen zijner vroegere vorsten regeren thans over Matam

Hoewel reeds in 1687 door de wapenen der O. I. Compagnie, geholpen door die van den Sultan van Bantam, ten onder gebragt, schijnt het zich na dien tijd niet onbelangrijk hersteld te hebben; altans eene eeuw later, in 1787, toen de hoofdplaats aangevallen en geheel in de asch werd gelegd, achtte men te Batavia de magt van Soekadana sterk genoeg, om er tot dat einde eene expeditie van 500 man Europeanen en 1000 Madurezen, ondersteund door verscheidene oorlogschepen, heen te zenden.

Soekadana ontving in 1828 den naam van Nieuw-Brussel, op verzoek van den Majoor Akiel, van afkomst een Siaksche prins, doch lang in Gouvernements dienst geweest, en die tot belooning zijner diensten in genoemd jaar tot Sultan van Soekadana werd verklaard. Hij verhuisde derwaarts met al zijne bloedverwanten, waarvan hij sommigen tot zijne „mantrie's" verhief, en eene menigte volgelingen, regeerde volgens het Maleische stelsel, doch mogt niet handelen dan in overeenstemming met den te Nieuw-Brussel geplaatsten civielen gezaghebber, die eene kleine bezetting van een onderofficier en 20 Amboneesche manschappen onder zich kreeg.

Akiel, die bij zijne verheffing den naam ontving van Abdul Jaliel Shah, werd in 1831 door de Indische regering met den Resident van Borneo's Westkust naar Batavia ontboden, tot het sluiten van een contract, hetwelk den 10den Maart van dat jaar tot stand kwam, en twee dagen later door den Gouverneur-Generaal in Rade werd bekrachtigd. In dit contract werd bepaald, dat de Sultan het Nederlandsch Gouvernement als wettige opperheer over Matam, Simpang en Nieuw-Brussel zou erkennen, doch die landen in leen zou bekomen onder bescherming van het Gouvernement; dat Matam echter, hoewel onder zijn gezag, geregeerd zou worden door eenen Inlandschen vorst, met den titel van „Panumbahan"; dat de Sultan van alle inkomsten een derde zou genieten, met uitzondering alleen van die der

vogelnestjes van Matam, waarvan hij en de Panumbahan ieder de helf zouden trekken; dat de jaarlijksche schatting der Dajakkers geheel aan den Sultan zou komen; dat alle verkeer met zeeroovers zou worden tegengegaan; dat aan alle handelaren, en vooral aan die welke onder Nederlandsche vlag voeren, bescherming moest worden verleend; dat alle invoer van zout, behalve dat uit Java, verboden was; dat het Gouvernement naar billijkheid leenmansdiensten kon vergen, zonder daarvoor iets te betalen; dat Nieuw-Brussel, bij uitzondering, gedurende twee jaren vrijdom van in- en uitgaande regten zou genieten; dat er een landraad zou benoemd worden, en geen doodvonnis ten uitvoer zou worden gebragt, zonder het fiat van den Resident; dat het lang bestaan hebbend gebruik, om schipbreukelingen tot slaven en gestrande goederen tot eigendom van den Sultan te verklaren, voor altijd werd afgeschaft, enz.

Nieuw-Brussel levert dezelfde voortbrengselen op als Simpang. Ook worden er tingroeven gevonden, die evenwel niet bewerkt worden. De vrij gebrekkige rijstteelt en de vischvangst zijn de voornaamste bronnen van bestaan der bevolking.

De afstand van Nieuw-Brussel naar Pontianak kan over zee, bij goeden wind, in drie dagen worden afgelegd, en binnen door, den zuidelijksten tak van de Kapoeas, Mája genaamd, tot aan zee afzakkende, in zes of zeven dagen. Een regelregte weg over land tusschen beide oorden bestaat er niet; slechts hier en daar worden voetpaden aangetroffen.

Onder de onderhoorigheden van Nieuw-Brussel zijn ook de Karimata-eilanden begrepen, in 1822 door den vorst van Simpang aan het Gouvernement afgestaan, doch later onder het beheer van den Sultan gesteld. Zij zijn weinig bevolkt en tellen niet meer dan een honderdtal inwoners, „rajat's” (inlanders) genaamd, die nog niet tot het Mahomedanisme zijn overgegaan, zoo als mede met vele inwoners van Biliton en van de

eilanden onder Linga het geval is. Zij generen zich met de vischvangst, en brengen de voortbrengselen dier eilanden, bestaande in rotting, ebbenhout, vogelnestjes en schildpad, te Nieuw-Brussel of te Matam ter markt. Naar men zegt, bevatten die eilanden tin en ijzer, doch of zulks waar is, durf ik niet te verzekeren. Van de eilanden, die langs de kust van Nieuw-Brussel en Matam worden aangetroffen, en waaronder er velen zijn, die door hunne ligging en hunnen overvloed van goed drinkwater voor de zeevaart niet onbelangrijk zijn, is alleen de groep van Karimata bewoond.

Matam grenst ten oosten aan de landen Simpang, Meliouw en Sekadouw, ten zuiden van Kottaringien, ten westen aan de zee en ten noorden aan Nieuw-Brussel. De bevolking kan gerekend worden op 2045 Maleijers, 12270 Dajakkers en een vijftigtal Boeginezen en Chinezen, dus te zamen 14365 zielen. Op het karakter der Maleische bevolking valt niet te roemen; sints jaren gewoon aan het helen en verkoopen der geroofde goederen, die bij hen ter markt werden gebragt, is hun zedelijk gevoel daardoor verstompt en weinig vatbaar voor eene aanprikkeling tot nijverheid of tot het opsporen van andere bronnen van bestaan.

Twijfelachtig is de oorsprong der vorsten van Matam De Inlandsche legende zegt, dat een der zonen van Madja Pakit op Java, door melaatschheid getroffen, van daar verstooten werd, en op een vlot naar Borneo kwam drijven, alwaar hij te Kandang-Karbouw aanlandde, en aldaar op eene wonderlijke wijze eene negorij stichtte, Martapoera genaamd. Van hem ontleenen de vorsten van Matam hunne afkomst, en de in 1829 overledene Sultan Mohamed Kaliemoedien beweerde de dertiende nakomeling te zijn. Die aankomst moet plaats gehad hebben, nog voor dat de Inlanders het Mahomedaansche geloof hadden omhelsd, en hij de eerste zijn geweest, die hen daarmede, zoo als ook met het gebruik van zout, heeft bekend gemaakt.

De overlevering verhaalt, dat vóór zijne komst de tongen der Inlanders met haar begroeid waren, hetgeen door het gebruik van zout verdween.

In hoe ver de beweerde Javaansche afkomst der vorsten van Matam waarheid bevat, valt moeijelijk te zeggen, doch zeker is het dat alle landschappen, aan de Kapoeas gelegen en thans door eigen vorsten geregeerd, in vorige eeuwen onder het beheer der vorsten van Matam stonden, en bestuurd werden door mindere hoofden, als „Kiaij's", „Raden's", „Patie's", enz., die voor de inning der belastingen moesten zorgen. Deze hoofden onttrokken zich echter langzamerhand aan het wettig gezag en wierpen zichzelven als vorsten op, en de Sultan van Matam, te zwak om hen daarvoor te straffen, vooral in den tijd toen hij door den Sultan van Bantam geteisterd werd, hield niets over dan het zuidelijkste gedeelte zijner landen, namelijk Soekadana en Matam.

De vorsten van Matam zijn sedert lang eigenaren van een stuk kristal (naar men zegt in het Landaksche gevonden), welks bezit het voortdurend geluk der vorstelijke familie waarborgt, en dat tevens als een behoedmiddel tegen de gevaarlijkste ziekten beschouwd wordt. Men heeft beweerd, dat het een diamant was, die alsdan de zwaarte zou hebben van 367 karaat, doch deze bewering is door deskundigen tegensproken, terwijl het ook moeijelijk te gelooven valt, dat, zoo het werkelijk een diamant ware, een voorwerp van zulk eene belangrijke waarde zoo lang in het bezit van behoeftige vorsten zou gebleven zijn. Alligt toch had een hunner het dan ten gelde gemaakt.

Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat de regeringswijze van de Matamsche vorsten over het algemeen verre van billijk geweest is, hoewel zij voorgaven in hunne bevelen den „oendang-oendang Malajoe" op te volgen. Het behoorlijk nakomen van de wetten hunner godsdienst kon men niet verwachten van menschen, wier bestaan het medebragt, om van den roof van anderen te leven, en om hunne natuurgenooten, die ongelukkiger-

wijze op hunne stranden vervielen, instede van te helpen, tot slaaf te verklaren, en zich te verrijken met de door dezen dikwijls met levensgevaar geredde goederen. Poogden deze ongelukkigen te ontsnappen en werd zulks ontdekt, dan werden zij zonder mededogen van het leven beroofd. Bij zulke begrippen van vorst en volk werd Matam een aanlokkelijk toevlugtsoord voor het uitschot der bevolking van de omliggende landschappen, alwaar het onder eene slechte regering ruimschoots gelegenheid vond, om zich straffeloos aan roof en moord over te geven.

Met wijlen den Sultan Mohamed Kamaloedien werd een contract gesloten, op denzelfden voet als zulks met Simpang (zie blz. 260) geschied was, met dit onderscheid alleen, dat den Sultan eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 4000 werd toegekend, mits hij en zijne onderdanen zich van alle heuling met zeeroovers onthielden. De Sultan beloofde dit, doch met het voornemen om zijn woord niet te houden, want het duurde niet lang, of het Gouvernement had de sprekendste bewijzen van zijn meineedig gedrag in handen. Herhaalde waarschuwingen hielpen niets, en eindelijk werd de uitbetaling der schadeloosstelling door ons geschorscht. De staat van zaken werd hierdoor slechts verergerd; de zeeroovers liepen openlijk te Kandoewangie binnen, verkochten daar hunne gevangenen en de buitgemaakte goederen, en werden door den Sultan en zijne onderdanen voor eene nieuwe reis uitgerust. Dit duurde tot in het laatst van 1827, op welk tijdstip een Engelsch schip op de Karimata-eilanden strandde en door de équipage verlaten werd. Het hoofd dier eilanden, Baten Galag genaamd, liet het geschut en een gedeelte der lading bergen, en weigerde de aflevering daarvan aan den Sultan van Matam, op grond dat deze eilanden niet tot diens gebied behoorden, en hij, als Nederlandsch onderdaan, de bevelen van den Resident van Pontianak moest afwachten. De Sultan, over dit juiste antwoord gebelgd, zond eene flottille van 22 gewapende praau-

wen, onder het bevel van den Pangerang ADIE KASOEMA, om het gevraagde met geweld te nemen, voor welke overmagt BATEN GALAG, na twee dagen strijdens en met verlies van zijn leven, bukken moest. Zijne vrouw en kinderen werden als slaven verkocht, de lading en het geschut medegevoerd, en de Nederlandsche vlag, die voor de woning van BATEN GALAG gewapperd had, in triomf te Matam binnengebragt en daar in flarden gescheurd.

Het Gouvernement, door den Resident van Borneo's Westkust van het gebeurde onderrigt, mogt dezen hoon niet dulden, en zond in 1828 Z. M. fregat Bellona, om den Sultan voor zijne misdadige handelwijze te straffen. De batterijen, door de Matammers aan de Kwalla-Katapan en te Kandang-Karbouw opgeworpen, werden vermeesterd, en al hun geschut, ten getale van 44 stukken en lilla's, dat zij geen tijd hadden om in de rivier te werpen, aan boord der Bellona overgebragt. De Sultan onderwierp zich schriftelijk, onder afstanddoening van den troon, doch bleef voortvlugtig. Volgens magtiging van het Gouvernement, werd alsnu door den Kolonel DIBBETZ, Kommandant der Bellona, en door den Resident den Majoor AKIEL, die bij den aanval op Matam goede diensten had bewezen, tot Sultan van Matam benoemd, op de voorwaarde, reeds op blz. 261 vermeld, namelijk dat, onder zijn oppergezag, het rijk door een Inlandsch hoofd, met den titel van „Panumbahan”, bestuurd zou worden. In het midden van 1829 begaf zich de Resident in persoon naar Matam, en stelde ADIE KASOEMA, behuwdzoon van KAMALOEDIEN, tot Panumbahan aan. Eene zware ziekte, welke hem meer dan twee maanden bedlegerig hield, overviel den Resident op deze reis, en verhinderde hem alle hangende zaken naar behooren te regelen, hetgeen te bejammeren was, want zulks heeft later vele moeijelijkheden ten gevolge gehad.

De nieuwe Panumbahan vergezelde den Resident in 1831 naar Batavia, en werd daar in zijnen rang bevestigd, onder

voorwaarde, dat hij den Sultan AKIEL als opperheer zou erkennen, doch naauwelijks in zijn land teruggekeerd, weigerde hij volstrekt dezen de minste onderdanigheid te bewijzen. De oorzaak van deze weigering is hoofdzakelijk de volgende. In vroegere jaren, toen AKIEL, even als vele andere hoofden, nog zeeroof bedreef, bekroop hem eens de lust om zich van Matam meester te maken, en verscheen hij tot dat einde met eenige gewapende praauwen op de kust. De Sultan echter, van zijn voornemen verwittigd, wist de uitvoering te verijdelen. De flottille van AKIEL werd omsingeld, en deze zou zijne onderneming met den dood hebben geboet, indien hij niet het medelijden van den Sultan had ingeroepen, die in eene vlaag van goedheid, hem anders zelden eigen, aan AKIEL vergiffenis schonk, onder voorwaarde, dat hij op den koran zou zweeren, van nimmer weder iets tegen Matam te zullen ondernemen. AKIEL legde den eed af, vertrok onverlet en Matam had na dien tijd niets van hem te lijden, tot in 1828, toen hij als Nederlandsch onderdaan onze expeditie tegen dat rijk met zijne flottille ondersteunde. Dit nu namen de Matammers hem hoogstkwalijk, en beschouwden hem, niet zonder schijn van grond, als een meineedige, wien men, om die reden, niet onderworpen behoefde te zijn.

De Sultan KAMALOEDIEN overleed plotseling in 1829, kort voor de benoeming van zijnen behuwdzoon ADIE KASOEMA tot Panumbahan. Hij was een zware opiumschuiver en daarbij eenigzins in de hersenen gekrenkt. Met de regering bemoeide hij zich niet, maar liet alles over aan ADIE KASOEMA. Deze was niet zonder eenige bekwaamheden, doch had gedurig te worstelen met de tegenkantingen zijner aanverwanten, die, met de keuze van den Sultan niet tevreden, zich tegen zijn gezag verzetteden, of wel deden wat hun goed dacht. Dit gaf onophoudelijk aanleiding tot gewelddadigheden, waaronder de gemeene man en vooral de Dajakkers het meeste te lijden hadden, want door niemand beschermd, werden zij

gedurig uit het midden hunner betrekkingen gescheurd en als slaaf verkocht.

Het is moeijelijk een denkbeeld te geven van het bestuur over Matam gedurende het leven van Sultan KAMALOEDIEN; iedereen was heer en meester en niemand erkende het wettig gezag. In schijn huldigde men den Sultan, doch naauwelijks was men van hem verwijderd, of niemand stoorde zich meer aan hem.

Van Matam naar Pontianak kan men slechts over zee reizen, en heeft dan bij goeden wind vijf dagen noodig. Over land is onmogelijk, door gebrek aan wegen. Het binnenste gedeelte van het land is enkel moeras, waar zelfs geen voetpaden kunnen aangelegd worden.

Matam levert dezelfde voortbrengselen op als Simpang, met inbegrip van tin en vogelnestjes. In het district Kandoewangie, berucht als schuilplaats der zeeroovers, werden, nu 40 jaar geleden, verscheidene tinmijnen geopend en bewerkt door een vier- of vijfhonderdtal Chinezen, doch de geringe opbrengst of wel — en zulks laat zich eerder vooronderstellen — de knevelarijen der hoofden en de weinige zekerheid tegen de veelvuldige roovers waren oorzaak, dat dit werk gestaakt werd; thans is er geen spoor meer van te vinden.

De bergen van Menhawa en Kendawangan leveren vogelnestjes, doch in geen groote hoeveelheid. Van goede hoedanigheid wordt er zelden meer dan een pikol jaarlijks te Pontianak aan de markt gebragt, die daar *f* 100 de kattie opbrengt. Yzer wordt op eenige plaatsen gegraven en tot kleine staven bewerkt. Het is van dezelfde hoedanigheid als dat van Banjermassing en dus bros; door de Dajakkers is het echter gewild, die dan ook de voornaamste verbruikers zijn.

Rijst wordt in Matam zelden meer voortgebragt dan tot voeding der inwoners noodig is, en kan dus als geen handelsartikel worden aangemerkt. Zout werd vroeger van Trengano en Singapore, thans van Java via Pontianak aangebragt, wel-

ke laatste plaats ook in de meeste verdere behoeften van Matam voorziet.

De handel met de Dajakkers is geheel en al een ruilhandel. Behalve de schatting, welke deze natie jaarlijks aan den Sultan moet opbrengen, is zij mede verpligt, hare rijst, was en rotting in ruil te geven tegen allerlei voorwerpen, noodig of niet noodig, waarvan de waarde geheel naar willekeur door den Sultan en de hoofden bepaald wordt.

Het landschap Taijang, gelegen aan de Kapoeas en vroeger onder het gezag der vorsten van Soekadana behoorende, grenst ten oosten aan Sangouw, ten zuiden aan Meliouw en Simpang, ten westen aan Koeboe en Pontianak en ten noorden aan Landak. De bevolking is gering, en bestaat uit niet meer dan circa 450 Maleijers, 6270 Dajakkers en ongeveer 100 Chinezen. De eerstgenoemden zijn vrij beschaafde lieden, hetgeen te danken is aan hunne aanraking met de bewoners van Pontianak. Zij generen zich voornamelijk met de rijstteelt en den ruilhandel met de Dajakkers. Het bestuur van dit rijkje is in handen van eenen Panumbahan, die een' Pangerang Adiepatie onder zich heeft, en getrouw volgens de wetten zijner godsdienst en der Maleische gebruiken regeert.

Op het eilandje Taijang, midden in de rivier de Kapoeas gelegen, is een fortje, het Nederlandsch Gouvernement toebehoorende, bezet met 10 of 12 stukken geschut, en waar 12 Ambonezen garnizoen hielden. De voornaamste reden dezer bezetting was om het smokkelen naar de binnenlanden tegen te gaan, hetgeen langs de menigvuldige takken der Kapoeas, die zich bij dit eilandje vereenigen, gemakkelijk kan geschieden. Om dezelfde reden was tijdens mijn verblijf op Borneo een Inlandsch hoofd, met den titel van Inlandsch gezaghebber, daar geplaatst, die tevens belast was met het bestuur over alle vreemdelingen in het Taijangsche en over de Inlanders, die zich op bedoeld eilandje hadden neergezet, als-

mede met de heffing van een' tol van 6% op de goederen, die naar de binnenlanden vervoerd werden. Met de overige bevolking had hij echter niets te maken, daar deze alleen aan den Panumbahan gehoorzaamheid verschuldigd was.

De voortbrengselen van Taijang bestaan in rijst, waarvan bij een' goeden oogst jaarlijks p. m. 50 kojangs naar Pontianak worden afgevoerd, rotting, was, ijzer- en ebbenhout en een weinig stofgoud. Ook is men begonnen indigo te planten, die zeer wel opkomt en van eene goede hoedanigheid is. Voorheen leverde Taijang ook ijzer. Men heeft er zelfs geschut gegoten, doch niet zwaarder dan éénponders. Thans echter is van de gieterij geen spoor meer te vinden. In ruil voor genoemde voortbrengselen verkrijgen de Taijangers van Pontianak en Matam eenige levensbehoeften en verschillende goederen, die zij voor den ruilhandel met de Dajakkers noodig hebben.

Van Pontianak met eene snelle „bidaar" de Kapoeas oproeijende, bereikt men Taijang in 3 of 4 dagen. Wegen regelregt tusschen beide plaatsen bestaan er niet; alleen zijn er eenige Dajaksche voetpaden naar Landak en Sangouw.

Over Koeboe handelende, heb ik reeds gezegd, dat Sultan SARIEF KASIEM van Pontianak, tijdens onze wedervestiging op Borneo's Westkust, het voor deed komen, als of al de omliggende landen hem onderworpen waren. De Panumbahan van Taijang, in dien tijd overleden, liet twee zonen na, beiden van jeugdigen leeftijd. De Sultan, het spreekwoord indachtig, in troebel water is het goed visschen, verklaarde zich tot beschermer dier kinderen, doch bewerkte tevens dat een zijner hoofden, LAKSAMANA genaamd (te Soerabaija vroeger als handelaar onder den naam van Juragan ISMAEL bekend), met de oudste vrouw of „Ratoe" van wijlen den Panumbahan en moeder dier kinderen huwde, waardoor hij de magt over Taijang in handen kreeg. De overige leden der Taijangsche vorstelijke familie, hier niet mede te vreden, wisten

zich van beide kinderen meester te maken, vestigden zich in het Dajaksche, en benaauwden LAKSAMANA in het fort op het reeds genoemde eilandje zoodanig, dat bij de komst van den Kommissaris BOEKHOLTZ de Sultan genoodzaakt was, diens hulp tot ontzet in te roepen. De Majoor MUNTINGE ging alstoen met een honderdtal flankeurs naar boven, vergezeld door den Sultan en een groot aantal Boeginezen en Maleijers, en vestigde zich in het fort, hetwelk in den nacht van zijne aankomst fel beschoten werd, doch den volgenden dag de ernstige voornemens van den Majoor ziende, heesch de vijand de witte vlag, en de zaak werd bijgelegd, hoewel slechts voor korten tijd, want naauwelijks waren onze troepen vertrokken, of de vijandelijkheden begonnen op nieuw, zoodat eene kleine bezetting Ambonezen in het fort moest achtergelaten worden. De hoofden dier zoogenaamde rebellen waren PANGERANG MASTIE en diens broeder, de laatste gehuwd met de dochter van wijlen den Panumbahan. Zij waren in het bezit der Dajaksche landen, en hadden een gedeelte der Maleische bevolking op hunne zijde. LAKSAMANA was intusschen tot Inlandsch Kapitein te Taijang benoemd, en voerde daar namens het Gouvernement het gezag. Onafgebroken bestonden er vijandelijkheden tusschen hem en die vorsten, tot dat in 1822 de Kommissaris TOBIAS daaraan een einde maakte, door het verzoenen van beide partijen, waartoe de dood van Sultan KASIEM veel bijbragt. De Inlandsche Kapitein werd uit zijne betrekking ontslagen, het fortje van de erfgenamen van wijlen Sultan KASIEM voor *f* 2,400 overgenomen, en de oudste zoon van den overledenen Panumbahan tot regerend vorst onder denzelfden titel benoemd.

Niet lang echter had deze genot van zijne waardigheid, want slechts een jaar na zijne benoeming had hij, zich badende, het ongeluk van te verdrinken, ten gevolge van een' aanval van vallende ziekte, waaraan hij dikwerf onderhevig was. Zijn broeder GOESTIE ARIEB werd onder voogdij gesteld van zijnen

behuwdoom Pangerang Mastie, die het gezag in zijnen naam uitoefende tot in het laatst van 1827, als wanneer Arieb den ouderdom van 18 jaren bereikt hebbende, door den Resident aangesteld werd tot „Pangerang-Ratoe” en regerend vorst van Taijang. Slechts 5 maanden duurde zijne regering, toen hij onverwachts aan eene bloedspuwing overleed. Aan eenen anderen oom werd alstoen, dewijl de mannelijke erflinie uitgestorven was, het gezag toevertrouwd, terwijl Laksamana weder tot Inlandsch Kapitein werd aangesteld.

De rust bleef echter niet lang ongestoord. Een der zonen van Laksamana leefde in overspel met de oudste dochter van wijlen den ouden Panumbahan en stiefdochter van Laksamana, hetgeen het ongenoegen van Pangerang Mastie opwekte, en hem deed pogen, om de kinderen van dien Panumbahan, allen dochters, uit handen van Laksamana te krijgen. Dit veroorzaakte onaangenaamheden; andere hoofden bliezen het vuur aan, en weldra was geheel Taijang in rep en roer, terwijl de hevigste beschuldigingen tegen Mastie bij den Resident der kust inkwamen. De Resident zond alstoen in November 1828 den Assistent-Resident Ritter derwaarts met eene kleine militaire magt, om aan die verwikkelingen een einde te maken; dan van deze magt werd geen gebruik gemaakt, want door het vertrouwen van beide partijen te winnen, gelukte het hen het geschut, dat reeds in batterij tegen over elkander stond en in het geheel 21 zoo groote als kleine stukken telde, af te nemen. Al de beschuldigingen tegen Mastie werden valsch bevonden, en de bevolking opgeroepen zijnde, om zich eenen vorst te kiezen, liet de keuze op hem vallen. Later werd hij te Pontianak tot „Panumbahan” verheven, en eene overeenkomst met hem gesloten, waarbij hij het Gouvernement als opperheer erkende, doch de landen van Taijang als leen terug verkreeg, met uitzondering van het eilandje, waarop het fort ligt, hetwelk het eigendom van het Gouvernement bleef. Ook het gezag over alle vreemdelingen in het gebied van Taijang was aan het Gou-

vernement opgedragen, terwijl al de inkomsten, met uitzondering van de verpachtingen en tollen, den Panumbahan zouden toebehooren. Van het genomen geschut werden negen stukken teruggegeven en de overige naar Java gezonden. De Inlandsche Kapitein kreeg eene nieuwe instructie, waarbij hem bepaaldelijk alle bemoeijenis met de vorstelijke huishouding verboden werd.

Taijang was vroeger het uiterste binnenlandsche punt aan de rivier Kapoeas, waarmede wij betrekkingen onderhielden, tot dat in 1822 de Kommissaris Tobias, eene meerdere ontwikkeling der voordeelen, welke de Westkust van Borneo kon opleveren, beoogende, het noodzakelijk oordeelde, om met de verdere vorsten in de bovenlanden in aanraking te komen, en daarom eene reis derwaarts deed en door gekommitteerden liet doen, met dit gevolg, dat met verscheidenen dier vorsten contracten werden gesloten, zoo als nader blijken zal.

Meliouw grenst ten oosten aan Sangouw, ten zuiden aan Simpang, ten westen en ten noorden aan Taijang. Het kan gevoegelijk als een gedeelte van laatstgenoemd landschap worden aangemerkt, waartoe het ook werkelijk behoord heeft, daar de overledene oude Panumbahan, zijnen jongeren broeder, Pangerang Mangko genaamd, zeer genegen, hem dit land met zijne bevolking, bestaande uit 300 Maleijers en ongeveer 1100 Dajakkers, afstond.

Van Pontianak kan men Meliouw in vier dagen, mits snel roeijende, bereiken. Wegen worden er niet aangetroffen, dan alleen hier en daar Dajaksche voetpaden. Het landschap is klein en van weinig beteekenis, en levert dezelfde voortbrengselen op als Taijang. De Kommissaris Tobias heeft met genoemden Pangerang, als onafhankelijk vorst, een contract gesloten, doch waaraan nimmer veel de hand is gehouden.

Sangouw grenst ten oosten aan Sekadouw, ten zuiden aan Matam, ten westen aan Meliouw en Taijang en ten noorden

aan Landak en de vrije Dajaksche stammen van Jonkong en Enpanang, als ook voor een gedeelte aan de binnenlanden van Serawak, behoorende onder Borneo-Proper. Het is eene der schoonste streken der Residentie, in het algemeen hoog land en bijzonder vruchtbaar. De hoofdnegorij ligt aan de rivier Kapoeas, en is geheel door ijzerhouten palissaden omringd. De bevolking zal in het geheel 27,000 zielen tellen, als: 3750 Maleijers, 22,880 Dajakkers en ongeveer 400 Chinezen. De Maleijers onderscheiden zich hier door een' verregaanden hoogmoed, en koesteren hooge gedachten van eigene sterkte en volmaaktheid. Hunne beschaving laat echter veel te wenschen over, en het zijn nog maar weinige jaren geleden, sedert zij opgehouden hebben met deel te nemen aan de woeste feesten der Dajakkers, bij gelegenheid van het te huis brengen van een' vijandelijken kop (1). Overigens zijn zij werkzaam, en leggen zich, hoewel handel de hoofdtak van hun bestaan is, ook op den landbouw toe.

De Dajakkers zijn hier, even als in het Matamsche, aan de willekeur der Maleijers onderworpen, hoewel in een' minderen graad. De vorst zorgt eenigzins, dat zij niet te erg worden gekneveld. In het Sangouwsche bevinden zich twee of drie kampongs van Dajakkers, welke nog kanibalen zijn, ten minste een gedeelte van het ligchaam van den verslagen vijand wordt door hen genuttigd, en voornamelijk de hersenen, het hart en het buikvel rondom den navel. Dit laatste is, volgens getuigenis van eenigen hunner, het lekkerste beetje van 's menschen ligchaam.

---

(1) Deze feesten worden als volgt gevierd. Nadat de gesnelde kop drie of vier dagen aan de lucht is blootgesteld geweest, wordt hij afgewasschen, en het water, waarin zulks geschied is, door alle bijstanders, ook vrouwen, gedronken. Hierna wordt de kop op een' paal vastgemaakt en om dien paal gedanst, waarbij ruim gebruik van sterken drank wordt gemaakt. Ook aan dit laatste, ofschoon door de wetten hunner godsdienst verboden, namen de Maleijers van Sangouw deel.

De Chinezen generen zich met het goudgraven en den kleinen handel.

Het bestuur van Sangouw is in handen van een' „Panumbahan", een' „Pangerang-Ratoe" en acht „Mantrie's" of „Kiaij's". De vorst doet of besluit niets, alvorens eerst den raad dezer laatsten te hebben ingenomen, die echter ook niet beslissen, zonder vooraf de zaken ter kennis van hunne onderhoorigen gebragt- en hunne gedachten daaromtrent vernomen te hebben. In bijzondere gevallen wordt de geheele bevolking bij een geroepen, en gaat men te werk naar het gevoelen der meerderheid. Het laat zich gemakkelijk inzien, dat dit niet de spoedigste wijze is, om tot afdoening van zaken te komen. Veelal hebben hunne bijeenkomsten geen het minste gevolg, maar geven aanleiding tot twist en tweespalt. De Mahomedaansche godsdienst en de „oendang - oendang Malajoe" strekken den vorst tot rigtsnoer der door hem op te leggen straffen. Geldboeten zijn het meest in zwang. De straf op het ombrengen van iemand, die als een welgezeten man beschouwd werd, kan men met 60 reaal afkoopen, doch was de vermoorde een slaaf of pandeling, dan is de helft voldoende. De misdaad van „meradja lilla" (majesteitschennis), wanneer gepleegd door een hoofd, wordt gestraft met eene boete van 800 reaal, doch slechts met de helft, wanneer de schuldige een eenvoudig ingezetene is. Zoo klimt de boete ook af, naarmate van den minderen rang van het hoofd, tegen wien men zich verzet heeft. Ook echtbreuk, diefstal, kortom alle misdaden, worden met geldboeten gestraft, en dit is niet alleen te Sangouw gebruikelijk, maar overal in de binnenlanden.

De voorschriften der Mahomedaansche godsdienst worden door de Maleische bewoners van Sangouw zeer slecht opgevolgd, hoewel zij vermeenen ze stipt na te komen, doch slechts weinigen zijn er goed mede bekend. Het is hier bijv. de gewoonte, om niemand de besnijdenis te doen ondergaan, dan na den dood van zijn' vader, waarschijnlijk omdat men

gelooft, dat deze laatste spoedig zou komen te overlijden, wanneer die plegtigheid nog gedurende zijn leven geschiedde. Somtijds gebeurt het dan ook, dat menschen, die reeds grootvader zijn, zich nog aan de besnijdenis moeten onderwerpen.

De Sangouwsche Maleijers zijn bijzonder goed voorzien van vuurwapenen, hetgeen welligt eene der redenen hunner trotschheid is. Zij krijgen die wapenen uit Pontianak en ook wel uit Borneo-Proper, waar ze van Singapore worden aangevoerd.

De voortbrengselen van Sangouw bestaan in rijst, waarvan bij eenen goeden oogst van 150 tot 200 kojangs 's jaars naar Pontianak worden afgevoerd, rotting, welke echter minder geacht wordt dan de Matamsche, was van eene bijzonder goede hoedanigheid, stofgoud van zeer goede gehalte, halende tot 22 karaat, en eene kleine hoeveelheid diamanten. Verschillende houtsoorten worden er ook gevonden, als ebben-, „garoe„ - en ijzerhout, maar de afstand naar Pontianak is te ver, om het hout daarheen af te voeren. Men verzamelt er ook vogelnestjes, doch van weinig beteekenis. Het stofgoud, dat te Pontianak zeer gewild is, is het voorname betaalmiddel der goederen, die van daar te Sangouw worden aangevoerd. De handel te Sangouw is vrij belangrijk, zoowel van in- als doorvoer, want wanneer de kooplieden hunne goederen op die plaats niet met voordeel van de hand kunnen zetten, trekken zij verder naar het binnenland. De voorwerpen van den handel bestaan hoofdzakelijk in lijnwaden, tabak, zout, ijzer, koperdraad, kralen, enz.

De diamanten zijn nog geen groot artikel van uitvoer, omdat het niemand vergund is ze te graven. Zij zijn een monopolie van den vorst, en worden alleen gevonden op de grenzen van Landak en aan de oevers van het riviertje Kaijong.

Men vaart van Pontianak met een snelroeijend vaartuig in vijf dagen langs de Kapoeas naar Sangouw. Dit is het eenigste middel van gemeenschap, want wegen bestaan er niet, dan alleen de binnenlandsche Dajaksche voetpaden, die slecht en voor Europeanen onbegaanbaar zijn.

Reeds in vroegere jaren schijnt Sangouw bij het Hollandsch bestuur bekend te zijn geweest, echter onder den naam van Sesango, want men vindt dat de Sultan ABDUL RACHMAN erkend werd als vorst over Pontianak en Sesango. Welk regt hij op Sangouw gehad heeft, is mij niet bekend, of het moest zijn omdat hij eens, met de Sangouwers in onaangenaamheden gewikkeld zijnde, eene expeditie naar hun land ondernomen, en bij die gelegenheid hunne negorij ontmanteld en hun geschut buit heeft gemaakt. Het schijnt echter niet, dat deze expeditie eene geheele onderwerping van Sangouw heeft te weeg gebragt, altans vele jaren daarna heeft zijn opvolger, SARIEF KASIEM, eene tweede ondernomen, die echter vredelievend is afgeloopen, want toen de expeditie Taijang bereikt had, kwam de Pangerang van Sangouw (een' hoogeren titel voerden de beheerschers van dat landschap toen nog niet), PAKKO genaamd, met zijne hoofden den Sultan te gemoet, en ging met dezen naar Pontianak terug. De Pangerang verkreeg alstoen van SARIEF KASIEM den titel van „Sultan”, en er werd eene overeenkomst tusschen beide vorsten gesloten, waarbij SARIEF KASIEM voor zichzelven den alleenhandel in zout met Sangouw bedong.

Het gebruik te Sangouw medebrengende, dat bij het overlijden van een' vorst de troon niet op zijn' zoon, maar (even als zulks op Sumatra's Westkust het geval is) op zijnen oudsten neef overgaat, werd na den dood van PAKKO zijn neef ABANG MOHAMED als Sultan erkend. De Kommissaris TOBIAS sloot in 1822 een contract met hem, hetgeen echter met veel moeijelijkheden gepaard ging, want de Sangouwers wilden in den beginne noch de opperheerschappij van het Gouvernement erkennen, noch afstand doen van het heffen van tollen op de Kapoeas, waarop de Heer TOBIAS, in het belang van den vrijen en onbelemmerden handel in de binnenlanden, ten sterkste aandrong. Het contract werd dan ook niet door de Sangouwers nagekomen, en de Sultan, wiens gezindheid goed doch die aan

het onmatig gebruik van opium verslaafd was, bleek niet bestand te zijn tegen de partij van RADEN SOESA, zijn' neef en troonopvolger, die niet alleen de rijkste persoon in zijn land was en bijna den geheelen handel aan zich had getrokken, maar tevens een' hevigen haat tegen de Nederlanders koesterde. RADEN SOESA wist het zoo ver te brengen, dat de doorvoer op de rivier gestopt werd, en de van beneden komende handelaren niet verder mogten varen, zelfs tegen betaling van tol. De belemmering, die deze maatregel aan den handel veroorzaakte, werd nog vermeerderd, doordat de Sangouwers zamenspanden, om aan de handelaars niet meer dan zekere prijzen voor hunne goederen te bieden, welke prijzen zoo laag gesteld werden, dat de kooplieden genoodzaakt waren onverrigter zake met hunne waren de rivier weder af te zakken, of wel zich zware verliezen moesten getroosten.

De Kommissaris TOBIAS, wiens wensch om den handel op de Kapoeas geheel vrij te zien, door dezen maatregel zoo zeer gedwarsboomd werd, zond, kort vóór zijne terugreis naar Java, eene expeditie naar Sangouw, bestaande uit 150 man militairen, 2 kanonneerbooten, een' schoener en de flottille praauwen van den reeds meermalen genoemden Majoor AKIEL, onder bevel van den gezaghebber HARTMAN, met last om elke belemmering van den handel uit den weg te ruimen, en eenige nieuwe posten in de binnenlanden aan te leggen. Deze expeditie vertrok van Pontianak in September 1823, en vond bij hare aankomst te Sangouw alles in goeden staat van tegenweer gebragt, doch het kwam tot geen vijandelijkheden, want de Sangouwers onderwierpen zich vrijwillig, en het contract werd vernieuwd met twee ampliatiën, de eene bepalende, dat alle tollen zouden afgeschaft, en de andere, dat het monopolie van den zouthandel, aan wijlen den Sultan KASIEM toegekend, vernietigd zou worden. Spoedig hierna verliet de expeditie Sangouw, en liet slechts eene kleine bezetting van 12 Ambonezen achter, om een wakend oog te houden. Gedurende het leven van Sultan

Mohamed werd het contract stipt opgevolgd, doch naauwelijks was hij in 1826 overleden, of Raden Soesa, die zich gedurende de expeditie in 1823 in het binnenland had schuil gehouden, wist zich, zonder de minste voorkennis van het Nederlandsch Gouvernement, tot Sultan te doen verklaren. Nu keerde alles tot het oude terug, en zelfs tegen betaling van zware tollen mogten geen goederen op de rivier doorgevoerd worden. Ongelukkiger wijze gebeurde dit op een tijdstip, toen, ten gevolge van bezuinigings maatregelen, al onze bezettingen langs de Kapoeas, met uitzondering van het fortje te Taijang, werden ingetrokken, hetgeen den Sultan nog onhandelbaarder maakte. Vertoogen hielpen dan ook niets, en evenmin de zending van een' ambtenaar in 1827 naar Sangouw. De Resident van Pontianak gaf aan het Hoofdbestuur kennis van de stremming in den handel, die evenzeer ten nadeele was van de boven- als benedenlanden, doch te Batavia schoof men de zaak op de lange baan, en de eenigste wederwraak, die men nam, was van te Taijang eenen tol te heffen op alle goederen, die naar Sangouw vervoerd moesten worden. Deze staat van zaken bleef voortduren tot na den dood van den Sultan Soesa, die in 1830 voorviel, en aanleiding gaf tot het ontstaan van twee partijen, waarvan de eene een' jongeren broeder van Soesa tot den troon wilde verheffen, de andere een' zoon van wijlen Sultan Mohamed, Abang Tona genaamd, daarop wilde zien. Volgens het gebruik te Sangouw was de laatste in haar regt, doch de eerstgenoemde wilde dit niet erkennen, en de tweespalt nam al meer en meer toe. De Resident van Pontianak mengde zich hierop in de zaak, en wist, door bemiddeling van Pangerang Mandhara van Pontianak, dien hij in November 1831 naar Sangouw zond, het daarheen te leiden, dat beide pretendenten zich bereid verklaarden, om in zijne beslissing te berusten. De keuze van den Resident werd echter gemakkelijk gemaakt, doordien Abang Tona, om welke redenen weet ik niet, op eens schriftelijk af-

stand deed van zijne regten. De broeder van den Sultan SOESA, PANGERANG AGONIE, verscheen met zijne hoofden dus alleen te Pontianak voor den Resident, en na eerst in handen van den Sultan den eed van getrouwheid aan het Nederlandsch Gouvernement te hebben afgelegd, werd hij door den Resident tot „Panumbahan" en regerend vorst van Sangouw verheven, en tevens een contract met hem gesloten, waarbij hij de opperheerschappij van het Gouvernement erkende, en aannam den doorvoer op de rivier voor alle handelaren, van waar ook komende, vrij te laten, tegen betaling van een' tol van *f* 60 voor ieder beladen vaartuig. Dit contract werd later door het Gouvernement geratifieerd, en de Resident gemagtigd, om den tol te Taijang tot op 3% te verminderen, en het fortje van daar naar Sangouw te verleggen.

Sekadouw grenst ten oosten aan Bilietang, ten zuiden aan Matam, ten westen aan Sangouw en ten noorden aan Borneo-Proper, of beter gezegd aan de onafhankelijke Dajaksche landen, hoewel ze door den vorst van Borneo-Proper als een deel van zijn rijk worden beschouwd. De bevolking bestaat uit circa 1200 Maleijers, 10,390 Dajakkers en 600 Chinezen. De Maleijers komen in zeden en gebruiken die van Sangouw zeer nabij, hoewel zij nog minder beschaafd moeten gerekend worden. De Chinezen verdienen meest den kost met goudgraven, en wonen grootendeels in eene niet onaanzienlijke kampong, Soengej-aija genaamd, drie uur roeijens boven de hoofdnegorij gelegen. In de nabijheid dezer kampong wordt veel goud gevonden.

Het land wordt geregeerd door eenen „Pangerang", die verscheidene „Raden's" tot onderhoofden heeft, aan welke laatsten het gezag over de Dajakkers is toevertrouwd. De wijze zijner regering is bijna dezelfde als die der vorsten van Sangouw. In hunne godsdienstige begrippen staan de bewoners van Sekadouw op een' lagen trap, en nemen niet alleen deel aan de

hierboven beschrevene feesten der Dajakkers bij gelegenheid van het snellen eens kops, maar hadden vroeger, en welligt ook nog, de barbaarsche gewoonte, om bij het sterven van eenen vorst, het maken van oorlog en vrede en andere dergelijke omstandigheden, een' mensch, gewoonlijk een' tot slaaf gemaakten Dajakker, te offeren. Bij het sluiten van vrede leverden de partijen elkander onderling zulk een slagtoffer over, en werd dus de verzoening op eene bloedige wijze tot stand gebragt. Sekadouw lag voorheen immer overhoop met Sintang en Sangouw, en werd, hoewel klein in omvang, als de onrustigste plaats in de bovenlanden beschouwd.

De voortbrengselen zijn dezelfden als die van Sangouw, behalve diamanten, die er niet gevonden worden. Van rijst worden jaarlijks, bij een' goeden oogst, omtrent 80 kojangs uitgevoerd. Het stofgoud van Soengej-aija is zeer fijn van gehalte en wordt voor het beste van de geheele Residentie gehouden; het haalt bijna 24 karaat.

Van Pontianak naar Sekadouw met eene snelle „bidaar” opvarende, bereikt men laatstgenoemde plaats in zes en een halven dag. Wegen bestaan er niet, dan alleen Dajaksche voetpaden voor het binnenlandsch verkeer.

De Kommissaris Tobias, zijn eens voorgenomen doel, om met alle binnenlandsche vorsten in aanraking te komen, voortzettende, zond in 1822 gekommitteerden naar Sekadouw, om een contract te sluiten. In het begin van dat jaar was hij op zijne reis naar Sintang zelf daar reeds geweest, en had den vorst op die zending voorbereid. Dit contract behelsde voornamelijk de erkenning onzer opperheerschappij, de verdeeling der inkomsten, de bepaling dat het gezag over alle Chinezen en andere vreemdelingen regelregt aan het Gouvernement zou vervallen, en onder anderen ook de afschaffing van het boven aangehaalde offeren van menschen.

De gezaghebber Hartman vond in 1823 bij zijn' doortogt met de expeditie hier geen den minsten wederstand, en de

vorst heeft zich volstandig aan het contract en de bevelen van het civiel bestuur te Sintang gehouden, zoo lang er een post aldaar gevestigd bleef; doch deze in 1827 opgeheven zijnde, en de onaangenaamheden met Sangouw alle gemeenschap met de verdere bovenlanden moeijelijk makende, werd van toen af onze aanraking met Sekadouw zoo goed als vernietigd.

De regerende vorst van Sekadouw, met wien het contract gesloten was, overleden zijnde, werd door de bevolking zijn zoon Raden Maas (beter bekend onder den naam van Oebang Koerab, naar de afschuwelijke huidziekte waarmede hij behebt was) tot opvolger benoemd, echter zonder de minste kennisgave aan of goedkeuring van het Nederlandsch Bestuur.

Het landschap Bilietang is een nieuw opgeworpen onafhankelijk rijkje, dat voorheen aan Sintang heeft behoord. Het grenst ten oosten aan Sintang, ten zuiden aan Banjermassing en Matam, ten westen aan Sekadouw en ten noorden aan het Dajaksche gedeelte van Borneo-Proper. Het ligt acht dagen roeijens van Pontianak, en telt volgens ingewonnen berigten eene bevolking van ongeveer 280 Maleijers en 2500 Dajakkers. De regering is in handen van een' vorst, met den titel van „Pangerang”, die tot het regerend stamhuis van Sintang behoort, en aan wien waarschijnlijk het landje als apanage is afgestaan.

Sintang grenst ten oosten aan Sielat en Banjermassing, ten zuiden aan het laatstgenoemde rijk, ten westen aan Bilietang en ten noorden aan de Dajaksche landen van Borneo-Proper. Twee takken van de rivier Kapoeas vereenigen zich in het midden der hoofdnegorij; dit maakt haar tot een belangrijk punt, en werkelijk kan geheel het Sintangsche als zoodanig beschouwd worden, zoo door zijne groote uitgestrektheid als door volkrijkheid en ligging. Weinige handelaren van beneden wagen het verder op te varen, en weinigen van de bovenlanders om meer

naar beneden af te zakken. Sintang is in de bovenlanden, wat Pontianak aan zee is, de stapelplaats namelijk van alle handelswaren, die hetzij naar boven hetzij naar beneden vervoerd worden. Het vertier is dus niet gering en geeft aan de hoofdnegorij eene levendigheid, waarbij die van andere plaatsen, aan de Kapoeas gelegen, bijna niet in aanmerking komt.

De bevolking bestaat uit circa 14,500 Maleijers, 30,000 Dajakkers en 340 Chinezen. De eerstgenoemden verdienen ter naauwernood hunnen naam, want niet alleen zijn zij meer van Dajakschen dan van Maleischen oorsprong, maar ook hunne godsdienst is bijna niet meer Mahomedaansch te noemen. Het Dajaksche bijgeloof hebben zij in ruime mate overgenomen; zij nemen deel aan de bloedige feesten en offerhanden dier natie, en koesteren omtrent de besnijdenis dezelfde begrippen als de Sangouwers.

Van het bestuur valt evenmin iets goeds te zeggen; tweespalt onder de hoofden is aan de orde van den dag, vooral sedert den dood van den laatsten Sultan, die in 1821 moet overleden zijn. De regeringswijze is geschoeid, of moest zulks ten minste zijn, op de Mahomedaansche wetten en de „oendang-oendang malajoe”, maar beiden worden slecht opgevolgd en alles geschiedt willekeurig, ook het slaan in boete, zoodat noch vreemdelingen noch ingezetenen zeker van hun eigendom zijn. Het zijn vooral de Dajakkers en Chinezen, die het meest van de knevelarijen der vorsten te lijden hebben. Als een staaltje hoever die willekeur gaat, moge het volgende dienen. Toen in 1822 de gekommitteerden van het Gouvernement te Sintang kwamen om een contract te sluiten, werden zij beboet met ƒ 200, omdat in hunne praauw op de „taauwa-taauwa” geslagen werd, hetgeen gedurende den rouw over den overleden Sultan verboden was. De hoofden kwamen echter tot inkeer, toen de gekommitteerden een schriftelijk bewijs van de betaling verzochten.

In het landschap Sintang worden bij eenen goeden oogst jaarlijks

circa 500 kojangs rijst overgewonnen, die naar Pontianak worden afgevoerd. Het levert ook veel rotting, ofschoon van eene slechte hoedanigheid, zeer goede was, ebben- en „garoe" hout, veel gezouten visch, zijnde de rivier zeer vischrijk, enz. Deze artikelen en het stofgoud van Soegej-aija worden door de te Sintang komende handelaren opgekocht, of beter gezegd verruild tegen de Europeesche goederen, die zij van Pontianak aanvoeren.

De afstand van Pontianak naar Sintang kan met eene snelle praauw in 9½ dagen worden afgelegd. De rivier is het eenigste middel van gemeenschap, want de wegen zijn ook hier slechts gebrekkige voetpaden, die naar de door Dajakkers bewoonde oorden leiden. Alleen hebben op enkele plaatsen de Chinezen tamelijk goede doch korte wegen aangelegd, om zich van de eene goudmijn naar de andere te kunnen begeven.

De belangrijkheid van Sintang was den Kommissaris Tobias reeds dadelijk bij zijne komst in 1822 ter Westkust in het oog gevallen. Hij begaf zich dus derwaarts op reis, en was met de hem vergezellende ambtenaren, de Heeren Hartman, Goldman en ik, de eerste Europeaan, die zoo ver in de bovenlanden doordrong. De aankomst dier Heeren te Sintang verwekte veel verwondering, daar bijna niemand der Inlanders immer een' Europeaan gezien had, doch zijn' wensch, om een contract te sluiten, bereikte de Heer Tobias niet. Zulks was eene der redenen, die hem bewogen tot het gelasten der militaire expeditie in 1823, onder bevel van den gezaghebber Hartman, welke in October van dat jaar Sintang bereikte. Men dacht tegenstand te zullen ontmoeten, doch de onderwerping van Sangouw scheen indruk op de Sintangers gemaakt te hebben, en het gelukte den gezaghebber, zonder dat het tot vijandelijkheden kwam, een contract met den Pangerang te sluiten, waarbij deze, die een zeer dom mensch was, zijne onbekwaamheid tot regeren beleed, en de uitvoering van

het gezag overliet aan den Pangerang - Ratoe, die daartoe veel geschiktheid bezat, onder voorwaarde, dat de helft der inkomsten aan hem zou worden uitgekeerd. De Heer Hartman benoemde hierop den 1sten Luitenant De Sturler tot civiel en militair Kommandant van Sintang, gaf de vereischte bevelen tot opbouw van een fort, en keerde, na de overige aan den oostelijken tak der Kapoeas gelegen landen bezocht te hebben, met de expeditie naar Pontianak terug, eene bezetting van 40 man Ambonezen te Sintang achterlatende. Het gezag kwam hierdoor voor een groot gedeelte in onze handen, en daar bij den doorvoer te Sangouw de handelaren aan geen willekeurige afpersingen meer onderhevig waren, nam de levendigheid van den handel te Sintang steeds toe. De Inlanders gewenden zich aan onze tegenwoordigheid, en de Pangerang - Ratoe, eenen steun noodig hebbende om zich tegen de overige vorstjes staande te kunnen houden, vond dien in onze bescherming. Men kan gerust zeggen, dat de bevolking het Gouvernement genegen werd, hetgeen ten duidelijkste bleek in 1826, in welk jaar de Luitenant De Sturler, op een los gerucht dat hij door de Dajakkers zou overvallen worden, zijnen post met de geheele bezetting verliet en naar Pontianak afzakte, maar door het bestuur onmiddellijk op denzelfden voet teruggezonden zijnde, bij zijne wederkomst te Sintang door de bevolking zonder de minste tegensparteling werd ontvangen, en het fort in denzelfden toestand terugvond, als waarin hij het verlaten had.

Maar anders was het gelegen in 1827, toen op last van het Gouvernement de post te Sintang ingetrokken en de Kommandant door een' Inlandschen Kapitein vervangen werd. Reeds ontevreden dat het Gouvernement de Sangouwers voor het belemmeren der doorvaart op de rivier niet bestrafte, wilden de Sintangers, die door deze belemmering veel nadeel ondervonden, van de plaatsing van een' Inlandschen Kapitein niets weten, en gaven de rijksgrooten onbewimpeld te

kennen, dat zij geen bevelen van een' Inlander wilden ontvangen. Zij en voornamelijk de Pangerang-Ratoe verlangden instandhouding van de bestaande orde van zaken, of wel geheele opbreking van onze bezetting, zonder verdere bemoeijenis met hunne aangelegenheden. De Resident besloot tot het laatste, en het fort, hetwelk nog niet geheel voltooid was doch reeds *f* 20,000 had gekost, werd door ons verlaten. Naauwelijks was dit geschied, of Sintang keerde tot zijn' vroegeren ongeregelden toestand terug. Het gezag van den Pangerang-Ratoe werd miskend, en hij genoodzaakt naar de Dajaksche landen te vlugten. De werkelijke Pangerang, hoe onbekwaam hij zich ook erkend had, nam het bestuur weder in handen, en de verhouding tot het Nederlandsch Gouvernement werd geheel afgebroken (1).

De volgende aan de Kapoeas gelegene landen, nog zeer weinig bekend en nog minder met ons in aanraking geweest zijnde, zal ik slechts kortelijk aanstippen.

Sielat, aan den oostelijken tak van de Kapoeas gelegen, grenst ten oosten aan Sewait, ten zuiden aan de onafhankelijke Dajaksche landen, ten westen aan Sintang en ten noorden aan Borneo-Proper, en is bewoond door ongeveer 250 Maleijers, 3000 Dajakkers en 80 Chinezen. De vorst voert den titel van „Panumbahan”, regeert op dezelfde wijze als die van Sintang, en wordt daarin ondersteund door tien „Mantrie's” en tien „Kiaij's”. Al de reeds aangehaalde Dajaksche bijgeloovigheden en menschenoffers zijn hier ook in zwang. Het land levert goud, rijst, rotting en was, doch zeer weinig handelaren willen zich derwaarts begeven. De bevolking trekt meestal hare levensbehoeften en verschillende benoodigdheden voor den ruilhandel met de Dajakkers van Sintang.

---

(1) Bij het lezen dezer beschrijving van Borneo's Westkust houde men steeds in het oog, dat zij in 1832 of 1833 werd opgesteld, en dat er later veranderingen zijn gekomen in onze verhouding tot sommige landschappen.

Van Pontianak gaande, heeft men, met eene snelroeijende „bidaar”, 12 dagen noodig, om de hoofdnegorij te bereiken. Wegen, behalve de Dajaksche voetpaden, bestaan er niet. De gezaghebber HARTMAN, in 1823 te Sielat zijnde, sloot een contract met den regerenden vorst, op denzelfden voet als met Sintang, maar het is op zijn hoogst zoo lang nagekomen, als onze post te Sintang gevestigd bleef, want na dien tijd werd de verhouding tot het Gouvernement afgebroken.

Sewait grenst ten oosten aan Salimbouw, ten zuiden aan de onafhankelijke Dajaksche landen, ten westen aan Sielat en ten noorden aan de Dajakkers van Batang-Loepar, onder Borneo-Proper behoorende. Dit landschap is bewoond door 100 Maleijers en ongeveer 300 Dajakkers. De vorst voert den titel van „Raden” en heeft eenige „Kiaij's” onder zich. Rotting en was zijn er de eenigste voortbrengselen. Wegen zijn er niet, en de afstand van Pontianak moet op 14 dagen, de rivier opvarende, gerekend worden. Het schijnt dat de Heer HARTMAN, tijdens zijne reis in 1823, Sewait niet belangrijk genoeg achtte, om met den vorst een contract te sluiten, altans is daar nimmer iets van gebleken.

Salimbouw grenst ten oosten aan Jonkong, ten zuiden aan de vrije Dajaksche landen, ten westen aan Sewait en ten noorden aan het Dajaksche Batang-Loepar. De bevolking zal bestaan uit 2000 Maleijers, 3000 Dajakkers en 50 Chinezen. De vorst voert den titel van „Pangerang”, en regeert op dezelfde wijze als die van Sintang. De voortbrengselen zijn rijst, goud, rotting en was. De afstand van Pontianak is een halve dag langer dan van die plaats naar Sewait; wegen bestaan er niet.

Met Salimbouw is in 1823 een contract gesloten, dat echter geen betere resultaten heeft opgeleverd dan dat met Sielat.

Jonkong grenst ten oosten aan Empangauw, ten zuiden aan Ebaauw (Dajaksch), ten westen aan Salimbouw en ten noor-

den aan Batang-Loepar. De bevolking bestaat uit 100 Maleijers en 4000 Dajakkers, welke door een' vorst met den titel van „Kiaij" geregeerd worden, die drie mindere „Kiaij's" onder zich heeft. Dit landschap levert dezelfde voortbrengselen op als Salimbouw, en is een halve dag verder van Pontianak gelegen. Wegen bestaan er evenmin.

Jonkong is nimmer in eenige aanraking met het Nederlandsch Bestuur geweest.

Empangauw grenst ten oosten aan Nanga-Boemoet, ten zuiden aan de onafhankelijke Dajaksche landen, ten westen aan Jonkong en ten noorden aan Batang-Loepar. Dit landje telt eene bevolking van 30 Maleijers en 800 Dajakkers, wordt geregeerd door een vorstje, die den titel van „Kiaij" voert, levert wat rotting en was op, ligt op nagenoeg denzelfden afstand van Pontianak als Jonkong, heeft geen wegen en is nooit in aanraking met het Gouvernement geweest.

Nango-Boemoet grenst ten westen aan Empangauw, en is overigens geheel door de Dajaksche landen ingesloten. De bevolking zal ongeveer bedragen 200 Maleijers en 3200 Dajakkers, en wordt geregeerd door een' „Pangerang", die twee „Kiaij's" onder zich heeft. Rijst, goud, was en rotting zijn de voortbrengselen van dit landschap, hetwelk van Pontianak een' dag verder ligt dan Empangauw, evenmin wegen bezit dan alleen eenige Dajaksche voetpaden en nimmer met het Gouvernement in aanraking is geweest.

Nango-Boemoet is het laatste landschap aan de Kapoeas, dat door Mahomedanen bewoond of door vorsten van dat geloof geregeerd wordt. Die rivier nog verder opvarende, komt men achtereenvolgend aan eenige vrije Dajaksche stammen of landen, als:

Naija-Emballoe, bewoond door 150 huisgezinnen;

Balang-Emballoe, bewoond door 750 huisgezinnen in vier kampongs verdeeld;

Mattaharie, waarvan het aantal huisgezinnen onbekend is; en eindelijk

Poenan, waarvan de bewoners welligt de uiterste grens van wildheid en onbeschaafdheid bereikt hebben. Zij wonen in bosschen en holen, loopen geheel naakt zonder zelfs de schaamdeelen te bedekken, kennen het gebruik van rijst nog niet, maar leven van sago, wilde vruchten en boomwortelen. Zelden worden zij gezien, en nog zeldzamer wagen het de kooplieden van beneden, om met hen in aanraking te komen. Zij, die zulks doen, gaan op de volgende wijze te werk. Zij verzamelen hunne goederen aan den kant van het bosch, waar zij vermeenen dat zich de Dajakkers ophouden, geven daarvan kennis door hard te slaan op metalen bladen of blokken hout, en verwijderen zich daarna. De Dajakkers komen hierop te voorschijn, en leggen, wanneer de goederen van hunne gading zijn, er zoo veel stofgoud en was voor in de plaast, als zij die waardig keuren. Dit is hunne eenigste wijze van handeldrijven. Hunne talrijkheid is zelfs niet te gissen.

Aan den zuidelijksten tak der Kapoeas bij hare verdeeling te Sintang, vindt men eerst eenige Dajakkers tot dat rijk behoorende; daarna die van Melawie en Penno (zijnde de namen der rivieren aan wier oevers zij wonen), en waar ook eenige Maleijers gevestigd zijn. De Dajakkers van Melawie en Penno behooren tot, en hebben communicatie met Banjermassing, door middel van de rivier van dien naam (1). Hun land levert veel en voortreffelijke rijst, alsmede stofgoud, rotting en was op, dat alles te Sintang ter markt wordt gebragt. De Majoor Henrici, die eene reis derwaarts heeft gedaan, betuigde nimmer schooner en vruchtbaarder land aangetroffen te hebben.

De verfoeijelijke gewoonte der Dajakkers, om koppen te snellen, is eene der grootste hinderpalen tot vermeerdering

(1) Of Sintang onder Sockadana dan wel onder Banjermassing behoorde, is immer een twistpunt tusschen die twee rijken geweest, en nog niet opgelost.

der bevolking in de bovenlanden, vooral in den omtrek van Sielat en Salimbouw, waar de kleine Maleische bevolking, niettegenstaande zij in zeden en gebruiken veel met de Dajakkers gemeen heeft, aan hare gevreesde naburen weinig of geen ontzag inboezemt. De Dajakkers van Loepar, die men voor de moedigste van al de verschillende kasten dier natie houdt, ontzien zich niet om die Maleijers in hunne haardsteden te overvallen, zoodat zij zich immer op hunne hoede moeten houden. Wanneer de rijstoogst binnen en de tijd der wederaanplanting nog niet daar is, zijn de Dajakkers, die dan geen andere bezigheden hebben, het meest te vreezen, en de vernietiging van geheele kampongs is dikwijls het gevolg hunner moordzieke ondernemingen. Rivieren en meren zijn gedurende dien tijd geheel onveilig, want overal liggen zij in kleine praauwen op hunne prooi te loeren. In onze contracten met de Maleische vorsten, die Dajakkers onder hun gebied hebben, is wel uitdrukkelijk bepaald, dat zij, zoo veel in hun vermogen is, het koppensnellen moeten tegengaan, doch deze bepaling wordt zeer slecht door hen nagekomen, niettegenstaande hunne belangen er mede gemoeid zijn. Hoe meer men echter de Kapoeas afzakt en onder eene meer beschaafde Maleische bevolking komt, des te minder zal men ook van koppensnellen door de Dajakkers hooren, hetgeen mijns inziens bewijst, dat het niet tot de onmogelijkheden behoort, om hen tot zachtere zeden te brengen, en dat genoemde barbaarsche gewoonte, het koppensnellen namelijk, zelfs zonder gewelddadige middelen voor vernietiging vatbaar is.

Het is er overigens verre van af, dat de Dajakkers onderling in vrede leven. De verschillende stammen beoorlogen elkander gedurig, en hunne veeten kunnen jaren lang duren.

De boven Sintang wonende Dajakkers, voor zoo ver zij niet tot de gemelde boschstammen behooren, bouwen hunne huizen op paalwerk, dat gewoonlijk vijf vademen hoog is. Zij omringen hunne woningen met dubbele paggers, en hou-

den altijd eene menigte bamboezen pieken en zware balken gereed, om den hen dikwijls plotseling overvallenden vijand dadelijk af te kunnen weren.

Alsnu de Kapoeas verlatende en weder naar Pontianak terugkeerende, vindt men in dat landschap eene rivier, die noordoostelijk leidt naar:

Landak, grenzende ten oosten aan de bovenlanden van Borneo-Proper en aan de onafhankelijke Dajaksche stammen van Jonkong, Poelon en Enpaning, ten zuiden aan Sangouw en Taijang, ten westen aan Pontianak en ten noorden aan Mampauwa en Sambas. Het is eene groote uitgestrektheid hoog en vruchtbaar land, en heeft eene bevolking van 3450 Maleijers, 21,600 Dajakkers en 3210 Chinezen.

Van de Maleijers wordt, en misschien niet ten onregte, gezegd, dat zij zeer spoedig geneigd zijn, om door middel van vergiftiging zich op gedane- of vooronderstelde beleedigingen te wreken, doch overigens zijn zij noch kwaad noch onbeschaafd, hetgeen veelal toe te schrijven is aan hun vroeger veelvuldig verkeer met Java. Stipt in de uitoefening hunner godsdienst en onbesmet met Dajaksche begrippen en gewoonten, zijn zij vlijtig en arbeidzaam, voor zoo ver hunne behoeften zulks noodzakelijk maken, en vinden hun bestaan in den ruilhandel met de Dajakkers en het zoeken van goud en diamanten.

De Dajakkers zijn verdeeld in verschillende stammen, en worden genoemd naar de rivieren, wier oevers zij bewonen. Deze stammen, waarvan die van Montjoekie de talrijkste is, leven onderling in vrede en vriendschap en snellen geen koppen, zoo als hunne naburen. Behalve met den voor hunne behoefte noodzakelijken landbouw, houden zij zich onledig met het zoeken naar meergemeld metaal en edelgesteente.

De Chinezen zijn meest allen mijnwerkers, en het eenigst doel van hun verblijf in een oord, waar ieder vreemdeling door

miltziekte en daaruit voortvloeijende koortsen wordt aangetast, is het verkrijgen van goud en diamanten. Men kan ze gevoegelijk in de volgende drie klassen verdeelen, als: 1°, zij die in de bovenlanden, en voornamelijk te Thaman en Rantouw, gevestigd zijn, en — hoewel zij beweren eene afzonderlijke Kongsie te vormen, onder den naam van „ship à fon" — tot de „Kongsie Taijkong" behooren; 2°, zij die mede in de bovenlanden doch hoofdzakelijk in het district Belentiang wonen, en een deel uitmaken der „Kongsie Lanfong", en 3°, zij die langs de rivieren verspreid wonen, en reeds sedert geruimen tijd onder het onmiddellijk gezag van den vorst van Landak staan. Het zijn voornamelijk deze laatsten, die de diamantmijnen bewerken.

Het bestuur over Landak werd voorheen uitgeoefend door eenen vorst, die den titel van „Pangerang" voerde, doch in 1822 dien van „Panumbahan" van het Gouvernement verkreeg. Hij had vier „Pengawa's" onder zich, allen leden zijner familie, die het beheer over de Maleische en Dajaksche bevolking voerden. Hoewel stipt in het uiterlijk nakomen der voorschriften hunner godsdienst, waren toch niet altijd de handelingen van dien Panumbahan of van zijne Pengawa's van willekeur en knevelarij vrij te spreken. Zijn inhalig en geldgierig karakter, en vooral dat van zijnen broeder Pangerang Mangko, gaven daartoe de meeste aanleiding, en dompelden Landak in eene reeks van onheilen en tweespalt, die zonder tusschenkomst van het Gouvernement geen einde zouden genomen hebben. Thans echter is door den Panumbahan afstand gedaan van alle bemoeijenis met het gezag, en zijn broeder naar elders verwijderd zijnde, wordt het Gouvernement te Landak vertegenwoordigd door een' Regent, genaamd Pakko Negara, die wel op de Inlandsche wijze regeert, doch wien een raad is toegevoegd, bestaande uit twee hoofden, vier Pengawa's van minderen rang en den Imam, wier advies hij bij het uitspreken van vonnissen moet volgen. Daarenboven mag

geen vonnis, waarbij de dood of zelfs verminkende straffen gemoeid zijn, ten uitvoer worden gebragt zonder het fiat van den Resident van Borneo's Westkust. Genoemde Regent heeft het beheer over de goud- en diamantmijnen, doch over de Dajakkers heeft het Gouvernement het gezag aan zichzelf gehouden, en keert hem daarvoor eene jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 13,000 uit.

De in Landak gevestigde Chinezen, en ook die van Montrado en Mandoor, trekken hunne rijst hoofdzakelijk uit Landak, en daar de productie van dit landschap niet groot is, heeft de uitvoer naar zee zelden iets te beteekenen. Het ijzerhout, dat te Pontianak voor het bouwen gebruikt of door de wankang's naar China vervoerd wordt, komt grootendeels uit het Landaksche, dat ook voortreffelijke was, eenige vogelnestjes, ebben- en „garoe"-hout oplevert. Eene zekere soort van olie, geperst uit de noot „tenkawang", wordt veel te Landak gemaakt en uitgevoerd, en laat zich zoo wel tot verlichting als tot het gereedmaken van spijzen gebruiken.

Het stofgoud, dat te Thaman en Rantouw gegraven wordt is fijn van gehalte en houdt 23 karaat. Dat van Belintiang is minder goed, en zal niet meer dan 21 karaat halen. Het overige goud en voornamelijk dat, hetwelk vermengd met diamanten gevonden wordt, is van goede soort, en behoort onder het beste, dat de Westkust van Borneo oplevert. Het haalt ten minste 23 karaat.

Het beroemdste echter der voortbrengselen van Landak is de diamant, die er veelvuldig wordt aangetroffen. De rivier van Landak een' dag opvarende, bereikt men aan den linker oever een plaatsje, Ampie genaamd, waar zich het eerst de sporen van dit edelgesteente beginnen op te doen. De wijze, waarop de diamant gezocht wordt, is drieledig, namelijk door graven, door mijnbewerking en, bij langdurig droog weder wanneer het water in de rivier zeer laag wordt, door duiken. Allereenvoudigst gaat dit alles toe, waarvan ik trachten zal u door

de volgende beschrijving een denkbeeld te geven.

Het graven naar diamanten geschiedt door de Maleijers en Dajakkers. Wanneer men eene plaats gevonden heeft, waar men vooronderstelt dat het edelgesteente aanwezig is, plaatst de Maleijer zich op de hurken, maakt den grond in den omtrek — voor zoo ver hij dien met een' stok van twee en een halven voet lengte, aan de eene zijde voorzien van eene ijzeren punt en aan de andere zijde van eene schop van twee duim breedte, bereiken kan — los en werpt de aarde op zijde. Door deze bewerking zakt hij hoe langer hoe dieper, terwijl een tweede Maleijer, door het ophalen van het water dat uit den grond vloeit, de kuil droog houdt. Al het steengruis, dat de eerste opwerpt, wordt naauwkeurig onderzocht, en wanneer men er de „loeberan" (twaalf steensoorten, die het stellig kenteeken van het aanwezen van diamanten zijn) geheel of gedeeltelijk in aantreft, gaat de Maleijer met graven voort, en bikt in den kuil al het aanwezige steengruis af, dat met behulp van zijn' makker naar boven geheschen en op een' hoop verzameld wordt. Vindt hij echter de „loeberan" niet, dan scheidt hij dadelijk uit en zoekt een ander oord tot bewerking.

De „loeberan" zijn allen verschillend van gedaante en kleur, en iedere soort heeft een' bijzonderen naam. Hoe meer men ze vindt, des te grooter is ook het aantal diamanten, dat ter plaatse aanwezig is. In sommige oorden vindt men ze reeds op 4 voet diepte onder den grond, doch somtijds is het noodig tot 60 voet te graven, eer men de gewenschte kenteekenen aantreft.

Wanneer de gravers een zeker aantal kuilen hebben uitgewerkt, wordt al het steengruis naar het naast bijgelegen riviertje gebragt en daar bij kleine hoeveelheden op platte bakken uitgespreid, die met de eene hand aanhoudend op de oppervlakte van het water worden rondgedraaid, zoodat het water er gedurig over heenspoelt en de zand- en aarddeelen medesleept,

terwijl met de andere hand het grove steengruis steeds wordt weggeworpen en het fijne uitgespreid, tot dat eindelijk de diamanten door hunne natuurlijke schittering zigtbaar worden, en zorgvuldig een voor een worden uitgezocht.

Hebben de gravers niet het geluk een' grooten steen te vinden, dan duurt het somtijds maanden, eer zij eene hoeveelheid van vijf of zes karaat bijeen verzameld hebben. Het geld, dat zij er voor maken, wordt schier altijd in luiheid verteerd.

Vroeger bestonden er wel eens vereenigingen van gravers, die, door hunne talrijkheid daartoe in staat gesteld, den grond verscheidene vademen in den omtrek uitholden en door middel van palen onderschraagden, doch daar het eenige malen gebeurde, dat zoodanige uitholingen instortten en eenige gravers het leven er bij lieten, is deze wijze van bewerking niet meer in zwang.

Het zoeken van diamanten door mijnbewerking wordt alleen door Chinezen gedaan, en geschiedt op dezelfde wijze als dat van goud, hierboven reeds door mij beschreven ([1]), met dit onderscheid alleen, dat het water niet met zoo veel kracht in de goten mag doorschieten, dewijl de diamant, door zijne ronde gedaante, dan ligtelijk zou worden medegesleept. Ook zijn de Chinezen, door gebrek aan voldoende kunde, geen ontginners van nieuwe gronden, maar kiezen altijd de plekken, door de Maleijers reeds vroeger uitgegraven, en waarvan de sporen zich gemakkelijk laten ontdekken.

De duiking naar diamanten kan alleen plaatsvinden in de goede moesson, en wanneer door langdurige droogte de rivier weinig water bevat. De Maleijers zoeken het spoor van de diamanten onder het water en halen van den bodem het steengruis, dat veelal bloot ligt, op, waarna zij het even als bij de graving op platte bakken zuiveren. De duiking is echter aan moeijelijkheden onderworpen, zoo door den sterken

---

([1]) Zie blz. 252 en 253.

stroom als door de niet altijd genoegzame ondiepte der rivier. Het eerste bezwaar trachten de Maleijers eenigzins te verhelpen, door staken in het water te steken, ten einde den stroom te breken, en ook om daar langs naar beneden te dalen. Een goede duiker houdt het tot zes minuten uit, en komt dan met eene mand vol gruis, door hem verzameld, naar boven. De diamanten, die in de rivieren gevonden worden, zijn het zuiverste en hebben het helderste water; ook vindt men er somtijds de „intan djatie" of gekristaliseerde onder, dat is te zeggen die, welke bijna geen slijping meer noodig en eene volmaakte gedaante hebben.

De diamanten en het goud, die in het Landaksche gevonden worden, moeten aan het Gouvernement worden afgestaan de diamanten tegen 80°/₀ der aldaar getaxeerde waarde, en het goud tegen daarvoor bepaalde prijzen.

Men wil, dat de groote diamant van Matam in het Landaksche gevonden is, doch, zoo als ik hierboven reeds gezegd heb (1), is die niet echt. Een andere steen, wegende 70 karaat, behoorde vroeger mede aan Matam, doch men weet niet waar die gebleven is. Deze, en een diamant van 56 karaat, die in 1686 of 1687 aan den Sultan van Bantam gezonden werd, zijn, zoo ver bekend is, de grootste steenen, die immer in Landak gevonden zijn.

De ruilhandel met de Dajakkers geschiedde in Landak vroeger op dezelfde wijze als overal elders, waar dit volk onder het beheer der Maleijers staat. De goederen werden hun namelijk tot willekeurige prijzen opgedrongen, zonder dat de Dajakker het regt had een bod te doen. Sedert de Dajakkers regtstreeks onder het Gouvernement staan, is die knevelachtige wijze van handelen veel ten goede veranderd.

Met eene snel roeijende „bidaar" bereikt men van Pontianak de hoofdnegorij van Landak, ook Tenabang genaamd, in vier of vijf dagen, mits de stroom niet te hard loopt. Een landweg

(1) Zie blz. 264.

bestaat er niet, doch een redelijk goed voetpad leidt van Landak naar Mandoor, en wordt in vier dagen afgeloopen. Voorts bestaan er nog Dajaksche paden, die echter van geen aanbelang en voor Europeanen bijna onbegaanbaar zijn.

Het vervoer op de rivier van Landak heeft met veel moeijelijkheden te worstelen, ten gevolge van de menigte banken, rotsen en klippen, die men er in aantreft, en die zich reeds een uur roeijens boven de hoofdnegorij beginnen voor te doen. Op vele plaatsen zijn derhalve de Inlanders genoodzaakt, hunne sampang, die uit dien hoofde niet groot mag zijn, langs den kant der rivier over de steenen te slepen. Van boven afkomende, wagen zij het wel eens om, geholpen door den snellen stroom, tusschen de rotsen door te sturen, doch dit is zeer gevaarlijk, en menig Inlander is, door het stooten en omslaan zijner praauw, tegen die rotsen verpletterd geworden.

Volgens de overlevering der Landakkers was de eerste hoofdnegorij van hun land eene zeer volkrijke plaats, Ingerat genaamd, en gelegen aan de rivier Trap. Thans is daar echter geen spoor meer van te vinden, daar de bevolking ten gevolge van onderlinge twisten, veroorzaakt door hare verslaafdheid aan dobbelspel en hanengevechten, langzamerhand uiteen is geraakt. Een gedeelte verhuisde met haren vorst naar Mango, drie uren boven Landak gelegen, waar zich de rivier in twee takken verdeelt. De eerste vorst, die tot het Mahomedanismus overging en tot die godsdienst door een' zendeling uit Matam bekeerd werd, heette Poelaij Pale. Zijne levensgeschiedenis, volgens de overlevering der Inlanders, is uit wonderen en ongeloofbare voorvallen zamengesteld, maar zeker is het, dat hij bestaan heeft en vóór zijne bekeering de Hindoesche godsdienst was toegedaan. De tegenwoordige Panumbahan zegt de achttiende vorst te zijn, en in eene regte lijn van hem af te stammen. Hoewel onder het oppergezag van Matam of Soekadana (toen één rijk) staande, konden de vorsten van Landak echter als onafhankelijk beschouwd worden. Omtrent het jaar 1676 of 1677 huw-

de een der broeders van den toenmaligen vorst eene bloedverwante van den Sultan van Matam, en bragt als „hantaran” of bruidschat den vermelden grooten hoewel onechten diamant, benevens een’ echten van 70 karaat, mede. Hij woonde te Matam verscheidene jaren, doch in een langer verblijf aldaar tegenzin krijgende, verzocht hij terug te mogen keeren, hetwelk hem echter geweigerd werd. Hij verhuisde daarop in het geheim naar Landak, en nam zijn’ bruidschat mede. De Sultan, hierover gebelgd, liet hem opeischen, doch een ontwijkend antwoord verkrijgende, zond hij eene gewapende magt om Landak te straffen. De Landakkers, achter hunne watervallen verschanscht, sloegen den vijand voor den eersten keer moedig af, doch werden eenigen tijd later, bij gelegenheid eener openbare feestviering, onverwachts overvallen, en moesten het onderspit delven. De hoofdnegorij werd bij die gelegenheid geheel verwoest, en de vermelde diamanten buit gemaakt. Na den terugtogt des vijands trachtte de vorst van Landak het geleden verlies zoo veel mogelijk te herstellen, en riep, naar wraak dorstende, de hulp van den Sultan van Bantam in, wien hij de opperheerschappij over Landak en den diamant van 56 karaat als geschenk aanbood, indien de Sultan hem in zijne wraak en in de herovering der steenen wilde bijstaan. De Sultan had hier wel ooren naar, doch vermogt zonder de hulp der O. I. Compagnie niets te doen, welke hulp hem echter te gereeder werd toegezegd, omdat er bij de Compagnie belangrijke redenen van misnoegen tegen Soekadana bestonden. Weldra verscheen er dan ook eene vereenigde en geduchte magt voor Soekadana, die met bijstand der Landakkers het land geheel verwoestte (1687).

De Sultan van Bantam liet zich toen als opperheer over Soekadana en Landak huldigen, en sloot met den vorst van laatstgenoemd rijk eene overeenkomst, waarbij hij niet alleen als zoodanig erkend werd, maar ook bepaalde, dat alle diamanten aan hem tegen 50°/₀ der te Landak getaxeerde waarde

moesten worden afgestaan. Jaarlijks kwamen er twee of drie praauwen met eenige Bantamsche hoofden te Landak, om de diamanten in ontvangst te nemen, en tevens om de hoofdnegorij te bezoeken gedurende den tijd, dat de inwoners in de bosschen bezig waren om diamanten te delven. Hun verblijf te Landak was een goede tijd voor de Bantammers. Onder de Landakkers worden nog vele afstammelingen van hen aangetroffen, en de monding der kleine rivier te Pontianak wordt nog ten huidigen dage Selat-Bantam genaamd, dewijl de genoemde praauwen aldaar binnen kwamen. Pontianak bestond toen nog niet, en was, zoo als ik hiervoren (1) reeds aanmerkte, eigenlijk Landaksch grondgebied.

Aan de overeenkomst met Bantam is 70 of 80 jaar de hand gehouden, na welk tijdsverloop de toenmalige Sultan van dat rijk, die diep bij de O. I. Compagnie in schulden stak, zijne regten op Soekadana en Landak voor 30,000 Spaansche matten aan haar overdeed. De Compagnie gaf daarop den Kommissaris, door haar naar Pontianak gezonden om Sultan Abdul Rachman in zijne waardigheid te bevestigen, last om bezit te nemen van Landak, bij welke gelegenheid de vorst van laatstgenoemd landschap, Sedja Nata genaamd, op den koran trouw zwoer aan de Compagnie. Het blijkt echter niet, dat er nadere bepalingen gemaakt werden, zoodat Landak geheel op zich zelf bleef staan, en immer te worstelen had zoo met de vorderingen van genoemden Abdul Rachman en zijn' zoon Kasiem, als met de indringingen der Chinezen van Mandoor, die, aangehitst door die beide vorsten en uitgelokt door den rijken grond, bijna immer in oorlog waren met Landak, en het niet alleen een gedeelte van zijn grondgebied, maar ook de heerschappij over de Dajaksche bevolking ontwrongen. Sedja Nata verlegde twee malen de hoofdnegorij, tot die eindelijk kwam waar zij nu nog is, en alstoen van niemand meer bevelen te ontvangen hebbende, nood-

(1) Zie blz. 245.

zaakte hij zijne onderdanen, om alle diamanten van 4 karaat en daarboven aan hem af te geven, en betaalde daarvoor wat hij verkoos en somtijds in het geheel niets. Dit gaf aanleiding tot grooten smokkelhandel; te Landak zelf zag men schier geen diamanten, maar des te meer te Pontianak. Het overlijden van Sedja Nata verbeterde den stand van zaken niet; zijn zoon en opvolger volgde hetzelfde sijstema, en bragt niets toe tot verbetering van het lot zijner onderdanen. De hoofdnegorij bleef in een' kwijnenden staat, terwijl hevige oneenigheden tusschen den vorst en zijn' broeder, Goestie Ismael, tevens verdeeldheid in het bestuur veroorzaakten.

Toen in 1818 de Kommissaris Boekholtz te Pontianak aankwam, reisde de vorst van Landak met zijne rijksgrooten onmiddellijk naar die plaats, en erkende het Gouvernement als opperheer, waarop de Kommissaris zelf naar Landak vertrok, en aldaar eene bezetting van 1 officier en 40 Ambonezen plaatste, zonder dat het echter blijkt, dat door hem bijzondere bepalingen gemaakt werden. Deze bezetting werd echter, ten gevolge der tusschen ons en de Chinezen van Mandoor bestaande onlusten, in 1819 of 1820 ingetrokken, en de Landakkers weder aan hun lot overgelaten, tot dat in 1822 de Kommissaris Tobias hun land bezocht, en na met den vorst een contract gesloten en hem tot „Panumbahan" benoemd te hebben, den Assistent-Resident voor de boven- en binnenlanden, den Heer D. J. van der Dungen Gronovius, bijzonder belastte met de verdere organisatie van Landak. Deze ambtenaar vestigde dadelijk zijne aandacht op de diamant- en goudmijnen, en sloot met den Panumbahan eene overeenkomst, waarbij het beheer dier mijnen geheel aan het Gouvernement werd afgestaan, en den Landakkers de verpligting werd opgelegd, om de gevonden wordende diamanten tot 80°/₀ der waarde tegen contante betaling af te geven, terwijl tot aanmoediging zelfs voorschotten aan de mijnwerkers werden toegezegd. De politie kwam geheel in handen van het Gouvernement; er werd een

landraad benoemd, een fortje gebouwd en een Nederlandsch ambtenaar aan het hoofd van het bestuur van Landak gesteld. De Panumbahan genoot de helft der inkomsten, en daardoor jaarlijks op eene goede som kunnende rekenen, begon hij redelijker te denken en te handelen. De bevolking gevoelde zich gelukkig en was werkzaam; vele diamanten, zoo groote als kleine, kwamen te voorschijn, en de winsten, daarop bij de openbare verkoopingen te Pontianak verkregen, waren genoegzaam om de kosten van het établissement te bestrijden, zoodat Landak de eenigste plaats in deze Residentie was, welke niet tot last van het Gouvernement strekte. De Heer W. L. Ritter, die drie jaren te Landak het bestuur heeft gevoerd, in 1826 tot Assistent-Resident van Sambas benoemd zijnde, gaf de zaken over aan den ambtenaar Le Conge, die er echter nog geen jaar bleef, want ten gevolge der reorganisatie der kust werd het établissement toen ingetrokken, en slechts een Inlander met den titel van Kapitein achtergelaten. De gevolgen van dezen maatregel lieten niet op zich wachten; de Inlandsche Kapitein kon niet het minste gezag uitoefenen, en zoo wel de Panumbahan als zijne hoofden gaven zich geheel aan de handelingen van vroeger over. In 1828 werd de Heer Ritter in kommissie naar Landak gezonden, doch bespeurde weldra dat, zonder krachtige interventie waartoe het Hoog Bestuur niet wilde overgaan, de zaken hopeloos stonden. Wel deed hij den Panumbahan verschillende voorstellen, zoo in zijn eigen belang als in dat zijner onderdanen, doch zonder gevolg (1). De Panumbahan verwierp de voorstellen, en verklaarde onafhankelijk te willen zijn. Ons fortje, geheel verlaten zijnde, werd afgebroken, en de steenen gebruikt tot opbouw van een nieuw

---

(1) De eenigste maatregel, die te Pontianak na de mislukte zending van den Heer Ritter genomen werd, was het heffen van een regt van 12% op de naar Landak uitgevoerd wordende goederen, ten einde den Panumbahan ten minste eenigermate zijne afhankelijkheid te doen gevoelen.

Chineesch kamp, terwijl de betrekking van Inlandsch Kapitein, als zonder het minste nut, weldra ingetrokken werd. De Chinezen begonnen zich meer en meer in het Landaksche te verspreiden en in het district Belentiang goudmijnen te openen, waarin zij door den Resident van Pontianak zoo veel mogelijk ondersteund, doch door den Panumbahan op allerlei wijzen gedwarsboomd werden.

Aldus bleven de zaken en hielden wij bijna geen de minste verstandhouding met Landak, toen de Panumbahan op eens een' anderen toon aannam, en vurig smeekte, om weder in de bescherming van het Gouvernement te worden aangenomen. De indringingen der Chinezen van Montrado en de hooge toon van den Pangerang Mangko, die geheel met de Chinezen was verbroederd en hun de beste gronden ter bewerking had afgestaan, waren de oorzaken dezer veranderde gezindheid. Het was dan ook wel te voorzien dat Landak, zonder de bescherming van het Gouvernement, geheel in handen der vijanden van ons bestuur zoude komen, en de Landakkers uit hun regtmatig eigendom verdreven zouden worden. Het werd tijd dit voor te komen, doch alvorens iets te ondernemen, zond de Resident van Borneo's Westkust nog eens den Heer Ritter naar Landak, met last om den staat van zaken aldaar op nieuw op te nemen. Het rapport van dien ambtenaar bij zijne terugkomst luidde, dat het rijk in een verwarden en hagchelijken toestand verkeerde, en dat de muiter Mangko zulk eene willekeurige magt wist uit te oefenen, dat zonder zijne verwijdering geen verandering ten goede te wachten was. Het gevolg van dit rapport was de terugkeer van den Heer Ritter naar Landak, doch ditmaal vergezeld van 80 militairen en eenige kruispraauwen, en met last om zich goed- of kwaadschiks van Mangko meester te maken, en hem naar Pontianak op te zenden. Eene ongelukkige omstandigheid had bijna noodlottige gevolgen voor den Heer Ritter en de expeditie kunnen hebben. Kort na zijne aankomst onstond er

namelijk amok onder zijne Inlandsche volgelingen, waarbij de zoon van MANGKO, gehuwd met eene dochter van den Panumbahan en tevens vermoedelijke troonopvolger, in den arm gewond, en een ander hoofd, die het eerst de kris tot tegenweer getrokken had, ter neder werd geveld. Gelukkig werd deze amok spoedig gedempt, en daar de bevolking inzag, dat de expeditie niet tegen den Panumbahan, maar tegen MANGKO gemunt was, kreeg zij vertrouwen, en de onzen hadden geen letsel te verduren. Ook werd het niet noodig dwangmaatregelen tegen MANGKO te gebruiken. Hij deed vrijwillig en schriftelijk afstand van alle aanspraak op gezag over de Maleijers en Dajakkers, en beloofde zoo spoedig mogelijk een' pelgrimstogt naar Mekka te zullen ondernemen. Zijn zoon overleed binnen weinige dagen aan de gevolgen zijner wonde. Door deze omstandigheden werd de regeling der zaken gemakkelijk gemaakt. Den Panumbahan werd voorgesteld, afstand te doen van alle deelneming in het gezag, en dit geheel aan het Gouvernement over te laten; hij bewilligde hierin, en verkreeg eene schadeloosstelling van *f* 60,000 's jaars. De diamant- en goudhandel werd weder op den vorigen voet gebragt, en ook het bestuur over de Dajakkers aan het Gouvernement getrokken; den verschillenden leden der vorstelijke familie werd verboden ruilhandel met de Dajakkers te drijven, en hun daarvoor schadeloosstellingen toegekend; het inwendig bestuur werd geregeld, en aan het hoofd daarvan de Pangerang PAKKO NEGARA als Regent geplaatst. Er werd voorts overeengekomen, dat alle tollen in het Landaksche tot 6°/₀ verminderd zouden worden, terwijl er eene kleine bezetting van 20 man Ambonezen in de hoofdnegorij achtergelaten werd.

Landak is eene der schoonste streken dezer Residentie. De koffij hier en daar geplant komt welig op, en ook andere aanplanten zouden zeer goed kunnen gelukken. De eenigste hinderpalen zijn de kleine bevolking in evenredigheid tot de uitgestrektheid van het land en het schitterend lokaas der

diamanten, waardoor de bewoners zich liever met het zoeken naar deze edele steenen dan met landbouw ophouden. Intusschen is Landak een district, dat eene bijzondere aandacht verdient, en immer de kosten en moeiten zal beloonen, die er aan besteed worden.

Het landschap Mampauwa grenst ten oosten aan Sambas en Landak, ten zuiden aan Landak en Pontianak, ten westen aan de zee en ten noorden aan Sambas. Het is van alle landen der Westkust, die onmiddellijk aan de zee gelegen zijn, het schoonste en vruchtbaarste, en heeft de hoogste gronden. De hoofdnegorij is gelegen aan de rivier van dien naam, en kan men van daar langs een' goeden weg het strand van Trodokan, liggende aan de noordzijde van Tanjong-Bankee, in een uur bereiken. Het strand is zandig en niet moerassig, zoo als op andere plaatsen langs de kust. De bevolking bestaat uit 2500 Maleijers, 80 Boeginezen, 7500 Dajakkers en 400 Chinezen, en het aantal huizen in de hoofdnegorij door de Maleijers en Boeginezen bewoond bedraagt 397. Voorheen was de bevolking veel grooter, en zegt men dat alleen 7000 Boeginezen te Mampauwa gevestigd waren. De handel bloeide; schepen van allerlei grootte kwamen er van Java, Poeloe-Pinang en zelfs van Bengalen, om handel te drijven. Van China liepen er gewoonlijk meer dan 20 wankang's jaarlijks binnen, doch dit alles is verdwenen, en wanneer men ellende en armoede wil zoeken, dan wende men zijne schreden naar Mampauwa, en zal daar ontwaren, hoe vergankelijk de welvaart der menschen zijn kan, en hoe weinig men op haren duur kan bouwen. De menigte klapperbosschen duiden nog de plaatsen aan, waar zich vroeger bloeijende kampongs bevonden, doch waarvan thans geen spoor meer te vinden is.

De tegenwoordige Maleische en Boegineesche bevolking vindt haar bestaan in den handel, zoo ter zee als met de Dajakkers, in de vischvangst en den landbouw. Ongelukkiger Dajakkers dan die van Mampauwa zijn er voorzeker niet. Niet alleen dat

zij gedurig te lijden hebben van de knevelarijen hunner eigene ellendige vorstjes, maar ook zijn zij gedurig blootgesteld aan de afpersingen der Chinezen van Montrado en Mandoor. Aldus tusschen twee vuren als het ware gedrongen, kunnen zij wel zeggen, dat al hunne arbeid en inspanning ten beste van anderen geschiedt.

De Chinezen, in Mampauwa gevestigd, generen zich met den landbouw en met goudgraven. Hun getal is niet groot, doch niettemin zijn zij als nagenoeg onafhankelijk aan te merken.

Het bestuur over Mampauwa wordt namens den Sultan van Pontianak uitgeoefend door eenen Panumbahan, die wederom verscheidene hoofden onder zich heeft. De leden der vorstelijke familie voeren geen gezag over de Maleische bevolking, doch dat over de Dajakkers is onder hen verdeeld. Daar de politie aan het Gouvernement is afgestaan, bevindt zich in de hoofdnegorij een Inlandsche gezaghebber, zonder wiens voorkennis de Panumbahan niets ondernemen mag, en die door eenen landraad, bestaande uit genoemde hoofden, wordt ondersteund.

Het is een geluk voor Mampauwa, dat het ten minste nog eenigermate in naam van het Gouvernement beheerd wordt, anders zou weldra het geringste overblijfsel zijner vorige grootheid verdwijnen. De Sultan van Pontianak kan zich niet met alles bemoeijen, en zij, die namens hem regeren, bezitten zelden de noodige belangeloosheid, om het welzijn hunner onderdanen boven eigen rijkdom te stellen. Het is derhalve goed er dat een tegenwigt bestaat, om den Panumbahan in toom te houden.

De voortbrengselen van Mampauwa bestaan in stofgoud, rijst ijzerhout, was, schildpad en gedroogde en gezouten visch. Met uitzondering van het stofgoud en de schildpad (die op de omliggende eilanden gevonden wordt), bestaat er geen uitvoer,

en zijn de voortbrengselen van het land ter naauwernood voldoende, om in eigen behoeften te voorzien, zoodat de handel er zeer weinig te beduiden heeft. Slechts vier of vijf praauwen, die op zijn hoogst 80 kojangs te zamen meten, vertrekken jaarlijks eens naar Java, en twee of drie, van dezelfde grootte, naar Singapore. Overigens halen de inwoners hunne meeste behoeften van Pontianak. Het stofgoud van Mampauwa is niet van het beste, en zal niet meer dan 20 karaat gehalte houden.

De monding der rivier van Mampauwa ligt vijf zeemijlen ten noorden van die van Pontianak, zoodat men den afstand in éénen nacht bij goeden wind kan bezeilen. Een landweg regelregt van de eene plaats naar de andere bestaat er niet, maar van Pontianak tot Mandoor of wel van den zeekant tot Paniraman of Soegej-Pinjoe opvarende (beiden riviertjes, wier oevers door Chinezen bewoond worden), kan men van daar langs zeer goede voetpaden Mampauwa bereiken. Insgelijks van het strand van Trodokan noordwaarts gaande, bereikt men Soengej-Doerie, en van daar leidt een goede weg naar Montrado. De rivier van Mampauwa tot aan Sankier en Lobobink of Aijer-Matie opvarende, vindt men daar wegen, die van Sankier naar Montrado en van Lobobink naar Mandoor voeren. Overigens zijn er nog vele goede voetpaden, die allen door de Chinezen zijn aangelegd, hoewel gemakshalve de gemeenschap meestal over water geschiedt.

Wijlen Sultan Kasiem, nog Panumbahan van Mampauwa zijnde, had het voornemen opgevat, om de rivier van Mampauwa met de zee aan den kant van Trodokan door een kanaal te vereenigen. Men is aan de uitvoering van dit plan begonnen, zoo als uit verschillende nog voorhanden zijnde sporen blijkt, doch om mij onbekende redenen is die onderneming nimmer voleindigd.

Mampauwa maakte in vroegere dagen de noordelijke grensscheiding uit tusschen de rijken van Soekadana en Borneo-Proper, indien men ten minste Sambas als een gedeelte van dit laatste

wil beschouwen. Het werd toen bestuurd door een opperhoofd, onder den titel van „Pa Tingie", en de laatste, die als zoodanig bekend is, werd genaamd Pangerang MANGKO. Deze, de heerschappij van Soekadana moede en de handen door de veelvuldige tweespalt in dat rijk en door den verren afstand ruim hebbende, schudde het juk van Soekadana af, verklaarde zichzelven tot onafhankelijk vorst van Mampauwa, en stichtte eene negorij te Pinang-Sekajoe, een dag varens boven de tegenwoordige hoofdnegorij gelegen.

In dien tijd kwamen van Kambodja drie Boeginezen, allen broeders, te Soekadana aan, waarvan de oudste, DAING MENAMBONG, met eene bloedverwante van MANGKO huwde. Na eenigen tijd aldaar gewoond te hebben, dreef zijne vrouw, die vermeende regt te hebben op het grondgebied van Mampauwa, hem aan om daarheen te verhuizen en te trachten het in bezit te nemen. Hij voldeed aan haren wensch, en met MANGKO niet in overeenkomst kunnende komen, stichtte hij eene negorij te Boekiet, twee à drie uren roeijens boven de thans bestaande gelegen. Van daaruit beoorloogde hij MANGKO, dien hij overwon en eindelijk naar het Landaksche verdreef.

Alsnu alleen meester, legde DAING MENAMBONG zich ijverig toe op de vermeerdering der welvaart zijner onderdanen, waarin hij trouw geholpen werd door SAID HASSAN, vader van wijlen den Sultan ABDUL RACHMAN, die zich in dien tijd te Mampauwa gevestigd had. De negorij werd weder verlegd en gesticht op de plaats waar zij thans is. DAING MENAMBONG nam geen bijzonderen titel aan, doch zijn zoon en opvolger liet zich bij de aanvaarding der regering „Panumbahan" noemen (¹). De komst van DAING MENAMBONG te Mampauwa moet thans eene eeuw geleden zijn. Gedurende de regering van zijn' zoon werden de eerste Chinezen in het rijk toegelaten, die zich vervolgens in de omliggende landen verspreidden.

(¹) Deze was de vader van den in 1832 regerenden Panumbahan NATA KRANA.

Welvaart was het deel van Mampauwa, toen het zich ongelukkig het ongenoegen der O. I. Compagnie, door het verleenen eener schuilplaats aan de Malakkasche vlugtelingen, op den hals haalde. Gelijk ik reeds bij de beschrijving van Pontianak ([1]) aanmerkte, wist de toenmalige Sultan van dat rijk, ABDUL RACHMAN, daarvan partij te trekken, en het gevolg was, dat in 1787 eene expeditie onder bevel van den Kapitein ter zee SIJLVESTER op de kust verscheen, die zulk een' geweldigen knak aan Mampauwa toebragt, dat al zijne welvaart vervloog en eene reeks van groote onaangenaamheden zijn deel werd. De Panumbahan vlugtte naar de binnenlanden, en bleef een' geruimen tijd te Karangan, alwaar hij ook is overleden en zijn zoon door de weinige hem gevolgd zijnde Maleijers als vorst erkend werd. De meeste Dajakkers bleven hem ook getrouw, en de nieuwe Panumbahan SARIEF KASIEM had niets onder zich dan een klein en vervallen grondgebied, alleen uit de hoofdnegorij en de stranden bestaande. De regtmatige vorst, het leven in de bovenlanden moede, vestigde zich naderhand aan de Soengej-Doerie, doch de negorij, die hij daar stichtte, maakte weinig opgang. Later verzoende hij zich met SARIEF KASIEM, ging te Boekiet wonen, en bleef, hoewel zonder eenig gezag, den titel van Panumbahan voeren.

De dood van ABDUL RACHMAN (1806) bragt eene verandering in de regering van Mampauwa. SARIEF KASIEM tot Sultan van Pontianak uitgeroepen, herstelde den regtmatigen Panumbahan in al zijne regten, en deed afstand van alle aanspraak op het gebied van Mampauwa. Zijn' invloed wilde hij echter behouden, en liet daarom zijn zoon, SARIEF ABOE BAKHAR, met eene dochter van den Panumbahan huwen.

Mampauwa kreeg weldra zijn deel in de onlusten tusschen Pontianak en Sambas, en was meestal, door zijne ligging, het tooneel des oorlogs. Natuurlijkerwijze kon onder zulke om-

---

([1]) Zie blz. 246 en 247.

standigheden het land zich niet uit zijn ongelukkigen staat verheffen, en was het zelfs hoog tijd, dat door tusschenkomst der Engelschen een einde aan de vijandelijkheden gemaakt werd. Doch ook de vrede bragt geen voorspoed aan, want de meer en meer toenemende ontwikkeling van Pontianak, dat, aan de monding der Kapoeas gelegen, thans de bewoners der Westkust van al die artikelen voorzag, welke voorheen te Mampauwa ingekocht werden, bleef daartegen de grootste hinderpaal. Gereedelijk zocht de Panumbahan dan ook zijne troost bij de Kommissarissen, die in 1818 en 1819 de Kust namens het Gouvernement in bezit namen, en teekende zonder moeite een contract, waarbij hij tegen betaling eener jaarlijksche schadeloosstelling van *f* 8000 het bestuur aan het Gouvernement overdeed. Een Resident werd toen aan het hoofd van Mampauwa geplaatst, doch ook deze maatregel kon niets baten om het land het hoofd te doen opheffen, en reeds in 1820 werd de post ingetrokken. De Kommissaris TOBIAS, die zijn geliefkoosd plan om de magt van Pontianak te beperken, door alle middelen zocht te bereiken, wierp tijdens zijn verblijf op Borneo het oog op Mampauwa, amplieërde het contract, verhief den Panumbahan onder den naam van MOHAMED JENIEL ABIEDIEN tot Sultan, en bepaalde dat Mampauwa de hoofdplaats der Residentie en het vereenigingspunt van onze militaire magt zijn zou. Tot dat einde werd in de hoofdnegorij een fort gebouwd, waartoe men twee en een half jaar tijds noodig had, en dat ruim *f* 100,000 kostte (¹).

(¹) Kort na zijne voltooijing in 1823, werd dit fort door 6000 Chinezen, ten gevolge van de uitgebrokene onlusten met Montrado en van onze retraite van Sinkawang, gedurende drie maanden belegerd. Menig gevaarvol oogenblik had de bezetting door te staan, doch haar moed en de beleidvolle verdediging van den Majoor TRIP, bijgestaan door de kanonneerbooten onder den Luitenant ter zee 1ste klasse BOUMAN en de flottille praauwen van den Majoor AKIEL, kwamen de herhaalde aanvallen der Chinezen te boven, tot dat de komst eener expeditie (die echter bijna onmiddellijk weder naar Java moest terugkeeren) het beleg deed opbreken.

De vestiging van het bestuur en van een vrij sterk garnizoen te Mampauwa, alsmede het tijdelijk aanwezen van eenige oorlogschepen, deden eenige welvaart geboren worden, doch slechts van korten duur, want in 1827 werd, als bezuinigings maatregel, het fort afgebroken en de materialen naar Pontianak vervoerd, de bezetting verplaatst en het Europeesch bestuur geheel ingetrokken. De Inlandsche Kapitein werd daarentegen in zijne tijdelijk afgebrokene betrekking hersteld.

Kort te voren, in 1826 namelijk, was de oude Sultan, Mohamed Joniel Abiedien, overleden. De bevolking, bijeengeroepen om over de keuze van eenen nieuwen vorst te beraadslagen, wilde niets weten noch van den troonopvolger noch van den broeder diens Sultans, Adie Nata Krana, maar koos den zoon van Sultan Sarief Kasiem, den reeds genoemden Ab e Bakhar van Pontianak, die echter voor deze benoeming bedankte, zoodat de zaak onbeslist bleef tot in 1828, als wanneer de Resident der Westkust de bevolking deed voorstellen, om den Sultan van Pontianak Sarief Osman, die mede met eene dochter van wijlen Mohamed Jeniel Abiedien gehuwd was, als vorst te erkennen. De bevolking, bekend met het waarlijk braaf karakter van Sarief Osman, nam groot genoegen in dit voorstel, en werd hij onmiddellijk als Sultan van Mampauwa erkend. De Resident sloot daarop een contract met hem, waarbij hij het Gouvernement als opper- en leenheer erkende, en daarvoor eene jaarlijksche toelage van *f* 4000 bekwam, welke som hij echter beloofde uitsluitend tot onderhoud van de familie des overledenen Sultans aan te zullen wenden. Ook werd overeengekomen, dat de Sultan den Pangerang Adie Nata Krana tot zijn' vertegenwoordiger te Mampauwa, met den titel van „Panumbahan”, zou benoemen.

Het oogmerk zoo wel van den Resident als van den Sultan, om alle verdeeldheden, tweespalt en gezochte aanmatigingen te Mampauwa te doen ophouden, werd volkomen bereikt, voornamelijk door de belangeloosheid van Sarief Osman, die van

zijn nieuw gezag niets anders dan den titel voor zich behield.

Het landschap Sambas, het noordelijkste der Residentie en het laatste waarvan de beschrijving mij nog overblijft, grenst ten oosten aan de onafhankelijke Dajakkers van Sonkong, ten zuiden aan Landak en Mampauwa, ten westen aan de zee en ten noorden aan Borneo-Proper. Het is doorsneden door vele en breede rivieren, en aan de stranden, vooral in het noordelijkst gedeelte, geheel moerassig, doch in de binnenlanden bergachtig en vruchtbaar, ten minste wilde de koffij, in 1823 te Seballo onder opzigt van het Gouvernement geplant, welig opkomen en tierde reeds voorspoedig, toen de tuinen door de Chinezen van Montrado vernield werden. De bevolking bestaat uit 16,600 Maleijers, 350 Boeginezen, 18,500 Dajakkers, eenige weinige Arabieren en ruim 30,000 Chinezen. De hoofdnegorij ligt aan de rivier Kotta-Bangon, ongeveer 7 zeemijlen van de monding der groote rivier. Het riviertje, dat den naam van Sambas draagt, is zeer onbeduidend, en ontlast zich in de Soengej-Kendang. Gemelde hoofdnegorij is niet onaanzienlijk. De kampongs, door de Maleijers bewoond, zijn meer dan honderd in getal, en worden „dessa's" genaamd.

De Maleische bevolking wordt onderscheiden in „orang negerie" en „orang boemie", welke laatsten gewoonlijk „anak soengej" genoemd worden, omdat meest al hunne kampongs aan de oevers van kleine riviertjes gelegen zijn. De „orang negerie" houden zich onledig met den handel, zoo ter zee als in het klein met de „anak soengej", de Dajakkers en de Chinezen, en een weinig met den landbouw, welke overigens geheel in handen is der „anak soengej", doch zich niet verder uitstrekt dan tot de teelt van rijst en aardvruchten. De „orang negerie" zijn voor het grootste gedeelte aan te merken als afstammelingen van vreemdelingen, die, gelokt door den handel, zich te Sambas kwamen nederzetten; de „anak soengej" daarentegen als eerste landzaten, die reeds voor

eeuwen zich van de Dajakkers hebben afgescheiden, het geloof der Hindoe's volgden, doch naderhand het Mahomedanismus omhelsden. De „orang negerie" zijn vrij beschaafd, niet ontbloot van moed, en over het algemeen bekend als brave en opregte handelaren. Men zegt en welligt niet ten onregte, dat zij vroeger zeeroovers geweest zijn, doch deze blaam is geheel betrekkelijk, want zonder de vele onlusten en oorlogen, die Sambas te verduren had, waren zij welligt nimmer tot zeeroof vervallen. De „anak soengej" zijn nog geheel onbeschaafd en niet veel verlichter dan de Dajakkers, ten hoogste onderdanig en voor niet zeer moedig bekend, waarschijnlijk ten gevolge hunner aanhoudende verdrukking door de vorsten van het land. De Boeginezen en Arabieren, waaronder eenige gegoeden, hebben zich om den handel te Sambas neergezet, en leven volgens de gebruiken, zeden en gewoonten hunner natie. De Dajakkers leven in een' ellendigen staat, hoewel iets minder verdrukt dan die van Mampauwa. Zij, die in de binnenlanden wonen waar de Chinezen goudmijnen geopend hebben, zijn het ongelukkigste, want niet alleen worden zij door hunne vorsten maar ook door de Chinezen vertrapt en van hunne geringe eigendommen beroofd. Sommige kampongs, zoo als die van Selakko, welke 300 huisgezinnen telt, hebben zich geheel met de Chinezen vereenigd, volgen hunne bevelen en willen van hunne eigene vorsten niets weten. Eenige Dajakkers leggen zich op het goudgraven toe, doch hun aantal is gering; meest allen vinden hun bestaan in den landbouw, die echter zeer gebrekkig is.

De vrij groote Chineesche bevolking, in Sambas woonachtig, is in verscheidene „Kongsie's" verdeeld, en bewoont het schoonste en vruchtbaarste gedeelte van dat landschap; jammer echter, dat zij door hun hoofdmiddel van bestaan, het goud graven namelijk, zoo vele streken ongeschikt voor den landbouw maken. Velen leggen zich evenwel daarop toe, en hoewel zij geen hoornvee ter hunner beschikking hebben, zijn toch zeer schoo-

ne rijstvelden de vruchten van hunne moeite en hunnen handenarbeid. Aan den zeekant, vooral te Sinkawang en Soengej-Pinjoe, zijn de meeste landbouwers woonachtig, en kan het oog de velden niet overzien, die de zoo noodzakelijke rijstkorrel voortbrengen. Voorts worden er onder hen de noodige ambachtslieden, zoo als kleerenmakers, smeden, timmerlieden, enz. aangetroffen.

Het bestuur van Sambas wordt gevoerd door een' Sultan, die somtijds den titel voert van „Jang die per Toewan”, in welk geval de troonopvolger dien van „Sultan moeda” bekomt, en eigenlijk het gezag in handen heeft, waarmede de eerste of wezenlijke Sultan zich dan niet bemoeit. Onder den Sultan zijn zes „Mantrie's”, die allen den titel van „Pangerang” mogen voeren, als: de „Mandhara” of rijksbestuurder; de „Pakko” of uitvoerder van des Sultans bevelen; de „Tommongong” of opperveldheer; de „Soema die laga» en „Soera die laga” of onderbevelhebbers, en de „Laksamana” of opperhoofd der zee. Onder de „Mantrie's” staan twee „Kiaij's maas”, de een genaamd „Stialaksa”, die de raadsman van den Sultan is, en de andere „Tommongong”, die ondergeschikt is aan den opperveldheer en dien met zijnen raad moet bijstaan. Na dezen komen vier „orang kaija”, die de onderscheidende benamingen van „Laksamana”, „Letta makotta”, „Dormoestia” en „Stia moeda” voeren, en onder wier gezag de hoofdnegorij verdeeld is. Daarna volgen de eerste en tweede hoogepriester, „Imam toewah” en „Imam moeda”, die zich alleen met de godsdienst mogen bemoeijen, doch waarvan de laatste, wanneer er oorlog is, het leger te velde moet volgen, en eindelijk vier „Kiaij's”. Een dezer „Kiaij's”, die den titel van „Kiaij dalem” voert, is het hoofd van de onmiddellijke volgelingen en van het gezin des Sultans. De drie anderen zijn kampongshoofden, en beweren het regt van bestuur over Sambas te hebben gedurende den tijd, die tusschen het overlijden van den Sultan en het kiezen van zijn' opvolger verloopt. Voorts zijn er op

de hoofdplaats nog een hoofd der Boeginezen, met den titel van "Pengawa", en twee Kapiteins der aldaar woonachtige Chinezen. Al deze hoofden hebben hunne onderscheidingsvlaggen, waaraan zij kenbaar zijn.

De "anak soengej" worden bestuurd door mindere hoofden, "penbakal's" genaamd, tot welke waardigheid gewoonlijk de oudste der dessa verkozen wordt, die een' assistent, "pengra", onder zich heeft. De meeste dessa's zijn, even als de Dajakkers, aan aanzienlijke hoofden of leden der vorstelijke familie als apanage afgestaan, die daarvoor verpligt zijn in tijden van oorlog een of twee praauwen uit te rusten, bemand met "orang negerie" als soldaten en met "anak soengej" als roeijers. Zij mogen den Sultan daarvoor niets in rekening brengen, doch worden door hem van kruid en lood voorzien. Beide klassen van Maleijers zijn dus tot heerendiensten verpligt, en de "anak soengej" worden daarenboven gebezigd tot het bouwen van huizen, het aanleggen van rijstvelden, enz.

De vorsten of hoofden, die Dajakkers tot apanage hebben erlangd, laten ze, geheel willekeurig, besturen door "penbakal's", die zij zonder bemoeijenis van den Sultan uit hunne vertrouwelingen kiezen. In oorlogstijd zijn deze Dajakkers verpligt te velde te trekken, en moeten meestal koeliediensten bewijzen.

Het gebruik te Sambas brengt mede, dat de zonen van den Sultan, besneden wordende, den titel verkrijgen van "Pangerang", en de zoon van een' Pangerang, wanneer hij die plegtigheid ondergaat, dien van "Raden", zonder dat die titels hun echter eenige aanspraak op gezag geven. Huwende, krijgen de eerstgenoemden een' hoogeren Pangerangs titel, en de Raden's dien van "Pangerang"; ook hunne vrouwen nemen die titels aan. Het is dus niets bijzonders, Pangerang's en Raden's bij dozijnen te Sambas aan te treffen.

De Sultan is wereldlijk en geestelijk opperhoofd in zijn rijk, hoewel zijne magt door de aanmatigingen zijner Man-

trie's naauw beperkt wordt. Hij volgt in de beslissing der zaken, welke hem voorgelegd worden, de wetten van MOHAMED en de gebruiken van de Maleijers, die echter zeer ontaard zijn, want, bij voorbeeld, een kind voor de schulden zijns vaders tot slaaf van den schuldeischer te veroordeelen, is een gebruik in algemeenen zwang, ondanks het voorschrift van den koran, dat uitdrukkelijk zegt, dat aan een zoodanig kind, een jongen zijnde op zijn 18de jaar en een meisje bij haar huwelijk, de vrije keus moet worden gelaten omtrent het al of niet voldoen der schulden hunner ouders, waartoe zij nimmer mogen gedwongen worden. Dit is slechts een staaltje van de Maleische billijkheid; vellen papier zouden er noodig zijn, om al de tergende gebruiken en belagchelijke instellingen aan het licht te brengen, die de grondslagen uitmaken van de handelingen der meeste Maleische vorsten. Men heeft waarlijk geen goudschaaltje noodig, om hunne regtvaardigheid af te wegen; eigenbelang en geldzucht zijn de drijfveeren, die alles regelen en de oorsprong der veelvuldige boeten. Ook te Sambas is dit alles in zwang geweest; ook daar zuchtte de bevolking onder de verdrukking en willekeur harer vorsten en hoofden, doch sedert het Gouvernement aldaar gevestigd is en met het beheer der politie nagenoeg het geheele gezag voert, veradernt de bevolking van hare vorige zorgen, en vergeet, in het vooruitzigt op eene billijke behandeling, van lieverleden de vroeger zoo dikwijls ondervondene ellende.

Namens het Gouvernement wordt het gezag te Sambas thans uitgeoefend door eenen Assistent-Resident, die een' collecteur der in- en uitgaande regten en een' klerk onder zich heeft. De bezetting, uit ongeveer 100 Europeanen en Inlanders bestaande, is gehuisvest in een niet onaardig fortje, dat met 12 stukken geschut gewapend is.

De Chinezen, in het landschap Sambas buiten de hoofdnegorij woonachtig, worden bestuurd door hunne eigene hoofden, gewoonlijk „Kongsie's” genaamd, hoewel dit woord eigenlijk

het ligchaam of de vereeniging van een zeker aantal Chinezen aanduidt. Om een juist begrip van hunne instellingen te krijgen, moet men tot haren oorsprong opklimmen, waarvan ik het volgende zal aanstippen.

De goede resultaten der eerste goudmijnen, door de Chinezen in het Mampauwasche aan de rivier Doerie verkregen, waren oorzaak, dat velen dier natie hun geluk in Sambas gingen beproeven, en dat de Sultan, met het oog op de voordeelen die daaruit voor hem konden voortvloeijen, hen toeliet. Zij vereenigden zich tot één ligchaam of „Kongsie”, dat voor gemeenschappelijke rekening goudmijnen opende, en winst en verlies onderling deelde. Uit hun midden kozen zij bestuurders en administrateurs, die om de drie maanden verantwoording moesten doen en aftraden, doch dadelijk weder verkiesbaar waren. Deze bestuurders en administrateurs moesten het algemeen belang tot rigtsnoer hunner daden houden, doch mogten bijna niets ten uitvoer brengen, zonder eerst in eene algemeene vergadering de geheele „Kongsie” gehoord en hare toestemming verkregen te hebben. Deze inrigting droeg de kiemen van eigen ontbinding in den boezem. De algemeene vergaderingen, die ten gevolge der vermeerderende bevolking en der steeds toevloeijende en zich aan de „Kongsie” aansluitende Chinezen ieder jaar meer leden telden, werden in dezelfde evenredigheid steeds onstuimiger en woeliger. Er werd meer getwist, dan aan het afdoen van zaken gedacht; onaangenaamheden waren aan de orde van den dag en veroorzaakten weldra eene scheuring, zoodat er langzamerhand veertien afzonderlijke „Kongsie's” ontstonden, die echter door ineensmelting thans tot op zeven beperkt zijn, genaamd: Sepan (vroeger Santakioe), Loemar, Boedoek, Taijkong, Hongmoei, Mongfoe en Senwoek.

Later echter kwamen zij tot erkenning der noodzakelijkheid, om, hoewel van elkander onafhankelijk, zich toch naauw aan een te sluiten, ten einde zich met goed gevolg tegen hunne vijanden, de Dajakkers en de zeeroovers, en tegen de knevelarijen

der vorsten te kunnen verzetten. Om deze reden bouwden zij te Montrado, dat reeds eene aanzienlijke kampong was, een algemeen „Kongsie”-huis, waar regelmatig een raad vergaderde, zamengesteld uit zeven leden, waarvan iedere „Kongsie” er één afvaardigde. Deze raad mogt zich niet met de huishoudelijke belangen der afzonderlijke „Kongsie's” bemoeijen, maar kon alleen in zaken van algemeen belang beslissen, zoo als bijv. het verklaren van oorlog, de regeling hoe die gevoerd moest worden, het uitschrijven van belastingen, enz. Tot uitvoerder zijner bevelen koos zich de raad een hoofd met den titel van Kapitein, die zich stipt aan die bevelen houden moest. De Kapitein werd altijd uit de „Kongsie” Santakioe, als de oudste, gekozen. De raad was mede eene regtbank die zonder appel straffen oplegde en zelfs doodvonnissen ten uitvoer liet brengen, zonder bemoeijenis van den Maleischen vorst. De republiek dezer zeven „Kongsie's” heeft geruimen tijd standgehouden, tot dat ten gevolge van onderlinge onaangenaamheden de „Kongsie's” Sepan, Loemār en Boedoek zich van de algemeene vereeniging afscheurden, en even als vroeger ieder op zich zelf zijn gaan staan. De oorzaak hiervan was een moord, gepleegd door eenen Chinees van de „Kongsie” Taijkong aan een lid van die van Santakioe. De schuldige werd gevat en door den raad tot den dood veroordeeld, doch toen het vonnis zou uitgevoerd worden, werd hij met geweld door de Taijkongsche mijnwerkers ontzet. De „Kongsie” Santakioe eischte voldoening, doch de raad kon het niet eens worden, en er ontstond een burgeroorlog, die de genoemde afscheuring ten gevolge had, en waarbij Santakioe het onderspit delfde, zóó zelfs, dat zij het land harer inwoning, Montrado, moest ontruimen. Dit heeft niet alleen de ernstigste gevolgen gehad, waarin ook het Gouvernement is betrokken geworden, maar nog bestaat er eene onderlinge veete, die niet ligt uitgeroeid zal worden.

De Chinezen van Santakioe verhuisden naar Sepān, Seminis

en Pemangkat; die van Loemar zijn gevestigd in dat gedeelte der binnenlanden, hetwelk den naam van Ledo en Loemar draagt, en die van Boedoek aan den zeekant en aan de rivier van dien naam. Zij geven voor, geheel onderdanig aan het Gouvernement te zijn, hoewel daar weinig op te rekenen valt, en betalen jaarlijks eene kleine cijns. De Chinezen van Taijkong, de volkrijkste „Kongsie" van allen en die eenen grooten invloed op de overigen uitoefent, bewonen de landstreek van Montrado, Selakko en Lara; die van Hongmoei zijn gevestigd aan de rivier Sinkawang, die van Senwoek aan de rivier Soengej-Radja, en die van Mongfoe aan de rivier Doerie.

De voortbrengselen van Sambas bestaan in eene goede hoeveelheid rijst, hoewel niet voldoende om in de geheele behoefte te voorzien, was, ijzer- ebben- en „garoe"-hout, vogelnestjes, schildpad, die op de omliggende eilanden gevonden wordt, en stofgoud (1). Ofschoon aan Landak grenzende, worden er in Sambas geen diamanten gevonden.

De handel is een voornaam middel van bestaan der bevolking van Sambas, hoewel die van Pontianak het in belangrijkheid wint.

De afstand tusschen de mondingen der rivieren van Pontianak en Sambas bedraagt 22 zeemijlen; voegt men daarbij de 3 mijlen, die men, de rivier van Pontianak opvarende, noodig heeft om de hoofdnegorij te bereiken, en de 7 mijlen, die daarvoor te Sambas noodig zijn, dan blijkt het dat de ge-

---

(1) Het stofgoud komt te Sambas in ruime hoeveelheid voor, en is van de volgende gehalte. Dat van Sepan, hetwelk te Soengej-Aija boven Sekadouw gegraven en voor het beste der geheele Westkust gehouden wordt, haalt ongeveer 24 karaat. Dat van Lara, Lara-Boeloe en Loemar is iets minder fijn en haalt 23 karaat. Dat van Seminis bestaat meestal uit grove stukjes, is bleek van kleur en houdt 21 karaat, terwijl dat van Selakko van de slechtste soort is en niet meer dan 18 of 19 karaat haalt. Slechts zelden wordt het goud in klompen gevonden. Het grootste stuk, dat bekend is, woog 26 Spaansche matten, doch was met veel steen- en zanddeelen vermengd.

heele afstand over zee tusschen beide hoofdplaatsen 32 zeemijlen bedraagt. Gemeenschap over land bestaat er niet, door gebrek aan wegen, die alleen in de onmiddellijke nabijheid der hoofdplaatsen worden aangetroffen. In de zuidelijke binnenlanden, door de Chinezen bewoond, bestaan echter zeer goede breede voetpaden. Zoo loopt er bijv. een pad van Seminis over Sepan en Boedoek naar Montrado, en van daar over Aijer-Matie naar Mandoor, waarvan de geheele lengte te voet in 5 of 6 dagen kan worden afgelegd. In de noordelijke binnenlanden, die alleen door „anak soengej" en Dajakkers bewoond worden en zeer moerassig zijn, vindt men geen wegen dan alleen Dajaksche voetpaden.

Onbetwistbaar schijnt het, dat Sambas, even als zoo vele andere plaatsen om den noord gelegen, zoo als Serawak, Tandong, enz., vroeger een deel is geweest van het gebied van den Sultan van Borneo-Proper, die het door zijne hoofden liet regeren. De vraag, hoe lang dit geleden en wanneer Sambas onafhankelijk is geworden, blijft, ondanks alle navorschingen, onbeantwoord. Zoo veel is echter zeker, dat Sambas reeds sedert meer dan twee eeuwen een onafhankelijke staat is geweest. Valentijn maakt reeds melding van dit rijk, en zegt o. a., dat in 1608 voor en van wege de O. I. Compagnie door een' zekeren Blommaart (zeker dezelfde, die in dien tijd te Soekadana gevestigd was), met den vorst van Sambas en Landak een contract werd gesloten, waarbij bepaald werd, dat de peper uitsluitend aan de Compagnie zou worden verkocht. Ook spreekt hij van wilden, die diamanten zouden visschen. De vorsten van Sambas rekenen zich verwant aan die van Borneo-Proper, en nog bestaat het gebruik, dat wanneer te Sambas een nieuwe vorst de regering aanvaart, hij daarvan door middel van een gezantschap aan den Sultan van Borneo-Proper kennis geeft.

De hoofdnegorij van Sambas schijnt meermalen verlegd te zijn, altans men wijst in de binnenlanden nog twee plaatsen aan, waar zij vroeger moet bestaan hebben. De tegen-

woordige is aangelegd door den grootvader van den in 1832 regerenden Sultan, onder wiens zoon, OEMAR AKAMOEDIEN genaamd, het land bijzonder gebloeid moet hebben. Gedurende diens regering zijn de Chinezen zich voor het eerst in Sambas komen vestigen, doch hij wist hen goed in ontzag te houden, zoo als blijkt uit de belasting van 500 thails stofgoud, die zij hem jaarlijks opbragten. Reeds vóór zijnen dood echter kwam hierin eene verandering. Een zijner zonen, de in deze zeeën zoo beruchte PANGERANG ANON, die, amfioenschuiver en dobbelaar, de Dajakkers op de ergste wijze knevelde om aan geld te komen, had eenmaal, voortvlugtig zijnde, eene schuilplaats gevonden bij de Chinezen, onder wie hij vijf jaren vertoefde, en velen hunner gewoonten en zeden aannam. De Chinezen, hierdoor stoutmoedig geworden, weigerden, waarschijnlijk op aanhitsing van ANON, op eens de voldoening der jaarlijksche belasting, en de Sultan had de zwakheid, om zijns zoons wille, in deze weigering te berusten, en verzoende zich zelfs later met hem, doch zijne magt en die zijner opvolgers over de Chinezen was van nu af geheel vernietigd.

OEMAR AKAMOEDIEN had tot zijn' opvolger zijn' oudsten zoon, GAGONG genaamd, benoemd, doch deze overleden zijnde, ging bij den dood des vaders de regering over op een' anderen zoon, die in de wandeling Sultan DJANGOT genaamd werd. Van dezen wordt vermeld, dat hij, indachtig aan eene gelofte zijnen vader op diens sterfbed gedaan, een' kruis- en strooptogt tegen Banjermassing ondernam, om een' hoon te wreken, dien de Sultan van dat land zijn huis had aangedaan. Het schijnt echter niet, dat op dezen togt iets bijzonders werd uitgevoerd.

Tusschen Sambas en Pontianak bestonden gedurig vijandelijkheden, waarvan wangunst over onderlingen voorspoed en handelsbetrekkingen als de voornaamste oorzaak kan worden aangemerkt. Menig vreedzaam handelaar werd het slagtoffer dezer veete, en zag zich op eens van zijn vermogen beroofd.

De Sultan DJANGOT, die menschenschuw was en weinig geschiktheid tot regeren bezat, bemoeide zich met niets, en ANON, intusschen „Mandhara" geworden, maakte den staat van zaken slechts erger, want gedurig op zee, roofde hij wat hij rooven kon, en ontzag zich zelfs niet om Engelsche schepen aan te tasten, waarvan velen voor de Chineesche rivieren, zoo als te Selakko, Sinkawang, enz. ten handel kwamen. Een dier schepen, reeds twee of drie malen de betaling van regten aan ANON ontdoken hebbende, werd eindelijk overrompeld, de gezagvoerder en de équipage vermoord en het vaartuig te Sambas binnengebragt. Op dit schip deed hij alstoen zijne strooptogten, doch de Engelschen, destijds meester van Java, lieten zulks niet onopgemerkt toe. Op aanhitsing van Sultan KASIEM van Pontianak, verscheen er weldra eene expeditie, die echter door de Sambassers, wier bentings op dezelfde plaats waren aangelegen waar nu ons établissement staat, werd afgeslagen. Eene tweede gelukte beter, omdat een gedeelte der troepen, te Tangamaas geland, de bentings van achteren aantastte. Hierop waren de verdedigers niet voorbereid; er ontstond verwarring, en spoedig was iedereen op de vlugt. De Engelschen verbrandden hierop geheel Sambas, waarna zij terugkeerden, slechts eenige kanonneerbooten tot bewaking der rivier achterlatende.

Intusschen was Sultan DJANGOT komen te overlijden, en de bevolking, weder eenigzins verzameld, koos ANON tot vorst, met voorbijgang van een' ouderen broeder, die om zijn zonderling karakter niet bemind was. ANON durfde echter de waardigheid van Sultan niet aannemen, alvorens zich in de gunst der Engelschen hersteld te hebben, en zond daarom zendelingen naar Batavia, die na eenigen tijd terugkwamen met de vergiffenis van het Engelsch tusschenbestuur en de erkenning van ANON als Sultan van Sambas. Zijne regering was verre van rustig. Wrokkende tegen Pontianak, durfde hij echter niets tegen dat rijk ondernemen, zoowel uit ont-

zag voor de Engelschen, die zulks niet geduld zouden hebben, als door de wederspannigheid der Chinezen, die, meer een' ouden makker dan een' vorst in hem ziende, hem alle onderdanigheid weigerden, en op zijne vertoogen zelfs dreigden, hem in zijne hoofdnegorij te zullen aanvallen. Zij werden hierin opgestookt door zijnen voormelden ouderen broeder, die hem als „Mandhara" was opgevolgd, doch in openbare vijandschap met hem leefde, en zich geheel met de Chinezen verbroederd had. Geen wonder dus dat de Sultan naar eenen steun uitzag, om zich in zijn gezag staande te kunnen houden. Hij meende dien te zullen vinden bij het Nederlandsch Gouvernement, dat intusschen het Engelsch tusschenbestuur in den Indischen archipel vervangen had, en riep diens bescherming in. Den Kommissaris Boekholtz werd in 1818 opgedragen, om Sambas namens het Gouvernement in bezit te nemen, en in het volgende jaar werd door den Kommissaris Nahuijs met den Sultan een contract van vriend- en bondgenootschap gesloten, waarin o. a. bepaald werd, dat, tegen eene schadeloosstelling aan den Sultan, de inkomsten door het Gouvernement beheerd zouden worden, en het gezag over de Chinezen uitsluitend aan hetzelve zou toebehooren. Te Sambas werd een Resident aangesteld, en eene compagnie Ambonezen in een fortje als bezetting geplaatst. De hoofdzaak echter, het beteugelen der Chinezen en hunne onderwerping aan een geregeld bestuur, werd niet afgedaan. Veelvuldig waren dan ook de onaangenaamheden, waarmede de Residenten te worstelen hadden, zoo door de wederspannigheid der Chinezen als door het dubbelzinnig gedrag van den Sultan. Zulks duurde tot aan de komst van den Kommissaris Tobias in 1822, die, ofschoon slechts voor korten tijd, de Chineesche zaken eenigermate regelde. Ook ruimde hij de tweespalt tusschen de beide broeders uit den weg, wijzigde het contract, verhoogde des Sultans schadeloosstelling en bewerkte den afstand van het landschap Lara met de daarin wonende Dajakkers, hetwelk tot eene onder-

residentie gevormd en tot de koffijkultuur werd bestemd, welke aldaar veel scheen te beloven. In 1824 echter braken de onlusten met de Chinezen wederom uit, en veroorzaakten het intrekken van Lara en andere posten. De Sultan ANON, die onophoudelijk reden tot ontevredenheid gaf, en daarenboven door zijn veelvuldig amfioenschuiven zich eene longtering had op den hals gehaald, die spoedig een einde aan zijn leven dreigde te maken, werd in 1826 door het Gouvernement tot „Jang die per Toewan" verheven, en dus zoo goed als van de regering verwijderd ([1]). Op zijn verzoek werd zijn zoon, hoewel nog minderjarig, tot „Pangerang-Ratoe" of troonopvolger benoemd, doch de bevolking, hoewel deze keuze billijkende, vond hem te jong voor de regering, en verzocht dus dat, tot zijne meerderjarigheid, het gezag aan den Pangerang-Mandhara met den titel van Sultan zou opgedragen worden. De Pangerang-Tommongong, een jongere broeder van den Pangerang- Mandhara, en die om zijne verdiensten bij het Gouvernement en bij de bevolking zeer gezien was, erkende de regten van laatstgenoemde en drong ten sterkste op zijne verheffing aan. Het Gouvernement voldeed aan den wensch der bevolking, en de Pangerang-Mandhara werd onder den naam van OSMAN KAMALOEDIEN tot Sultan uitgeroepen, nadat hij zich verbonden had, om, bij de meerderjarigheid van den Pangerang-Ratoe, van de regering ten diens behoeve afstand te doen, en het landschap Lara aan het Gouvernement terug te geven. De Pangerang-Ratoe werd onder voogdij van den Pangerang-Tommongong, thans Pangerang-Mandhara, gesteld, onder oppertoezigt echter van het civiel bestuur van Sambas.

De keuze der bevolking bleek echter niet gelukkig te zijn. Zucht naar wraak, inhaligheid en schuwheid waren de hoofdtrekken van het karakter des nieuwen Sultans, en zijne verbroedering met de Chinezen maakte, dat hij eerder als vijand

([1]) Sultan ANON overleed in Julij 1828.

dan als vriend van het Gouvernement kon worden beschouwd. Eene afschuwelijke ziekte, het gevolg van erge buitensporigheden in zijne jeugd, misvormde zijn aangezigt en belette hem geheel in het openbaar te verschijnen, en de bevolking, om vele redenen tegen hem ingenomen, wendde spoedig de oogen naar den Pangerang-Mandhara, van wien zich eene betere regering liet verwachten. Het Gouvernement, het hieromtrent eens met de bevolking zijnde, stelde den Sultan buiten bemoeijenis van het bestuur, door hem tot „Jang die per Toewan" te verheffen [1], en stelde den Pangerang-Mandhara in zijne plaats, die als Sultan OEMAR AKAMOEDIEN door het volk erkend werd. Ook hij beloofde van den troon afstand te zullen doen, zoodra de Pangerang-Ratoe meerderjarig zou wezen.

OEMAR AKAMOEDIEN beantwoordde aan de verwachtingen, die men van hem koesterde. Onbaatzuchtig van aard, wist hij door zijne mildheid alle zaden van tweespalt tusschen de leden der vorstelijke familie uit den weg te ruimen; handel en welvaart begonnen toe te nemen, en het Gouvernement vond in hem een' trouwen bondgenoot tot beteugeling der Chinezen.

Uit het voorgaande zult gij hebben kunnen opmaken, dat onze verhouding tot de Chinezen op Borneo's Westkust over het algemeen verre van gunstig mogt genoemd worden. Om de redenen, die tot mijne zending in 1832 aanleiding gaven, eenigzins nader te doen kennen, zal ik moeten opklimmen tot in 1821, in welk jaar ik, zoo als gij u herinneren zult, den Kommissaris TOBIAS naar Borneo vergezelde. Het gevolg der zending van dien hoofdambtenaar was het verschijnen eener vrij belangrijke militaire magt op de Westkust. Men trok de Chineesche landen in, hier en daar werd gevochten waarbij de Chinezen altijd het onderspit dolven, doch vele demonstratiën waren er niet noodig, om hen het hoofd in den schoot te

---

(1) Hij overleed den 5den Februarij 1832.

doen leggen. Zij onderwierpen zich aan den wil van het Gouvernement, beloofden berouw en toonden zich bereid om eene jaarlijksche belasting geregeld op te brengen. Doch dit alles was slechts schijn, want naauwelijks was het grootste gedeelte der troepen vertrokken, of zij hieven het hoofd weder op, werden even baldadig en stouter zelfs dan vroeger, en verdreven onze bezetting uit Sinkawang, dat als de sleutel der binnenlanden van Sambas kan aangemerkt worden.

Dit geschiedde in 1824, en terwijl het bestuur der Kust, geen voldoende middelen bezittende om hen tegen te gaan of te straffen, op hulp van Java wachtende was, deden zij den reeds vermelden aanval op ons fort te Mampauwa. De 800 man troepen, die toen ter Kust verschenen, deden hen overhaast naar hunne landen de wijk nemen, en men bereidde zich reeds voor om hen daar op te zoeken, toen ongelukkigerwijze, door het uitbarsten van den oorlog op Java, deze magt met allen spoed terug ontboden, en langzamerhand door alle misbare troepen van de Westkust gevolgd werd. Vele fortjes in de binnenlanden moesten verlaten worden, zoo door totaal gebrek aan troepen als later door de bezuinigings maatregelen van den Kommissaris-Generaal DU BUS DE GISIGNIES, waardoor onze zedelijke invloed, die toch reeds weinig beteekende, geheel vernietigd werd. Gelukkig mogt het heeten, dat de Chinezen zich gedurende vele jaren rustig hielden, en geen nieuwe aanvallen tegen onze schier onverdedigbare bezittingen ondernamen.

Eindelijk echter ontstonden er nieuwe verwikkelingen, waarbij de „Kongsie" Santakioe, te Montrado gevestigd, de voornaamste rol speelde, en die den handel en de verpachtingen geheel dreigden te vernietigen.

Tot dus verre hadden zich de Chinezen van al de levensnoodwendigheden, welke zij niet door eigene nijverheid konden verkrijgen, bij de Inlandsche handelaren te Pontianak, Mampauwa en Sambas voorzien, terwijl de pachters hun

de noodige amfioen, die in groote hoeveelheid door hen verbruikt wordt, leverden. De hooge inkomende regten en de niet minder hooge stand der amfioenpacht bezwaarden al die benoodigdheden, en deden hen op middelen bedacht zijn, om ze regelregt van de plaatsen van oorsprong, zonder betaling van regten of pacht, te bekomen. Singapore bood daartoe eene schoone gelegenheid aan, en niet minder was de uitgestrekte kust tusschen Pontianak en Sambas met hare vele riviertjes en kreekjes, meest allen bewoond door Chinezen, bijzonder geschikt tot het drijven van smokkelhandel. Weldra verschenen er dan ook eenige praauwen van Singapore op de kust, die, een gunstig oogenblik waarnemende dat er geen oorlogsvaartuigen of kruispraauwen in de nabijheid waren, die riviertjes inslopen en openlijk handel dreven. De Maleische kooplieden en de amfioenpachter leden geweldig daaronder, en klaagden bij het plaatselijk bestuur, dat deze openbare ontduiking van 's lands regten niet onopgemerkt mogt laten voorbijgaan, en aan de kruispraauwen, die het ter zijner beschikking had, de meest mogelijke waakzaamheid aanbeval. Deze praauwen bleven dan ook onophoudelijk langs de kust kruisen, doch de vermetelheid der Chinezen ging zoo ver, dat zij zelven schepen uitrustten om de onzen te verdrijven, en werkelijk waagden zij eenmaal een aanval, waarbij zij echter zulk eene gevoelige nederlaag leden, dat zij zich nimmer weder op zee durfden vertoonen.

De ongelukkige uitslag van dezen aanval en eenige andere dwangmiddelen, doch voornamelijk de tusschenkomst van den Sultan van Sambas, die, als amfioenpachter, veel belang bij het terugkeeren der vroegere orde van zaken en grooten invloed op de Chinezen had, waren oorzaak, dat de Assistent-Resident van Sambas de „Kongsie” Santakioe eenigzins tot inkeer kon brengen, zoodat zij beloofde voortaan den smokkelhandel te zullen weren, of wel voor iedere praauw, die tot dat doel in een der riviertjes werd toegelaten, eene boete te betalen van 1000 thails stofgoud. De hoofden

zwoeren volgens de voorschriften hunner godsdienst deze belofte na te zullen komen, en het bestuur te Sambas vertrouwde, dat de smokkelhandel alsnu voor goed een einde had. De ondervinding leerde echter het tegendeel, want slechts korten tijd daarna liepen er eenige praauwen de Soengej-Raija binnen, en de kruispraauwen, die dit riviertje blokkeerden, werden van den wal, hoewel zonder gevolg, beschoten. De Assistent-Resident van Sambas rapporteerde het gebeurde aan zijnen superieur, den Resident van Borneo's Westkust te Pontianak, die, na raadpleging met den Sultan aldaar, in het algemeen belang van den handel besloot de Chinezen te dwingen om de praauwen uit te leveren of de boete te betalen. De bevolking van Pontianak, geheel van den handel levende en dus haar eigenbelang op het spel ziende, was zeer bereidwillig om hierin de hand te leenen, en de Resident stak naar zee met een groot aantal gewapende praauwen, door de hoofden en handelaren uitgerust, onder het bevel van den Pangerang-Mandhara of Rijksbestierder. Voor Soengej-Raija gekomen, liet de Resident de praauwen aldaar, en zeilde alleen door naar Sambas, om ook den Sultan van dat rijk tot deelneming in de expeditie over te halen.

Te Sambas werkte het eigenbelang niet minder, zoodat de voorslag van den Resident eene gunstige ontvangst genoot. De Sultan rustte een groot aantal vaartuigen uit, zoodat binnen weinige dagen eene magt van 90 praauwen en ruim 2000 gewapende manschappen uit beide rijken was te zamen gebragt, die voor Soengej-Raija post vatte.

Na de vereeniging dier magt werd door den Resident een raad belegd, bestaande uit de beide Sultans en den Assistent-Resident van Sambas, om te overleggen, wat in deze omstandigheden verder te doen stond. Algemeen werd de zeker niet ongegronde hoop gekoesterd, dat deze magtsontwikkeling den grootsten indruk op de Chinezen zou te weeg brengen, en oordeelde men het daarom het best, om eerst den

weg van overreding in te slaan, in het vertrouwen dat de Chinezen zich dadelijk zouden onderwerpen. Aan de „Kongsie„ Santakioe werd derhalve een brief gezonden, waarin niet alleen werd aangedrongen op het houden der vroeger gegevene belofte, namelijk de uitlevering der praauwen of het betalen van 1000 thails goud voor elke praauw, maar tevens de bedreiging werd gevoegd, dat, indien zij niet aan deze billijke eischen voldeed, de rijken van Pontianak, Sambas en Mampauwa de handen in een zouden slaan, om haar met geweld tot de gevraagde voldoening te noodzaken.

Op dezen brief kwam wel is waar antwoord, doch niet schriftelijk, zoodat het noodig werd geoordeeld een' tweeden af te zenden, waarin dezelfde aanmaning en bedreiging werden herhaald.

Hierop werd in het geheel niet geantwoord, integendeel, er werden nieuwe vijandelijkheden gepleegd, waarop de Resident den zoon van den overleden Kapitein der Chinezen van Pontianak, Pisio genaamd, naar wal zond, om te onderzoeken wat dit beteekende, en tevens de gevraagde voldoening met kracht te eischen. Deze zending had treurige gevolgen. De ongelukkige Pisio werd gevangen genomen en op eene wreedaardige wijze vermoord, en de Chinezen, wel verre van zich te onderwerpen, werden iederen dag stoutmoediger, en schenen zelfs Boedoek, eene niet ver van Sambas gelegene plaats, aan te zullen vallen.

De Resident begreep nu eindelijk, dat de Chinezen hem om den tuin hadden geleid, maar zag tevens te laat in, dat hij te lang gewacht had met van de geestdrift en eerste opgewondenheid der Inlanders gebruik te maken, daar velen, en daaronder zelfs aanzienlijke hoofden, zich weigerachtig begonnen te toonen, om verder aan de expeditie deel te nemen, en naar huis wenschten te keeren. Ook herinnerde hij zich toen, doch alweder te laat, den hem bekenden wil van het Gouvernement, om geen vijandelijkheden te ondernemen,

en besefte te spade de verantwoordelijkheid, die hij zich op den hals had gehaald door toch daartoe te zijn overgegaan, zonder het vooruitzigt of de zekerheid te hebben, van ze met een' gunstigen uitslag bekroond te zien. Hij besloot dus voorloopig van de onderneming af te zien, en zich te bepalen tot het blokkeeren der rivieren, totdat er nadere bevelen van het Gouvernement zouden ingekomen zijn.

Naar Pontianak teruggekeerd, werwaarts de Sultan van Sambas hem volgde, werd door den Resident met beide Sultans geraadpleegd, over hetgeen alsnu te doen viel. Beide vorsten bleven bij hunne eerste meening, dat men de Chinezen met geweld moest straffen, en wilden voortdurend daartoe de behulpzame hand bieden, doch tevens inziende, dat hunne middelen zonder de hulp van het Gouvernement niet toereikende waren, besloot men om 600 bajonetten van Java te vragen, zonder welke magt de Resident meende, dat Borneo's Westkust geheel zou verloren gaan, en de Inlanders het slagtoffer van de vermetelheid der Chinezen zouden worden.

Dit verzoek, hetwelk door de beide Sultans schriftelijk gedaan en door den Resident krachtdadig werd ondersteund, werd te Batavia overgebragt door den Assistent-Resident van Sambas, die aldaar met eenige Inlandsche grooten in Mei 1832 aankwam. Het tijdstip was echter niet gunstig om de wenschen der Sultans bekroond te zien, en hoezeer het Gouvernement de noodzakelijkheid van strenge maatregelen inzag, liet echter de oorlog, die alstoen op Sumatra gevoerd werd en daar het aanwezen van vele troepen noodzakelijk maakte, niet toe, een gedeelte daarvan naar andere oorden te verwijderen. Doch de staat van zaken op Borneo kon ook zoo niet blijven en iets moest er gedaan worden. Men besloot alstoen een' Kommissaris derwaarts te zenden, met de noodige volmagt, om de vijandelijkheden gaande te houden of wel ze op eene vredelievende wijze te beëindigen, en hem, voor het eerste geval, de noodige fondsen en ammunitie be-

schikbaar te stellen, terwijl de Resident der Westkust tevens gelast werd, om, na overgave van het bestuur in handen van den Kommissaris, zich onmiddellijk naar Batavia te begeven.

Zoo als ik u reeds gezegd heb, was de keus in dit zoo moeijelijk geval op mij gevallen, en op den 17den Julij 1832 nam ik de reis naar Pontianak aan. In het begin van Augustus aldaar aangekomen, vond ik de zaken nog neteliger dan zij vroeger waren afgeschetst, en de rivieren tusschen die plaats en Sambas onbezet. Van lieverleden had de een na den ander zijn' post verlaten en was huiswaarts gekeerd, waardoor de Chinezen nog vermeteler waren geworden, en aan geen onderwerping schenen te denken. Na eenige noodige maatregelen te hebben genomen betreffende het beheer en de administratie, ten einde het vertrek van den Resident naar Java te bespoedigen, begaf ik mij onmiddellijk naar Sambas, welke plaats ik beschouwde als die, van waar mijne handelingen moesten uitgaan, omdat zij het digtst nabij den vijand gelegen was, en ik aldaar de beste inlichtingen zou kunnen verwerven, om tot rigtsnoer mijner daden te strekken.

Ik wil hier niet uitwijden over het hagchelijke van onzen toenmaligen toestand op Borneo's Westkust, noch over den schok, welke de voorbarige maatregelen, de besluiteloosheid en ijdele magtsvertooning van den Resident op onzen zoo zeer geknakten zedelijken invloed onder de Inlandsche en Chineesche bevolking had te weeg gebragt. Het zal genoeg zijn aan te merken, dat op mij de moeijelijke taak rustte, om de eer van het Gouvernement en het ontzag voor onze vlag te handhaven, zonder voldoende militaire magt tot mijne beschikking te hebben, zoodat ik met het meeste beleid en de grootste voorzigtigheid te werk moest gaan.

De inlichtingen, door mij te Sambas ingewonnen, overtuigden mij spoedig, dat ik alleen door den weg van overreding iets zou kunnen winnen. Ik knoopte derhalve onderhandelingen aan met de vijandelijke Chinezen, en bood hun eene alge-

meene amnistie aan, mits zij zich verder onthielden van alle gewelddadigheden en ontduiking van 's lands regten, en zich onderwierpen aan de billijke eischen van het Gouvernement. Die aanknooping ging echter met de grootste moeijelijkheid gepaard, want de grondslag daartoe, onderling vertrouwen, bestond geenszins en was integendeel zwaar geschonden. Het duurde dan ook geruimen tijd, eer ik de Chinezen kon overhalen, om eene deputatie van hunne voornaamste hoofden naar Sambas te zenden. Eenmaal met dezen in aanraking gekomen, gelukte het mij weldra hen te overtuigen, dat de bedoelingen van het Gouvernement slechts vredelievend waren, en om nog meer vertrouwen bij hen op te wekken, besloot ik die hoofden naar Montrado te vergezellen, en daar ter plaatse de zaken te beëindigen.

Hierdoor bereikte ik geheel mijn doel. Gestreeld door het bewijs van vertrouwen, dat ik niettegenstaande al het voorgevallene in hen stelde, werden overal bevelen gegeven, om mij op de prachtigste en gulste wijze te ontvangen. Na eenige dagen marsch met een klein en ongewapend gevolg Montrado bereikt hebbende, genoot ik daar een luisterrijk onthaal, en vond er tevens onder de Chinezen, die den oorlog even moede waren als wij, eene vredelievende gezindheid, waarvan ik dadelijk gebruik maakte, om de sedert jaren gestoorde goede verstandhouding te herstellen, en tevens om hen te overtuigen dat het hunne pligt was, aan de billijke eischen van het Gouvernement te gehoorzamen. Ik had dus het genoegen mijn doel te bereiken, zonder bloedstorting of geldelijke offers van het Gouvernement, en nadat alles wat strekken kon om de bestaande goede gezindheid te doen voortduren, door de Chinezen bezworen, op schrift gesteld en geregeld was, keerde ik naar Pontianak terug, blijde dat ik van een' togt, die zich vóór den aanvang vrij gevaarlijk liet aanzien, zoo gelukkig was afgekomen.

Na te Pontianak verschillende zaken geregeld en de noodige

bevelen tot bewaking der kusten gegeven te hebben, keerde ik met een oorlogsvaartuig naar Batavia terug, om mijne verrigtingen aan de goedkeuring van het Gouvernement te onderwerpen, en tevens de noodige voorstellen in te dienen tot reorganisatie der Residentie van Borneo's Westkust.

Bij besluit van 18 Februarij 1833 No. 39, werd mij de tevredenheid van het Gouvernement over mijne handelingen betuigd en het door mij voorgestelde goedgekeurd, terwijl ik tevens de vergunning verkreeg om twee gouden theekopjes en schoteltjes, mij door de Chinezen van Santakioe als blijk van erkentelijkheid aangeboden, te mogen aannemen.

Intusschen was ik, bij besluit van 3 December 1832 No. 4, tot Resident van Timor aangesteld. Met deze benoeming was ik echter niet zwaar ingenomen, en gevoelde weinig lust om een gedeelte mijner krachtigste levensjaren op zulk eene afgelegene, stille en weinig werkgevende plaats als Timor te slijten. Ook meende ik, met alle nederigheid, genoeg blijken te hebben gegeven, dat men mij een' gewigtigeren werkkring toevertrouwen kon. Daar er echter tegen den wil van het Gouvernement niets regtstreeks te doen viel, trachtte ik deze benoeming te ontwijken, door een verlof naar Nederland te vragen, iets waarop ik, in het belang mijner gezondheid, werkelijk aanspraak meende te hebben.

Ik mogt echter dit voorregt niet genieten, want naauwelijks was mijn verzoek om verlof bij het Gouvernement ingekomen, of Z. E. de Gouverneur-Generaal Van den Bosch stelde de regering voor, de noodzakelijkheid daartoe door de ondervinding gebleken zijnde, om het beheer van al de buitenbezittingen onder bepaald toezigt te brengen, en dit toezigt op te dragen aan twee ambtenaren met de titels van Kommissaris-Inspecteur en Adjunct-Kommissaris-Inspecteur der buitenbezittingen. Voor de laatste betrekking viel het oog der regering op mij, zoodat mijne benoeming tot Resident van Timor ingetrokken werd.

Mijne eerste dienstverrigting in deze nieuwe betrekking was het terugkeeren naar Borneo's Westkust en het invoeren aldaar van de door mij voorgestelde en door het Gouvernement goedgekeurde regeling van zaken. Deze mogt aan de verwachting voldoen, want gedurende de 14 jaren, dat zij in werking was, bleef de rust op de Westkust ongestoord en werden er geen geldelijke opofferingen geëischt.

Ik had in last om zoo spoedig mogelijk van Borneo's Westkust naar Java terug te keeren, ten einde Z. E. den Gouverneur-Generaal Van den Bosch, intusschen door Z. M. den Koning tot Kommissaris-Generaal benoemd, te vergezellen op eene reis naar Sumatra's Westkust, welke Z. E. voornemens was binnen korten tijd te ondernemen.

Ik verhaastte derhalve mijne werkzaamheden, en na Batavia in Maart 1833 verlaten te hebben, zag ik Java's kusten op het laatste der maand Mei van hetzelfde jaar terug.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

ERRATA.

Op bladz. 159, 14de regel v. o. is de grootste van Poeloe-Samauw verkeerdelijk met 361 vierkante mijlen opgegeven, men leze daarvoor 136.

D. O. F. V. D. G. L.
